

Els deportats d'E.T.A: els oblidats del conflicte
(1984-1998)

Susana Panisello Sabaté

Doctorat en Història

Promoció 2004-2006

Universitat Pompeu Fabra

ÍNDEX

PRESENTACIÓ

1. Justificació del tema	9
2. Objectius de l'estudi	11
3. Metodologia	12
4. Estructura	15
5. Hipòtesis de treball	18
6. Bibliografia	19

PRIMERA PART. Introducció a la deportació

1.1 Definició dels termes	23
1.2 Deportació al llarg de la història	29
1.2.1. Fins a l'Edat Moderna	29
1.2.2. La deportació a partir del segle XVIII: les colònies penals	37
1.2.3. El segle XX i el crim més atroç: les deportacions col·lectives	42
1.2.4. La deportació a Espanya	46
1.2.5. La deportació dels bascos	50

SEGONA PART. Els deportats d'ETA: els oblidats del conflicte

2.1. Context històric	61
2.1.1. Dictadura i Transició	61
2.1.2. La democràcia es consolida: El PSOE guanya les eleccions	67

2.2. Crònica de les deportacions de membres d'ETA	
(1984-1997)	84
2.2.1. Presa de contacte amb les deportacions: 1984	84
2.2.2. Les primeres extradicions: el setge s'estreny	96
2.2.3. 1985-1986: les deportacions es minimitzen	99
2.2.4. 1987-1989: Les converses d'Alger	106
2.2.5. Una solució per als deportats: els anys 90	114
2.2.6. Cronologia: Els deportats bascos a partir de 1984	123
2.2.7. Els finals de la deportació	128
2.2.8. Com van acabar els deportats bascos?	132

TERCERA PART. ASPECTES TÈCNICS DE LA DEPORTACIÓ

3.1 LA DEPORTACIÓ RESPECTE AL DRET	145
3.1.1. Qüestions legals dels refugiats bascos abans de la deportació	147
3.1.1.1. Reaccions legislatives a les deportacions	160
a) Resolució dels recursos	160
b) Altres demandes contra les deportacions	167
3.1.1.2. Assajos amb nous procediments	171
a) Les extradicions	172
a.a.) Des de França	172
a.b.) Des del tercer país	177
b) Procediment d'urgència absoluta	179
3.1.2. Qüestions legals dels refugiats bascos després de la deportació	182
3.1.3. Conclusions	191

3.2. ELS TERCERS PAÏSOS	195
3.2.1. Els americans	196
3.2.1.1 Panamà	196
3.2.1.2. Veneçuela	202
3.2.1.3. Cuba	209
3.2.1.4. República Dominicana	216
3.2.1.5. Equador	223
3.2.2. Els africans	229
3.2.2.1. Togo	229
3.2.2.2. Cap Verd	232
3.2.2.3. Gabon	236
3.2.2.4. São Tomé	238
3.2.2.5. Algèria	240
3.2.3. Conclusions	242
3.3. EL COST ECONÒMIC DE LA DEPORTACIÓ	245
3.3.1. Ús de l'Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD)	247
3.3.1.1. Els crèdits FAD	248
3.3.1.2. Ajudes no reemborsables	270
3.3.2. Altres ajudes als tercers països	278
3.3.3. Conclusions	282
3.4. LA DEPORTACIÓ COM A NEGOCI:	
EL COST POLÍTIC	285
3.4.1. Les relacions entre Espanya i França durant la dècada dels vuitanta	286
3.4.1.1. Els antecedents	286

3.4.1.2. Els socialistes arriben a l'Elisi: Mitterrand al poder	292
3.4.1.3. Els GAL: el contraterrorisme espanyol actuava a França	299
3.4.1.4. Deportacions i extradicions: inici de la col·laboració antiterrorista	303
3.4.1.5. Govern de Cohabitació a França (1986-1988)	315
3.4.1.6. Els socialistes tornen al Govern francès (1988-1993)	318
3.4.1.7. Conclusions	320
3.4.2. Les peticions franceses: els negocis	322
3.4.2.1. El principal negoci francès: el material militar	329
3.4.3. Conclusions	335
 3.5. LA DEPORTACIÓ COM A XACRA	 339
3.5.1. Diferència entre deportació i presó	340
3.5.2. El desgast de les arrels	348
3.5.3. La soledat dels deportats	355
3.5.4. La deportació com a pena a perpetuïtat	359
3.5.5. Conclusions	363
 CONCLUSIONS	 367

BIBLIOGRAFIA

1.1 Deportació històrica	381
1.2 Deportacions de 1984	
1.2.1 Llibres	384
1.2.2 Articles de diaris i revistes	388
1.2.3. Diaris i revistes	396
1.2.4. En xarxa	397
1.2.5. Documentals	397

ANNEXOS

1. Cronologia de les deportacions de Stalin	401
2. Mapa de les deportacions de Stalin	403
3. Xifres d'internats al camp de Gurs	404
4. Targeta de deportat polític que concedia el Govern francès	406
5. Llista que Barrionuevo va entregar a Gaston Deferre sobre els membres d'ETA factibles de deportar	407
6. Portada de <i>La Vanguardia</i> del dia 11 de gener de 1984, en què s'informava de les deportacions	408
7. Portada de l' <i>ABC</i> del dia 11 de gener de 1984	409
8. Comunicat de l'Assemblea de Refugiats davant la vaga de fam en protesta de les deportacions i la situació dels refugiats bascos	410
9. Fotografia de la manifestació del gener de 1984 contra les deportacions i extradicions	412
10. Mapes dels països de deportació	413

11. Caricatures sobre les relacions en matèria antiterrorista entre Espanya i França	414
12. Notificació de l'ordre d'expulsió	417
13. Ordenança francesa sobre l'entrada i sortida d'estrangers (capítols 4, 5 i 5 bis)	418
14. Entrevista a Christianne Fando sobre l'Estatut de Refugiat	423
15. Anul·lació de les expulsions dels refugiats bascos dictada pel Tribunal Administratiu de Pau	426
16. Resolució del Consell d'Estat francès que invalidava el dictamen del tribunal de Pau, el qual havia anul·lat anteriorment les expulsions dels refugiats bascos	431
17. Proposta de la diputada Brigitte Heinrich presentada al Parlament Europeu per sol·licitar al president francès una resolució respecte dels deportats bascos	435
18. Principis del Govern francès sobre l'extradició	437
19. Sumaris que la policia espanyola tenia oberts contra els deportats bascos	441
20. Documents que tenien els deportats a Veneçuela	452
21. Documents que tenia Eugenio Etxebeste, <i>Antxon</i> , durant la seva deportació a la República Dominicana	453
22. Document del responsable del grup de Panamà dirigit als deportats bascos	454
23. Portada de l' <i>ABC</i> fent referència als deportats a Veneçuela	455
24. Mapa de Veneçuela on apareixen els llocs de residència dels refugiats bascos, entre ells, els dels deportats	456

25. Notificació a Eugenio Barrutiabengoa de la petició d'extradició de la seva persona que Espanya havia sol·licitat a Veneçuela	457
26. Detall de les Línies de Crèdit concedides a Cuba amb FAD entre 1977 i 1995	458
27. Crèdits FAD concedits als tercers països durant els anys de deportació	459
28. Comunicats entre Pierre Guidoni i ETA	460
29. Trobades oficials entre representants francesos i espanyols	462

PRESENTACIÓ

1. Justificació del tema

*Jo viuré en un extrem del món,
una terra molt allunyada de la meva terra.*

OVIDI, *Tristes*.¹

En l'actualitat tenim la idea de pertànyer a un món global, la qual cosa ens aproxima a la resta de països. Això ha suposat que hi hagi molta gent que viu a milers de quilòmetres d'on va néixer. Però aquesta gent va escollir el seu destí i va decidir forjar-se una vida nova lluny de la seva terra. Malgrat això, hi ha qui va haver de marxar contra la seva voluntat, com per exemple els emigrants per treball i el gran nombre d'exiliats que fugien de la persecució dels règims polítics instaurats als llocs on residien. N'hi havia d'altres, però, que marxaven com a conseqüència de la imposició d'una pena, que consistia en l'allunyament de la terra i l'obligació de viure en un lloc desconegut i inhòspit. Ens estem referint als desterrats i deportats. Alguns d'aquests seran la raó del nostre estudi i per això hem elegit, per començar, una frase del poeta romà Ovidi, qui també va ser desterrat, que reflexa l'enyor a la terra quan no s'hi pot tornar. El tema de la nostàlgia per la pàtria llunyana és un tema recurrent a la literatura tant per part dels deportats i desterrats com, sobretot, dels exiliats.

¹ Ovidi, *Tristes*, Barcelona, La Magrana, 2005, p. 28.

La deportació és un tema que ha marcat la història del segle XX i que encara a finals d'aquest es continuava usant, malgrat que la majoria de legislacions l'havien abolida com a tal. Aquest és el cas de l'objectiu del nostre estudi: la deportació, com la va qualificar un dels qui la va patir, Alfonso Etxegarai, "a la franco-espanyola".² Aquesta consistia en l'expulsió de refugiats bascos, acusats de ser membres d'ETA.

L'interès pel tema basc va sorgir l'any 1997 arran del segrest i posterior assassinat del jove Miguel Ángel Blanco. Aquest fet em va colpir tant que vaig sentir la necessitat de saber com s'arriba a aquests extrems. I així va ser com vaig començar a llegir llibres sobre ETA. Acabava de complir 15 anys i estava en ple procés de qüestionar-me tot el que m'envoltava. Quasi 10 anys després, quan vaig començar el doctorat d'Història, tenia clar quin seria el meu tema de tesi.

El treball pretén ser una aportació original a la quantitat de llibres sobre ETA. Però la particularitat que té és que tractarem un tema concret que no ha estat estudiat a fons abans. I, a més, les úniques publicacions que hi ha sobre aquest són sobre retrats fets pels o als propis implicats. Precisament va ser aquesta desinformació la que ens va portar a elegir-lo com a objectiu d'estudi.

Per tant, la justificació del tema és intentar contribuir a descobrir una part de la història que per unes raons o per altres ha romàs oblidada per a la gran majoria. No pretenem fer un judici de valor sobre un tema del que tothom parla, per a bé o per a mal, com és ETA. I sabem que depenent de qui llegeix la tesi ens imposaran una tendència o una altra.

² Alfonso Etxegarai, "La deportación, castigo político", Dossier Refugiados, *Monográfico Punto y Hora*, Juny 1986, p. 23.

Però això no ens importa, el que sí que ho fa és poder ser, en el futur, un punt de referència quan es parli de la deportació de refugiats bascos a tercers països.

2. Objectius de l'estudi

La deportació és entesa com una pena, però el fet que es confongui amb l'exili i l'extradició porta a què el primer objectiu del nostre treball sigui definir la deportació i matisar les diferències que hi ha amb la resta de paraules que se li assimilen.

Després la qüestió serà centrar-nos en els actors que ens interessin i veure com és que, en el cas dels membres d'ETA, la deportació va tenir quatre protagonistes: Espanya, França, un tercer país i els propis etarres. És curiós entendre com països que no sabien ni què era ETA acceptessin rebre els seus membres. Arribar al per què serà un altre dels nostres propòsits.

Només ens queden per presentar França i Espanya, dos països veïns que col·laboren en matèria antiterrorista, no obstant, veurem com no sempre ha estat igual i com la deportació va ser el primer intent de França per controlar els refugiats bascos. Hem d'entendre que la història pesa molt a França i els principis d'igualtat, llibertat i fraternitat encara fan que se la reconegui com la terra de les llibertats. Per això, França era terra d'asil per als bascos que fugien del franquisme, fins i tot, una vegada instaurada la democràcia. El Govern espanyol pretenia demostrar que ja no perseguia a ningú per les seves idees polítiques i que els bascos ja no s'havien de tractar com a refugiats sinó com a

delinqüents. El canvi d'actitud de França també serà clau en el nostre estudi.

Una vegada els francesos comencin a deportar ens centrarem en explicar com va anar aquest procés i, sobretot, com va acabar, ja que arriba un moment que es van prestar a extraditar etarres i les deportacions van quedar com oblidades. Per tant, un dels nostres objectius serà com van acabar els actors protagonistes del nostre treball, tot i que, en alguns casos concrets, al no haver gaire informació del tema, no podrem arribar a saber com es va resoldre la seva situació.

Respecte als punts claus de la història d'ETA, hem de deixar clar que només ens hi centrarem si afecten directament als deportats, si no és així els passarem per sobre ja que considerem que no formen part del nostre fi i que ja hi ha llibres que s'hi centren.

Una vegada tractada la història de la deportació de refugiats bascos, els punts a exposar seran els aspectes tècnics de la deportació que ens explicaran com es va forjar aquesta tècnica i com es va mantenir durant tants anys.

Per acabar farem esmena de l'opinió dels propis deportats per entendre com aquest càstig els afectava psicològicament.

3. Metodologia

Un cop decidit el tema de l'estudi s'havia de fer la recerca del material. La primera dificultat va ser decidir per on començar. No existia cap llibre que relatés els fets d'una forma cronològica. Els únics que publicats tenen la particularitat que són de relat personal, de l'opinió dels involucrats. Van aportar-nos dades, però no una descripció

ordenada dels fets. Per tant, el primer objectiu era aconseguir una especificació temporal i també de noms; és a dir, un llistat de les deportacions i dels implicats.

La particularitat dels treballs existents ens va fer decidir en centrar-nos en el material escrit i deixar de banda el treball de camp. Entenem que aquesta feina ja existeix, que hi ha dos llibres publicats (un sobre entrevistes als propis deportats i un de memòries d'un dels afectats) que presenten l'opinió d'aquells que van viure la deportació. Per tant, es va considerar que el que havia d'aportar el treball era allò que no s'havia realitzat, és a dir, explicar el context històric i els aspectes tècnics. Per fer-ho s'havia de posar en conjunt tota la informació que estava dispersa.

D'inici es va recórrer als llocs directes que explicarien els successos de l'època: els diaris. Es va elegir premsa d'àmbit *abertzale*, l'*Egin*, i d'estatal, *El País*. D'aquesta manera s'obtenien les dades i, a la vegada, quedaven contrastades. Es va buidar exhaustivament el període que va de 1984 a 1998 i es va complementar amb altres diaris, revistes i capítols de llibres. La major dificultat del treball ha estat unir bibliografia. Aquesta estava dispersa i, a més, s'ha d'afegir la particularitat d'haver-la de contrastar bé ja que es trobava esbiaixada per partidaris d'un o altre costat. Som conscients que ens trobem davant d'un tema candent políticament, però l'estudi s'engloba dins el terreny de la Història i això ha fet que ens interesséssim per la bibliografia de les dues parts en conflicte per poder aconseguir un relat fidel. Tot i això, hi haurà qui busqui en el nostre treball un posicionament.

Amb això s'aconseguia la descripció dels fets i, a continuació, calia desxifrar com s'havia arribat a acceptar l'ús de la deportació. S'havia de resoldre la part legal, l'econòmica i la política. Això suposava sobrepassar la història i convertir el treball en multidisciplinari.

Primer s'havia d'aclarir si la deportació era legal. A través dels documents oficials de l'època es va arribar a conèixer quina llei s'havia fet servir per desencadenar tota la trama. També calia saber quines particularitats normatives atribuïa França als refugiats polítics en aquella època. Va ser el capítol més complex, tan de recerca com a l'hora de plasmar les idees. Això va ser provocat pel desconeixement del món legal i la difícil familiarització amb les seves fórmules.

Després del capítol penal s'havia de conèixer quins negocis portava implícita la deportació. Era evident que un acord entre tres països havia d'ocultar beneficis per algú. D'inici es investigava què aconseguia França d'expulsar refugiats bascos i ajudar Espanya en la lluita contra ETA. Però el més complicat va ser arribar a esbrinar com es pagava als tercers països. Eren temes desconeguts i, a més, a l'època els polítics van acordar no donar informació als periodistes. Malgrat això, alguns estudiosos van investigar i, gràcies a ells, vam arribar a saber com es pagaven les deportacions.

Finalment, gràcies a les nombroses opinions dels expulsats bascos que hi ha publicades, es va gestar l'últim capítol de la tesi, dedicat a la psicologia de la deportació. Per arrodonir el treball era necessària una part que donés veu als implicats.

Per tant, per molt que es presenti l'estudi al Departament d'Història, s'han acabat per tocar tants aspectes que si bé es va començar per un relat cronològic dels fets, l'interès per poder-los desentrellar va portar a convertir el treball en multidisciplinari. Una particularitat que també té la bibliografia. La recerca va començar per fer un repàs exhaustiu dels diaris de l'època, amb el contrast de les dues tendències ideològiques i va acabar per recórrer a llibres de dret, finances, desenvolupament i psicologia.

4. Estructura

El treball consta de tres parts diferenciades. La primera és el capítol introductori que, en vista de la confusió de termes que hi ha entorn a la deportació, començarà amb un apartat de definició de les paraules per, acte seguit, poder-nos centrar en la història. Per observar com han evolucionat aquests termes hem cregut oportú adjuntar a aquesta part un resum sobre la història de la deportació i de les seves variants (ja que fins arribar a la definició de termes que tenim avui dia, les paraules van anar evolucionant i incorporaven significats i matisos diferents segons l'època). A més, citarem exemples rellevants per palesar que la deportació existeix des de fa cantúries i que, tot i semblar-nos una mesura desfasada, ha arribat a finals del segle XX.

La segona part inclourà l'objectiu principal de la tesi, que és presentar el tema de forma històrica. I, tot i que aquesta serà la part central del projecte, com a treball d'història que pretén ser, començarem per explicar com va sorgir l'organització ETA per poder entendre com els

fets ens fan arribar a la deportació. S'ha de puntualitzar que no estem tractant un exili voluntari, sinó quelcom una mica molt més ardu, ja que suposava l'aplicació d'una norma jurídica i el seu compliment. Una mesura en què intervenien tres països (Espanya, França i un tercer) i que necessitava molts contactes per ser executada.

Ens referirem al context històric en què es produí la deportació amb l'objectiu de conèixer per quina raó Espanya i França van arribar a escollir-la per iniciar la seva col·laboració contra ETA i saber per què no s'ha usat més. Posteriorment a l'explicació de les deportacions de 1984, farem un apartat on apareguin els noms dels seus protagonistes i, detalladament, quan i on van ser enviats. Per acabar el relat històric, ja que la deportació de 1984 mai ha tingut un final oficial, hem dedicat una secció als finals elegits pels deportats per resoldre les seves situacions particulars. Per últim, en aquest epígraf hem incorporat un llistat amb els noms de tots els deportats i hem fet un resum de com viuen a dia d'avui i, per tant, com van acabar per afrontar la deportació.

La tercera part del treball és la multidisciplinària. En aquesta tractarem els aspectes tècnics de la deportació, és a dir, com es va aconseguir forjar i sota quins paràmetres. Hem citat que la deportació era una pena, però si França la va abolir del seu Codi Penal el 1960, quina argücia legal va exercir el Govern francès per poder procedir amb la mesura? La resposta l'hem exposada en el primer capítol de la tercera part, el capítol de dret. En aquest hem intentat desentrellar com es va procedir jurídicament amb la deportació i, per tant, arribar a saber si es va usar una mesura legal. Posteriorment a aquesta explicació hem inclòs una exposició sobre la resta de mesures (urgència absoluta i extradicions) per discernir per què França va acabar elegint-les i, per tant, va

descartar la deportació. Una vegada glossats quins van ser els procediments jurídics francesos al voltant de la deportació, ens hem centrat en els que es van donar als tercers països. Hem de tenir en compte que els deportats vivien a diferents països, regits per diferents règims i ens cal revelar quin estatus jurídic tenien en aquests.

Enllaçant amb el darrer apartat del capítol de dret que ja feia referència als tercers països, continuarem amb l'explicació detallada de la vida dels deportats en cadascun d'aquests. Així, advertirem els contrastos d'hàbitat i veurem quina vida van oferir als afectats.

França i Espanya van sol·licitar a tercers països que acceptessin els refugiats bascos. La casualitat de l'elecció d'aquests és que la majoria eren països pobres que en el passat havien estat colònies. Això ens va portar a pensar que aquest fet no era gratuït i que el més raonable era que els països elegits no acceptessin gent que el Govern espanyol titllava de terroristes. Tot i ser coneixedors d'aquesta particularitat, van acceptar rebre'ls. El següent epígraf resoldrà què se'ls va oferir a canvi i, per tant, quin va ser el cost econòmic de la deportació i com es pagaven les "generoses" rebudes dels tercers països i les estades dels bascos en aquests.

El cost de la deportació no va ser només econòmic, també va tenir un preu polític. Espanya estava obstinada en obtenir la contribució francesa respecte a la lluita contra ETA. Igual que amb els tercers països, els favors s'havien de tornar. Tant és així que França va demanar algunes concessions a canvi d'entrar en la col·laboració antiterrorista. Quines van ser aquestes concessions és el que tractarem en aquesta secció de la tercera part.

Per concloure aquesta part i també el nostre estudi, hem cregut oportú citar les opinions dels deportats sobre com els afectava psicològicament

la situació. Ens tornarem a endinsar en un tema allunyat de la història, però que la complementa. Veurem per què la deportació va ser presentada com “un mal menor” per la premsa i els representants polítics de l’època. Aquests consideraven que el pitjor que li podia passar a un refugiat basc era ser enviat a la presó i, aquesta idea, ens ha fet presentar amb què diferien ambdues penes.

Finalment, pel que fa al títol, la seva elecció respon a la necessitat de contestar preguntes evidents: que la majoria social desconeix de què parlem. Els deportats van existir però no van rebre la suficient cobertura. Com a historiadors pretenem difondre un tema que podem pensar que va quedar en l’oblit i, per aquesta raó, mereix ser tractat amb deteniment i que li donem el seu lloc en la Història.

5. Hipòtesis de treball

Abans de començar el treball ens sorgeixen una sèrie de preguntes que intentarem contestar a mesura que avancem.

La primera és: per què es va donar la deportació? No entenem com tractant-se de dos països veïns com són França i Espanya havien d’implicar un tercer per fer de guardià dels bascos. I d’aquí se’ns presenten més preguntes: per què era França qui deportava si els individus en qüestió eren ciutadans espanyols? Per què un tercer país acceptava rebre unes persones qualificades de “terroristes”? I, per què Espanya acceptava que França deportés a ciutadans del seu país i que no els extradís? Les deportacions implicaven tenir gent confinada en recintes i qui en pagava la manutenció?

Tots aquests són interrogants que sorgeixen de plantejar-nos com comença la deportació, però també ens hem de plantejar com acaba i per què es confon amb l'exili. Això ens porta a preguntar-nos, finalment, per què es malentenen els termes i per què és un tema de la història d'ETA que és desconegut per a la gran majoria.

La deportació va tenir lloc i la tractarem a la nostra investigació, però quan es va acabar ens preguntem quines conseqüències tingué i si es van complir els objectius amb què es va iniciar.

Són tot un seguit de preguntes que sorgeixen de plantejar-nos el tema i que ens esforçarem per posar en clar al llarg de la nostra argumentació.

6. Bibliografia

Com hem anat reivindicant durant la presentació, el tema elegit ha estat poc difós i, per tant, no hi ha bibliografia específica. El procediment que hem seguit ha estat anar fent recerca per diferents llibres i extreure'n el que exposaven sobre la deportació. Però, el gruix de la informació l'hem obtingut de l'anàlisi de contingut de diaris, d'on vam aconseguir un resum dels fets, tal com van passar al seu dia, i un llistat dels noms de la gent implicada. Per tal de contrastar la informació i, davant els pocs recursos que teníem, vam buidar els catorze anys que va durar la deportació en dos diaris de tendència oposada: l'*Egin* i *El País*. I la vam complementar amb altres articles puntuals de diaris com: *La Vanguardia* i *El Mundo* i de revistes com: *Punto y Hora*, *Cambio 16* o *Tiempo*. A aquests documents més directes hi vam afegir els llibres de vivències. Però, sobretot, el que ha forjat la investigació ha estat anar destriant informació de llibres, articles de revistes i diaris, deixant

que aquests mateixos ens revelessin noves fonts que enriquessin la nostra recerca i d'aquí aconseguir un conjunt d'informació.

Cal apuntar que tot i que el treball és històric, estem davant d'un tema polític i, com a tal, enfronta dues ideologies oposades. Per tant, havíem de confrontar bibliografia d'ambdues. Malgrat això, qui més va difondre el tema va ser la tendència propera als deportats i, d'aquesta manera, es comprèn que haguem usat més cites d'aquesta. A més, per aconseguir un estudi històric s'ha de saber separar la descripció de dades i, per tant, l'obtenció d'informació, de l'opinió ideològica.

Pel que fa a la part més tècnica, tampoc hi havia bibliografia detallada, la qual cosa ens ha portat a consultar llibres específics de cadascun dels aspectes. La informació obtinguda d'aquests posada en relació a la deportació ens ajudava a desentrellar com es va aconseguir gestar la mesura.

En conclusió, aquest projecte d'investigació pretén donar detalls d'un tema que és poc conegut, amb la pretensió de ser, en un futur, un treball de referència quan es parli de la deportació franco-espanyola iniciada el 1984. Sabem que és un tema difícil perquè és història actual, la qual cosa significa que encara no es veu amb la suficient distància per no emetre judicis de valor, tan per part de la persona qui escriu, com per part de qui llegeix.

PRIMERA PART.

INTRODUCCIÓ A LA DEPORTACIÓ

1.1 Definició dels termes

*No se sabe distinguir entre expulsado, deportado,
exiliado o refugiado, figuras todas ellas
que pueden tener una relación pero que, no olvidemos,
tienen su propia naturaleza política y jurídica.
Sus repercusiones son bien diferentes.
ALFONSO ETXEGARAI, Regresar a Sara³.*

Quan vam començar a estudiar la deportació de membres d'ETA a Llatinoamèrica i Àfrica, ens vam trobar que quan pronunciàvem el tema de la tesi tothom opinava que els bascos són un poble que té molta de la seva gent a l'exili americà, sobretot a Mèxic. I havíem de precisar que el nostre tema ni es refereix a l'exili ni passa per Mèxic per a res, tot i que se li va oferir acollir etarres. La raó que al·legava era que no volia fer-se càrrec de terroristes aliens al seu país per molts avantatges que li pogués oferir Espanya. Aquesta confusió ens ha portat a voler definir amb claredat els termes que utilitzarem, tot i que es superposen contínuament. Però com bé perfila Etxegarai, “sus repercusiones son bien diferentes”. Si bé, la història tendeix a assimilar-los i a utilitzar-los indistintament. Però no tots signifiquen el mateix, hi ha certs matisos que cal precisar. És per això que començarem per definir el concepte clau de la nostra tesi: Deportació.

³ Alfonso Etxegarai, *Regresar a Sara*, Tafalla, Txalaparta, 1995, p. 196.

L'*Enciclopèdia catalana* defineix la **Deportació** com:

Pena consistent a trametre el condemnat a un territori llunyà fora de la metròpoli, on generalment és sotmès a un règim de privació de llibertat i de treball forçós. Aplicada a persones considerades socialment perilloses, hom l'ha feta servir sovint amb finalitats polítiques. Avui és poc utilitzada. El codi penal espanyol no la recull⁴.

La definició, com veurem al capítol respecte a la història d'aquesta pena, pertoca a la deportació del segle XVIII quan els delinqüents eren enviats a les colònies. En general, la paraula s'assimila a l'expulsió d'algú d'un determinat país. Més prop en el temps, la deportació servia per apartar de la nació a persones estrangeres perilloses (com veurem, la paraula que més s'escau per referir-nos a l'expulsió de nacionals és desterrament). Es tracta d'una pena restrictiva de llibertat⁵, és a dir, que obliga al reu a fixar la seva residència en un lloc determinat. Normalment quan pensem en deportació ho fem en les expulsions massives de determinats pobles per destruir-los física i psíquicament i, per tant, reduir-los (cas dels jueus per part dels nazis).

Hem d'apuntar que el codi penal espanyol no recull la deportació, però pel que fa als refugiats bascos el que ens interessa és si la recollia França, que era el país que els va deportar. Pot resultar estrany, però el cas és que, si bé es tracta de ciutadans espanyols, on van ser detinguts va ser a França, i aquesta va considerar que eren elements nocius per a la seva societat i per això els va deportar amb la complicitat d'Espanya.

⁴ *Enciclopèdia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia catalana, 1986, Volum 9, p. 32. La resta de definicions també estan extretes d'aquesta font.

⁵ Existeixen penes privatives de llibertat, com seria la presó i penes restrictives de llibertat, on s'inclou la deportació, el confinament i el desterrament.

Cal dir que el codi penal francès va deixar de recollir la deportació a partir de 1960 en l'*Ordonnance n°60-529 du juin 1960*, i va passar a rebre el nom de “detenció criminal a perpetuïtat”⁶. Això significa que l'òrgan jurisdiccional podia imposar una pena de reclusió criminal o de detenció criminal temporal, o una pena de presó no inferior a dos anys i dificultar l'obtenció de beneficis penitenciaris. Per tant, la utilització del mot deportació dins el codi penal francès deixava d'estar vigent. Essent rigorosos, allò que avui dia entendríem per deportació és denominat com a **expulsió** pel codi penal espanyol⁷.

La definició més exacta d'allò que avui entendríem per deportació l'hem trobat a l'*Encyclopaedia Britannica* on es defineix d'aquesta manera:

L'expulsió per part del poder executiu d'un estranger, la presència del qual al país és jutjada com a il·legal o perjudicial. La deportació ha tingut sovint un ampli significat, incloent, exili, desterrament i el transport dels criminals als establiments penals. La deportació difereix de l'exclusió, l'extradició i l'exili. L'exclusió és la denegació per part de les autoritats d'un govern a admetre a un estranger. L'extradició és l'expulsió d'un criminal al país d'on ha fugit, on evitava la persecució criminal o la presó. I, l'exili és una absència prolongada del país on un pertany, ja sigui de forma voluntària o per obligació del Govern⁸.

⁶ V. *Code Pénal. Nouveau Code Pénal. Ancien Code Pénal*, París, Dalloz, 1999, p. 2321.

⁷ L'expulsió s'aplica als estrangers que han comès un delictes o que estan en situació irregular. Consisteix en la devolució d'aquests al seu país d'origen i la prohibició de tornar al territori des d'on s'ha efectuat l'expulsió. Veure *Código penal español*, lleis 89.1, 96.3.5ª, 108. Pel que fa als ciutadans nacionals el terme penal és el desterrament.

⁸ *The New Encyclopaedia Britannica*, Chicago, Encyclopaedia Britannica, 1989, Volum 4, p. 20. La definició exacta de l'enciclopèdia és: “Deportation, expulsion by executive agency of an alien whose presence in a country is deemed unlawful or

En aquesta explicació apareixen tres paraules que, com s'hi diu, s'han de diferenciar de la deportació. L'**Exclusió** es defineix com: “Treure (algú o alguna cosa) d'una banda, d'una cosa, etc., com no devent participar-hi més”. Però les que es tendeixen a confondre amb la deportació són l'extradició i l'exili, per tant, cal comentar-les més detingudament.

La primera d'aquestes, l'**Extradició**, segons l'*Enciclopèdia catalana* és un:

Acte pel qual un estat lliura un estranger a un altre estat que n'ha sol·licitat el lliurament, en virtut de sentència ferma o d'acte de processament.

Així, l'extradició, com la deportació, s'efectua sobre un delinqüent estranger, ja que la majoria dels estats deneguen l'extradició dels seus propis nacionals. La diferència es troba en què l'extradició s'efectua prèvia sol·licitud de l'estat que vol jutjar l'individu. A més, només s'està obligat a concedir l'extradició si existeix un tractat signat entre les dues nacions afectades. Per sol·licitar l'extradició s'ha de demostrar que aquella persona té causes pendents al país que la requereix. Unes causes que suposen que una vegada lliurat, l'extradit només pugui ser jutjat pels delictes pels quals se l'ha reclamat. Si no fos que els dos territoris tinguin estipulada l'excepció d'aquesta clàusula. Els

detrimental. Deportation has often had a broader meaning, including exile, banishment, and the transportation of criminals to penal settlements. Deportation differs from exclusion, extradition and exile. Exclusion is the refusal by a governing authority to admit an alien. Extradition is the removal of a criminal to the country from which he has fled to avoid criminal persecution or prison. Exile was a prolonged absence from one's country, either voluntary or by direction of the sovereign”.

expedients del detingut són proporcionats pel propi país que en sol·licita l'extradició i, llavors, són calibrats pel país que reté l'acusat per determinar si és factible.

Pel que fa a l'**Exili**, la definició de l'*Enciclopèdia catalana* expressa que es tracta d'un:

Allunyament, voluntari o forçós, del territori d'un estat, especialment per motius polítics. No té caràcter jurídic de pena, sinó que es tracta d'una mesura política i, per tant, sense termini fixat; la possibilitat de tornar al propi país és aleatòria i depèn del canvi de la situació política.

Allò que el diferencia de la deportació és que no té caràcter de pena i que s'aplica als propis nacionals. Quan es tractava d'exili forçós es relegava la víctima a l'expatriació o se la deixava en una zona inhòspita dins el propi país, lloc que es considerava d'exili interior. És freqüent que l'exili forçós i la deportació tendeixin a identificar-se.

I, si el llistat de mots a tenir en compte no era prou ampli, hem d'afegir una última paraula que, en realitat, és la mare de totes. Es tracta del **Desterrament o Bandejament**, la definició del qual citem tot seguit:

Mesura restrictiva de la llibertat, que no la priva plenament, sinó que només impedeix de poder entrar, durant un cert temps, en un determinat territori o una determinada zona geogràfica⁹.

Igual que en la deportació, estem davant d'una pena restrictiva de llibertat, si bé en aquest cas no s'obliga a residir en un determinat lloc,

⁹ Un sinònim de desterrament és també **Estranyament**.

sinó que es prohibeix. Pot ser temporal si s'hi fixa un termini o indefinit i perpetu si no s'especifica un temps de venciment.

Diem que és la mare de totes perquè en època de l'emperador August és quan es va donar nom a les dues modalitats de desterrament que existien. La primera va rebre el de *deportatio in insulam* i consistia en **confinar**¹⁰ perpètuament al penat a una illa. Aquest perdia els drets de ciutadà i els seus béns eren confiscats. Si es trencava la deportació, es pagava amb la pena de mort. La segona era la *relegatio*, que es tractava del desterrament al lloc que determinava la sentència. Era menys dura que l'anterior ja que no era perpètua, ni privava dels drets de ciutadà.

En definitiva, ens queda clar que hi ha determinades paraules a les quals resulta difícil delimitar els significats. És el que ens hem trobat amb la deportació, que a causa de ser una paraula utilitzada des de l'època clàssica, l'evolució en el temps ha suposat que se li atribueixin nous significats que, algunes vegades corresponen a d'altres paraules. Per tant, sempre ens trobarem que, per molt que la vulguem definir, hi ha altres conceptes que tendeixen a identificar-se-li.

¹⁰ El confinament també és una pena restrictiva de llibertat, ja que suposa tancar o obligar a algú a residir en un lloc determinat, però la seva particularitat és que l'individu és sotmès a la vigilància de les autoritats.

1.2 La deportació al llarg de la història

1.2.1. Fins a l'Edat Moderna

Con diversidad de nombres, con variedad de criterios y con procedimientos distintos, la pena de deportación ha existido desde tiempos muy antiguos; siempre se han inspirado los pueblos, para establecerla y aplicarla, en el natural deseo de liberarse de los malhechores como gente peligrosa; y para conseguirlo han empleado los medios de que podían disponer, ora en el mismo continente, ora en las islas próximas o lejanas, pobladas o desiertas.
FERNANDO CADALSO.¹¹

El tema principal del nostre estudi és una deportació, però la utilització d'aquesta mesura no era cap novetat, sinó que “la pena de deportación ha existido desde tiempos muy antiguos”. Hem elegit per començar la frase del Doctor en Dret i posterior ministre de Gràcia i Justícia (1923) de la dictadura de Primo de Rivera, Fernando Cadalso, perquè il·lustra el que pretenem tractar en aquest apartat: l'evolució de la deportació al llarg de la Història. Si bé el treball versarà sobre una deportació concreta, no ha estat l'única i creiem oportú fer un resum amb exemples de com ha anat evolucionant la pena.

¹¹ Fernando Cadalso, *La pena de deportación y La colonización por penados*, Madrid, Imprenta de José Góngora Álvarez 1895, p. 3.

Hem de tenir en compte que la deportació com l'entendem nosaltres va ser una pena establerta pels romans, a l'època d'August per a controlar els esgarriats de la societat. Però anteriorment, es coneixen altres deportacions històriques, d'algunes de les quals en tenim notícia perquè es van plasmar a la Bíblia.

Com tots sabem, la primera deportació mitològica, en aquest cas expulsió, va ser la del primer home i la primera dona, Adam i Eva, del Paradís per haver desobeït Déu. La Bíblia ho cita al Gènesi, 3, 23-24:

Lavors el Senyor-Déu va expulsar l'home del jardí de l'Edèn, perquè treballés la terra d'on havia estat tret. Un cop l'hagué expulsat, va posar a l'orient de l'Edèn els querubins amb la flama de l'espasa fulgurant per a guardar el camí de l'arbre de la vida¹².

Així que ja la història de la humanitat, segons les religions jueva, cristiana i musulmana, va iniciar el seu rumb amb una expulsió.

El text bíblic, a més, conté altres deportacions. En aquest cas, es tractava de deportacions massives que tenien com a finalitat dispersar un poble i, així, destruir-lo com a tal per evitar revoltes. La primera referència és la deportació de dues de les tribus d'Israel, els rubenites (descendents de Ruben) i els gadites (descendents de Gad). La regió ocupada per aquestes tribus va ser conquerida al segle VIII a.C. pel rei assiri Teglatfalasar III i els seus habitants van ser deportats a Assíria, tal com s'explica al Primer Llibre de les Cròniques 5, 26. Teglatfalasar III va disseminar aquests pobles entre altres regions llunyanes i alhora

¹² *La Bíblia*, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya i Editorial Claret, 2010, p. 16.

va enviar altres estrangers de la seva confiança a les regions que s'havien quedat buides.

No obstant, la deportació o, millor dit, deportacions, més importants que es narren a la Bíblia són aquelles que provocaren l'anomenada "Captivitat de Babilònia". Aquest és el terme que s'aplica al període entre la deportació dels jueus de Palestina a Babilònia per part del rei Nabucodonosor II i el seu alliberament l'any 538 a.C per part del rei persa Cir. Durant aquest espai de temps es van produir dues deportacions de jueus destacades: una el 597 a.C. (dins la qual va ser deportat el profeta Ezequiel) i l'altra el 586 a.C.

Si seguim una evolució cronològica, després de les deportacions dels jueus i abans de l'època romana, farem esment de la modalitat de deportació que practicaven les Repúbliques gregues, així com també Tebes, Esparta i d'altres. Aquesta rebia el nom d'ostracisme i consistia en fer fora d'Atenes aquells que el règim considerava pertorbadors, que normalment eren altres ciutadans que aspiraven al poder. A més, el desterrament també s'aplicava com a commutació de les penes corporals.

En un cierto período de su historia, los atenienses tenían el derecho de tomar en asamblea (que sólo se podía celebrar como máximo una vez al año) la decisión de alejar a uno de sus compatriotas: aquel quien, por eminente y justo que fuera, gozara de una influencia que pudiera estimarse excesiva y por algún motivo dar a creer, en algún momento, resultaría perturbadora. Se daban diez días al ostracizado para abandonar la ciudad. "Moría temporalmente, por un máximo de diez años (duración que se asignaba al ostracismo pero que raramente

llegaba a alcanzar: en muchos casos, un decreto venía a autorizar el retorno mucho antes) en los que se le pretendía inexistente.¹³

L'estadista atenenc Arístides (V a.C.) va ser condemnat a l'ostracisme en encapçalar una facció que s'oposava a Temístocles, director de la política grega del moment. Anys després, (c.471 a.C.) va ser Temístocles qui va ser condemnat a l'ostracisme i va marxar a Argos.

Una vegada mencionats els grecs, arribem a l'època romana, època en què es va fixar l'ús de la deportació i les seves diferents modalitats. L'historiador, Francisco Pina, puntualitzava que, primer que res s'havia de distingir entre la deportació d'un sol individu i les que implicaven a una multitud:

Si bien nuestro término “deportación” proviene del latín *deportatio*, es importante saber que los romanos no utilizaban esta palabra en el sentido que nosotros le damos, sino como el destierro de un individuo condenado por algún delito. Castigo propio de una sociedad en la que los largos internamientos en prisión eran desconocidos, la *deportatio* tenía como principal objetivo el alejamiento de una persona concreta, pero no necesariamente su transporte y asentamiento en otro lugar determinado. Se trataba por lo general de una sanción individual. Para los traslados forzosos en masa los autores latinos emplearon verbos como *deducere* i *transducere*, cuya utilización alerta sobre el doble aspecto de conducción e instalación que caracterizó las deportaciones promovidas por el Estado romano durante la época republicana.¹⁴

¹³ José Solanes, *Los nombres del exilio*, Caracas, Monte Ávila editores, 1991, p. 81.

¹⁴ Francisco Pina, “Deportaciones como castigo e instrumento de colonización durante la República romana. El caso de Hispania”, *apud*. Marco, F. i Pina, F. i Remesal, J. (eds), *Vivir en tierra extraña: emigración e integración cultural en el mundo antiguo*, Barcelona, Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2004, p. 212.

Abans de posar-nos amb les deportacions individuals, que van ser les rellevants en aquesta època, citarem una de les *transducere*. La deportació en massa més antiga promoguda per l'Estat romà va implicar els Picents, els habitants del Piceno, regió nord-oriental de la Península Itàlica, els quals van caure sota el control de Roma a començaments del segle III a.C. L'any següent aquests es van rebel·lar, però van perdre i van ser castigats amb la deportació. Un episodi que el geògraf i historiador grec Estrabó, citava al Llibre V de la seva *Geografia*¹⁵: “ a la mar Tirrena habita la tribu dels Picents, una branca petita dels Picents que habiten a l'Adriàtic, que va ser trasplantada pels romans fins al golf de Posidònia; aquest golf és ara anomenat golf de Paestum; i la ciutat de Posidònia, que està situada al centre del golf, ara és anomenada Paestum”.

Amb la distinció entre expulsions individuals, que eren en realitat les que rebien el nom de *deportatio*, i les massives, podem centrar-nos en les diferents opcions de deportació que existien durant l'època romana. Com ja hem apuntat al capítol anterior, la deportació va ser introduïda a la història per August. La seva implantació ve a substituir la pena anomenada d'“interdicció de l'aigua i del foc”. És a dir, la pena que prohibia l'ús d'aquestes fonts primàries dins d'uns determinats límits. I si aquets elements indispensables no podien ser usats, no li quedava més remei al penat que marxar. Aquesta pena privava dels drets de ciutadania; no obstant, el curs de l'execució de la sentència podia acabar per ser suspès. L'exemple més conegut és el de Ciceró, qui va ser privat

¹⁵ *Ibidem*, p. 212 i traducció d'Estrabó, *The Geography of Strabo*, Vol II, Cambridge, Harvard University Press, 1923, p. 469.

de l'aigua i del foc dins de 400 milles al voltant de Roma i no recobrà els seus drets de ciutadà fins que fou rehabilitat pel poble¹⁶. L'emperador August "hizo más general la aplicación de esta pena, castigando con la de muerte al que abandonaba el sitio a que había sido deportado, y en el cual debía cumplir su condena. Y ciertamente se hubiera repetido con mayor frecuencia, a no existir la esclavitud como institución general en Grecia y Roma. La deportación era la pena que seguía en gravedad a la muerte".¹⁷

A part de la interdicció de l'aigua i del foc (*aqua et igni interdictio*), aparegué al mateix temps que la *deportatio*, la *relegatio*. Totes dues eren formes de desterrament. La primera destinava els presoners a una illa, normalment, a aquelles que existien a les costes d'Itàlia o al mar Egeu i suposava la pèrdua dels drets de ciutadà. Una causa freqüent per la seva aplicació era l'acusació d'adulteri.¹⁸ I la segona era un desterrament sense perdre cap dret. L'exemple destacat que va patir la primera pena va ser el filòsof Sèneca. Sembla ser que se'l va acusar d'haver comès adulteri amb la filla del militar romà Germanicus. Va ser desterrat a Còrsega durant vuit anys, fins l'any 49, on va escriure *Consolació a Polibi*, un cant estoic de resignació sobre les coses que li anaven passant a la vida. Aquest tipus de filosofia moral, de la corrent estoica, també la va practicar, uns anys posteriors, el filòsof Epictet. L'emperador Tit Flavi Domicià, qui temia les idees que difonien els estoics, va manar desterrar Epictet i els seus companys filòsofs. Epictet, al seu *Manual de vida*, expressava les seves conviccions per tenir una

¹⁶ V. *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, Madrid, Espasa-Calpe, 1975-1991, Volum 18, Primera part, p. 643.

¹⁷ Fernando Cadalso, op.cit, pp. 3 i 4.

¹⁸ Hanna Zaremska, *Les bannis au Moyen Âge*, París, Aubier, 1996, p. 31.

vida plena: “Ten presente a diario la muerte y el destierro y todo lo que parece terrible, pero, sobretodo, la muerte. Y nunca pensarás en nada vil ni desearás nada en exceso”¹⁹.

A l'època romana, en contraposició a la forma estoica d'assumir el desterrament amb acceptació, hi havia qui la vivia des del patiment i la nostàlgia. Aquest és el cas de Publi Ovidi, el gran poeta romà autor de *Les Metamorfosis* i *L'art d'estimar*. A més, aquest és l'exemple que citarem d'algú que va ser condemnat a la tercera modalitat a què ens referíem més amunt, la *relegatio*. Ovidi va ser relegat l'any 8 d.C. a “Tomis, l'actual Constança (Romania), una colònia milèsia, conquerida feia poc pels romans, situada a la costa de la mar Negra (el Pontos)”²⁰. Durant els primers anys d'exili va escriure els *Tristes*. El professor Ferran Aguilera apuntava que les causes del desterrament no són clares:

Ovidi hi fa referència al·ludint a un *carmen et error*: «*Perdiderint cum me duo crimina, carmen et error/ alterius facti culpa silenda mihi*» («Dos delictes em van perdre, un poema i un error, però callaré la falta del segon»). El *carmen* es referiex, sens dubte, a l'*Art amatòria*, poema que entrava en contradicció amb la moralització i amb la regeneració de costums de la societat romana que cercava la política d'August, encara que no sembla creïble que l'*Art amatòria* fos la causa determinant del desterrament d'Ovidi i es creu que van ser decisius altres motius personals d'enemistat entre August i el poeta, l'*error*, sobre els quals s'ha especulat molt sense arribar a descobrir-los.²¹

¹⁹ Epicteto, *Manual/ Disertaciones por Arriano*, Madrid, Gredos, 2001, p. 13.

²⁰ Veure la introducció de Ferran Aguilera Puentes feta a l'obra d'Ovidi, *Tristes*, op.cit, p. 5.

²¹ *Ibidem*, p. 9.

Als *Tristes* Ovidi refermava la seva situació, ja que el nom de la pena implicava uns aspectes o uns altres: “I cal afegir que l’edicte, encara que dur i amenaçador, ha estat indulgent en el nom donat a la condemna; perquè hi sóc anomenat “relegat” i no “desterrat”, i la meua sort hi té un llenguatge especial”. La sort a què es referia era perquè la *relegatio* no implicava perdre els béns i els drets com a ciutadà. La gravetat del càstig residia en l’allunyament de Roma i en el caràcter inhòspit i poc segur de la terra de destí²².

L’últim exemple de l’època romana és una nova referència a la Bíblia. Es tracta del desterrament de Joan Evangelista a l’illa grega de Patmos. Un episodi bíblic representat diverses ocasions en la història de l’art (El Greco, Velázquez...). El motiu del desterrament va ser haver anunciat i difós el missatge del Déu judeo-cristià. Es considera en la fe cristiana que durant aquest tràngol va escriure el seu llibre *Apocalipsi* 1, 9.

La deportació va continuar evolucionant i formant part de les legislacions. Durant l’Edat Mitjana la religió tenia un lloc preminent en la vida de la població, tant que el tipus de deportació que es donava eren les peregrinacions. Aquestes mantenien al delinqüent molt temps fora del país i, a més, podien tenir implícit un càstig físic, ja que s’havien de fer sense calçat. Aquestes peregrinacions van anar a més i, amb les lluites per la religió, pròpies de l’època, van sorgir les Croades a Terra Santa. Alguns condemnats eren desterrats a participar en aquestes per poder recobrar la seva llibertat.²³

²² *Ibidem*, p. 11 i 60.

²³ Hans von Henting, *La pena. Formas primitivas y conexiones histórico-culturales*, Vol II, Madrid, Espasa Calpe, 1967, p. 427.

A l'Època Moderna la deportació rebé una nova concepció, tot i que continuava conservant la idea d'allunyament. Gràcies a la descoberta geogràfica del món, les noves deportacions anaven destinades a aquells territoris que es colonitzaven. A partir d'aquest moment, la deportació va ser utilitzada de forma recurrent.

1.2.2. La deportació a partir del segle XVIII: les colònies penals

*Vaciando vuestros presidios sobre nuestras ciudades,
haciendo de nuestro suelo la cloaca de los vicios de que
no pueden libertarse las viejas sociedades europeas,
nos habéis hecho un ultraje, del cual debieran haberlo
puesto a cubierto las costumbres patriarcales y puras
de nuestros colonos. ¡Oh! ¿Qué diríais
si os enviáramos nuestras culebras de cascabel?*

BENJAMIN FRANKLIN,
citat per Concepción Arenal.²⁴

En el moment que els exploradors van començar a descobrir terres enllà de la mar, les metròpolis van veure la possibilitat d'expansionar-se i esdevenir un imperi. Malgrat això, necessitaven persones disposades a viure en regions salvatges i, com era impossible trobar voluntaris, la solució va ser buidar les presons. Així mataven dos pardals d'un tret i

²⁴ Concepción Arenal, *Las colonias penales de la Australia y la pena de deportación*, Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999, p.13. Extret de la versió original de 1895 en l'edició de Sucesores de Rivadeneira.

es desfeien d'aquells que ocupaven les cel·les de les ciutats i que havien de mantenir. A més, solucionaven el tema de trobar gent per poder enviar a milers de quilòmetres que poguessin fundar noves contrades. Unes persones que no s'hi podien negar perquè no tenien elecció. Als anglesos, que van ser els pioners en usar la mesura, els va semblar una idea perfecta; però als nord-americans, que van ser els qui van rebre els presoners, van criticar-la durament. Per això el polític i redactor de la Constitució dels EUA, Benjamin Franklin, retreia als anglesos: “¿Qué diríais si on enviáramos nuestras culebras de cascabel?”.

La pena de deportación reemplazó a la leva y a las galeras cuando éstas se volvieron insostenibles en razón de la profesionalización de los ejércitos y de la introducción de la navegación a vapor.

Cabe observar que uno de los factores más importantes para la transformación parcial del poder punitivo fue la concentración urbana, que aumentó considerablemente el número de los molestos y también las dificultades de su control social.²⁵

Amb aquest estil va ser com els imperis van passar a utilitzar la deportació com a mesura de control dels dissidents i de sanejament de la societat. Aquests eren qui, mitjançant el treball forçat a les plantacions, donaven benefici a la metròpoli. Això era degut a què com les penes eren quasi a perpetuïtat, els presoners veien la seva vida lligada a les noves terres i s'oblidaven de la idea de tornar al Vell Continent. A més, es creien que podrien redimir els nadius i portar-los

²⁵ Eugenio Raúl Zaffaroni, op.cit, p. 44.

pel bon camí. Aquests propòsits queden clars en paraules de l'estudiós sobre deportació colonial, Fernando Cadalso²⁶:

Al organizar Francia la deportación, se propuso cuatro fines principales: 1º Establecer un castigo más duro y más eficaz que el que se aplicaba en los Presidios; 2º Utilizar los brazos de los forzados en los trabajos más duros de la colonización; 3º Conseguir que los libertos se establecieran en la colonia luego de cumplir su pena; 4º Que la población honrada fuera absorbiendo y transformando a los penados.

Amb la deportació dels presoners a les colònies es va crear una nova modalitat de presidi, les anomenades colònies penals. Els països que més les va explotar foren Anglaterra, França i Rússia.

Anglaterra tenia els seus terrenys americans plens de presoners, fins que hi hagué una insurrecció i, sobretot, fins que hagueren de donar la independència als Estats Units. El professor Emerson Smith conclouïa que durant tot el segle XVII es van deportar només des d'Anglaterra a Nordamèrica 30.000 criminals²⁷. Però els anglesos no només deportaven els seus propis ciutadans, encara que fossin delinqüents, sinó que en la seva ambició d'aconseguir nous terrenys, també deportaven els nadius de les seves colònies com a mesura de "neteja". Hi ha bastants exemples, però hem elegit l'anomenat *Great Upheaval* (1755), és a dir, la gran deportació del poble acadi. L'Acàdia era el territori que avui comprenen les tres províncies marítimes del Canadà (Nova Escòcia, Nou Brunswick i l'illa del príncep Eduard), i que va ser usurpat als seus nadius pels colons britànics. Així, entre 8.000 i 10.000

²⁶ Fernando Cadalso, op.cit, p.12.

²⁷ Emerson Smith, *Colonist in bondage*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1947, p. 117.

persones van ser deportades i dispersades per altres de les colònies angleses.

Anglaterra no va desistir de la deportació de presoners un cop els EUA aconseguiren la independència, llavors es proposà usar com a colònia penitenciària Austràlia. Gràcies a les deportacions massives hi van fundar la primera ciutat, Sidney²⁸.

A França la idea de colonitzar mitjançant la deportació es va iniciar cap a 1828. Les principals zones de deportació eren La Guayana (Amèrica) i Nova Caledònia (Oceania). Els exemples que hem seleccionat corresponents a aquestes colònies penals són significatius perquè es tracta del cas de dues dones. Aquestes eren, normalment, objecte de deportació quan eren acusades d'adulteri, prostitució o robatori. La primera dona a tractar forma part de la ficció, ens referim a la protagonista de la novel·la d'Antoine Françoise Prévost i que va passar a ser popular gràcies a una òpera de Giacomo Puccini, *Manon Lescaut*. En aquesta història s'explica com la protagonista va ser deportada a Amèrica acusada de prostituta i de lladre. La segona dona és una de les intrèpides heroïnes que formen part de la història de França, Louise Michel. Tant ella com els seus companys de Comuna van ser deportats a Nova Caledònia. Era la pena que els van imposar per acabar amb la seva insurrecció contra el Govern municipal parisenc del moment. Amb aquests exemples observem que els homes no eren els únics subjectes de ser deportats. Les dones també es deportaven, quasi sempre perquè la seva actitud moral era qüestionada.

²⁸ Per tenir una visió puntual del que passava a la colònia penal d'Austràlia, veure Concepción Arenal, op.cit.

Finalment, només ens queda parlar de Rússia. “Según el historiador ruso Edmund Noble, el sistema ruso de deportación se menciona por primera vez en 1582. De la deportación penal se habla por vez primera en 1622, pero los relatos son escasos hasta el siglo XVIII”²⁹. Tot i que Rússia també deportava els seus delinqüents, no ho feia a les colònies oceàniques, tenia un lloc de destí més proper, però igual de dur, els enviava a Sibèria i també els explotava amb treballs forçats. Primer només hi eren enviats els criminals, però quan els dirigents van estar intranquils, la van expandir als condemnats polítics. L'exemple escrit que ha passat a la posteritat és la novel·la de Fiodor Dostoievski, *Memorias de la casa muerta*, en què relata el seu pas pels camps de treball de Sibèria. El títol ja explicita com veia el lloc de deportació: un lloc de mort. “Exprieme el jugo vital del hombre, le contrae el alma, la debilita e intimida, y después presenta una momia moralmente seca, un medio loco, como modelo de corrección y arrepentimiento”³⁰.

Aquesta pràctica va ser iniciada pel tsar Pere I el Gran cap a 1710 i, com veurem, va arribar al seu punt àlgid al segle XX de la mà de Stalin. Tot i que amb aquest darrer la deportació tindrà la particularitat que ja no afectarà només els delinqüents, sinó també els dissidents, els quals va criminalitzar i associar als anteriors en posar-los a la mateixa altura.

Tot i que la deportació per excel·lència dels segles XVII i XVIII és la corresponent a les colònies penals no podem acabar el capítol sense fer esment d'una de les deportacions més conegudes de l'època. Ens referim a Napoleó Bonaparte. Durant la seva vida va ser deportat en dues ocasions. La primera va ser a l'illa italiana d'Elba, on va ser

²⁹ Hans von Henting, op.cit, p. 437.

³⁰ Fiodor Dostoievski, *Memorias de la casa muerta*, Barcelona, Debolsillo, 2010, p. 53.

confinat després que els aliats entressin a París. La segona, a l'illa atlàntica de Santa Elena, on hi va arribar el 1815 després d'haver estat expulsat pels anglesos que l'havien derrotat a la batalla de Waterloo. El primer destí de deportació el va burlar per tornar a París, però el segon no el va deixar ja que hi va morir el 1821.

1.2.3. El segle XX i el crim més atroç: les deportacions col·lectives

Després d'haver palesat la deportació com a mesura de control per part dels imperis, ara veurem com, si bé els imperis colonials van desaparèixer, la deportació va continuar vigent. Els imperis van deixar d'existir, però l'afany dels dirigents d'alguns països per controlar-ne d'altres que consideraven inferiors va continuar.

El segle XX està marcat per dos esdeveniments que van englobar tot el món: la Primera i la Segona Guerra Mundial. Aquests dos moments de la Història també són crucials en el nostre repàs per l'evolució de la deportació, que durant aquest segle es veurà lligada a altres paraules, com són genocidi i holocaust.

Durant la Primera Guerra Mundial, concretament entre 1915 i 1917, va tenir lloc el primer genocidi del segle XX, l'anomenat "Genocidi armeni". En aquell moment Armènia formava part de l'imperi otomà i aquest, veient-se amenaçat pels russos, va acusar els armenis de col·laboració amb l'enemic. El càstig va ser deportar grans sectors de la població des de la seva Anatòlia natal a les àrees desèrtiques de la Síria actual. El trasllat dels armenis va ser tan cruel (violacions, falta d'alimentació, robatoris, assassinats indiscriminats...) que hi va haver

una gran mortaldat. Es calcula que van ser eliminats nou de cada deu armenis, que en números serien uns 300.000 (les xifres varien i alguns compten un milió de morts)³¹.

Però, l'atrocitat de la matança dels armenis no fou l'única perpetrada durant la Primera Guerra Mundial, ni l'única de l'imperi turc. Els kurds també engrosseixen la història de la deportació. "El Govern turc planejà l'assimilació de la població kurda mitjançant una campanya de deportacions massives cap a les regions occidentals de Turquia; algunes fonts parlen d'uns set-cents mil kurds deportats i d'importants massacres executades per l'exèrcit otomà contra els kurds"³².

La Primera Guerra Mundial va deixar unes xifres de morts i deportats esfereïdores, no obstant, la Segona Guerra Mundial les va superar. I és que quan parlem de forma quotidiana i esmentem la paraula deportació la relacionem immediatament amb Adolf Hitler i l'Holocaust dels jueus. L'afany per voler purificar el III Reich d'aquells que no portaven sang ària a les seves venes va portar les SS³³ a deportar jueus, prostitutes, homosexuals, gitanos, comunistes i tots aquells que no eren considerats dignes de viure dins el règim. En primer lloc els van deportar als guetos de Polònia i a les ciutats de l'URSS conquerides pels nazis. Però, tot seguit, les noves remeses van tenir com a destí els punts "més efectius" d'extermini: els camps de concentració. Es van matar més de sis milions de persones, la qual cosa va portar el dret internacional a formular una llei per poder jutjar els crims de guerra

³¹ La nostra referència prové de la pàgina web *Genocidioarmenio* [en xarxa], Buenos Aires, Centro de Estudios e Investigaciones Urartu, 2002-2003, <<http://www.genocidioarmenio.org>>, [Consulta: 23 de setembre de 2006].

³² V. Jordi Tejel, *Els kurds, a l'ombra de la història*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1999, p. 69.

³³ Sigles corresponents a *Schutzstaffel*, en català es traduiria com a "Esquadrons de protecció", que era l'organització militar i de seguretat del Partit Nacionalsocialista Alemany.

contra la humanitat. Hi va haver qui va sobreviure al genocidi i va decidir relatar les seves vivències per mostrar al món l'atrocitat dels camps de concentració. Un dels qui es va enfrontar amb la seva experiència va ser Primo Levi, qui al seu llibre, *Si això és un home*, parlava de la destrucció personal que suposava el camp, el *Lager*:

Aleshores per primera vegada ens hem adonat que la nostra llengua no té paraules per expressar aquesta ofensa, la destrucció d'un home. En un instant, amb intuïció gairebé profètica, ens ha estat revelada la realitat: hem arribat al fons. Més avall ja no es pot anar: no existeix, no es pot imaginar condició humana més miserable. Res ja no és nostre: ens han tret la roba, les sabates, fins els cabells. Ens trauran també el nom: i si el volem conservar, haurem de trobar en nosaltres la força de fer-ho, de fer per manera que darrere del nom quedi alguna cosa de nosaltres, de nosaltres tal com érem.³⁴

L'Holocaust va utilitzar les deportacions per efectuar el crim més atroç del segle XX, però si a la història hi ha hagut major nombre de deportacions concentrades en un període de temps va ser durant el mandat de Iosif Stalin a l'URSS.

Després de la Revolució Russa i, agafant com a referent els tsars, es va tenir la idea de desenvolupar Sibèria per a utilitzar-la com a lloc de deportació per castigar els dissidents polítics. Al final, tota aquella persona perjudicial per a les intencions de Stalin era enviada als camps de treball de Sibèria, que han passat a la història amb el nom de *Gulag*. Els horrors que s'hi vivien van ser plasmats per Aleksándr Solzhenítsyn

³⁴ Primo Levi, *Si això és un home*, Barcelona, Labutxaca, 2009, pp. 32 i 33.

al seu famós *Arxipèlag Gulag*³⁵. Tanmateix, les deportacions de Stalin no anaven encaminades només als *Gulag*, ja que també va deportar pobles amb l'objectiu d'acabar amb aquells que li oferien resistència i de fer desaparèixer tot vestigi de les minories ètniques que també vivien als territoris de l'URSS. Els exemples més destacats són Crimea i Txetxènia.

Les zones que formaven l'antiga URSS estaven poblades per diverses minories ètniques. En una d'aquestes, Crimea, és on vivia la minoria tàrtara. Actualment, Crimea és una república autònoma d'Ucraïna. Aquesta península fou envaïda pels nazis el 1941 i, quan fou recuperada pels soviètics, Stalin va tenir l'excusa perfecta per deportar els tàrtars, ja que els acusà de col·laboració amb els nazis. Així, el 1944 la totalitat de la població (uns 190.000) va ser traslladada en massa als Urals, Uzbekistan i Kazajastan.

Crimea no va ser l'única acusada de col·laboracionisme nazi i deportada per aquesta raó a Àsia central, Txetxènia també. El 23 de febrer de 1944, 310.000 txetxens, 81.000 ingushos³⁶ van ser obligats a abandonar les seves terres. El retorn d'aquestes minories, com sabem, ha provocat i continua provocant conflictes amb Rússia³⁷.

³⁵ Aleksánder Solzhenítsyn, *Archipiélago Gulag*, tres volums, Barcelona, Tusquets, 1998.

³⁶ Nom dels habitants de la república russa d'Inghusetia, que limita a l'est amb la república de Txetxènia. Aquestes són dues de les 21 repúbliques de la Federació Russa que el 1936 van ser unides en l'anomenada República Autònoma de Txetxènia-Ingushetia. Aquesta unió va durar fins el 1991, quan Txetxènia es va declarar independent i Inghusetia va esdevenir república.

³⁷ Per saber més sobre les deportacions de Stalin, veure el llibre de Jean-Jaques Marie, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995. Als Annexos pp. 401 i 403 es poden consultar una cronologia i un mapa corresponents a aquestes deportacions.

Per tant, ens trobem que l'època més recent al nostre temps és aquella on la deportació va deixar les colònies d'ultramar per afincar-se als camps de treball i de concentració. Els dictadors, igual que els reis amb els seus imperis, van veure en la deportació l'opció perfecta per apartar aquelles persones que creien indignes per als seus règims. Amb la pèrdua de les colònies la pena de deportació hagués pogut desaparèixer, ans al contrari, se li van donar nous matisos que l'han fet arribar fins a l'actualitat.

1.2.4. La deportació a Espanya

Al llarg dels primers capítols hem fet un recorregut per la història de la deportació fent referència a aquells successos més coneguts. No obstant, no podem acabar el repàs sense fer un breu apunt a la deportació dins Espanya o patida pels seus ciutadans. Les primeres referències que citarem són les que van tenir lloc durant l'Edat Mitjana:

En la Edad Media aplicaron dicha pena la mayor parte de los pueblos de Europa. Por lo que á España respecta, la vemos consignada, así en la legislación general como en los fueros de los reinos ó regiones en que se fraccionó la Península durante la Reconquista. Es cierto que el alejamiento de los criminales del sitio en que cometieron el crimen, ó la expulsión del reino, no siempre lleva el nombre de deportación; pero en su esencia y en sus efectos puede considerarse como tal, y así la consideramos nosotros. [...] Estas disposiciones legales subsisten por largo tiempo y van pasando a los Códigos y Compilaciones posteriores de nuestra legislación de la Edad Media, hasta que en la Edad Moderna

se establece por la Casa de Austria la pena de galeras, que en cierto modo vino a sustituir la práctica de la deportación.³⁸

L'exemple pertanyent a l'Edat Mitjana amb què volem començar és el desterrament de Rodrigo Díaz de Vivar (tot i no ser una deportació). Un esdeveniment que s'explica al famós cantar de gesta, el *Cantar del Mío Cid*. Allí es relatava com el rei Alfons VI havia desterrat al Cid en acusar-lo de robar. El citem per la importància del personatge en la literatura espanyola.

Els altres exemples rellevants de l'Edat Mitjana són les expulsions massives dels jueus, el 1492 i, posteriorment, dels moriscos, el 1609. El filòsof polític, Nicolás Maquiavelo, a la seva obra més important, *El príncep*, que explica com ha d'actuar un dirigent (en concret Cèsar Borja) per governar amb prestància el seu regne, es referia a Ferran el Catòlic i la seva ordre d'expulsió sobre els jueus. Una acció que el rei veia com un favor en pro del cristianisme:

En nuestros días tenemos a Fernando de Aragón, el actual rey de España, a quien casi es posible llamar príncipe nuevo, porque de rey débil que era se ha convertido por su fama y por su gloria en el primer rey de los cristianos.

Para estar en condiciones de acometer empresas –sirviéndose siempre de la religión- recurrió a una santa crueldad expulsando y vaciando su reino de marranos.³⁹

³⁸ Fernando Cadalso, op.cit, p. 5.

³⁹ Nicolás Maquiavelo, *El príncipe*, Madrid, Alianza, 2005, pp. 123 i 124.

Durant el segle XIX, igual que la resta d'imperis, Espanya també gaudia de colònies penitenciàries. Fernando Cadalso⁴⁰ en feia un retrat:

Nunca ha desaparecido la deportación de nuestras leyes penales; la conservaba el Código de 1822 y el actual establece, en el artículo 111, que las penas de relegación perpetua y temporal se cumplirán en Ultramar en los puntos para ello destinados por el Gobierno, y que los relegados podrán dedicarse libremente, bajo vigilancia de la autoridad, a su profesión u oficio, dentro del radio a que se extienden los límites del Establecimiento penal.

D'aquí n'extraïem que la deportació al codi penal espanyol rebia el nom de *relegatio*, com a l'època romana. El codi actual no recull cap dels dos termes, podríem dir que el més adequat seria el de desterrament, tot i que tampoc s'esmenta com a tal. El que sí que apareix al Codi Penal és l' "expulsió" d'una persona estrangera que hagi delinquit a Espanya o hi resideixi il·legalment, la qual cosa queda recollida a l'article 89.

De la descripció de Cadalso també destaca la menció que feia sobre la deportació a Ultramar com a colònia penitenciària. Les zones concretes eren Ceuta, Fernando Poo i les Marianes i, com a la resta d'imperis, els penats hi realitzaven treballs forçats.

Una vegada Espanya va perdre l'imperi, també va perdre les colònies penitenciàries d'Ultramar, però, com van fer la resta de metròpolis, va continuar utilitzant la deportació com a mètode de càstig. Tant és així que la Llei de Defensa de la República, del 21 d'octubre de 1931, establia la possibilitat de deportar fora d'Espanya a aquells que amenacessin l'estabilitat del nou règim. Cal tenir en compte que, si bé

⁴⁰ V. Fernando Cadalso, op.cit, p. 15 i següents.

Espanya havia perdut les colònies, el 1931 encara conservava el territori colonial del Sàhara, on la ciutat de Villa Cisneros va ser el nou destí dels deportats⁴¹. Per allí van passar coneguts anarquistes com Buenaventura Durruti o Francisco Acaso, els colpistes del 30 d'agost de 1932 i, ja en plena guerra civil, hi van anar a parar trenta republicans detinguts a Tenerife per oposar-se a l'*alzamiento* del 18 de juliol. Això sí, la vigilància espanyola no va ser gaire efectiva ja que es van produir dues fugues de condemnats, la qual cosa va fer que es posés fi a les deportacions a aquest destí.

Potser es van acabar les colònies penitenciàries, però van començar les deportacions als camps de treballs francesos i als camps de concentració nazis. La guerra civil va deixar un país dividit entre vencedors i vençuts. Això suposava que aquests darrers fossin víctimes d'una greu repressió dins el propi país, però també a un dels països de refugi, França. Allí amb l'entrada dels nazis, els refugiats espanyols van ser conduïts als camps de concentració perquè "eren, senzillament, rojos espanyols i, per tant, patien d'una doble i negativa condició: presoners de guerra i enemics polítics"⁴². Es diu que onze mil espanyols van patir l'estada als camps de la mort.⁴³

Aquestes són les deportacions que han marcat la història d'Espanya, deixant de banda la que ens ocuparà en el nostre treball de recerca i les patides pels bascos. Com la situació d'aquests és especial tan per la

⁴¹ Guadalupe Pérez García, "La colonia penitenciaria de Villa Cisneros. Deportaciones y fugas durante la Segunda República", *Historia y Comunicación Social*, nº7, 2002, pp.169-186.

⁴² V. Francesc Vilanova, *Exiliats, proscrits, deportats: el primer exili dels republicans espanyols*, Barcelona, Empúries, 2006, p. 137.

⁴³ L'estudi de Benito Bermejo i Sandra Checa, *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, Madrid, Ministerio de Cultura, 2006, recull el nom de 8.700. Respecte a Catalunya el llibre de referència és el de Montserrat Roig, *Els catalans als camps nazis*, Barcelona, Edicions 62, 2001.

seva cultura definida, com per la seva història, hem decidit fer un apartat de la deportació històrica de la nació basca.

1.2.5. La deportació històrica dels bascos

La palabra deportación para nadie es desconocida, al menos en Euskadi.

ALFONSO ETXEGARAI
(deportat el 1985 a Equador)⁴⁴

El territori que els nacionalistes bascos anomenen *Euskal Herria* engloba quatre províncies en territori espanyol (Àlaba, Biscaia, Guipúscoa i Navarra) i tres en francès (Lapurdi, Zuberoa i Baixa Navarra), amb la qual cosa el conflicte per ser reconeguts com a nació els enfronta a dos estats. I la lluita amb aquests ve de lluny, com comprovarem amb les deportacions, utilitzades contra els bascos per ambdós estats.

La primera deportació de bascos que coneixem fou efectuada pel Govern francès el 1794 contra el poble de Sara i els del seu voltant (País Basc francès o Iparralde). Uns quatre mil habitants van ser traslladats del departament dels Pirineus Atlàntics al fronterer de Les Landes. Va ser el càstig per no saber francès i per no voler lluitar a la

⁴⁴Pilar Iparragirre, *Deportación. El mal menor*, Tafalla, Txalaparta, 1998, p. 46.

Guerra de la Convenció (entre França i Espanya). L'historiador Eukeni Goyhenetxe a la seva *Historia de Iparralde*⁴⁵ detallava els fets:

El 3 de marzo de 1794, tomando por pretexto la deserción de reclutas de Itxassou, Pinet y Cavaignac decretaron que todos los habitantes de Sara, Itxasu, Ascain, así como los «sospechosos» de Espelette, Suraíde, Ainhoa, Cambo, Larressore, Macaye, Mendionde, Louhossoa, etc, serían deportados a 80 km de la frontera. En realidad, 250 jóvenes de Sara luchaban en los ejércitos y en la marina, pero Sara había echado a su párroco constitucional; las requisas abusivas para el ejército no habían dado resultados; además se reprochaba a los vascos de Laburdi el mantener relaciones con sus hermanos de Navarra y de Guipúzcoa. Los deportados –más de 4000- no pudieron llevar nada consigo; se les internó, después de un viaje penosísimo, en las iglesias de las Landas, donde estuvieron sin higiene, y muchas veces sin agua, ni comida. Se separó a familiares, no se tuvo compasión ni de los viejos ni de los niños.

Cuando el decreto del 30 de septiembre de 1794 acabó con la deportación, 1600 por lo menos de los deportados habían muerto. Los que volvieron a sus pueblos estaban arruinados, sus bienes confiscados por los «patriotas».

Ja al segle XX els francesos també van ser els responsables de l'internament de refugiats bascos al camp de concentració de Gurs durant la Segona Guerra Mundial. Al capítol anterior hem dit que els republicans fugien de la guerra civil i es refugiaven a França i, els bascos, que tenien tan pròxima la frontera, no van ser excepció. En total, el 10 de maig de 1939, hi havia a Gurs 6555 presoners bascos. En

⁴⁵ Eukeni Goyhenetxe, *Historia de Iparralde*, San Sebastián, Txertoa, 1985, pp. 84-85.

canvi, el 1940 el nombre va experimentar un notable descens que va arribar a 800 presoners. Molts d'aquests van ser alliberats i van elegir com a destí Amèrica⁴⁶.

No era França l'única que deportava els bascos, per part del Govern espanyol, també trobem alguns exemples. La primera referència històrica és del segle XVI, quan com a conseqüència de la conquesta de Navarra per part dels reis castellans, es pretenia desterrar a Andalusia els navarresos derrotats.

L'altra referència va tenir lloc al segle XIX quan, a causa de les guerres carlines, en concret la segona, els ciutadans bascos i navarresos van patir deportacions per combatre a favor del carlisme. “Las deportaciones fueron, tambien, moneda corriente en este tiempo de guerra: entre Vascongadas y Navarra se registran en 1875, 4 .451 deportaciones (de un tota nacional de 4.778, de las que 4 .700 fueron anuladas por una medida general de indulto), de estas 3.653 se practicaron en Navarra”⁴⁷. La condemna per als carlistes detinguts era la pena de mort. No obstant, hi va haver qui a canvi de lliurar-se a les autoritats reials, és a dir, presentar-se a indult, salvava la vida, però era condemnat a la deportació⁴⁸. Així, després de la Segona Guerra Carlina, milers de bascos van ser deportats a Canàries i Cuba.

⁴⁶ Per entendre la història del camp de concentració dels bascos, veure el llibre de Jesús Chueca, *Gurs. El campo vasco*, Tafalla, Txalaparta, 2007. Algunes de les xifres dels internats en aquest camp es poden comprovar als Annexos, p. 404. En aquests també s'hi pot veure una targeta de deportat polític que concedia el Govern francès a aquelles persones que havien estat a un camp de treball durant la Segona Guerra Mundial.

⁴⁷ José Extramiana, *Historia de las guerras carlistas*, Volum II, San Sebastián, Haranburu, 1980, p. 342.

⁴⁸ V. Javier Larráyo, “La segunda guerra carlista en Navarra (1848-1849)”, *Príncipe de Viana*, n° 63, 1956, pp. 181-184.

Malgrat tot, les deportacions de bascos més representatives es van donar un cop es va crear ETA i, si bé les deportacions que són objecte del nostre treball són les més importants per tot el seu entramat i pel que suposen, hi va haver assaigs anteriors.

El primer va ser realitzat el 1972 contra un dels fundadors d'ETA, Iulen de Madariaga, que va ser detingut a Baiona i deportat a Xile⁴⁹. Hi va romandre set mesos i, llavors, va tornar a França de manera clandestina. Ho podem entendre com una modernització de l'antiga pena a colònies, tot i que en els nostres temps es necessitaria el consentiment d'acceptació per part del país receptor.

El 1976, es va celebrar una reunió entre Manuel Fraga, en aquell moment ministre de Governació, similar al paper actual del ministre de l'Interior i el seu homòleg francès, Michel Poniatowski. Era un intent de sanejar les relacions tenses, degudes a la dictadura, entre dos països veïns. Això va propiciar una sèrie de mesures contra els refugiats bascos, la principal, la deportació i confinament d'un grup d'etarres a l'illa de Yeu. La justificació, explicada per Sagrario Morán,⁵⁰ va ser:

En 1976, unos 600 refugiados vivían en Francia y en su conjunto respetaban los compromisos que tomaron cuando firmaron la declaración que les exigía: “No interferir en la política doméstica del país anfitrión; no traer peleas, riñas de su propio país a territorio nacional de una manera violenta; no poner en peligro la seguridad interna o externa del país anfitrión ni sus relaciones diplomáticas” (circular del 2 de julio de 1974). Además se comprometían a no

⁴⁹ Per una visió més directa del succés, veure Antoni Batista, *Madariaga. De las armas a la palabra*, Barcelona, RBA, 2007, p.135 i següents.

⁵⁰ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, Madrid, Editorial Complutense, 1997, p.102.

franquear la frontera franco-espanyola sin autorización de París. “De 600 refugiados –dice Poniatowski- sólo algunos no han respetado este acuerdo. En lugar de expulsarles, como se tenía que haber hecho por no respetar sus compromisos, les hemos asignado residencia en la isla de Yeu.

Aquesta actuació va ser una avantsala de les deportacions continuades de 1984. ETA suposava un problema pels francesos i la millor solució era allunyar-lo de les seves fronteres. De les paraules de Poniatowski s'extreu que aquesta mesura era un favor vers els bascos, ja que no els expulsaven al seu país d'origen. El que no va explicar era que França no confiava en la política espanyola, encara en mans franquistes, i és per això que preferia controlar el problema sola (en capítols posteriors ho explicarem més detingudament).

Yeu va ser la nova residència d'onze presumptes etarres. Això es va produir el 9 d'abril del 1976 i als dos mesos d'estada ja havien trencat el confinament i s'havien donat a la fuga. El rosari de deportacions, però, va continuar i a l'octubre, com a regal a la visita del rei Joan Carles a París, Yeu tornava a rebre etarres, ara acompanyats per 100 policies per evitar fugides. Allí mateix es van casar els membres de l'organització José Miguel Beñarán, *Argala*⁵¹, i Asun Arana, que com a

⁵¹ *Argala* va ser un dels ideòlegs més importants d'ETA. D'ell va ser la idea que la banda s'havia de centrar en la lluita militar i, per tant, havia de deixar a la resta de fronts (polític, obrer i cultural) que tinguessin autonomia pròpia. Va arribar a la cúpula de l'organització i la policia el va acusar de formar part del comando *Txikia* que va matar a l'almirall i president del Govern franquista, Luis Carrero Blanco. Va morir el 21 de desembre de 1978 a Angelu (província de Lapurdi- *Iparralde*) en explotar una bomba adossada al seu cotxe, un atemptat reivindicat pel *Batallón Vasco Español* (BVE). Aquesta organització parapolicial volia que la mort del seu almirall no quedés impune i la venjança va ser matar *Argala* el dia que es complien cinc anys d'aquest fet. Per a una informació més detallada de la vida d'aquest activista veure el llibre d'Iker Casanova i Paul Asencio, *Argala*, Tafalla, Txalaparta, 2002.

regal de noces van rebre l'autorització d'abandonar l'illa amb tots els seus companys de confinament.

Malgrat aquesta mesura de bona voluntat, França no descansava en el seu afany de reduir ETA i, el 26 de maig de 1977, es va produir una nova deportació, ara a l'illa de Porquerolles. Els seus nous inquilins eren: José Antonio Urrutikoetxea, *Josu Ternera*; Javier Aia Zulaika, *Trepa*; Juan José Villar, José Martín Sagardui, José María Zapirain, Mikel Makazaga, Ángel Iturbe, *Ikula*; Jesús Zugarramurdi i Jesús Arin Bastarrika⁵².

El gener de 1979, amb el franquisme en extinció, França va tornar a donar la mà a Espanya i va deportar divuit etarres a Valensole, una localitat del departament dels Alps Marítims. Destacaven els noms de María Dolores González, *Yoyes*, Martín Apaolaza, *Apolo*, Javier Zabaleta, *Baldo*, i Mikel Lujua Gorostiola⁵³.

Amb el canvi de govern a França i l'arribada de Mitterrand, es produirà algun confinament puntual, amb la qual cosa els refugiats bascos podien viure més o menys tranquils. Encara que la calma durà poc i el 1984, com veurem al llarg del treball, les relacions entre Espanya i França van començar a fluir i les accions contra ETA van ser contínues. Però, com bé diu Pilar Iparragirre, el problema d'Euskadi és un problema a tres bandes, un conflicte basc-espanyol-francès. Per tant, si bé la deportació era una iniciativa francesa⁵⁴, la segona part implicada,

⁵² V. Florencio Domínguez, *Josu Ternera. Una vida en ETA*, Madrid, La esfera de los libros, 2006, p.72.

⁵³ Al llibre d'Antoni Batista i Josep Playà Maset, *Artapalo. ETA després de Txomin*, Barcelona, Pòrtic, 1988, p. 123 i següents també es fa un resum sobre la deportació. Per conèixer les assignacions a residència al detall veure l'article: "Desde la isla de Ré ala de Guadalupe, pasando por Yeu, más de veinte años de confinamientos y asignaciones a residencia", *Egin*, 11/01/1984, p. 4.

⁵⁴ "Una iniciativa francesa" és el títol que rep el capítol de l'informe escrit i editat per Senideak-Gureak, *Deportación de refugiados vascos desde el estado francés (1984-1996)*, on es fa una aproximació sobre el cas. Senideak-Gureak és l'associació de

Espanya, també la va fer servir com a mesura de control d'etarres. El 1977, en plena transició, Adolfo Suárez, llavors president del Govern, volia deixar alguns temes enllestits abans de les primeres eleccions democràtiques i, un dels temes, era el dels presos d'ETA. Des d'Euskadi li demanaven l'amnistia total, però el franquisme encara estava present i els seus sectors afins no haguessin acceptat l'excarceració de convictes amb delictes de sang. És per aquesta raó que la decisió que es va prendre, conjuntament amb l'advocat dels etarres, Juan María Bandrés, va ser expulsar-los del país. La mesura va rebre el nom d'*extrañamiento* i va ser aprovada pel Consell de Ministres el dia 20 de maig. Era la "Quarta amnistia":

En estos momentos y con respecto al pueblo vasco, quedan sin háberseles aplicado medidas totales de gracias, 15 detenidos preventivos pendientes de juicio y ocho condenados como autores de delitos de sangre. En relación con ellos, el Gobierno tiene que asegurarse de que las medidas de gracia no generen, por acción de grupos extremistas, una nueva espiral de violencia con gravísimas consecuencias para la convivencia nacional, por lo que en algunos de los supuestos pendientes, la excarcelación sólo puede producirse con salida del territorio nacional y a petición de los interesados.

El Ministerio de Justicia ha recibido hoy las peticiones de cinco de los condenados para la conmutación de la pena de prisión por la de extrañamiento fuera del territorio nacional⁵⁵.

"familiars de presos, refugiats i deportats polítics bascos" que es va crear el 1991 amb el propòsit de reivindicar els drets dels seus familiars. Actualment també se la coneix amb el nom d'*Etzerat*. Per més informació veure Begoña Arana, "Senideak. El largo viaje de la solidaridad", apud. *Sediciones I*, Hondarribia, Hiru, 1996.

⁵⁵ José María Portell, *Euskadi: Amnistía arrancada*, Barcelona, Dopesa, 1977, p. 330.

L'*extrañamiento* va ser una forma més específica i original de deportació, destinada a un país europeu i momentània. Amb aquesta el Govern de Suárez volia tranquil·litzar la societat del país i evitar l'alarma social.

Un dia després de la ratificació, van recalar a Bèlgica els primer deportats. Es tractava dels presos condemnats al famós Judici de Burgos de 1970: Jokin Gorostidi, Mario Onaindía, José María Dorronsoro, Eduardo Uriarte i Javier Larena⁵⁶. El mateix any Dinamarca acollí Enrike Pagoaga, Juan Mari Aldalur, José Luis Mendizábal, Agustín Atxega i Juan Miguel Goiburu. Àustria a José Mentxakatorre i Iñaki Egaña. Noruega a Xabier Izko de la Iglesia, Iñaki Mújika Arregi, *Ezkerra*, José Antonio Garmendia, Iñaki Sarasketa i Iñaki Pérez Beotegi, *Wilson*. L'estiu del mateix any 77 la majoria van marxar del lloc d'*extrañamiento*, van creuar la frontera i van tornar a entrar a Espanya, on van ser amnistiats posteriorment⁵⁷.

⁵⁶ El Procés de Burgos és el nom que rebé el consell de guerra on es jutjava a setze militants d'ETA per haver matat al cap de la Brigada Político Social, Melitón Manzanas, conegut per les seves tortures. Aquesta mort va ser un cop per al franquisme, que va augmentar la repressió a Euskadi i, com a conseqüència, es va arribar a detenir a gran part de la cúpula de la banda, que són els qui jutjaren a Burgos. El procés es va fer famós ja que sis etarres van ser condemnats a mort (corresponen als noms citats a dalt, més Izko de la Iglesia, de qui s'especula que va ser l'autor material. Però no s'ha sabut mai del cert perquè els sis jutjats van prometre que mai revelarien el nom) i això va fer que arreu d'Europa es succeïssin les protestes en contra del règim franquista. Finalment la pressió externa va fer que les penes de mort fossin commutades.

⁵⁷ Per una explicació de com van discórrer les negociacions amb els deportats veure el capítol "La aventura de los «extrañados». La argucia legal" dins el llibre d'Ángeles Escrivá, *ETA. El camino de vuelta*, Barcelona, Seix Barral, 2006, p. 41 i següents. Un dels "extranyats", Mario Onaindía, relatava a les seves memòries, *El precio de la libertad, Memorias (1948-1977)*, Madrid, Espasa, 2001, p. 619, quin va ser l'acord final: "Saldremos extrañados a los países que nos envíen solo para facilitar que se celebren las elecciones con garantías de que el pueblo vasco se centre en elegir una representación democrática que tendrá que negociar el autogobierno. Pero para evitar caer en la maniobra que nos pueda tender el gobierno de Suárez y sea una forma de escatimar la amnistía, volveremos ilegalmente en cuanto se celebren las elecciones, para contribuir al logro de la «amnistía jurídica» esa". Efectivament, les eleccions van

En definitiva, ha quedat demostrat que, com bé deia Alfonso Etxegarai, la deportació és quelcom de sobres conegut pel poble basc. Des dels habitants de Sara fins als bascos que integraven ETA als anys 70 han passat per l'experiència forçada de viure fora de la pàtria.

1977 és la data amb què finalitzem les deportacions històriques que han afectat el poble basc. Com sabem, no seran les últimes. Una vegada la democràcia arribi a Espanya i els socialistes pugin al poder, tant allí com a França, el llistat de deportacions augmentarà. El nostre treball té el propòsit d'explicar aquestes amb més deteniment perquè són més nombroses i representatives que les dels 70 i perquè tenen lloc enmig d'un moment històric en què s'intentava assentar la democràcia espanyola fos com fos.

tenir lloc al mes de juny i al juliol els "extranyats" feien acte de presència a Bilbao i convocaven una roda de premsa on van deixar clara la seva postura: "Ni aceptamos entonces la pena jurídica de extrañamiento que se nos impuso, ni la aceptamos ahora. Las condiciones que tuvimos que firmar fueron tan sólo un trámite. Nuestro objetivo fue siempre el mismo: volver a Euskadi". Veure "Los presos vascos extrañados convocaron a la prensa en Bilbao, *La Vanguardia*, 24/07/1977, p. 11.

SEGONA PART.

ELS DEPORTATS D'ETA: ELS OBLIDATS DEL CONFLICTE

2.1. Context històric

Aquest capítol té com a objectiu fer un repàs per la història de la deportació de refugiats bascos a partir de 1984. Aquest va ser l'any en què s'inicià la nova modalitat de deportacions, que tenien la particularitat que els respectius eren enviats a un tercer país, normalment subdesenvolupat, amb el qual Espanya arribava a un acord econòmic com a contraprestació.

Abans de començar amb la crònica de les deportacions de 1984 és bo definir en quin context van succeir per poder entendre com s'arribà a decidir emprendre aquesta alternativa. Tot i això, no pretenem fer un repàs minuciós per la història d'ETA perquè considerem que hi ha suficients llibres sobre el tema. La nostra intenció és puntualitzar aquells fets que van propiciar les circumstàncies per recuperar les deportacions a Ultramar, una modalitat pròpia de l'època colonial.

2.1.1. Dictadura i transició

L'aparició del franquisme i el seu afany per cultivar una Espanya "grande y libre"⁵⁸ va comportar que tot allò que frenés aquest objectiu fos perseguit. Això va fomentar l'aparició de molts moviments rebels i contestataris amb el règim. Va ser en aquesta Espanya dictatorial i convulsa que aparegué ETA. La seva acta fundacional data de 1959 i, en els seus primers anys, era una mera associació estudiantil que feia actes de desobediència civil (pintades en euskera, penjar la *ikurriña*

⁵⁸ Lema que el franquisme va incorporar al seu escut i que venia a significar que era una Espanya indivisible, imperial i sense cap submissió a influències estrangeres que la poguessin dividir. Era tan repetit que Joan Manuel Serrat el cita a la seva cançó *Temps era Temps* com al·lusió a l'època franquista.

(nom de la bandera d'Euskadi), llançament de fulls volants...) i que va escriure als seus "Principis" aquells temes pels quals lluitarien:

[ETA, dentro del marco político, propugna para Euskadi]: La supresión progresiva de fronteras estatales en todo el mundo, por considerarlas antinaturales y perjudiciales al buen entendimiento y progreso económico y cultural de los pueblos e individuos.

La repulsa del racismo y, por tanto, de los principios de superioridad legal de unos pueblos o razas sobre otros. No apoya [ETA], consecuentemente, la segregación o expulsión de los elementos extraños al País, en tanto éstos no se opongan o atenten contra los intereses nacionales de Euskadi⁵⁹.

Aquestes paraules contra la divisió per fronteres semblaven presagiar el futur d'alguns dels seus militants que arran de les deportacions passaran a ser ciutadans del món, sense passaport que els identifiqui com a residents d'enlloc.

L'any 1962 va ser quan van decidir armar-se, després que la policia els metrallés durant una escapada. El text que explicava la decisió d'utilitzar mètodes revolucionaris el va escriure Iulen de Madariaga i va ser publicat el 1964 amb el títol de *La insurrección en Euskadi*⁶⁰.

A pesar d'aquest determini, no va ser fins el 1968 que van encetar el seu llistat de víctimes i militants morts en acció. Els fets naraven que en un control rutinari de policia es va produir un tiroteig on resultà mort el guàrdia civil José Pardines. Els etarres es van donar a la fuga i van ser perseguits per la resta de guàrdies, que en intentar retenir-los van

⁵⁹ Antoni Batista, *Madariaga. De las armas a la palabra*, op.cit, p. 91 i següents.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 98 i següents.

obrir foc i van matar l'activista Txabi Etxebarrieta⁶¹. A partir d'aquesta mort va ser que es van precipitar els atacs armats. I és que la següent operació, que rebé el nom de *Sagarra* (poma en euskera)⁶² va ser la seva forma de venjar Etxebarrieta, ja que van decidir matar el cap de la Brigada Social, Melitón Manzanos (d'aquí el nom de l'operació), important dins el règim i, a la vegada, conegut pels seus interrogatoris despietats.

Com també hem explicat anteriorment, aquesta acció va causar l'obertura d'una dura repressió que va tenir com a conseqüència l'empresonament de gran part de la cúpula etarra. Una *razzia* duta a terme pel successor de Manzanos, el comissari Joan Creix⁶³. Els detinguts van ser jutjats en el conegut Procés de Burgos, on es van dictar sis condemnes a mort, commutades arran de les protestes internacionals. Aquest procés va ser transcendental en la història d'ETA ja que va ser el primer aparador internacional de la banda. A partir de llavors el món passà a entendre el règim com una administració inhumana i veia els bascos com uns lluitadors en defensa de la seva pàtria. Fins i tot l'escriptor Jean-Paul Sartre hi va dir la seva: "Este proceso ha perturbado las conciencias en España y fuera de

⁶¹ Hem de destacar la figura de Txabi Etxebarrieta pel pes que va tenir dins ETA. Va ser el primer mort de la banda i, a la vegada, el primer en matar. Malgrat els seus 23 anys, ja formava part del *Biltzar Tipia* de l'organització (és a dir, de la direcció) i, juntament amb el seu germà José Antonio (advocat d'ETA en aquella època) i José María Escubi van dur a terme la preparació de la V Assemblea. És un fet a remarcar dins la història d'ETA perquè fou en aquesta assemblea que es va produir la primera escissió. Al final, però, la tendència que es va mantenir va ser la liderada pels germans Etxebarrieta. Per més informació sobre aquest personatge, consultar la seva biografia: José María Lorenzo Espinosa, *Txabi Etxebarrieta. Armado de palabra y obra*, Tafalla, Txalaparta, 1993.

⁶² Carmen Gurruchaga, *Los jefes de ETA*, Madrid, La esfera de los libros, 2001, p.62.

⁶³ Per més detalls sobre la detenció veure la biografia de Joan Creix escrita per Antoni Batista, *La carta. Historia de un comisario franquista*, Barcelona, Debate, 2010.

España porque ha revelado a los ignorantes la existencia del hecho nacional vasco”⁶⁴.

Si la defunció de Melitón Manzanás va afectar el règim, la mort que el va deixar agònic va ser la del president del Govern, Luis Carrero Blanco, perquè en ell estaven posades totes les esperances de continuïtat del franquisme. Va tenir lloc el 20 de desembre de 1973 i ha passat a la història amb el nom d’ “Operación Ogro”⁶⁵. Des de l’exterior i des dels sectors contraris a Franco va ser una mort celebrada, l’exemple el tenim en Pierre Joxe, ministre de l’interior francès durant els anys 80. Ell afirmava que “cuando ETA hizo volar por los aires a Carrero Blanco, en Francia una gran cantidad de gente, y no sólo de izquierdas, muchos demócratas, convirtieron a los etarras en héroes”⁶⁶.

La resposta del Govern franquista va ser un desplegament repressiu per tot Euskadi. Molts bascos van fugir; la gran majoria va optar per creuar la frontera per arribar a França. Fins i tot els etarres executors de l’atemptat. I així va ser com començà la utilització de França com a reraguarda i que la zona d’Iparralde (País Basc francès) es convertís en l’anomenat “santuari” d’ETA (nom encunyat per les autoritats espanyoles).

Els sentiments que expressava Pierre Joxe feien que els francesos acollissin els bascos i els donessin màniga ampla per viure al seu territori. De fet, la compareixença de premsa que l’organització va fer reivindicant l’atemptat de Carrero Blanco la va fer des de terres franceses. França els emparava i, exercint d’amfitriona, va refusar les

⁶⁴Patrick Cassan, *Francia y la cuestión vasca*, Tafalla, Txalaparta, 1998, p.154.

⁶⁵ El llibre que explica com es va gestar l’operació va ser escrit per Eva Forest sota el pseudònim de Julen Agirre. Veure Julen Agirre (Eva Forest), *Operación Ogro (Cómo y por qué ejecutamos a Carrero Blanco)*, Hondarribia, Hiru, 1974.

⁶⁶ Sagrario Morán, op.cit, p. 80.

demandes d'extradició que el Govern espanyol va fer contra els responsables de la mort de l'almirall. Aquí començava la relació d'ETA amb el país veí. En paraules de Sagrario Morán:

ETA se benefició, además, de la tradición del país galo como tierra de asilo. En la época franquista, París aplicó fielmente su legislación sobre asilo y protegió a personas y grupos perseguidos por naciones que no respetaban las libertades fundamentales. Para el vecino del Norte, la España franquista no las respetaba. A esto se unía que para el Gobierno francés, ETA era un asunto interno español⁶⁷.

No obstant, la projecció internacional d'ETA no es va quedar aquí, ja que dos anys més tard, el 27 de setembre de 1975, Franco va donar el plàcet d'afusellar dos dels activistes de la banda que un tribunal militar havia condemnat a mort. Els seus noms eren Juan Paredes Manot, *Txiki*, i Ángel Otaegi. Amb ells també van ser afusellats tres militants del FRAP (Frente Revolucionario Antifascista y Patriota, moviment d'extrema esquerra que pretenia instaurar una República Popular i Federativa amb la insurrecció): José Humberto Baena Alonso, Ramon García Sanz i José Luis Sánchez Bravo. Com al Judici de Burgos, molts països es van mobilitzar per entendre el cor dels feixistes, però aquesta vegada tots els intents foren inútils. Dos mesos després moria Franco i s'iniciava la fi de la dictadura.

Una vegada el franquisme expirà, França començarà a canviar d'actitud envers els refugiats bascos que admetia al seu territori. El primer moviment en aquesta nova direcció es va fer, com ja hem explicat al capítol sobre la deportació històrica⁶⁸, consegüentment a la reunió entre

⁶⁷ *Ibidem*, p. 91.

⁶⁸ *Supra*, p. 53.

Fraga i Poniatowski, es tractava de les deportacions d'etarres a l'illa de Yeu.

Aquesta va ser la primer acció impartida per França, la següent va ser la retirada de l'estatut de refugiat a tots els etarres a qui s'havia concedit. El comunicat va ser emès el 30 de gener de 1979 pel Ministeri d'Afers Exterior francès:

La democratización del régimen español, la ley de amnistía general, la adopción de la Constitución y su adhesión al Convenio de Ginebra sobre el estatuto de refugiados nos ha llevado a estimar que de acuerdo con la Convención del 28 de julio de 1951, las circunstancias en virtud de las cuales los refugiados españoles invocaban el estatuto han desaparecido⁶⁹.

Hem de tenir en compte que la democràcia espanyola començà amb la votació de la Constitució (1978), amb la particularitat que al País Basc no va ser prou ratificada. “Así, frente a un 8 por ciento de votos negativos en toda España, en las tres provincias vascas éstos fueron un 24 por ciento de los emitidos. La abstención alcanzó el 41 por ciento en Álava, el 56,5 por ciento en Guipúzcoa y el 57,5 por ciento en Vizcaya”⁷⁰. De tota manera, nosaltres iniciarem el capítol de la democràcia a partir de les eleccions de 1982 que guanyà el PSOE. El motiu és que fins llavors el nou sistema democràtic encara era molt fràgil i no semblà consolidar-se fins que arribà el PSOE al poder. Abans d'això, encara governava UCD, el partit de la transició i, a més,

⁶⁹ Sagrario Morán, op.cit, p.120.

⁷⁰ José Luis de la Granja, Santiago de Pablo i Coro Rubio, *Breve historia de Euskadi. De los fueros a la autonomía*, Barcelona, Debate, 2011, p. 248. Per conèixer els resultats exactes anar a la web *Infoelectoral* [en xarxa], Madrid, Ministerio del Interior, 2010, < <http://www.infoelectoral.mir.es>>, [Consulta: 06 d'abril de 2011].

va tenir lloc l'intent de cop d'estat del 23 de febrer de 1981. Dos fets que ens emparen en voler començar l'apartat del procés democràtic al 1982, quan aquesta situació inestable semblava haver-se deixat enrere. Quedava clar que la democràcia havia estat instaurada però que encara tardaria uns quants anys a consolidar-se.

En el camp internacional també va costar que s'assimilés la nova situació d'Espanya. Per exemple, en el tema que ens interessa, ETA, hem de citar que França no inicià un agermanament amb Espanya en matèria antiterrorista fins que Felipe González entrà a la Moncloa. Les primeres mesures seran molt tímides ja que el país veí no estava convençut que Espanya pogués actuar contra el terrorisme per si sola, per tant, li refusava totes les demandes d'extradició. Això sí, realitzava alguns actes per mantenir contents els espanyols, com va ser la publicació d'un decret que declarava ETA il·legal.

Gràcies a què tant França com Espanya estaven governades per partits de la mateixa ideologia, la socialista, hi va haver bastants contactes entre ambdues, on Espanya posava tot el seu afany en demostrar que vivia en una democràcia consolidada i que la majoria de refugiats bascos que residien a Iparralde eren terroristes. A partir d'ara França començà a entendre que potser la seva actitud vers aquests no era la més adequada.

2.1.2. La democràcia es consolida: El PSOE guanya les eleccions

El PSOE guanyà les eleccions de 1982 i les deportacions que són l'objectiu del nostre treball van ocórrer l'any 1984. En només dos anys

la situació entre Espanya i França donà un gir de 180 graus. Els fets que ho precipitaren van ser nombrosos.

El nou Govern il·lusionava la ciutadania. La descripció que en fa Paddy Woodsworth ho evidencia:

Los brillantes jóvenes que conformaron el primer ejecutivo de González eran la antítesis del pasado autoritario y retrógrado. Muchos aún rezumaban un aire de radicalismo propio de los años setenta y su aspecto, en el que predominaban los pelos largos y las camisas sin corbata, prometía libertad. Era un gobierno que no tenía ningún vínculo con el franquismo y el primer gabinete en cincuenta años que iba a empezar su cometido con las manos limpias⁷¹.

Entenem que ho tenien tot per triomfar: un poble que els donava suport, una il·lusió per un projecte nou, etc. Tot i això, el poder moltes vegades sobrepassa i les solucions que van adoptar per acabar amb alguns problemes del seu Govern no van ser gaire netes. La seva obsessió era acabar amb ETA fos com fos.

Els socialistes van pujar al poder l'octubre de 1982 i ja al mes de febrer de l'any següent posaven sobre la taula un pla per desmantellar la banda armada. El propi ministre de l'interior, José Barrionuevo l'explicà a les seves memòries⁷²:

Para el mes de febrero de 1983, desde la Dirección de la Seguridad del Estado ya habíamos preparado un programa que sistematizaba todas las actuaciones que debían llevarse a cabo en política de

⁷¹Paddy Woodsworth, *Guerra sucia, manos limpias*, Barcelona, Crítica, 2002, p.50.

⁷²José Barrionuevo, *2001 días en interior*, Barcelona, Ediciones B, 1997, p.43.

seguridad ciudadana. Como lo más apremiante era el problema del terrorismo, decidimos comenzar por el País Vasco y Navarra.

Se trataba de una programación para ir mejorando paulatinamente las instalaciones de los cuerpos de seguridad, los vehículos (blindados y normales), el armamento, la preparación, la información interna y la comunicación social. El plan era completamente público. No era algo confidencial o secreto. Fue aprobado por el Consejo de Ministros y los créditos correspondientes se incluyeron en los presupuestos de cada año.

Este programa inicial –ya digo que la intención primera era extenderla a toda España-, para el País Vasco y Navarra se denominó Zona Especial Norte y, en siglas, ZEN. Quizás estas siglas le dieron al plan un aire oriental y, por ello, algo misterioso, sin la menor intención por nuestra parte.

[...] La cosa es que las imaginaciones se desbordaron. Algunos comentaristas, más propensos a inventar que a leer y estudiar, escribieron sobre el plan ZEN como si fuese algo oculto y perverso.

[...] El plan se ejecutó. Sus efectos fueron sin duda positivos, pero es evidente que no resultaron milagrosos; lo que, al parecer, algunos habían esperado.

Les idees del *Plan ZEN* les van heretar d'un pla que ja havia elaborat el cercle de Suárez durant la Transició. Els ideòlegs van ser Juan José Rosón, ex ministre de l'Interior, i Francisco Laina, ex director general de Seguretat, els quals s'inspiraren en manuals de contra-guerrilla de la CIA. L'objectiu era fer guerra psicològica a la zona per tal de reforçar l'acció dels comandaments militars⁷³. Es pretenia combatre l'enemic

⁷³ V. C.E.D.R.I, *El GAL o El terrorismo de Estado en la Europa de la democracias: informe encuesta febrero-junio 1989*, Tafalla, Txalaparta, 1990, p.80. Les sigles de C.E.D.R.I. corresponen a "Comité de Encuesta sobre las Violaciones de los Derechos

des de tots els fronts possibles, com es manifestava a la versió difosa del pla:

- En el aspecto político, el plan ZEN se esfuerza por anudar lazos con las representaciones y las organizaciones políticas de masas (partidos, sindicatos, dirigentes) locales (País Vasco), nacionales e internacionales (contactos, conferencias de alto nivel, intercambios de información, presiones diplomáticas). Para alcanzar un consenso alrededor de la acción represiva del Estado español, hay que aislar y desacreditar políticamente a la organización ETA.
- En el aspecto económico, se trata de intervenir sistemáticamente para analizar e impedir las fuentes de financiación de ETA (impuesto revolucionario, movimientos de capital, etc.). Con este fin, se ha creado una red de informadores y especialistas de los problemas financieros que han sido encargados de espigar todas las categorías socioprofesionales de la población. Se han previsto primas y retribuciones para los colaboradores de esta red. Se han iniciado procesos penales contra los proveedores de fondos de ETA.
- En el ámbito social, las medidas tomadas tienden a desacreditar a las actividades y a los miembros de ETA y a rehabilitar los Cuerpos de Policía responsables de la represión. Ciertas consignas precisas indican que los Servicios de Información y de Contrainformación del Estado van a desencadenar una gran ofensiva en los medios de comunicación locales, nacionales e internacionales, e incluso las campañas son orientadas y financiadas. Esta operación en los medios de comunicación tiene como ejes: la incompatibilidad de las acciones de ETA con los valores tradicionales de la cultura vasca, los prejuicios causados por ETA a los bienes y las personas, la incidencia del terrorismo en la economía vasca, los aspectos positivos de la represión.

- En el aspecto jurídico, el plan ZEN intenta justificar y reforzar las leyes y los procedimientos legales (Leyes antiterroristas), dar una cobertura jurídica a las prácticas excepcionales de la represión (incomunicación, interrogatorios prolongados, torturas, delaciones, etc.). Se esfuerza por despolitizar las actividades de ETA y por tratar a sus miembros como simples delincuentes. Se preconiza también la promulgación de una ley de “reinserción social” para los militantes de ETA siguiendo el modelo italiano de la “ley del terrorista arrepentido”.
- En el aspecto policial, las disposiciones del Plan modifican el organigrama operacional de los Cuerpos y de las Fuerzas de Seguridad, descentralizando los órganos de información y de mando⁷⁴.

En aquest decàleg d'intencions per combatre ETA extraïem que el principal objectiu del Govern era fer un front comú amb França. Es desitjava, per sobre de tot, obtenir col·laboració antiterrorista. I per aconseguir-ho s'havia de fer veure als francesos que els membres d'ETA eren simples delinqüents, els quals serien ajudats amb una política de reinserció si volien deixar les armes. Dins Espanya es destinarien més dotacions de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat per combatre ETA i s'intentaria que totes les forces polítiques en condemnessin les accions.

S'havia entès que sense França no es podia vèncer ETA, però abans d'aconseguir la col·laboració s'havia d'assolir quelcom més important: que es donessin bons contactes amb el país veí. Segons Pierre Guidoni, ambaixador de França a Espanya el 1983, “las relaciones franco-españolas no eran malas o mediocres, sino execrables”⁷⁵. S'havia de lluitar contra els prejudicis que els francesos tenien sobre els refugiats

⁷⁴ *Ibidem*, p. 81.

⁷⁵ Sagrario Morán, op.cit, p.165.

bascos. El primer era que entenguessin que el franquisme s'havia deixat enrere i que la democràcia era un fet consolidat. El segon, que els etarres ja no tenien raó de ser, no eren refugiats polítics i França no els havia de fer de terra d'asil.

I és que amb l'arribada de Mitterrand al poder del Palau de l'Elisi, França no volia perdre l'essència de la seva nació, considerada terra de la llibertat des dels temps de la Revolució. És per això que va començar a fer concessions als refugiats. Si recordem, des de gener de 1979 als etarres se'ls negava la targeta de residència a França. Amb l'ascens de Mitterrand se'ls facilitaren sol·licituds d'asil i juntament amb aquestes, una targeta de residència a renovar als tres mesos. Es consolidava l'anomenat "santuari" francès d'ETA.

El primer intent per fer entendre al món que Espanya es veia sacsejada per una banda armada el va fer Felipe González el maig de 1982, cinc mesos abans de ser proclamat president. Va ser a Roma, al congrés de la Internacional Socialista sobre "Els problemes del terrorisme a Europa". A partir d'aquest moment els socialistes no cessaren en la seva obstinació d'aconseguir suport internacional. I sempre es topaven amb les reticències franceses. Sense anar més lluny, aquest mateix mes de maig es produïa una batuda contra membres d'ETA político-militar⁷⁶. El Govern espanyol en reclamà l'extradició i la resposta de França, de la mà del seu ministre de l'Interior, Gaston Defferre va ser:

⁷⁶ L'any 1974 ETA queda escindida en dues branques: ETAp-m (político-militar) i ETA-m (militar). La raó d'aquesta divisió interna foren les discrepàncies respecte a la possible fi del règim franquista i l'arribada de la democràcia. ETA p-m entenia que una vegada mort Franco l'organització havia de passar a un plànol polític. Finalment la branca política es va dissoldre l'any 1984. Sobre l'escissió entre la facció militar i la política consultar el llibre de Giovanni Giacomuzzi, *ETAp-m. El otro camino*, Tafalla, Txalaparta, 1997; l'article de Gaizka Fernández Solevilla, "Agur a las armas. EIA, Euskadiko Ezkerra y la disolución de ETA político-militar (1976-1985)", *Sancho el Sabio: Revista de cultura e investigación vasca*, nº33, 2010, pp. 55-96; o les memòries de Mario Onaindía, op.cit.

“He dicho, desde mi llegada al Ministerio del Interior, que no procederíamos a extradiciones, mientras precisamos que todo vasco que cometiera un delito sería detenido. Lo que hacemos y continuaremos haciendo”⁷⁷.

L’ofensiva diplomàtica entre Espanya i França va començar a principis de 1983 amb els anomenats *Seminarios Interministeriales*, que eren trobades semestrals entre representants dels ministeris d’ambdós països. En aquests no hi participaven els ministres de l’Interior. No obstant, aquests també es reunien i la primera trobada entre Barrionuevo i Deferre, es produí al mes d’abril. Barrionuevo en tornà desesperat davant la desinformació del seu homòleg francès, que desconeixia l’existència de les Comunitats Autònomes i que, dins d’aquestes, el País Basc gaudia d’una situació excepcional ja que administrava els diners del seu concert econòmic (recaptava els impostos i els invertia a la seva comunitat, cedint un tant per cent a les arques de l’estat espanyol). A més, Deferre no va voler escoltar els suggeriments de Barrionuevo quan, en lliurar-li un llistat d’etarres refugiats a França, va contestar: “Todo esto es propaganda vieja. Debe buscarlos usted en España”. Paraules que Pierre Guidoni, ambaixador francès a Espanya, va corroborar en afirmar: “ETA tiene su dirección no en Francia, sino en Bilbao”⁷⁸.

La impotència s’apoderà de l’executiu espanyol, que no sabia com podria convèncer França perquè acceptés que el País Basc francès era

⁷⁷ Patrick Cassan, op.cit, p.170. Gaston Deferre té tota la raó en contestar que amb la negociació de les extradicions només fa que reafirmar la seva postura des de que va entrar al seu lloc de treball. En aquell moment, l’any 1981, les seves paraules eren: “Perquè he viscut a la clandestinitat, tinc la convicció que concedir extradicions és contrari a totes les tradicions de França, més en un cas que es tracta d’un combat polític”. Frase extreta de Joan Reventós, *Missió a París. Memòries d’un ambaixador*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p.182, que com bé diu el títol són les memòries de l’ambaixador espanyol a París entre 1983 i 1986.

⁷⁸ V. Sagrario Morán, op.cit, p.174. El llistat es pot consultar als Annexos, p. 407.

la reraguarda de la direcció d'ETA i perquè participés en la lluita antiterrorista. A aquesta impotència estratègica s'hi uní la indignació pel segrest del capità de farmàcia Alberto Martín Barrios. Aquesta acció fou la gota que feu vessar el got en l'actitud del Govern espanyol, que a partir d'aquí prendrà mesures dràstiques i precipitarà la col·laboració francesa i, per tant, les deportacions.

El segrest de Martín Barrios era part de la *Campaña contra el juicio de Berga* que ETAp-m havia posat en marxa per pressionar el Govern i aconseguir que alliberés els militants que anaven a ser jutjats per l'assalt al quarter militar de Berga. Aquests detinguts havien d'haver estat alliberats segons la legislació, però no ho van ser en passar el cas a mans de la jurisdicció militar. Aquest fet és el que provocà la reacció d'ETAp-m qui entenia que es necessitava una "acció armada pedagògica", és a dir, una campanya de "propaganda i sensibilització, augment de la tensió i posicionament i, represàlia"⁷⁹ per obtenir l'alliberament. Dins l'objectiu de crear tensió al Govern es va acordar que s'havia de segrestar un militar de renom que evidenciés el malestar de la banda contra aquest poder, implicat directament en el gir que havia donat el cas de Berga. Tant és així que el 5 d'octubre de 1983 ETAp-m segrestà Martín Barrios. Un dia més tard ho reivindicà i va fer saber que per aconseguir la llibertat del capità, abans Televisión Española hauria de llegir un comunicat de la banda contra el judici. TVE va mantenir un estira i arronsa amb ETA per tal de no emetre el comunicat i, fins i tot, va desatendre la petició de la dona del segrestat que es va oferir a llegir el comunicat per tal que s'emetés.

⁷⁹Veure Giovanni Giacomuzzi, *ETAp.m. El otro camino*, op.cit, p. 258 i següents.

Barrionuevo explicava part de l'ofensiva policial que es va desplegar per descobrir l'amagatall on tenien el segrestat i com va ser trobat el seu cos:

Los que desde la Policía llevan el peso de la investigación, tienen informes de que un residente en Francia, Larretxea Goñi, dirigente de ETA (p-m), conoce a quienes tienen al secuestrado y, muy posiblemente, dónde lo tienen. Ante lo extremado de la situación deciden tratar de detenerlo en Hendaya, donde se encuentra.

Varios miembros de la Policía Nacional y un inspector se desplazan allí, lo localizan y cuando están intentando la detención aparece una patrulla de la policía francesa y retiene a los policías españoles que, naturalmente, no se resisten.

Esta actuación llevada a cabo a la desesperada, con la mejor intención, pero no muy buena preparación, estaba fundada en móviles humanitarios. Lamentablemente, resultó fallida, y, además, nos creó bastantes problemas y quebraderos de cabeza.

[...]En todo caso, después se supo que cuando se intentaba esa acción desesperada sobre Larretxea Goñi, Alberto Martín Barrios ya había sido asesinado por sus captores. Su cadáver apareció en Galdácano el día 18 de octubre con un tiro en la sien. Su foto, publicada en todos los periódicos, con los pantalones claros, tirado en el suelo, era de un dramatismo intenso. La preocupación y la conmoción social fueron de un alcance generalizado. Todas las fuerzas políticas, las más diversas instituciones, los sindicatos, los medios de comunicación y variados colectivos expresaron su indignación y reclamaron que se adoptaran medidas enérgicas que evitaran estas situaciones y estas crueldades⁸⁰.

⁸⁰ José Barrionuevo, *op.cit.*, p. 87.

La decisió final d'ETA va ser presa, a part de per no haver aconseguit que TVE emetés els seus comunicats, per la situació d'amenaça constant que vivien els seus membres darrerament. Primer va ser el segrest de José María Larretxea Goñi, però és que durant el captiveri de Martín Barrios, el dia 15, es produí la desaparició de dos refugiats bascos de Tolosa, José Ignacio Zabala i José Antonio Lasa⁸¹. Ambdues

⁸¹ Lasa i Zabala van restar desapareguts durant dotze anys. Creiem que, per la transcendència del cas, val la pena explicar els fets detalladament. Paddy Woodsworth al seu assaig sobre el GAL fa un resum de com van ser identificats els cadàvers dels dos joves tolosarres. Veure Paddy Woodsworth, op.cit, p.270 i següents:

Durante varios años, no hubo ninguna prueba. No había caso, porque sus cuerpos no habían sido identificados, a pesar de que sí habían sido encontrados, y no gracias a la diligencia policial, sino a la curiosidad de un perro.

En enero de 1985, en un lugar árido cerca de Busot, en la provincia de Alicante, un perro de caza encontró unos huesos humanos. Se alertó a la Guardia Civil, que descubrió una tumba de cal viva que contenía restos humanos, balas, antifaces y vendajes. Era obvio, por el estado de los huesos, que se trataba de un caso de tortura y asesinato, pero la Guardia Civil sólo llevó a cabo algunas investigaciones superficiales.

[...] Casi exactamente un año antes, el 20 de enero de 1984, Radio Alicante había recibido la siguiente llamada anónima: <<Somos del GAL...A las 15:00 horas hemos ejecutado a Lasa y Zabala. Han muerto llorando como cobardes. Han pedido un cura pero se lo hemos negado porque no les hacía falta>>. No hubo ningún seguimiento policial serio y el magistrado encargado de la investigación cerró el caso, atribuyendo las muertes a una disputa de drogas que implicaba a ciudadanos extranjeros sin identificar.

Diez años más tarde, un policía igual de diligente, Jesús García, estaba poniendo al día los casos sin resolver. Al examinar los huesos, los relacionó repentinamente con los comentarios hechos por José Amedo (llavors subcomissari cap del Grupo de Información de la Jefatura Superior de Policía de Bilbao) sobre el GAL. Éste había mencionado la supuesta propuesta de enterrar a Segundo Marey (un altre segrestat pel GAL) en cal viva. También hizo un comentario improvisado sobre Lasa y Zabala: <<Lo de esos dos es cosa de los verdes, y están en Alicante>>. Después de haber hecho algunas comprobaciones por su cuenta, se puso en contacto con Ignacio Gordillo, fiscal de la Audiencia Nacional, y le dijo que creía que había encontrado a Lasa y Zabala.

A partir d'aquí tot es va precipitar, les restes van ser examinades i es dictaminà que, efectivament, es tractava de Lasa i Zabala. S'acabava de posar sobre la taula que la guerra bruta s'havia edificat dins els Cossos i Forces de Seguretat de l'Estat, tal i com des de feia anys publicaven els periodistes Melchor Miralles i Ricardo Arques. A més,

accions van ser perpetrades pels cossos i forces de Seguretat de l'Estat i van ser el precedent de la nova etapa de la lluita antiterrorista que s'obria amb la creació dels anomenats *Grupos Antiterroristas de Liberación*, més coneguts pel seu acrònim, GAL. Aquesta organització estava dirigida per policies i rebia les ordres del Ministeri de l'Interior. Hem de precisar que si bé els dos primers casos citats tendeixen a ser relacionats amb les primeres accions dels GAL, els judicis posteriors van concloure el contrari. És a dir, aquests van resoldre que van ser perpetrats per mercenaris que encara no pertanyien a cap grup armat concret. Això fou degut a què les sigles que evidenciaven la creació del nou grup s'utilitzaren posteriorment a aquestes accions i no fou fins al segrest de Segundo Marey⁸² que els GAL van reivindicar una acció com a tals. Per tant, consta judicialment que per no haver estat reivindicats per un grup concret, els assassinats de José Ignacio Zabala i José Antonio Lasa no van ser perpetrats pel GAL, així com tampoc l'intent de segrest de Larretxea.

L'assassinat de Martín Barrios va portar decisions per ambdues parts dels implicats en l'anomenat "conflicte basc". D'una banda, com acabem de dir, el Govern combatria ETA des de les cloaques de l'Estat,

aquests asseguraven que la trama dels GAL depenia de l'estat com palesava el seu llibre *Amedo, el Estado contra ETA*, Barcelona, Plaza y Janés, 1989. Amb la troballa dels cossos començava una llarga investigació per descobrir totes les implicacions de l'estructura dels GAL. Els principals condemnats, els policies José Amedo i Michel Domínguez van acabar confessant el que tothom sospitava, que l'estat els havia pagat per crear la guerra bruta contra ETA. El cas Lasa i Zabala va acabar amb la condemna, entre d'altres, del general de la Guàrdia Civil, Enrique Rodríguez Galindo.

⁸² L'industrial Segundo Marey va ser segrestat pels GAL el 4 de desembre de 1983 en ser confós amb el dirigent etarra Mikel Lujúa. El van tenir retingut durant deu dies, tot i sabent, que s'havien equivocat d'home. Aquest segrest va suposar el processament i condemna de l'exministre de l'Interior, José Barrionuevo, i de l'ex secretari d'Estat per a la Seguretat, Rafael Vera.

és a dir, utilitzant mètodes il·legals⁸³. De l'altra, va suposar la fi de la branca polimili d'ETA.

Però això no era prou per al Govern. Necessitava desmantellar ETA en la seva totalitat i, per fer-ho havia d'acabar amb el "santuari" francès d'Iparralde (País Basc francès). La manera que va trobar per pressionar França va ser traslladar-hi les actuacions del GAL. Ho constatava el primer comunicat d'aquest nou grup:

A causa del incremento de los asesinatos, secuestros y extorsiones cometidos por la organización terrorista ETA sobre suelo español, programados y dirigidos desde territorio francés, hemos decidido eliminar esta situación.

Los Grupos Antiterroristas de Liberación (GAL), fundados con este objetivo, exponen los puntos siguientes:

1. Cada asesinato de los terroristas tendrá la repuesta necesaria; ni una sola de las víctimas permanecerá sin respuesta.
2. Manifestamos nuestra intención de atacar los intereses franceses en Europa, ya que su Gobierno es responsable de acoger y permitir actuar a los terroristas en su territorio impunemente. Ninguna personalidad y ningún objetivo de la economía francesa va a estar seguro en adelante.
3. En prueba de buena voluntad y convencidos de la valoración apropiada del gesto por parte del Gobierno francés, liberamos a Segundo Marey,

⁸³ No era la primera vegada que es creava un grup parapolicial per combatre ETA. Durant els 70 ja van actuar contra aquesta: *Anti-Terrorismo ETA* (de sigles ATE, que és la inversió de les sigles ETA), *Acción Nacional Española* (ANE) i, els més actius, el *Batallón Vasco Español* (BVE). Aquest darrer, com hem dit anteriorment (*Supra*, p. 54), va ser l'artífex de la mort de José Miguel Beñarán, *Argala*.

arrestado por nuestra organización a causa de la colaboración con los terroristas de ETA. Recibirán noticias del GAL⁸⁴.

França no podia veure el seu territori més sacsejat per actes terroristes, ja que en cosa d'un any s'havia convertit en blanc d'alguns grups. Entre 1982 i 1983 fou escenari d'actes de terrorisme internacional relacionats amb els conflictes del Pròxim Orient. A més, es veié assetjada pels atacs de la banda armada *Iparretarrak*⁸⁵. El nom d'aquest grup significa “els d'ETA del nord” i va sorgir com una ajuda a la lluita dels seus antecessors. Actuaven a Iparralde (País Basc francès) i perseguien l'autonomia d'aquest territori. Si primer eren ajudats per ETA, tanmateix, amb l'aparició del GAL i el setge d'aquest grup als refugiats d'ETA, aquesta va entendre que si *Iparretarrak* actuava, França, en veure's desbordada, podia actuar contra els bascos com a defensa del seu territori. Com finalment va fer. Així que ETA els va retirar l'ajuda.

⁸⁴ Paddy Woodworth, op.cit, p.71.

⁸⁵ No ens podem estendre en explicar els entrellats d'*Iparretarrak*. És per això que no ens referirem ni als seus comunicats, ni a la seva història, només afegirem l'explicació que en fa Patrick Cassan, op.cit, p.103, per tal de fer-nos una idea: “*Iparretarrak* quiere ser, ante todo, una organización política que lucha por el reconocimiento y la supervivencia del pueblo vasco, pues hace una constatación agobiante de la situación del País Vasco francés. Sus objetivos son claramente políticos, estando resumido el principal en la fórmula *Herriak bizi behar du* (El pueblo debe vivir). Para alcanzar este objetivo, la condición no es otra que la autonomía. Pero supervivencia política y supervivencia económica están ligadas y, para hacer esto, hace falta un nuevo marco institucional que asegure a la comunidad vasca el dominio de la ordenación del territorio, de su presupuesto y de su política industrial y agrícola. Por último, la oficialización del euskara permitirá (entre otras cosas) la supervivencia cultural y lingüística. Pero, en tanto en cuanto que no se alcancen estos objetivos, serán necesarios todos los medios de lucha, incluida la lucha armada. La acción violenta es parte integrante de la lucha de la liberación nacional y social; tanto como la lucha política de masas”.

Per més informació sobre *Iparretarrak* veure James Jacob, *Hills of conflict: Basque nationalism in France*, Nevada (USA), University of Nevada Press, 1994; o també Jean-François Moruzzi, *Iparretarrak: séparatisme et terrorisme en Pays basque français*, París, Plon, 1988.

Per la seva banda, França temia que *Iparretarrak* pogués endurir els seus actes per beneficiar els seus compatriotes del sud. Però aquest terrorisme no era l'únic que temien, ja que el GAL seguia actuant. França es trobava enmig del camp de batalla entre grups armats i comandos antiterroristes. I això feia que una zona, el País Basc francès, que aparentment era tranquil·la i amb força turisme, restés atemorida davant els actes de violència que tenien lloc als seus carrers.

Aquest assetjament al seu territori va fer que França es posés en acció i acceptés establir contactes amb l'executiu espanyol. Aquests, com ja hem dit, van començar pels Seminaris Interministerials, encara que en aquests no hi participaven els ministeris d'Interior. Es feien esforços per aconseguir la col·laboració francesa i, finalment, el millor mitjancer va ser el rei Joan Carles I. Va viatjar a París el novembre de 1983 per participar en la XXII Conferència General de la UNESCO i, durant el viatge, va tenir una xerrada amb el president Mitterrand. Per Joan Reventós, l'ambaixador espanyol a París, el temps del rei era molt més efectiu que el de qualsevol polític: "per un gran objectiu d'Estat, una hora del rei equival a un any del treball de l'ambaixador". El mateix ambaixador opinava que: "Sense que ningú m'ho hagi dit mai, he lligat sempre aquest viatge reial amb l'entrevista que un mes més tard mantingueren el president del Govern, Felipe González, i François Mitterrand, el 20 de desembre de 1983"⁸⁶. Aquesta reunió entre els dos presidents va estar precedida i arranjada per la visita del rei, però també per la de Julio Feo, secretari general de la presidència. Aquest es va reunir el mes de novembre de 1983 amb Michel Delebarre, cap del gabinet de Pierre Mauroy (primer ministre de Mitterrand entre 1981 i 1984):

⁸⁶ Joan Reventós, op.cit, p.185.

Se trataba de convencer a los franceses de que tenían que detener a toda la dirección de ETA. Idealmente, que los extraditaran; si no que los metieran en la cárcel en Francia; como tercera alternativa, que los expulsaran a terceros países o, por último, que los confinaran en regiones francesas muy alejadas de la frontera española. [...] Delebarre planteó la posibilidad de que les facilitáramos terceros países que aceptaran a los etarras. Le respondí que no creía que eso fuera problema y que se lo transmitiría al presidente del Gobierno español⁸⁷.

Aquestes paraules de Delebarre eren tota una declaració d'intencions dels francesos que, com bé expressava Reventós, va quedar arrodonida el 20 de desembre a la reunió dels dos presidents. Les paraules que Felipe González dirigí a l'ambaixador espanyol en acabar la cita denoten el canvi d'ànims: "Juan, sin que tenga nada concreto, esto cambia. Esto cambiará. Ya lo verás"⁸⁸. I Felipe González no anava desencaminat, el canvi es va concretar en menys d'un mes, el 10 de gener de 1984, amb una batuda al sud de França. D'aquí sortiran els primers enviaments de bascos a tercer països.

L'elecció de la data va estar provocada per dos fets cabdals i que formaven part de la por de França al terrorisme. El primer va ser el metrallament del quarter de les Companyies Republicanes de Seguretat (CRS) de la localitat d'Anglet la nit del dia 2 de gener. El segon va ser la mort de Miguel Ángel Goikoetxea Elorriaga, *Txapela*, produïda el mateix dia 2, després de restar quatre dies a l'hospital a causa d'un atac dels GAL.

⁸⁷ Julio Feo, *Aquellos años*, Barcelona, Ediciones B, 1993, p. 324.

⁸⁸ Joan Reventós, op.cit, p. 185.

La revista *Cambio16* afegia a aquests fets un altre motiu que determinà la col·laboració francesa. Es tractava de la insistència internacional, és a dir, per part d'Alemanya i els Estats Units, de què França havia d'implicar-se contra ETA⁸⁹.

Al final, després d'un any d'iniciatives continuades per convèncer França que ETA no era un problema només espanyol, França es va decidir a col·laborar. Va ser transcendent que el GAL actués contra els etarres que es refugiaven a França perquè s'adonés que el seu territori no podia estar amenaçat pels atacs d'una altra banda armada. I si aconseguir la tranquil·litat suposava no ser terra d'asil pels bascos i col·laborar amb Espanya en matèria antiterrorista, doncs ho assumiria. La revista *Cambio16* explicava com es van desenvolupar els fets a partir de la presa de decisions de França:

Era bastante más de lo que la opinión pública francesa, partidaria en este caso del asilo político para no sufrir el terrorismo en carne propia, podía tolerar. El lunes 9 de enero pasado, el presidente del Gobierno español, Felipe González, recibía una información que le confirmaba anteriores rumores de que las autoridades francesas iban a actuar, por fin, duramente contra ETA.

Según todas las informaciones, las Compañías Republicanas de Seguridad (CRS) que iban a intervenir a la mañana siguiente y que contaban con importantes refuerzos llegados desde otras regiones, utilizarían la lista entregada por Barrionuevo al embajador francés Pierre Guidoni para detener a los activistas de ETA.

A las seis de la mañana del día 10 casi dos horas antes del amanecer, la Policía del Aire y Fronteras (PAF) francesa había cerrado también la

⁸⁹“Francia: Palo a ETA”, *Cambio16*, n°633, 16/01/1984.

frontera y los CRS empezaban a tomar posiciones en el casco viejo de Bayona, en las estaciones de autobuses y trenes y en las principales vías de comunicación.

Con las poblaciones ya cercadas, unidades especiales de las Compañías Republicanas de Seguridad empezaron a visitar una por una las viviendas habituales de los etarras. Sin embargo, una filtración habida una semana antes en la Prefectura de Bayona hizo que varios etarras, entre ellos Domingo Iturbe Abasolo, Lorenzo Lasa Michelena y Eugenio Etxebeste Arizkuren, la troika de ETA militar, no durmieran durante la noche del 9 al 10 de enero pasado en sus domicilios habituales⁹⁰.

El resultat que s'obtingué fou la detenció de disset refugiats, dels quals onze van ser assignats a residència⁹¹ a diferents departaments allunyats dels Pirineus. Els altres sis inauguraren una pràctica que és l'objectiu del nostre treball, la deportació a tercers països.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 25.

⁹¹ Segons l'*Enciclopèdia catalana*, l'assignació a residència es produeix quan s'imposa a l'assignat la obligació de residir en un lloc determinat, amb impossibilitat de sortir d'aquest i prohibició de romandre en determinats departaments. Es pot donar per assignació judicial o per assignació administrativa.

2.2. Crònica de les deportacions de membres d'ETA (1984-1997)

2.2.1. Presa de contacte amb les deportacions: 1984

Després d'haver fet un repàs de les circumstàncies que van portar a efectuar les deportacions d'etarras a ultramar, en el que seria una modernització de l'antiga pena a colònies penitenciàries, farem una crònica de les mateixes des que es van iniciar fins l'any que més o menys es dóna com a de tancament.

Tot començà, com hem dit més amunt, el 10 de gener de 1984 en una operació desplegada a partir de les sis del matí, en la qual la policia francesa va detenir els refugiats polítics bascos: Karlos Ibarguren, Peio Ansola, Mikel Lujua, Kepa Murua, José Miguel Arrugaeta, Jesús Abrisketa, Iñaki Aranzeta, José María Larretxea, Miguel Ángel Goienetxea, José Antonio Mugika, Miguel Ángel Aldana, Peio Gárate, José Carlos García, Javier Larreategi i Josu Horma⁹².

Posteriorment foren posats en llibertat Josu Horma, Javier Larreategi, Miguel Ángel Goienetxea i Mikel Lujua, als quals van donar un termini de 48 hores per presentar-se a la policia i confirmar el seu lloc fix de residència. També fou alliberat Kepa Murua per tenir nacionalitat francesa, adquirida per casament.

La resta van ser confinats a diferents departaments allunyats de la frontera espanyola i sis van ser conduïts al departament extern del

⁹² Les portades dels diaris *La Vanguardia* i *ABC* sobre la primera deportació del 10 de gener estan als Annexos, pp. 408 i 409, respectivament.

Carib, l'illa francesa de Guadalupe. Els noms d'aquests sis eren: Jesús Abrisketa Korta, José María Larretxea Goñi, José Miguel Arrugaeta San Emeterio, José Antonio Múgika Arregi (membres d'ETAp-m), Karlos Ibarguren Agirre, *Nervios* i José Luis Ansola Larrañaga, *Peio el Viejo* (membres d'ETAm).

Dins aquest periple de detencions i d'intentar escapar les diferents branques d'ETA, ja que hi va haver detinguts tant d'ETAm, com d'ETAp-m, com dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*⁹³, també s'aconseguí posar sota mínims l'organització d'inspiració etarra, *Iparretarrak*.

La justificació d'aquests moviments per part del Govern francès es va emetre en forma de comunicat:

Dado el clima de violencia e inseguridad progresiva en el departamento de los Pirineos Atlánticos, los servicios de policía han procedido hoy a la interpelación de un cierto número de ciudadanos españoles que han sido objeto de medidas, ya sea de expulsión hacia un país tercero, ya sea de confinamiento en otro departamento.

⁹³ Els *Comandos Autónomos Anticapitalistas* es van crear a partir d'una escissió d'ETA el 1977. Tot i respectar l'activitat d'ETAm, els Comandos se'n van separar per tenir certes desavinences: metodologia, estructura jerarquitzada i, sobretot, ideològica, ja que els Comandos pretenien la insurrecció armada per part del proletariat. En paraules del propi grup: "Creemos en la necesidad de un ejército del pueblo, apoyado por éste, que actúe contra el aparato del Estado, con mayor intensidad y fuerza, atacando los puntos más débiles y donde más duela a la burguesía, con objeto de hacer que Euskadi no sea rentable para la burguesía con lo que cabe la posibilidad de que la burguesía harta de tanto ataque deje a Euskadi independizarse, pues las acciones armadas han hecho que no les sea rentable. [...] Los efectos residirán en hacerles ver que sólo la Independencia Nacional salvará al Estado español de los ataques del Ejército Popular Vasco. [...] Para nosotros el pueblo es el único protagonista de la revolución". Podem dir que la crisi d'aquesta organització va iniciar-se el 1983 després d'una divisió que va fer que reduïssin les accions.

V. Zirikatu, *Komando Autonomak: Sasiaren Arantzakada. Una historia anticapitalista*, Bilbo, Likiniano Elkartea, 1999, p.34.

No se ha recurrido en este caso a procedimiento de extradición⁹⁴.

I si aquesta era la versió oficial francesa, l'espanyola va venir de mans del portaveu del Govern, Eduardo Sotillos. Aquest va assenyalar que l'expulsió de sis dirigents etarres, el trasllat de quatre més al nord de França i la detenció d'un total de catorze membres de les dues branques d'ETA no guardava relació directa ni amb l'entrevista que van mantenir a París el 20 de desembre el president del Govern espanyol, Felipe González, i el francès, François Mitterrand, ni amb les activitats del GAL. Les seves pròpies paraules van ser: "Ha sido una decisión completamente autónoma del Gobierno francés. El ejecutivo galo ha querido poner orden en su territorio para asegurar la normalidad"⁹⁵. Són opinions que no es sostenen per cap cantó, a més, seria treure-li mèrit a González, qui amb aquesta actuació de França recollia el fruit de tants mesos de visites a l'Elisi.

No obstant, el Govern espanyol encara no estava content. Segons l'articulista de la revista *Tiempo* que respon a les sigles A.V⁹⁶ .:

Los presuntos terroristas afectados por esta medida tenían y tienen una característica común: no son sino militantes de segunda.

En fuentes del Gobierno español se sospechaba que el hecho de que Francia no hubiera adoptado medidas más drásticas, confinando, por ejemplo, a los hombres fuertes de la organización terrorista, se debía a dos razones: la primera de ellas hay que buscarla en el papel que juega *Iparretarrak*, la ETA gala. ETA militar ejerce una fuerte influencia sobre los terroristas vasco-franceses y las autoridades del país vecino

⁹⁴ *Egin*, 11/01/1984, p.3.

⁹⁵ "Eduardo Sotillos considera que se está ante el principio del fin del terrorismo de ETA" *El País*, 12/01/1984.

⁹⁶ A.V., "ETA en Francia: División de opiniones", *Tiempo*, 02/04/1984, p.37.

albergan el temor de que una decidida acción contra ETA provoque un mayor activismo por parte de *Iparretarrak* y el terrorismo golpee más intensamente en territorio francés.

La segunda de las razones, que llevaron a Francia a tomar un camino intermedio, más simbólico que otra cosa, presionada por las democracias occidentales, radica en los diferentes criterios existentes en el seno del gabinete de Mitterrand, respecto a cómo afrontar este problema. Existen dos actitudes contrapuestas entre los consejeros de la República. De un lado, la contemporizadora de aquellos que se muestran partidarios de la negociación con las bandas terroristas. De otro, se sitúan los que opinan que la mejor negociación que puede ponerse en práctica contra el terrorismo es acabar con él.

La intenció d'Espanya després de la batuda era que França extradís, però França encara tenia cert recel a aquesta mesura, així que l'opció que oferí per apartar els bascos va ser la deportació a tercers països, sempre que fos Espanya qui s'encarregués dels tràmits per trobar països que acceptessin l'acollida. Fins al punt que, el mateix dia de l'operació de la PAF (Policia d'Aire i Fronteres), Fernando Morán, ministre d'Exteriors, volava a Panamà, on el president De la Espriella va acceptar rebre 6 etarres amb la condició que Panamà seria un destí momentani fins que Espanya trobés un nou lloc d'acollida⁹⁷. Per tant, pels retinguts a l'illa de Guadalupe, aquesta només seria la primera parada d'un llarg viatge que tenia com a destí final Panamà. La justificació eufemística que se'ls va donar als etarres per deportar-los va ser que lluny d'Iparralde estarien protegits del GAL. De manera que, amb aquesta actitud caritativa, els francesos no perdien l'oportunitat de

⁹⁷ Sagrario Morán, op.cit, p.189.

reivindicar la seva actitud en pro dels drets humans i, a més, quedaven bé amb Espanya i, també, amb els refugiats⁹⁸.

Una vegada a Panamà, els bascos van ser allotjats al quarter *Los Tigres*, pertanyent a l'exèrcit. Passats cinc dies, d'aquí van ser traslladats a l'hotel *Playa Corona*, on eren vigilats per una dotació de 25 policies⁹⁹. Els seus familiars, davant la falta de notícies durant tres dies, van presentar davant el Jutjat de Baiona una denúncia per “detenció il·legal, abús de l'autoritat i violència”. També van informar que presentarien dos recursos, un davant la Comissió de Drets Humans del Tribunal d'Estrasburg “per violació dels drets humans” i l'altre davant la Subprefectura de Baiona contra la decisió ministerial d'expulsió¹⁰⁰.

Una altra mesura contra l'exposició a què estaven sotmesos els refugiats bascos, tant pels atacs del GAL com per la nova actitud del Govern francès, va ser la d'iniciar una vaga de fam. 41 refugiats es van tancar a la catedral de Baiona el dia 20 de gener per protestar contra la situació de total inseguretats en què, segons ells, els havia sumit l'Administració francesa¹⁰¹. La vaga finalitzà un mes després, el 28 de febrer, en considerar que la seva advocada, Christianne Fando, havia aconseguit una notable millora de les condicions polítiques i administratives dels refugiats.

I si des de l'entorn dels deportats es feia el possible per protestar contra la disposició, des del Govern es van prendre tota classe de mesures de seguretats per si ETA tenia intenció de venjar l'actitud vers els refugiats. Tal com relatava la revista *Cambio 16*:

⁹⁸ V. Alfonso Etxegarai, op.cit, p.61.

⁹⁹ Antoni Batista i Josep Playà Maset, op.cit, p.127.

¹⁰⁰ *Egin*, 14/01/1984, p.3.

¹⁰¹ Els Annexos, p. 410, contenen el comunicat que l'Assemblea de Reugiats va realitzar davant la vaga de fam en protesta de les deportacions. Així com una fotografia de la manifestació.

En previsión de posibles represalias, el 10 de enero pasado, el mismo día en que los seis principales dirigentes de ETA militar y ETA político-militar eran deportados a Panamá, el Gobierno de Madrid ponía en marcha un amplio plan de seguridad en todo el territorio nacional.

El dispositivo, conocido como «Plan Eslabón», preveía el envío de más de mil seiscientos guardias civiles de los Grupos Rurales Especiales de Intervención en Montaña a «impermeabilizar» los 178 kilómetros de frontera francoespañola y el aumento de patrullas móviles en las principales ciudades del país, de manera que en pocos minutos pudiera ser acordonada y «peinada» toda una provincia.

Al mismo tiempo, el Ministerio del Interior decidía reforzar la seguridad del presidente del Gobierno, Felipe González, y de las autoridades militares y civiles del país, mediante la incorporación de personal motorizado a los sistemas de escolta y la dotación de medios técnicos y electrónicos para evitar que los vehículos de las altas autoridades de la nación pudieran ser alcanzados por un coche-bomba colocado en doble fila en la calzada.

[...] Durante la última semana de enero y tras un periodo de casi mes y medio sin que la banda terrorista ETA militar disparara un solo tiro, fue la propia Dirección de Seguridad del Estado quien empezó a reducir las medidas de seguridad del «Plan Eslabón»¹⁰².

Va passar quasi un mes de les deportacions i el pla de seguretat es va relaxar i, al final, el 30 de gener, va tenir lloc allò que tothom temia: que ETA actués. Tants dispositius no van servir de res i ETA va cobrar-se les deportacions amb l'assassinat del tinent general Guillermo Quintana Lacaci, una figura rellevant dins el món militar pel seu paper com a capità general de Madrid durant el cop d'estat del 23-F. Ell va

¹⁰² *Cambio16*, n°636, 06/02/1984, p. 29.

ser qui va donar l'ordre per impedir la sortida de les unitats de la División Acorazada.

Les deportacions van restar parades durant dos mesos. Només l'assassinat del senador socialista Enrique Casas i la pressió del partit socialista espanyol al francès van provocar que el dia 12 de març de 1984 els deportats a Panamà rebessin un nou company, José Ángel Urtiaga, membre d'ETAm¹⁰³. El seu nom formava part del llistat d'etarras susceptibles de ser expulsats de França que Barrionuevo havia lliurat mesos abans al seu homòleg Gaston Defferre.

I si Panamà ja era receptor de set refugiats, un altre país entrava en el joc de França i Espanya per deportar etarras, es tractava de Veneçuela. Aquest va acceptar l'acord ja quan se'l va sondejar sobre si rebria els primers etarras, que finalment van anar a parar a Panamà. A Veneçuela van arribar, el 25 d'abril, escortats per policies francesos, els presumptes membres d'ETAm Venancio Sebastián Horcajo y José Antonio Gastón. Van ser lliurats als policies veneçolans de fronteres, qui després d'informar-se els deixaren en llibertat, requerint-los que en unes hores es presentessin a comissaria per ser interrogats. A continuació se'ls tornà a deixar en llibertat i se'ls cità de nou per al dia 3 de maig següent.

Mentre Veneçuela es veia immersa en l'entramat de les deportacions, Panamà ratificava allò que havia deixat clar des de primer moment: que només era receptor momentani. D'aquesta manera, els set etarras que tenia confinats van ser traslladats a Cuba el dia 1 de maig. Era una moviment que es veia venir, sobretot arran dels contactes del mes de

¹⁰³ Ángeles Escrivá, op.cit, p.169.

març entre Fernando Morán, ministre d'Exteriors espanyol i el seu homòleg cubà, Isidoro Malmierca.

Per a Panamà els bascos començaven a ser un problema. Primer perquè els deportats van declarar que no acceptarien viatjar a cap país que tingués tractats d'extradició amb Espanya (com hem explicat al principi, l'extradició consisteix en un acord, és a dir, la signatura d'un tractat entre dos països per retornar un delinqüent al seu país d'origen quan aquest el reclama). Hem de ressaltar que Cuba tenia tractat d'extradició, no obstant, allí els etarres no eren considerats delinqüents sinó lluitadors i, per tant, no eren susceptibles de ser extradits. La segona raó per què Panamà els considerava un destorb eren les eleccions municipals. Panamà estava en ple procés electoral (les primeres eleccions generals des de 1968) i la presència dels etarres era recurrent en els discursos de l'oposició. Davant aquesta situació delicada, el general Manuel Antonio Noriega declarava rotund: “España tendrá que buscar otro país para enviar a los etarras deportados desde Francia. Nosotros no aceptaremos nunca más a ningún miembro de ETA como refugiado en nuestro país”¹⁰⁴.

Una vegada els bascos van acceptar ser traslladats a Cuba només calia obtenir un passaport. Aquí van venir nous problemes. Se'ls oferí viatjar amb passaport panameny o espanyol i, davant la seva negativa, finalment l'ONU va proposar que viatgessin amb un títol especial que acreditava la seva condició de “refugiats polítics”. Ja a Cuba van ser distribuïts en dues cases i podien sortir amb total llibertat de moviments¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Antonio Caño, “Panamá no admitirá más etarras deportados de Francia”, *El País*, 12/05/1984.

¹⁰⁵ *Egin*, 3 i 05/05/1984, p. 6 i 7, respectivament.

Aquesta deportació a Cuba fou la primera del mes de maig, que va ser un mes bastant agitat. El dia 10 van ser traslladats a Veneçuela els dirigents dels *Comandos Autónomos* Jesús Urteaga i Jon Sáez Treku. Amb aquesta deportació s'evidenciava que França volia tenir deportats a membres de totes les faccions d'ETA per tal de debilitar-la en la seva totalitat. El 24 van arribar al mateix destí José Lorenzo Ayestarán Legorburu, *Fanecas*, i Iñaki Arruti Agirre. Per tancar el mes, el dia 30, ho feien els autònoms Eugenio Barrutiabengoa i Miren Artola Etxebarria, la primera dona que era objecte de deportació.

Si hem comentat que Panamà es va negar en rotund a rebre més etarres, només va tardar un mes a retractar-se. El dia 13 de juny rebien els membres dels *Comandos Autónomos* Ascensio Urrate i José Antonio Zurutuza. Panamà fou l'últim lloc del recorregut que els feu passar per la Martinica, després per Caracas (on les autoritats del país no els van voler acollir) i, com a últim recurs, Panamà.

Entremig d'aquest període de deportacions van tenir lloc els "Acords de la Castellana". Va ser el nom que va rebre la reunió del 14 de juny entre una delegació francesa, encapçalada pel seu ministre de l'Interior, Gaston Deferre, i una d'espanyola. Es buscava aproximar encara més les postures en matèria antiterrorista. El ministre de l'Interior espanyol va sortir satisfet d'aquestes sessions:

Los acuerdos, enmarcados en los contactos y buenas relaciones de ambos gobiernos, suponían una decidida actuación de Francia para acabar con la presencia organizada de los terroristas de la banda ETA en el su del país. Nosotros, junto con el compromiso de aportar toda la información disponible para posibilitar las actuaciones francesas, ofrecíamos garantías para hacer posible la reinserción social de los ciudadanos españoles residentes en Francia que estuvieran dispuestos a

abandonar sus pasadas actividades. También se abundaba lógicamente en la colaboración de las policías de los dos países¹⁰⁶.

Era important que els etarres s'acollissin a mesures de reinserció perquè això suposava colpejar a la banda on li feia més mal, a la seva pròpia estructura. Segons fonts del ministeri de l'Interior: "Tan mortales como las deportaciones y los confinamientos son las deserciones para ETA"¹⁰⁷. Un reinserit significava un traïdor a les seves files. Per iniciar aquestes mesures es van establir els anomenats "telèfons de la reinserció", on els refugiats podien demanar assessorament sobre la seva situació, sempre de manera confidencial. El mes d'agost el diari *Egin* recollia que en un mes cinc refugiats bascos havien tornat a Euskadi per aquesta via¹⁰⁸.

I si aquestes eren les opinions de Barrionuevo, el seu homòleg francès afirmava: "Francia no tolerará que nadie, empezando por quienes en el pasado se beneficiaron de la hospitalidad francesa, cometa actos contrarios a las reglas del Derecho francés y a la amistad i solidaridad que unen a las dos democracias, española y francesa. Un terrorista no es un refugiado político". S'obria així un nou període de col·laboració més estreta entre França i Espanya que també palesaven les declaracions de l'Administració francesa: "Las medidas de expulsión y los confinamientos, puestos en práctica a primeros de este año, tienen un plazo límite. Las autoridades de nuestro país pondrán en vigor una tercera fase con medidas más severas y de mayor envergadura si ETA no modifica su actual postura"¹⁰⁹. Aquesta tercera fase entraria en vigor

¹⁰⁶ José Barrionuevo, op.cit, p.153.

¹⁰⁷ "¿Quién teme a ETA militar?", *Cambio 16*, nº 634, 23/01/1984, p. 24.

¹⁰⁸ *Egin*, 06/08/1984, p.7.

¹⁰⁹ José Luis Barbería, "Francia aplicará medidas policiales más severas si ETA Militar no reflexiona sobre una solución negociada", *El País*, 15/06/1984.

el mes de setembre amb les primeres extradicions concedides per França a Espanya.

A partir d'aquest instant els francesos van iniciar una política d' "acció directa" en diversos fronts:

1. El 27 de juliol el Consell d'Estat francès va decidir treure l'estatut de refugiat a 17 bascos residents al departament fronterer dels Pirineus Atlàntics.
2. Deportació a països de Llatinoamèrica, Àsia i Àfrica de tots aquells etarres que estiguessin en situació il·legal a França. En concret, entre juny i juliol de 1984, França va tornar a enviar etarres a Panamà i als noms d'Asensio Urrate i José Antonio Zurutuza s'afegien els de Julián Tena Balseira, Ramón Zuzuarregi Redondo, Juan Carlos Arriarán Ibarra (25-6-1984), Koldo Saralegi Kornago i Iñaki Otaegi Mújika (9-7-1984). D'aquest grup, durant el proper any, Zurutuza, Zuzuarregi i Urrate burlaran la deportació i passaran a estar considerats en parador desconegut.
3. Acceptació de les ordres de busca i captura dictades per Interpol (associació de policia internacional).

Le Monde resumia com va acabar la reunió entre Barrionuevo i Deferre amb un titular molt aclaridor: "Acord franco-espanyol contra el terrorisme"¹¹⁰. A partir d'ara es subseguirien les visites a ambdós costats de la frontera. Mitterrand aterrava a Madrid el 29 de juny i el que seria el seu nou ministre de l'Interior, Pierre Joxe, ho faria el 6 d'agost.

¹¹⁰ Sagrario Morán, op.cit, p.284 i següents.

Aquesta harmonia entre els dos Governos socialistes encara es va veure més afavorida com a conseqüència del canvi que Mitterrand va efectuar dins del seu executiu en substituir el primer ministre, Pierre Mauroy, per Laurent Fabius. A més, Gaston Deferre, ministre d'Interior, com acabem de dir, seria reemplaçat per Pierre Joxe i Roland Dumas, ministre d'Exteriors, per Claude Cheysson. En opinió de Sagrario Morán: “A diferencia de Deferre, que había sido un resistente en la guerra, el nuevo ministro (Joxe) no tenía ninguna imagen romántica de ETA y para él lo más importante era restablecer el orden en Francia”.¹¹¹ Mentre, a Panamà, els deportats feien declaracions a *Egin* sobre la seva situació: “Ahí os imagináis que aquí vivimos como dios, a la sombra de los cocoteros y a la orilla del mar pero la realidad es muy distinta (la deportació era qualificada per la premsa de Madrid com a “exilio dorado”)”. I afegien que: “Los cinco vivimos en una sala de unos veinte metros cuadrados y durante todo el día no tenemos otra cosa que hacer que bajar de vez en cuando al patio y ver la tele. Esto es lo más parecido a una cárcel”¹¹². Davant les queixes, els confinats van ser canviats de vivenda, van deixar el quarter militar i van ser traslladats a una casa. Gràcies a aquest nou habitatge van rebre, el 2 d'agost, un nou inquilí, Juan José Aristizábal.

Quedava demostrat que amb la insistència d'enviaments a tercers països França havia iniciat un nou camí conjunt amb Espanya per combatre ETA. Un camí que es veuria reafirmat amb dos fets que marcarien el final de l'estiu de 1984.

¹¹¹ *Ibidem*, p.287 i següents.

¹¹² *Egin*, 04/07/1984, p.7.

2.2.2. Les primeres extradicions: el setge s'estreny.

El canvi de França va quedar demostrat amb la deportació d'un dels etarres que més responsabilitat tenia dins l'aparell polític de l'organització i que era el veritable ideòleg d'aquell període, Eugenio Etxebeste Arizkuren, *Antxon*. Ara ja no es podia retreure a França que només deportava etarres de segona categoria, perquè Etxebeste era considerat el número dos de la banda, darrera de Txomin Iturbe. *Antxon* era detingut en un control de carretera, d'allí era assignat a residència al departament de La Moselle, on estava vigilat per set policies i, finalment, el dia 9 d'agost era deportat a la República Dominicana. Aquesta el va acceptar després que Felipe González negociés directament amb el seu president, Jorge Blanco¹¹³.

El periodista Patxo Unzueta, bon coneixedor d'una ETA a la qual havia militat, opinava que: “El alejamiento allende del mar de un dirigente tan importante, que además va a permanecer bajo control, tendrá, por una parte, repercusiones de alcance todavía desconocido en la mecánica interna de ETA y además encierra un mensaje inequívoco al resto de la organización de las dificultades que les esperan en Francia”¹¹⁴. Unes circumstàncies que ETA ja entreveia i que va decidir combatre començant una campanya contra interessos econòmics i vehicles francesos que circulessin per Euskadi.

Aquest assetjament francès sobre ETA coincidia amb el 25è aniversari de la fundació del grup. El primer regal que li va fer l'administració francesa va ser la deportació d'*Antxon*, però la guinda del pastís va ser l'acceptació de concedir les primeres extradicions.

¹¹³ “Dosierra. Deportazioa. Hamarkada baten kronika”, *Herria Eginez*, Novembre 1994.

¹¹⁴ Patxo Unzueta, “Ahora, una etapa nueva”, *El País*, 10/08/1984.

No obstant, hem d'apuntar que l'empenta que li feia falta a França per concedir extradicions no l'hi va donar la pressió espanyola, sinó l'exemple de Bèlgica. Aquest país va ser el primer en concedir a Espanya extradicions d'etarres. A més, també era la primera vegada que Bèlgica concedia extradicions per delictes de terrorisme. Amb anterioritat havia negat a França extradicions de membres de la OAS (Organisation de l'Armée Secrète, grup terrorista francès d'extrema dreta) i també a Itàlia d'un membre de Primera Línia. Els noms dels extradits eren Salvador Ormaza Corral i Joseba Arteche González, ambdós membres d'ETAp-m i, per tant, acusats de pertinença a banda armada i possessió d'armes i explosius¹¹⁵.

Les extradicions provinents de Bèlgica es van fer efectives el 14 de juliol, les de França es van fer esperar dos mesos més. La primera acció benèfica va ser el pronunciament favorable del Tribunal de Pau efectuat el 9 d'agost. Cal explicar que "la legislació francesa sotmet l'extradició al veredict de dels tribunals de Justícia. Ara bé, el veredict judicial vincula el Govern només en els casos en què és negatiu. No és vinculant per al Govern si el veredict és positiu, és a dir, favorable a l'extradició. Un cop més, a França es proclama la supremacia del poder executiu sobre el poder judicial"¹¹⁶. Davant d'aquesta constatació i faltant l'acceptació del Govern, els etarres pendents d'extradició van iniciar una vaga de fam a la presó de Fresnes. Però ni això els va servir perquè el 23 de setembre es signés el decret d'extradició, amb la qual cosa s'aprovava el lliurament a Espanya de: Francisco Lujambio, José Carlos García Ramírez i José Manuel Martínez Beiztegi. La resta

¹¹⁵ Per una explicació directa de com van procedir les primeres extradicions veure José Barrionuevo, op.cit, p.167.

¹¹⁶ Joan Reventós, op.cit, p.192. Per una explicació detallada de l'extradició veure *Infra*, el capítol 3.1.1.2. Assajos amb nous procediments , p. 171.

d'etarres que estaven en possible procés d'extradició, finalment, van ser deportats a Togo, un fet que obria la deportació a un altre continent. Els noms dels etarres destinats a Togo eren: Francisco Javier Alberdi Beristain, José Miguel Galdós Oronoz, Luziano Eizagirre Mariskal i Gotzon Castrillo Alkalde.

Aquesta declaració d'intencions per part de França va suposar un caos al País Basc, on es va convocar una vaga general en refús de les extradicions i les deportacions. Després de l'esforç i dels corresponents judicis a Espanya (abril de 1985), dos dels etarres extradits van ser absolts per l'Audiència Nacional en no tenir suficients proves per inculpar-los. El que quedava, Franciso Lujambio, fou condemnat a 54 anys de presó.

Fins llavors, per negar les extradicions, França s'escudava en l'article 3 del conveni franco-espanyol d'extradició del 14 de desembre de 1877 (vigent en aquell moment) i, en concret, en l'epígraf que contenia: "No será entregada persona alguna sentenciada y procesada si el delito por el que se pide la extradición está considerado por la parte de quien se reclama como delito político o como hecho conexo con semejante delito"¹¹⁷. I, com sabem, fins a 1984 els etarres eren considerats refugiats polítics al país veí.

Per acabar l'activitat política de 1984, els dies 19 i 20 de desembre va tenir lloc al Palau de Pedralbes (Barcelona) la quarta trobada ministerial entre francesos i espanyols, d'on va sortir una nova compra de material bèl·lic francès, 414 míssils Roland¹¹⁸. Entre això, les extradicions i els 28 deportats quedava clara l'avinentesa entre França i Espanya.

¹¹⁷ Florencio Domínguez, op.cit, p.44.

¹¹⁸ V. Sagrario Morán, op.cit, p. 306.

2.2.3. 1985-1986: les deportacions es minimitzen

1985 començà amb el rebombori d'una opinió pública francesa que creia que el seu país estava traint el seu esperit de terra d'asil. Davant aquest malestar de part de la ciutadania, el Govern francès decidí frenar les extradicions i canviar-les per la fórmula que havia usat fins aleshores, les deportacions a tercers països. El problema era que hi havia escassetat de llocs disposats a rebre etarres. Alguns com les illes Seychelles es negaren a rebre el dirigent Isidro Garalde, *Mamarru*. A partir de llavors Espanya va optar per iniciar una campanya de recerca de països d'acollida. El primer que es mostrà sensible a la situació presentada per Espanya va ser Cap Verd, després de la visita que Rafael Vera, sots-secretari del ministeri d'Interior, va fer al president d'aquesta república, Arístides Pereira. Tanmateix, l'acord no s'acabà de reafirmar fins a l'entrevista oficial que aquest va tenir a Madrid el dia 20 de febrer. Només passats tres dies Cap Verd rebia els seus primers deportats: Tomás Linaza i Endika Iztueta. Aquesta pràctica no era cap novetat per a un país que ja havia estat testimoni de deportacions quan era colònia penitenciària de Portugal.

El cas de Tomás Linaza mereix especial atenció. Refugiat a Iparralde des de 1977, dos anys després se li denegà la renovació de la seva targeta de refugiat. Així les coses, s'exilià a Mèxic el 1981 i allí va ser detingut per conspiració contra el president del Govern espanyol, qui passava les seves vacances a Llatinoamèrica. Fou retornat a França i quan hi arribà se li notificà que requeia sobre ell una petició d'extradició, que finalment va ser denegada. Amb la qual cosa va ser assignat a residència a l'illa de Yeu, d'on va acabar fugint el 15 de maig de 1982. No obstant, la incertesa respecte de Linaza es produí el

29 de setembre de 1984, quan se'l va tornar a detenir i s'obrí el debat sobre si Espanya podia tornar a demanar-ne l'extradició. Va ser en aquest punt que Felipe González va decidir no fer cap petició. Un gest que França va respondre enviant Tomás Linaza a Cap Verd¹¹⁹.

Aquest mes de febrer també van ser obertura de diari els deportats de Panamà, a qui se'ls atribuïa haver mantingut contactes amb el Govern espanyol per acollir-se a les mesures de reinserció. Suposem que aquestes afirmacions eren degudes a què un d'ells, Iñaki Otaegi, s'havia reinserit durant aquella època. Però no ho van fer la resta de deportats, que van desmentir tal incriminació de forma tallant a través d'un comunicat.

Si Iñaki Otaegi havia acabat amb la seva deportació reinserint-se, d'altres ho feien fugint. Va ser el cas de Venancio Sebastián Horcajo, qui va marxar de Veneçuela el mes de novembre, al cap de set mesos d'estança i que va ser detingut a Madrid, on s'havia reincorporat a la banda en tasques d'infraestructura.

França va frenar la seva activitat deportadora entre setembre de 1984 i el juliol de 1985 quan, el dia 28, enviava Alfonso Etxegarai a Equador. Així sumava un nou país al llistat d'aquells que acollien etarres. Equador gaudia d'un moment immillorable de relació amb Madrid gràcies al compromís que havia segellat precisament per rebre refugiats bascos. Aquest gest del país llatinoamericà fou pagat per Espanya amb la prestació d'ajuda policial dels GEO (Grupo Especial de Operaciones) en l'alliberament de Nahim Isaías, un industrial segrestat per un comando del grup armat Alfaro Vive, qui resultà mort en l'intent de rescat, juntament amb els seus capturadors¹²⁰.

¹¹⁹ V. Patrick Cassan, op.cit, p. 165 i 189.

¹²⁰ L'article "Muere un banquero y sus cuatro secuestradores en una acción de rescate en Ecuador", *La Vanguardia*, 03/09/1985, p. 11, resumia els fets: "El banquero

El 21 d'agost de 1985 Ángel María Lete Etxániz, *Patas*, va ser transportat a Cap Verd i, l'última deportació de l'any 1985 va ser la del 30 de novembre que va portar Miguel Ángel Aldana Barrena, *Askatu*, a acompanyar Alfonso Etxegari a Equador. Uns arribaven i d'altres decidien marxar amb una fugida, ens referim a José Antonio Zurutuza, Ramón Zuzuarregi i Ascensio María Urrate.

Amb tot, no podem tancar 1985 sense apuntar un fet transcendent ocorregut l'estiu d'aquell any, però que no es va conèixer fins passat algun temps. El membre d'ETA deportat a Santo Domingo, Eugenio Etxebeste, *Antxon*, era l'objectiu d'un atemptat dels GAL. Una acció que el cap del grup, José Amedo, va intentar gestar en el seu viatge a República Dominicana de l'estiu de 1985, però que no es va dur a terme perquè es va filtrar a les autoritats dominicanes, que van decidir expulsar Etxebeste cap a Equador (1 de maig de 1986)¹²¹.

ecuatoriano y cónsul honorario de la República Dominicana en Guayaquil, Nahím Isaías, fue asesinado por sus secuestradores durante una operación para liberarle. En el tiroteo perecieron sus cuatro secuestradores, tres hombres y una mujer, miembros del movimiento guerrillero colombiano M-19 y del ecuatoriano Alfaro Vive. Los guerrilleros pusieron como condición para la liberación de Isaías la puesta en libertad de cincuenta activistas de una y otra organización, el cobro de 50 millones de dólares y el traslado a una zona de Colombia controlada por los rebeldes”.

¹²¹ Senideak-Gureak, op.cit, p.12 i Ricardo Arques i Melchor Miralles, op.cit, p. 228. L'obsessió per atemptar contra Eugenio Etxebeste va començar en el moment en què aquest va trepitjar la República Dominicana. Si el 1985 Amedo va efectuar un viatge de plaer, “casualment” a aquest país, on ja residia Etxebeste, l'any 1999 es va destapar que les intencions d'Interior d'actuar contra l'activista van sorgir el 1984. El diari *El Mundo* publicava les frases més rellevants de l'informe que el Ministeri de l'Interior havia elaborat amb data del 20 de setembre de 1984 per segrestar, interrogar i, finalment, assassinar Eugenio Etxebeste al mes de novembre d'aquell any. El nom que va rebre el dispositiu va ser “Operación Portugal” i va ser suspès quan la CIA es va negar a participar-hi. L'informe, els papers manuscrits dels agents desplaçats a República Dominicana i la negativa de la CIA, van sortir a la llum perquè en el seu moment no van ser classificats com a matèria reservada de la lluita antiterrorista i van ser oblidats a la Secretaria d'Estat per la Seguretat per Rafael Vera. L'informe de 18 folis tenia com a objectiu: «secuestro e interrogatorio del dirigente etarra *Antxon* Etxebeste, confinado en la República Dominicana, de forma encubierta y sin dejar huella y posterior explotación de la información obtenida». «Esta operación debe hacerse, necesariamente, en colaboración con los servicios de inteligencia de los

Per contra, amb aquesta expulsió com a mesura de protecció, *Antxon* no anava a parar al lloc més segur del món si ens basem en el testimoni d'un altre deportat, Alfonso Etxegarai. La nit del 8 al 9 de gener de 1986 (quatre mesos abans de l'arribada d'Etxebeste), aquest i el seu company de confinament, Miguel Ángel Aldana, van ser trets de les habitacions on dormien i sotmesos a interrogatoris sota descàrregues elèctriques per aconseguir que revelessin el lloc del *zulo* on ETA mantenia segrestat l'industrial Juan Pedro Guzmán¹²². La raó era que els dos bascos havien estat companys de comando dels segrestadors i, per tant, com evidenciava la immediata alliberació de Guzmán hores després dels interrogatoris, coneixien l'amagatall.

De 1986 és significatiu que citem que el Govern de l'Elisi va canviar de mans. Els comicis celebrats el mes de març van proclamar guanyadora la coalició de centre-dreta, amb Jacques Chirac de primer ministre i Mitterrand (socialista) de president de la República. La cohabitació no

gobiernos de Estados Unidos y de la República Dominicana». A l'informe constaven una fase prèvia, una fase d'execució i una de possibles incidències. En la fase prèvia s'havien de reclutar els agents que havien de desenvolupar l'acció. En la fase d'execució: «Se procederá de forma contundente a neutralizar el objetivo con el objetivo de impresionar psicológicamente al primero. Se utilizarán sprays paralizantes. El objetivo será amordazado, maniatado y privado de visión». En la fase d'incidències es contemplava la possibilitat d'eliminar l'objectiu: «Si por cualquier circunstancia es preciso llegar a la eliminación del objetivo, ésta se debería realizar para garantizar la seguridad de la operación, con la cobertura de empleo del agente sustitutivo, simulando con éste una fuga de aquél, durante la cual se produciría su muerte al ser tiroteado por su guardia de protección». Per saber més detalls de la "Operación Portugal" consultar el diari *El Mundo* del dia 12/04/1999.

¹²² Per conèixer els fets de primera mà, veure Alfonso Etxegarai, "Testimonio", *Punto y Hora*, 26 de març al 2 d'abril de 1987. Citarem la part en què relata què va haver de confessar per salvar la vida: "En aquellos instantes, pues, hubiera hecho cualquier cosa para que el suplicio parase, y lo que tenía al alcance, y lo que hice, fue librar mi secreto, dando la información que les indicaba la ubicación del zulo". El 1999, amb el descobriment de l'informe del Ministeri de l'Interior que revelava la intenció d'atemptar contra Etxebeste, el diari *El Mundo* relacionava aquesta acció amb les posteriors tortures a Etxegarai i Aldana, ja que el guió no va poder ser usat amb Etxebeste però sí amb els altres dos. Veure l'article "La operación Portugal se aplicó en Ecuador en 1986", *El Mundo*, 13/04/1999.

va significar una modificació en els plans francesos de lluita contra ETA, ans al contrari, ja que es van decidir a deportar el seu número u. Respecte al tema que ens interessa, 1986 s'inaugurà amb dues noves deportacions a Cap Verd, les dels p-m Iñaki Etxarte Urbieta i Amaia Eguiguren Arrasate (28 de gener). I a aquests s'afegiren, al mes de febrer (dia 15) Juan Ramón Aramburu Garmendia, al març (dia 19), Elena Bárcenas Argüelles, *Tigresa*, i Iñaki Rodríguez Muñoa, *Zipa*, i al maig (dia 16) Patxi Rementería Barruetabeña, tots a Cap Verd. Tanta gent va suposar que hi haguessin disputes entre els *milis* i els *polimilis*. Tanmateix, el nom més rellevant en tot el cens d'etarrs deportats no va ser afegit fins el mes de juliol en què va ser desplaçat a Gabon, Domingo Iturbe Abasolo, *Txomin*, considerat el número u d'ETA per la policia espanyola. *Txomin* no podia ser extradit, ja que estava en possessió de l'estatut de refugiat, per aquesta raó fou deportat. Aquesta va ser l'última deportació de l'any, ja que en els propers mesos l'únic que es produïren foren canvis de destinacions. Així, Alfonso Etxegarai va passar d'Equador a São Tomé (13 d'agost) i *Txomin* Iturbe de Gabon a Algèria (1 de setembre), en perspectiva de ser utilitzat com a interlocutor d'ETA en un possible contacte del Govern espanyol amb la banda.

A més, es van oblidar de les deportacions durant un temps perquè els francesos van iniciar l'ús del que s'anomena procediment per "urgència absoluta", és a dir, l'expulsió immediata del territori d'aquells estrangers que constituïssin "una amenaça per l'ordre públic"¹²³. Es procedeix directament per via administrativa, sense necessitat d'un requeriment judicial que s'exigia amb les extradicions. Aquest

¹²³ Per una explicació detallada del procediment d'Urgència Absoluta, veure *Infra*, p. 179.

procediment va estar en pràctica durant setze mesos¹²⁴ i evidenciava la postura dels nous mandataris francesos, sempre que ells tinguessin tranquil·litat al seu territori. Intenció que Robert Padraud, el segon del ministeri de l'Interior, explicava a Rafael Vera: “Si usted termina este problema [del GAL] y lo controla, yo le aseguro que a partir de mañana ustedes empezarán a recibir en la frontera a los terroristas de ETA que les vamos a entregar”¹²⁵. Una oferta que van complir ja que el GAL va parar la seva activitat des de febrer del 86 fins al juliol de 1987, quan van cometre el seu últim assassinat, el de Juan Carlos García Goena.

El fet que va tenir més repercussió durant aquest 1986 va ser l'assassinat de Dolores González Katarain, *Yoyes*. Mereix esment pel que va significar per a ETA i per al Govern espanyol. Dolores González va ser la primera dona que va ocupar un lloc preminent en la banda, un món reservat per a homes on, probablement era la segona de Txomin Iturbe.¹²⁶ Però de ser important va passar a tenir diferències amb l'organització i va resoldre exiliar-se a Mèxic. Amb les ofertes de reinserció de Barrionuevo decidí tornar a Euskadi, una actitud que, com sabem, era considerada de traïció per ETA. Sense anar més lluny el comitè de refugiats polítics bascos expressava que Yoyes “ha adoptado una actitud de arrepentimiento, acudiendo a la baja de buscar una solución personal, ignorando insolidariamente a la globalidad de la

¹²⁴ Sagrario Morán, op.cit, p. 237.

¹²⁵ Paddy Woodworth, op.cit, p.171. L'article que explicava el cessament del actes delictius del GAL l'escriuen Melchor Miralles i José Meca, “Los GAL desaparecen tras los acuerdos de Interior con el Gobierno francés”, *Diario 16*, 27/06/1986, p.12. Hem de recordar que Melchor Miralles, juntament amb el periodista Ricardo Arques, van ser qui amb les seves investigacions ininterrompudes van arribar a la conclusió que darrera el GAL estava la policia. Unes investigacions que, com ja hem citat abans (*Supra*, p. 76), van editar al llibre *Amedo, el Estado contra ETA*.

¹²⁶ Antoni Batista, *Voces sobre Euskadi*, Barcelona, Plaza y Janés, 2004, p.175.

situación en la que nos vemos inmersos el conjunto de refugiados”¹²⁷.

La revista *Cambio 16* asegurava que:

Los líderes de ETA militar, el terrorismo vivo, saben que la paz empieza así, como bola de nieve, y por eso están aterrorizados ante el ejemplo de Yoyes. Si Yoyes puede volver tranquilamente a la sociedad de los seres pacíficos, a su matrimonio, a su trabajo, a su ama, a su hogar ¿por qué van a seguir la inútil lucha sus compañeros hoy en la cárcel o en el exilio? Esa es la bomba de paz que amenaza al estrecho universo etarra de muerte¹²⁸.

Per a ETA, no obstant, era fàcil acabar amb aquesta “atmosfera de pau” i el 10 d’agost de 1986, mentre Dolores González passejava per Ordizia amb el seu fill va ser assassinada per un comando d’ETA. Era la resposta del grup a la possibilitat de reinserció i un avís a tots els seus membres¹²⁹. Es tractava del primer membre d’ETA mort a mans de la mateixa banda.

En referència als deportats, l’apunt per acabar 1986 fou que al mes d’octubre va ser detingut a França José Luis Ansola Larrañaga, *Peio el Viejo*, que havia marxat de Cuba. El seu nom formava part de la primera llista d’enviats a tercers països que van anar a parar a Panamà per, posteriorment, fer-ho cap a Cuba.

¹²⁷ “Yoyes González, una histórica de ETA Militar se acoge a la reinserción”, *El País*, 18/10/1985.

¹²⁸ Giovanni Giacomuzzi, *ETA. Historia política de una lucha armada. 2ª parte*, op.cit, p. 222.

¹²⁹ Per obtenir més detalls sobre la vida de Yoyes es pot consultar el seu diari *Yoyes desde su ventana*, Iruña, Elixabete Garmendia, 1987.

2.2.4. 1987-1989: Les converses d'Alger

Una vegada Algèria acceptà rebre Txomin Iturbe, es comprometé amb Espanya a ser país d'acollida per a posteriors enviaments d'etarres. El nou secretari d'estat, Rafael Vera, com tantes altres ocasions, s'havia encarregat de preparar el terreny perquè Alger fos el marc d'unes converses entre ETA i el Govern. I ell mateix assumia el seu paper de mediador en l'estratègia de control d'etarres: "En los últimos años me he pasado parte de la vida viajando de país en país, y a veces tengo la impresión de que soy un simple vendedor que viaja con su maleta y pregunta al gobierno de turno: ¿cuántos etarras quiere usted?"¹³⁰.

Així, les perspectives del nou any eren encoratjadores, es començava a veure una possibilitat d'aconseguir la pau. A pesar d'això, un fet inesperat va sacsejar els diàlegs d'Alger. El dia 1 de març es feia pública la notícia que l'interlocutor d'ETA, Txomin Iturbe, havia mort en un accident de cotxe. Era el primer mort de les deportacions. A més, tot el que planava al voltant d'aquesta mort tenia un flaire misteriós. El primer fet estrany era que se suposava que Txomin anava acompanyat per dues persones i que aquestes havien sortit il·leses. Tanmateix, el més sospitós era que els altres dos ocupants eren els militants Belén González Peñalva, *Carmen*, i Iñaki Arakama Mendía, *Makario*, dos històrics del Comando Madrid. Una presència que evidenciava que Algèria estava donant refugi a més membres d'ETA dels que havia notificat al Govern de Felipe González. *Carmen* i *Makario* van ser expulsats momentàniament a Mali per evitar el malestar espanyol. També va resultar i que s'hagués notificat la mort el dia 1 de març quan s'havia produït el 25 de febrer.

¹³⁰ *Cambio* 16, n° 739, 27/01/1986.

Al final es va saber que tot el misteri va ser provocat pel Govern algerià en col·laboració amb els membres d'ETA i van donar una versió distorsionada de la realitat perquè tenien por que Madrid deixés de col·laborar política i econòmicament. Iturbe no va morir en un accident de trànsit, sinó en caure d'una bastida mentre pintava unes cases que els algerians tenien previst cedir als membres deportats de la banda¹³¹.

Amb la mort de Txomin calia considerar com enfocar les converses d'ara endavant. Abans, però, un atemptat va sacsejar el curs polític i tota l'opinió pública. El 19 de juny de 1987, ETA feia explotar un cotxe bomba dins el supermercat Hipercor de Barcelona, un fet que va causar 21 morts i 45 ferits. El grup va considerar un error l'atac contra un poble que sempre havien considerat amic. La seva idea era aconseguir que es desallotgés l'edifici abans que explotés la bomba, però això no va ocórrer¹³².

¹³¹ A.R i M.C., "Txomin cayó de un andamio", *Cambio 16*, nº 954, 05/03/1990.

¹³² Antoni Batista al seu llibre *Terror i negligència. Hipercor i la construcció periodística d'ETA*, Barcelona, La Magrana, 1997, pp. 49-50, cita la traducció catalana del comunicat d'ETA sobre Hipercor publicada al diari *Avui*: "ETA, organització socialista revolucionària d'alliberament nacional, assumeix la responsabilitat de l'acció duta a termini el passat dia 19 a Barcelona contra l'empresa Hipercor mitjançant l'explosió d'un cotxe bomba. [...] Volem testimoniar la nostra pena a tot el poble català i a les famílies i amics de les víctimes innocents en particular. Fem nostra la sincera censura del poble treballador basc i català, acceptant sense descàrrec la gran responsabilitat que ens correspon per aquest succés luctuós, i reconeixent de manera acord a la nostra trajectòria d'honestetat revolucionària el greu error comès en el desenvolupament d'aquesta operació. [...] A més a més de la responsabilitat global dels poders fàctics i dels seus sectors com a agents directes de l'opressió nacional i de l'explotació capitalista que pateix el nostre poble, aquesta mateixa oligarquia i exèrcit juntament amb la socialdemocràcia espanyola, enemics comuns dels pobles basc i català, així com de tots els pobles i treballadors sotmesos per l'Estat opressor espanyol, ha d'assumir la responsabilitat concreta de no haver desallotjat de seguida l'edifici tot i comptar amb un termini prou llarg, buscant, com ja ha succeït en d'altres ocasions, la freda, i expressament, mort de persones innocents, per a instrumentalitzar posteriorment la repulsa popular en el marc dels seus plans contrainsurgents enfront de la nostra lluita d'alliberament nacional".

Hem d'especificar que és cert que no es va desallotjar l'edifici malgrat que la trucada d'avís d'ETA es va efectuar entre les 15:10 i les 15:15 i que l'explosió no va succeir fins les 16:08. És per aquesta raó que es el Tribunal Suprem va condemnar l'Estat per

Enmig d'aquest ambient, Rafael Vera es va entrevistar a Madrid amb Joseba Azkárraga, diputat i cap visible del projecte de reinserció social i futur conseller de Justícia del Govern basc, i li comunicà que “los métodos policiales contra ETA eran insuficientes y sería necesaria la negociación”¹³³. Aquestes declaracions significaven que les converses d'Alger continuarien de la mà d'un altre interlocutor, Eugenio Etxebeste, *Antxon*. Havia estat reclamat per Txomin des que van començar els contactes i ara en seria el substitut. La seva arribada es va produir al mes de juliol. Aquest mateix mes França també deportava cap a Algèria Enrike Pagoaga Gallastegi, *Peixotín*.

A part dels trasllats i les deportacions, aquest mes de juliol succeïren noves fugues de membres d'ETA deportats, en aquest cas, des de Cap Verd. Es tractava dels polimilis Iñaki Etxarte Urbieta, Amaia Eguiguren Arrasate i Elena Bárcenas Argüelles que van iniciar una vaga de fam perquè volien aconseguir que els separessin dels seus companys milis amb qui tenien força discrepàncies i, finalment, van optar per fugir. Als pocs mesos els va seguir l'altre polimili, Iñaki Rodríguez. Tots van acabar per recalar a Cuba.

El setembre va ser un mes destacat. El dia 29 va ser deportat a Alger el germà de Txomin Iturbe, Ángel Iturbe Abasolo, *Ikula*, després d'haver estat detingut a la comissaria de Biarritz quan intentava renovar el seu permís de residència.

El 30 de setembre, un cop de sort portà a la policia davant el dirigent etarra Santiago Arrozpide Sarasola, *Santi Potros*, quan en realitat

haver comès una negligència operativa (com es fa esment en la sentència de l'Audiència Nacional de 4 d'abril de 1994) al no actuar com devien els seus cossos de seguretat.

¹³³ Robert Clark, *Negotiating with ETA*, Univeristy of Nevada, Reno Nevada (USA), 1990, p.189 apud Iñaki Egaña i Giovanni Giacomuzzi, *Los días de Argel. Crónica de las conversaciones entre ETA y el Gobierno español*, Tafalla, Txalaparta, 1992, p.126.

buscaven el màxim responsable d'*Iparretarrak*, Philippe Bidart. *Santi Potros* formava part de la direcció d'ETA i era inductor de l'atemptat d'Hipercor, però la seva detenció va ser important pels anomenats "papers de Santi Potros", ja que tenia en el seu poder tal quantitat de documentació que la policia va trobar una mina d'or. La paperassa confiscada revelava secrets de la banda que fins aleshores es desconeixien, com mètodes, capacitat, col·laboradors, relació de comandos, etc. També van proporcionar una gran quantitat de noms que van provocar la *razzia* policial del 3 d'octubre, on es van detenir 59 persones, entre elles la seva dona, la militant històrica Izaskun Rekalde¹³⁴. El gran desplegament (uns 500 agents de diferents cossos policials van escorcollar més de 100 domicilis) va fer que els mitjans de comunicació la qualifiquessin com la major operació contra l'estructura d'ETA¹³⁵. Dels detinguts, 64 van ser enviades a Espanya per el procediment d'urgència absoluta, 12 van ser deportades a Algèria i tres a Veneçuela¹³⁶. Aquests darrers eren Iokin Izeta Pikabea, Iñaki López de Bergara i Juan Carlos García Gaztelu. Però van restar-hi menys d'un mes, en ser retornats a França per la policia política veneçolana (DISIP) i d'aquí van ser lliurats a les autoritats espanyoles. La devolució de Veneçuela va ser causada per la desinformació del Govern francès, que en cap moment va avisar al país sud-americà que li lliuraria més deportats.

Els noms dels deportats a Algèria van ser: Asun Arana Altuna (vídua de José Miguel Beñarán, *Argala*), José Miguel López Galarza, Emilio

¹³⁴ El relat d'Izaskun Rekalde sobre la seva detenció es pot llegir a Antoni Batista i Josep Playà Maset, op.cit, p.144.

¹³⁵ V. Pedro S. Queirolo, "El ministro francés de Interior califica de «gran éxito» la batida contra ETA", *La Vanguardia*, 04/10/1987, p. 6 o Juan Pedro Quiñonero, "El gobierno francés califica la operación policial como «el golpe más duro contra ETA»", *ABC*, 04/10/1987, p. 32.

¹³⁶ Cfr. Carmen Gurruchaga, op.cit, p.223 i següents.

Martínez de Marigorta, Arturo Cubillas Fontán, Víctor Zuloaga Balzisketa, Josetxu Portu Espina, Iñaki Mújika Aierbe, José Luis Zubimendi Uribe, Juan Miguel Barbesi Torres, José Luis Beotegi Ibáñez de Opakua, Begoña Trasviñas Izaguirre i Gabriel Segura Burgos. Des de la revista *Herria Eginez* s'informava que la *razzia* va ser conseqüència dels “papers de Santi Potros”, però sobretot dels favors que es devien entre França i Espanya respecte de la lluita antiterrorista¹³⁷:

Años después se llegaría a saber que la *razzia* de Iparralde fue fruto de un acuerdo entre las diplomacias de Madrid y París, por el que los refugiados se convirtieron en moneda de cambio. Al Kassar, traficante internacional de armas ligado al CESID (Centro Superior de Información de la Defensa, el organismo militar de inteligencia española), negoció, junto a los comisarios Ballesteros y Martínez Torres, la libertad de cinco ciudadanos franceses secuestrados en Líbano por milicias palestinas dirigidas por Abu Nidal. Al Kassar utilizó su influencia sobre los palestinos y finalmente consiguió su libertad. Previamente y como pago a Madrid por las gestiones de un tema que, en esa época, absorbía las portadas de los diarios franceses, ya había depositado su cheque: la detención en Iparralde de un centenar largo de refugiados¹³⁸.

¹³⁷ Les estretes relacions entre Espanya i França respecte a la lluita antiterrorista seran tractades posteriorment en el capítol 3.4.1. Les relacions entre Espanya i França durant la dècada dels vuitanta, *Infra*, p. 286.

¹³⁸ “Dosierra. Deportazioa. Hamarkada baten kronika”, *Herria Eginez*, Novembre 1994. El segrest es va produir a finals de 1987 i, gràcies a les bones relacions del traficant Al Kassar amb el palestí Abu Nidal, aquest, un any després, cedia i deixava en llibertat a les dues nenes franceses que havien estat segrestades juntament amb la seva mare, a qui s'acusava de ser una espia del Govern d'Israel. Veure l'article “Abu Nidal afirma que ha puesto en libertad a las dos niñas francesas”, *El País*, 27/12/1988.

Va ser un operatiu que va omplir Algèria d'etarres deportats i refugiats, sempre d'acord amb el Govern espanyol i guardant una total discreció, sobretot després de la mort de Txomin i de tot allò que la va envoltar.

Amb aquest 1987 tan atapeït de deportacions, era normal que l'any següent, 1988, fos un any de calma absoluta. Suposem que també tenia a veure amb què el Govern espanyol estava concentrat en les converses d'Alger i no volia que res fes retrocedir a ETA. De manera que l'únic fet a destacar d'aquest any va ser el trasllat al mes de març de Miguel Ángel Aldana d'Equador a República Dominicana. Aquest succés suposava que Equador deixava de ser país d'acollida d'etarres. El canvi, però, va ser curt, ja que Aldana va ser traslladat de nou al març de 1989 de Santo Domingo a Panamà. Es va considerar que a Santo Domingo vivia sol i a Panamà residiria amb un grup de deportats.

En les relacions entre Espanya i França el fet a destacar va ser que es va suspendre el procediment d'urgència absoluta en fer el canvi al Govern. Recordem que a França hi havia un règim de cohabitació i, en finalitzar els dos primers anys, tornaven els socialistes al govern, després d'haver-hi estat la dreta. En decidir parar les entregues directes, Pierre Joxe, ministre de l'Interior, va sol·licitar a Espanya un llistat dels membres reclamats i el per què.

Les converses entre Govern i ETA continuaven, però amb algun entrebanc, com el del mes de febrer amb el segrest de l'empresari Emiliano Revilla, alliberat el 30 d'octubre. Així passem a 1989, que va començar amb un comunicat d'ETA al mes de gener remès al diari *Egin* on anunciava una treva unilateral de quinze dies per afavorir els contactes i que va suposar trobades entre els dos interessats per solucionar el conflicte. Va ser la primera treva de dues més (23 de

gener treva bilateral de seixanta dies i 27 de març treva de tres mesos). Malgrat els intents i els processos de pau momentanis, el Govern espanyol va acabar per desmentir que havien arribat a un acord amb l'organització. Davant d'aquesta acció, ETA envià a primers d'abril un document al Govern on feia desaparèixer la paraula negociació i, seguidament, el dia 4 d'aquest mateix mes declarava oberts tots els seus fronts d'acció:

La obstinada actitud del Gobierno español de incumplir los compromisos acordados en la Mesa de Conversaciones políticas de Argel y su reiterada negativa a reconsiderar su postura han supuesto la ruptura definitiva de los acuerdos de Argel por parte del Gobierno del Estado.

[...] Euskadi Ta Askatasuna quiere denunciar ante la opinión pública la gravísima responsabilidad contraída por el Gobierno del PSOE al romper unilateralmente los acuerdos establecidos.

ETA se declara pues desvinculada de dichos compromisos viéndose obligada a utilizar por consiguiente aquellos otros medios que considere oportunos para la consecución de sus objetivos de soberanía nacional y social para nuestro pueblo.

Así ETA declara abiertos todos sus frentes de lucha a partir de las cero horas de hoy 4 de abril de 1989¹³⁹.

I per evidenciar que trencava els acords de pau, tres dies més tard de l'avís, ja va fer explotar un paquet bomba que causà ferides greus a un veí d'Irun. A partir de llavors s'anuncià que les converses amb la banda armada havien acabat i que no havien donat cap fruit. Amb aquest

¹³⁹ Iñaki Egaña i Giovanni Giacomuzzi, op.cit, pp. 209 i 210.

resultat, el Govern espanyol va demanar a Algèria que deportés a tots els refugiats bascos que vivien al seu territori.

El mes d'abril es feu el primer enviament amb destí República Dominicana. Els elegits eren els membres amb més pes dins l'organigrama del grup: Eugenio Etxebeste, Iñaki Arakama Mendia, Belén González Peñalva, Juan Manuel Soares Gamboa, Ángel Iturbe Abasolo i José María Gantxegi.

Al mes de maig es van fer dues remeses més. La primera el dia 9 a Cap Verd i constava de: Ramón Bidaburu Otadui, Javier Beloqui Cortajena, José Echeverría Ayeste, José Antonio Olaizola Atxucarro, José Miguel Bustinzar Yurrebaso, Ramón Sagarzazu Olazagirre, Emilio Martínez de Marigorta, José María Pagoaga Gallastegi, José Miguel López, Félix Manzanos, Yolanda Berruete, María Rosa Alkorta.

La segona, el dia 28, cap a Veneçuela amb: Enrike Pagoaga Gallastegi, Gabriel Segura Burgos, Víctor Zuloaga Balzisketa, José Luis Zubimendi Oribe, Arturo Cubillas Fontán, Iñaki Ayerbe Múgica, Juan Miguel Barbese Torres, Begoña Trasviñas Izaguirre, Kepa Viles Escobar, Josetxo Portu Espina, Asun Arana Altuna.

Abans que es produís aquest moviment massiu d'etarres cap a tercers països, al mes de febrer tingué lloc un fet desgraciat. El deportat a Togo, Francisco Javier Alberdi Beristain, va morir d'una crisi cardíaca. I, el mes d'agost, un altre deportat, Juanra Aramburu va morir ofegat a una platja de Cap Verd.

La projecció internacional del tema dels deportats no es produïa només pel fet d'estar dispersats per diferents països, sinó perquè alguns esdeveniments d'ordre mundial els afectaven directament. Per precisar, el desembre de 1989 Panamà va ser envaït per les tropes nord-americanes que buscaven el general Manuel Noriega, president del

país, per estar involucrat en tràfic de drogues. Va resultar que el refugi de Noriega era el mateix on havien buscat socors els deportats bascos arran de la invasió, la residència del nunci de Panamà, el també basc José Sebastián Laboa. De manera que els deportats van ser testimonis d'excepció d'un episodi que tenia preocupat al món i, també, del lliurament final de Noriega als americans. Els EUA van establir un govern titella i, seguidament, van gestionar la sortida dels bascos del país. El mes de febrer de 1990 els deportats Miguel Ángel Aldana, Juan Carlos Arriarán, Juan José Aristizábal i Koldo Saralegi deixaven Panamà camí de Veneçuela. Quedava demostrat que Panamà no es podia fer càrrec dels refugiats, ja que els dos grups que havien acceptat els van acabar fent sortir a corre-cuita perquè no es veiessin implicats en els problemes interns del país.

Amb aquest apunt que ja pertany als 90 finalitzem el relat de tot allò rellevant per als deportats durant els anys 80.

2.2.5. Una solució per als deportats: els 90

Els anys 90 no van ser ni la meitat d'agitats que els 80 en quant al tema de les deportacions es refereix. Si els 80 van ser la constatació de les deportacions, la següent dècada va ser la de l'oblit dels deportats, que deixaren d'ocupar pàgines de diaris i només hi apareixien en algun fet aïllat. Les de 1989 van ser les últimes deportacions, però això no va significar la tornada dels que estaven dispersats. Els van mantenir a ultramar tot i que ja no eren moneda de canvi entre Espanya i França i tampoc eren interlocutors de la banda.

A partir de l'any 90 França es va comprometre més amb Espanya en qüestions antiterroristes, sobretot amb la confirmació que ETA també era un problema que els repercutia. Si més no, ho evidenciava el fet que un grup dels seus ciutadans van formar part del comando qualificat com el més sanguinari de la organització, dirigit pel francès Henri Parot. Segons la professora Sagrario Morán, el diari *Le Monde* apuntava que: “La presencia de ciudadanos franceses comprometidos en la estructuras de ETA e implicados en serios delitos obligará a la Administración gala a ser mucho más beligerante en sus actuaciones contra el terrorismo”¹⁴⁰. Aquesta certesa, sumada a la imminència de la celebració de les Olimpíades del 92, van afermar l'actitud francesa contra ETA. Fins i tot el 1991 es van intentar reprendre les converses de pau amb *Antxon*, però la temptativa no va prosperar.

El 1994 entrà en vigor el nou codi penal francès que canvià el concepte de “banda armada” que contenia l'antic codi. Fins al moment la pertinència a banda armada era considerada delictes polític i, com a conseqüència, els inculpats no podien ser extradits (els que ho havien estat fins aleshores era perquè tenien delictes de sang). A partir de llavors els delictes de terrorisme passaven a ser considerats delictes comuns¹⁴¹. Durant aquest any va morir un altre deportat, Koldo Zuloaga Balzisketa. Va succeir durant la seva deportació a Veneçuela i arran d'un vessament cerebral.

Un any més tard, el nom de l'etarra Juan Manuel Soares Gamboa passava a encapçalar l'actualitat periodística pel *boom* que provocà la notícia de la seva demanda de reinserció. Recordem que Juan Manuel Soares Gamboa va ser un dels etarres que Algèria va expulsar el 1989

¹⁴⁰ Sagrario Morán, op.cit, p.314.

¹⁴¹ *Ibidem*, op.cit, p.371.

amb la ruptura de les converses de pau i el seu destí va ser República Dominicana. A mesura que passava el temps, la seva vida allí es va fer insuportable, quelcom que deixava clar al llibre *Agur ETA*, escrit per Matías Antolín, on relatava de primera mà la vida d'aquest singular activista:

Se me pasó alguna vez por la cabeza escapar de allí, y así se lo comunicué a *Antton* a los pocos días de aterrizar en la isla. Nuestra situación ya no era la de un exilio aceptado, sino una deportación en toda regla, con el agravante de confinamiento y custodia policial. Entendía, y así mismo se lo dije, que el primer deber de un revolucionario preso era escapar de la prisión y reincorporarse a la lucha en cualquiera de sus formas. La respuesta fue que no, que de allí no se movía nadie. Se suponía que debíamos convertir el confinamiento en una nueva trinchera desde donde llevar al mundo el mensaje del MLNV, un altavoz en pleno Caribe, una denuncia constante de la ilegalidad de nuestra estancia en la isla, de las irregularidades de nuestro traslado desde Argel. Las explicaciones de *Antton* no me convencieron en absoluto¹⁴².

Van ser les primeres diferències amb *Antxon*, qui s'havia erigit com a portaveu del grup de deportats. Tot això va anar fent forat en el caràcter de Soares que va tenir prou amb sis anys de reclusió per decidir que renunciava a les armes, més enllà que això suposés rendir comptes amb la justícia. A través d'una carta va demanar ajuda al conseller de l'Interior basc, Juan Maria Atutxa. Aquestes són algunes frases de la citada carta:

¹⁴² Matías Antolín i Soares Gamboa, *Agur ETA. El adiós a las armas de un militante histórico*, Madrid, Temas de hoy, 1997, p. 218.

Necesito que me ayude a hacer mi transición particular de militante de ETA a ciudadano normal de la sociedad a la que pertenezco. La idea de normalizar mi vida ha ido tomando cuerpo en mi mente. Mi decisión es clara. Los argumentos por los que antes luchaba no existen, se desvanecieron. Ya nuestra particular forma de entender la liberación nacional no tiene sentido, y menos matando. Perdimos el rumbo hace tiempo¹⁴³.

La continuació de la seva renúncia va ser apartar-lo dels seus companys i traslladar-lo el més aviat possible a Madrid. Una vegada a la capital espanyola va confessar haver participat en 29 assassinats i, per tant, va ser ingressat a la presó de Soto del Real. Les declaracions de Soares Gamboa sobre *Antxon* revelaren causes pendents d'aquest amb la justícia, uns indicis que fins llavors no s'havien pogut trobar. Per tant, la por a què si es sol·licitava l'extradició d'*Antxon* aquest pogués sortir al carrer tal com havia arribat a Espanya, quedava esvaïda. Amb les acusacions de Soares Gamboa, s'hauria de jutjar *Antxon*, almenys per pertinença a banda armada.

El 1996 els deportats van tornar a estar d'actualitat, tot i que la primera notícia sobre aquests va ser la mort de José María Larretxea Goñi a Cuba a causa d'un càncer. Un fet ocorregut el 29 de febrer.

Al mes de maig, després de catorze anys de govern socialista, la Moncloa passava a ser ocupada pel Partit Popular de la mà de José María Aznar. Amb aquest canvi de govern els deportats van donar senyals de vida de nou.

¹⁴³ José Luis Barbería, "El etarra Soares Gamboa renuncia a la lucha armada y pide la reinserción", *El País*, 15/07/1995.

A començaments del mes de juny, Herri Batasuna, Jarrai, Senideak i Gestoras pro-Amnistia, van organitzar la marxa *Freedom for the Basque Country*, un acte d'exaltació de la pàtria basca que es va celebrar a Brussel·les. S'hi van aplegar unes 4.000 persones, segons els organitzadors. Però la sorpresa final de l'acte va ser la presència de Rosa Alkorta i Patxi Hernández, els quals es van presentar com a deportats a Cap Verd i a Algèria, respectivament. Van anunciar la intenció del col·lectiu de deportats d'acabar amb la seva situació i tornar a Euskadi. I ho van corroborar amb la lectura d'un comunicat on van definir la de deportació com “una medida suplementaria de la estrategia represiva de nuestros opresores”, que causa “desgarro psíquico, emocional, sentimental y político” i van denunciar que França i Espanya han “utilizado a los ciudadanos vascos como simple mercancía o moneda de cambio en sus relaciones comerciales”. Part de les seves paraules van ser:

El Colectivo de Deportados Políticos vascos quiere transmitir a la comunidad internacional, así como a la sociedad vasca, la decisión adoptada de poner fin de una vez por todas a una situación injusta e ilegal.

Mientras que nos señalan con el dedo como terroristas totalitarios (...) los comandos de los GAL, financiados, dirigidos y protegidos por el Ministro español del Interior, han sembrado el terror en la comunidad vasca.

Nuestros antepasados fueron deportados fuera de sus tierras durante la Revolución Francesa por oponerse a la política jacobina dirigida desde París para anular el sentimiento, la cultura y la propia memoria histórica de los vascos. Dos siglos más tarde, otra generación de vascos son

deportados hacia África y América por el delito de querer vivir en una Euskal Herria independiente y libre.

En Europa, a 1 de junio de 1996, antes de emprender camino hacia Euskal Herria¹⁴⁴.

L'anunci de la possible tornada dels deportats va suposar que la policia espanyola comencés a actuar. Així, quan els autobusos que venien de Brussel·les van creuar la frontera, les Forces de Seguretat els estaven esperant. Van procedir a escorcollar-los i a identificar totes les persones que hi viatjaven.

Pocs dies després de la intervenció a Bèlgica, al retorn clandestí de Patxi Hernández i Rosa Alkorta s'hi van afegir vuit deportats més. Es tractava de Gabriel Segura, Iñaki Arruti, Koldo Saralegi i Josetxu Portu Espina, que estaven a Veneçuela; José María Pagoaga Gallastegi, Yolanda Berruete, Mikel López i José Luis Beotegi, que estaven a Cap Verd. Tots ells van participar en una roda de premsa celebrada a Donibane Lohizune, amb la intenció de manifestar que es volien quedar a França sense que els expulsessin cap a Espanya.

Tanmateix, les autoritats franceses van informar que en tractar-se d'una entrada irregular en territori francès i del trencament d'una ordre d'expulsió, tots eren susceptibles de ser extradits. Com a protesta tot el grup es va tancar a la catedral de Baiona. Mentre, la policia investigava si tenien causes pendents amb la justícia espanyola per poder ser detinguts i expulsats. Un cop aclarida la situació, els cossos de seguretat van irrompre al temple i van detenir tothom, si bé María Rosa Alkorta i José Luis Beotegi van aconseguir escapar. Dels vuit que

¹⁴⁴ Carlos Segovia, "Los deportados de ETA desafían a España y Francia", *El Mundo*, 02/06/1996 i Pilar Iparragirre, op.cit, p. 212.

quedaven, sis van ser extradits a Espanya: José María Pagoaga Gallastegi, Iñaki Arruti Agirre, Patxi Hernández Llamosas, Josetxu Portu Espina, Gabriel Segura Burgos i José Miguel López Galarza.

Amb aquest fet tan evident, el PP es va interessar perquè tots els deportats tornessin a Espanya. Van plantejar que aquells que no tinguessin causes amb la justícia podien viatjar lliurement i la resta haurien de saldar comptes amb la llei. I, per si no s'avenien a fer-ho per voluntat pròpia, l'Audiència Nacional va començar a emetre ordres d'extradició (per exemple Belén González i Ignacio Arakama, *Makario*), per veure si algun dels països receptors consentia a entregar etarres.

El mes de maig de 1997 en una batuda a Iparralde va ser arrestat Karlos Ibarguren, *Nervios*, que havia deixat Cuba i havia tornat amb motiu del *Errefuxiatuen Eguna* (Dia del Refugiat) del mes de novembre. Aquell dia, juntament amb el també deportat, Ramón Sagarzazu, van fer públic que havien decidit trencar la deportació. Aquest darrer havia arribat primer a Amsterdam, però l'havien retornat a Veneçuela.

El 1997 va ser un any convuls, sobretot a partir del mes de juliol. Sense anar més lluny, el primer d'aquest mes va ser alliberat per la Guàrdia Civil el funcionari de presons José Antonio Ortega Lara, segrestat durant 532 dies, el segrest més llarg efectuat per ETA. Aquest desafiament per part de la policia va ser contestat per la banda amb un acte encara més cruel, el segrest a contrarellotge de l'edil del PP d'Ermua (Biscaia), Miguel Ángel Blanco. El van segrestar el dia 10 i exigien que si en quatre dies no s'aproximaven tots els presos d'ETA a Euskadi el regidor seria assassinat, com acabà passant.

Durant aquest episodi es va demanar a Eugenio Etxebeste, *Antxon*, que des de la República Dominicana i en la seva posició històrica

d'interlocutor de la banda, intercedís per la vida de Blanco¹⁴⁵. Etxebeste va respondre que no hi havia res a fer i aquesta actitud va precipitar que Espanya en demanés l'extradició.

Des de les converses d'Alger, *Antxon* i el seu seguici havien estat acollits a Santo Domingo per tenir-los a mà si es produïa algun apropament amb ETA, ja que sempre es va entendre que n'eren els interlocutors. Amb l'actitud d'*Antxon* respecte al segrest de Miguel Ángel Blanco, el Govern espanyol es va adonar que Etxebeste havia perdut el seu poder de decisió dins la banda, així que es van començar els tràmits per extradir-lo, tal com Aznar havia pactat amb el Govern de la República Dominicana al mes de setembre. El Govern dominicà, finalment, el 10 d'agost expulsava Eugenio Etxebeste, *Antxon*; Ignacio Arakama, *Makario* i José María Gantxegi, *Peio*, amb la qual cosa es quedaven a Amèrica Belén González i Ángel Iturbe.

Segons les paraules del ministre de l'Interior del moment, Jaime Mayor Oreja, amb les expulsions: “se termina una situación anómala y excepcional desde el punto de vista jurídico y del derecho internacional, que además era completamente inútil y estéril”¹⁴⁶. Com els fets de 1997 perfilaven com podien acabar els deportats, durant el 1998 Ángel Iturbe i Belén González van aprofitar per fugir de la República Dominicana cap a França.

A partir del 1998 es van succeir les ofertes del Govern espanyol per tal que els deportats tornessin a Espanya. Aquests, però, sempre van refusar tota proposta per solucionar la seva situació de manera individual, ja que pensaven que l'únic que pretenia el Govern era

¹⁴⁵ V. “Antxon reconoció ante la policía que no hizo nada por salvar la vida de Miguel Ángel Blanco”, *El País*, 11/08/1997.

¹⁴⁶ “Expulsados de Santo Domingo”, *Egin*, 10/08/1997, p.13.

realitzar una “pseudo-oferta propagandística”¹⁴⁷. Exigien una solució col·lectiva.

El 1998 va ser l'últim any en què els deportats d'ETA van ser notícia, a partir d'aquest moment van passar a quedar en l'oblit dels polítics que els havien deixat en aquest estat i també en l'oblit de l'opinió pública. La major part van resoldre la seva situació tornant clandestinament a França, però n'hi va haver que es van quedar als països de deportació perquè o bé tenien negocis, o bé perquè havien format una família allà, o bé perquè no volien córrer el risc d'haver d'afrontar les possibles causes pendents que tenien amb la justícia espanyola. Per tant, queda clar que tot i els esforços del Govern per acabar amb el tema de les deportacions, que per ells ja no tenien raó de ser, no es va optar per una solució pactada. Això fa que les deportacions no tinguin un any precís de finalització i que desconexem com van acabar molts dels deportats, si bé intentarem fer una relació amb els noms i la manera individual com van solucionar la deportació. De moment, el llistat cronològic amb els noms i les deportacions l'adjuntem al pròxim capítol.

¹⁴⁷ “Los refugiados no volverán”, *El Mundo*, 18/05/1999.

2.2.6. Cronologia: Les deportacions a partir de 1984

1984

10/01/1984	Josu Abrisketa Korta, <i>Txutxo</i>	PANAMÀ
	José María Larretxea Goñi	PANAMÀ
	José Luis Ansola Larrañaga, <i>Peio el Viejo</i>	PANAMÀ
	José Miguel Arrugaeta Sanemeterio	PANAMÀ
	Karlos Ibarguren Agirre, <i>Nervios</i>	PANAMÀ
	José Antonio Mujika Arregi	PANAMÀ
12/03/1984	José Ángel Urtiaga Martínez	PANAMÀ
25/04/1984	Venancio Sebastián Horcajo	VENEÇUELA
	José Antonio Gastón Sádaba	VENEÇUELA
01/05/1984	Tots els deportats de Panamà són traslladats a	CUBA.
10/05/1984	Jesús Ricardo Urteaga Repelles	VENEÇUELA
	Jon Sáez Treku	VENEÇUELA
24/05/1984	José Lorenzo Ayestarán Legorburu, <i>Fanecas</i>	VENEÇUELA
	Iñaki Arruti Agirre	VENEÇUELA
30/05/1984	Eugenio Barrutiabengoa Zabarte	VENEÇUELA
	Miren Artola Etxebarria Zurutuza	VENEÇUELA
13/06/1984	Asensio Urrate Riaños, <i>Txiki-Txiki</i>	PANAMÀ
	José Antonio Zurutuza Sarasola, <i>Akullu</i>	PANAMÀ

25/06/1984	Julián Tena Balsera	PANAMÀ
	Ramón Zuzuarregi Redondo	PANAMÀ
	Juan Carlos Arriarán Ibarra	PANAMÀ
09/07/1984	Koldo Saralegi Cornago	PANAMÀ
	José Ignacio Otaegi Múgica	PANAMÀ
02/08/1984	Juan José Aristizábal Kortajarena	PANAMÀ
09/08/1984	Eugenio Etxebeste Arizkuren, <i>Antxon</i>	REP.DOMINICANA
24/09/1984	Francisco Javier Alberdi Beristáin	TOGO
	Ángel Castrillo Alkalde	TOGO
	José Miguel Galdós Oronoz	TOGO
	Luziano Izagirre Mariskal	TOGO

1985

23/02/1985	Tomás Linaza Etxebarria	CAP VERD
	Endika Iztueta Barandika	CAP VERD
27/07/1985	Alfonso Etxegarai Atxirika	EQUADOR
21/08/1985	Ángel Lete Etxaniz, <i>Patas</i>	CAP VERD
30/11/1985	Miguel Ángel Aldana Barrena	EQUADOR

1986

28/01/1986	Iñaki Etxarte Urbietta	CAP VERD
	Amaia Egiguren Arrasate	CAP VERD

15/02/1986	Juan Ramón Aramburu Garmendia	CAP VERD
19/03/1986	Elena Bárcena Argüelles, <i>Tigresa</i>	CAP VERD
	Iñaki Rodríguez Muñoa, <i>Zipa</i>	CAP VERD
01/05/1986	Eugenio Etxebeste traslladat de Rep. Dominicana a EQUADOR	
16/05/1986	Patxi Rementeria Barruetabeña	CAP VERD
13/07/1986	Domingo Iturbe Abasolo, <i>Txomin</i>	GABON
13/08/1986	Alfonso Etxegarai és traslladat d'Equador a	SÃO TOMÉ
01/09/1986	Txomin Iturbe és traslladat de Gabon a	ALGÈRIA

1987

02/07/1987	Enrike Pagoaga Gallastegi, <i>Peixotín</i>	ALGÈRIA
09/07/1987	Eugenio Etxebeste és traslladat d'Equador a	ALGÈRIA
06/10/1987	Asun Arana Altuna	ALGÈRIA
	José Miguel López Galarza	ALGÈRIA
	Emilio Martínez de Marigorta	ALGÈRIA
	José Arturo Cubillas Fontán	ALGÈRIA
	Koldo Zuloaga Balziskueta	ALGÈRIA
	Josetxu Portu Espina	ALGÈRIA
	Inazio Aierbe Múgica	ALGÈRIA
	José Luis Zubimendi Oribe	ALGÈRIA
	Juan Miguel Bardesi Torres	ALGÈRIA
	José Luis Beotegi Ibáñez de Opakua	ALGÈRIA

	Begoña Trasbiña Izagirre	ALGÈRIA
	Gabriel Segura Burgos	ALGÈRIA
08/10/1987	Jokin Yzeta Pikabea	VENEÇUELA
	Iñaki López de Bergara Astola	VENEÇUELA
	Juan Carlos García Gaztelu	VENEÇUELA
29/10/1987	Ángel Iturbe Abasolo, <i>Ikula</i>	ALGÈRIA
<u>1988</u>		
Març 1988	Miguel Ángel Aldana traslladat d'Equador a REP. DOMINICANA	
<u>1989</u>		
Març 1989	Miguel Ángel Aldana traslladat de Rep. Dominicana a PANAMÀ	
Març 1989	Patxi Hernández	ALGÈRIA
18/04/1989	Eugenio Etxebeste, <i>Antxon</i>	Tots traslladats
	Ignacio Arakama Mendía, <i>Makario</i>	d'Algèria a
	Belén González Peñalva, <i>Carmen</i>	REP. DOMINICANA
	Juan Manuel Soares Gamboa	
	Ángel Iturbe Abasolo, <i>Ikula</i>	
	José María Gantxegi, <i>Peio</i>	
09/05/1989	José Antonio Olaizola Atxucarro	Tots traslladats
	José Miguel Bustinzar Yurrebaso	d'Algèria a
	Ramón Sagarzazu Olazaguirre	CAP VERD
	Emilio Martínez de Marigorta	
	José María Pagoaga Gallastegi	

José Miguel López Galarza
Félix Manzanos Martínez
Yolanda Berruete Monzón
María Rosa Alkorta Arrizabalaga
José Luis Beotegi Ibáñez de Opakua

28/05/1989	Enrike Pagoaga Gallastegi Gabriel Segura Burgos Koldo Zuloaga Balkziskueta José Luis Zubimendi Oribe José Arturo Cubillas Fontán Inazio Aierbe Múgica Juan Miguel Bardesi Torres Begoña Trasviña Izaguirre Kepa Viles Escobar Josetxu Portu Espina María Asunción Arana Altuna	Tots traslladats d'Algèria a VENEÇUELA
------------	--	--

1990

10/02/1990	Miguel Ángel Aldana Juan Carlos Arriaránde Juan José Aristizábal Koldo Saralegi	Tots traslladats Panamà a VENEÇUELA
------------	--	---

2.2.7. Els finals de la deportació

La crònica dels fets ens ha portat per la història d'ETA però fent esment precís de tot allò referent als deportats. Després de posar el punt final l'any 1998, ens dóna la sensació que no queda ben tancat el tema ja que no tots decideixen tornar; que és la via que ha estat més utilitzada.

Sabem que la crònica és una acumulació de fets que a vegades fa que se'ns escapin aspectes importants com és la manera com es va acabar la deportació. A fi que quedin aclarits els dubtes hem decidit fer un resum de les vies possibles que van elegir els bascos per posar fi a la deportació a tercers països.

1. Quedar-se al país on estaven deportats i, potser, obtenir-ne la nacionalitat.

És el cas d'Endika Iztueta i Tomás Linaza que es van casar a Cap Verd amb dones d'allà i automàticament van obtenir la nacionalitat.

2. Trencar la deportació amb una fuga. Retorn a Iparralde de manera clandestina, exposant-se a ser detinguts i extradits a Espanya. N'hi havia que tornaven per reintegrar-se a les files d'ETA.

Hi ha molts exemples de fuga de deportats, com per exemple els deu que després de fugir es van tancar a la presó de Baiona.

Exemples d'etarres que després de la fuga van tornar a ETA també en tenim uns quants. Venacio Sebastián Horcajo va ser el primer. També hem de destacar a Patxi Rementería que va marxar de Cap Verd sense

deixar rastre i l'any 2000 es va saber que formava part d'un comando d'ETA perquè va morir en explotar-li la bomba que manipulava dins d'un cotxe en ple centre de Bilbao.

3. Reinserció.

Com és un acte considerat de traïció a la banda va ser poc utilitzat. El cas més destacat va ser el de Soares Gamboa.

4. Retorn a causa de demanda d'extradició per part d'Espanya al país de deportació.

L'exemple definitori va ser el de l'expulsió d'*Antxon*, *Makario* i Peio Gantxegi, de la República Dominicana cap a Espanya.

5. La mort

Sabem que no és una solució que s'elegeixi, però mereix que mencionem que alguns refugiats van finalitzar la seva deportació perquè van morir. Des de Txomin Iturbe, que va ser el primer, fins a Larretxea Goñi o Juanra Aramburu.

6. Devolució a França per part del tercer país.

El tercer país s'adonava que no podia costejar els deutes o, simplement, que no volia tenir a persones perilloses al seu territori i decidia retornar l'encàrrec al país d'on provenia. És el cas de Juan Carlos Garcia Gaztelu, qui després d'estar deportat un mes a Veneçuela, va anar a parar, de nou, a França. El refús del deportat es va donar perquè

Veneçuela va considerar que ningú l'havia avisada que rebria un nou inquiet.

Aquesta és la nostra relació de les formes en què s'acaba el tema de les deportacions. A pesar de la nostra aportació, també afegirem la d'un dels deportats, amb la qual cosa tindrem l'opinió directa d'un dels involucrats i l'ampliació del nostre resum.

Alfonso Etxegarai va ser deportat primer a Equador i, seguidament, a São Tomé, des d'on va escriure *La deportación como castigo*, on dona resposta a diferents dubtes sobre la situació en què es trobava. Un d'aquests era com ha acabat la deportació al llarg de la història, per tant, no parla concretament de la dels bascos. Però creiem que es suficientment indicativa com per adjunta-la:

Si tenemos en cuenta que la casi totalidad de las deportaciones habidas en la historia se producen en medio de conflictos político-militares, en situaciones de expansión y procesos de imperialismo, cambios de régimen violentos, aniquilaciones de pueblos... ¿qué sabemos de su desenlace o fin?

El final de la deportación («final legal») sólo puede producirse tras un cambio político a nivel del que ha decidido tal medida, bien por la desaparición de lo que él consideraba que eran motivos que la originaron, bien por una medida de gracia en una fase de gobierno llamada tolerante (como ocurrió con los militantes de la Comuna de París que Versalles deportó al archipiélago kanako en 1872 y que pudieron regresar a Francia gracias a un indulto). Pero desde la perspectiva del que la padece, también puede venir a partir de otros procesos: por ejemplo, el triunfo de su causa (causa por la que está deportado), como ocurrió tras la victoria aliada en la II Guerra Mundial,

cuando los deportados que aún quedaban vivos en los campos de concentración pudieron regresar a sus lugares de origen. Esto sería un «final total». Sin embargo, hay otros «finales relativos» que, aun siendo transitorios, en un contexto de lucha de resistencia no pueden pasar desapercibidos, ni tampoco desestimados, pues contribuyen al «final total», objetivo de todo represaliado. En primer lugar encontramos un «final ilegal», es decir, la simple fuga del lugar de deportación que pone fin a la aplicación de la medida. En segundo lugar, la lucha reivindicativa para alcanzar un estatuto que nada tenga que ver con la naturaleza de la propia deportación y que devuelva al afectado los derechos que como ciudadano le han sido arrebatados.

Queda otra tercera posibilidad de «final relativo». Legal como en el segundo de los casos, entendida como la integración del afectado en el país de deportación.¹⁴⁸

Pel que fa als deportats bascos totes les formes amb què acaben les seves expulsions serien finals relatius segons la visió d'Alfonso Etxegarai. Mai es produí un final total i legal perquè no es va solucionar el tema dels deportats com a col·lectiu, sinó que hi va haver, com hem dit, finals individuals.

Així que la deportació de refugiats bascos es va acabar de manera relativa, sense voler-se prendre cap iniciativa per tallar el problema sencer. Es van atacar aquells casos que més preocupaven i que podien ser jutjats i la resta es va deixar que fessin vida al país de deportació. En el moment que s'optava per aquesta via deixaven de ser deportats per ser habitants del país d'acollida, amb la qual cosa es considera la deportació com resolta.

¹⁴⁸ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 48 i següents.

A les pàgines que continuen hem concretat aquests finals amb els noms dels deportats per tal que ens puguem fer una idea precisa de cadascun dels casos.

2.2.8. Com van acabar els deportats bascos?

1. Quedar-se al país on estaven deportats i, potser, obtenir la nacionalitat.

Josu Abrisketa Korta, *Txutxo*: viu de forma legal a Cuba

José Miguel Arrugaeta Sanemeterio: viu de forma legal a Cuba.

José Ángel Urriaga Martínez: viu de forma legal a Cuba

José Antonio Gastón Sádaba: vivia a Veneçuela

Jon Sáez Treku: estava deportat a Veneçuela

José Lorenzo Ayestarán Legorburu, *Fanecas*: viu asilat a Veneçuela. Al desembre de 2006 va demanar la nacionalitat veneçolana, però per pressió del Govern espanyol se li va denegar. Se n'ha havia demanat l'extradició, però Chávez sempre l'havia refusada. Finalment, el 28 de febrer de 2010 va ser detingut a França juntament amb el comando de què formava part.

Jesús Ricardo Urteaga Repelles: viu asilat a Veneçuela. Al desembre de 2006 va demanar la nacionalitat veneçolana, però per pressió del Govern espanyol se li va denegar. Se n'ha demanat l'extradició que Chávez sempre refusa.

Eugenio Barrutiabengoa Zabarte: viu asilat a Veneçuela. Al desembre de 2006 va demanar la nacionalitat veneçolana, però per pressió del Govern espanyol se li va denegar. Se n'ha demanat l'extradició que Chávez sempre refusa.

Miren Artola Etxebarria Zurutuza: viu asilada a Veneçuela amb el seu marit, el també etarra, Eugenio Barrutiabengoa. L'any 1996 Espanya en demanà l'extradició però Veneçuela la denegà.

Julián Tena Balsera: vivia a Panamà de forma oficial.

Juan José Aristizábal Kortajarena: viu a Veneçuela

Luziano Izagirre Mariskal: estava a Togo i per problemes de salut va demanar el seu trasllat a Cuba, on viu legalment.

Tomás Linaza Etxebarria: viu a Cap Verd i en va adquirir la nacionalitat en casar-se amb una dona d'allí.

Alfonso Etxegarai Atxirika: continua amb la seva deportació a São Tomé.

Miguel Ángel Aldana Barrena, *Askatu*: viu asilat a Veneçuela. Al desembre de 2006 va demanar la nacionalitat veneçolana, però per pressió del Govern espanyol se li va denegar. Se n'ha demanat l'extradició que Chávez sempre refusa.

Iñaki Etxarte Urbieto: residia a Cap Verd i va marxar al juliol de 1986 cap a Cuba, on viu en situació legal.

Elena Bárcena Argüelles, *Tigresa*: residia a Cap Verd i va marxar al juliol de 1986 cap a Cuba, on viu en situació legal.

Iñaki Rodríguez Muñoa, *Zipa*: marit d'Elena Bárcena, estava deportat amb ella a Cap Verd i també va marxar cap a Cuba on viu en situació legal.

Asun Arana Altuna: viu a França legalment.

Emilio Martínez de Marigorta: viu a Cap Verd, on es va casar amb una ciutadana del país i, com a conseqüència, va obtenir la nacionalitat del país.

José Arturo Cubillas Fontán: viu a Veneçuela, on treballa dins el Ministeri d'Agricultura del Govern d'Hugo Chávez. És casat amb una veneçolana d'origen basc.

José Luis Zubimendi Uribe: vivia a Veneçuela.

José Antonio Olaizola Atxucarro: viu a Cap Verd.

Félix Manzanos Martínez: viu a Cap Verd.

Kepa Viles Escobar: actualment encara viu a Veneçuela.

Begoña Trasbiña Izagirre: vivia a Veneçuela.

2. Trencar la deportació amb una fuga.

José Luis Ansola Larrañaga, *Peio el Viejo*: va fugir de Cuba el setembre de 1986 i va ser detingut a França un mes després.

Karlos Ibarguren Agirre, *Nervios*: va fugir de Cuba el novembre de 1996 i el 21 de maig de 1997 va ser detingut a França.

Venancio Sebastián Horcajo: va fugir de Veneçuela el novembre de 1984. Va tornar a Madrid per integrar-se de nou a un comando d'ETA i va ser detingut el 10 de febrer de 1985.

Iñaki Arruti Agirre: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya.

Asensio Urrate Riaños, *Txiki-Txiki*: va trencar la deportació l'octubre de 1985. Morí a Urretxu (Guipúscoa) el 10 de novembre de 1994.

José Antonio Zurutuza Sarasola, *Akullu*: va trencar la deportació i va ser detingut a França el 2004. El 13 de desembre de 2007 va ser entregat a Espanya per ser jutjat per l'assassinat d'Enrique Cuesta, responsable de Telefónica a Sant Sebastià, que va cometre l'any 1982.

Ramón Zuzuarregi Redondo: va fugir de Panamà l'octubre de 1985.

Juan Carlos Arriarán Ibarra: va fugir de Veneçuela i el 1999 va ser detingut a França.

Koldo Saralegi Cornago: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut per causes pendents a França.

José Francisco (Patxi) Rementeria Barruetabeña: va fugir de Cap Verd cap a França per tornar-se a integrar a ETA. El 7 d'agost de 2000 va morir mentre manipulava una bomba.

Enrike Pagoaga Gallastegi, *Peixotín*: el 1997 va trencar la deportació i un any més tard va ser detingut a França.

José Miguel López Galarza: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya.

Josetxu Portu Espina: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya.

Inazio Aierbe Múgica: l'any 1998 va trencar la deportació a Veneçuela i va morir el setembre de 1999 de càncer.

José Luis Beotegi Ibáñez de Opakua: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia aconseguí escapar. Va ser detingut el 2003 per ser acusat de cobrar l'impost revolucionari (quantitat de diners que s'exigeix als empresaris bascos mitjançant extorsió).

Gabriel Segura Burgos: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya.

Ángel Iturbe Abasolo, *Ikula*: el 1998 va fugir de la República Dominicana amb Belén González i va tornar clandestinament a França. Va ser detingut el 19 de juny de 2006 acusat de formar part de la xarxa d'extorsió d'ETA.

Patxi Hernández: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya.

Belén González Peñalva, *Carmen*: va marxar de la República Dominicana amb Ángel Iturbe l'any 1998. Va ser detinguda a Pau (França) el 1999. Durant aquest any havia participat a les converses amb el Govern de José María Aznar realitzades a Zurich. El mes de

novembre de 2009 va ser excarcerada en ser-li concedida la presó atenuada per tenir càncer.

José Miguel Bustinza Yurrebaso: va trencar la deportació i es va reincorporar a la organització. Morí el mes d'octubre de 1997 en un enfrontament amb la policia.

Ramón Sagarzazu Olazaguirre: va marxar de Cuba el 1996 i va tornar a Euskadi. Va ser detingut el juny de 2006 per cobrar l'impost revolucionari i el 12 de desembre de 2007 per causes pendents amb la justícia. En tots dos casos va acabar essent posat en llibertat.

José María Pagoaga Gallastegi, *Peixoto II*: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detingut i enviat a Espanya on, posteriorment va quedar en llibertat. El 1998 va tornar a ser detingut a França juntament amb el seu germà, Enrike Pagoaga.

José Miguel López Galarza: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia era detingut i enviat a Espanya.

Yolanda Berruete Monzón: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va ser detinguda per causes pendents a França.

María Rosa Alkorta Arrizabalaga: va trencar la deportació el juny de 1996 amb nou companys més. Es van tancar a la catedral de Baiona i després de la batuda de la policia va poder escapar.

3. Reinserció.

José Antonio Mujika Arregi: el 1993 es va reinsertar.

José Ignacio Otaegi Múgica: es va acollir a les mesures de reinserció el novembre de 1984.

Juan Manuel Soares Gamboa: demanà la reinserció l'any 1995.

Amaia Egiguren Arrasate: no es va acollir a les mesures de reinserció del govern de l'època, però sí que es va reinsertar a la societat anys després, el 2008. Va decidir tornar de la seva deportació de més de vint anys, primer a Cap Verd i seguidament a Cuba, a Euskadi al no tenir causes pendents amb la justícia espanyola.

4. Retorn a causa de demanda d'extradició per part d'Espanya al país de deportació.

Eugenio Etxebeste Arizkuren, *Antxon*: va ser extradit de la República Dominicana a Espanya l'agost de 1997. L'any 2004 va sortir de la presó.

Ignacio Arakama Mendía, *Makario*: va ser extradit per la República Dominicana a Espanya l'agost de 1997 amb Eugenio Etxebeste i Peio Gantxegi. L'agost de 2004 va aparèixer com un dels signataris d'un text d'alguns presos d'ETA (el més destacat, Francisco Mugika, *Pakito*, el qual va restar a la direcció de la banda durant quinze anys) on advocaven per la renúncia a les armes. Finalment, al desembre de 2005, va ser expulsat d'ETA, com la resta de signataris.

José María Gantxegi, *Peio*: va ser extradit per la República Dominicana a Espanya l'agost de 1997 amb Eugenio Etxebeste i Ignacio Arakama. El mes de desembre d'aquell mateix any va ser posat en llibertat.

5. La mort

José María Larretxea Goñi: morí de càncer a Cuba el 29 de febrer de 1996.

Francisco Javier Alberdi Beristáin, *Pastelero*: morí d'una crisi cardíaca a Togo el 16 de febrer de 1989.

Ángel Lete Etxaniz, *Patas*: morí a Cap Verd el 7 de desembre de 2002 d'una flebitis.

Juan Ramón Aramburu Garmendia: morí ofegat a Cap Verd el 10 d'agost de 1989.

Domingo Iturbe Abasolo, *Txomin*: el 27 de febrer de 1987 va morir durant la seva deportació a Algèria en caure d'una bastida.

Koldo Zuloaga Balzisketa: morí d'una hemorràgia cerebral com a conseqüència d'una insuficiència renal a Veneçuela el 13 de juliol de 1994.

Juan Miguel Bardesi Torres: morí de càncer a Veneçuela el 13 de juliol de 1993.

Endika Iztueta Barandika: va morir el gener de 2008 a Cap Verd, on vivia legalment després d'haver aconseguit la nacionalitat al casar-se amb una dona d'allí.

6. Devolució a França per part del tercer país.

Ángel Castrillo Alcalde: va ser retornat a França com a conseqüència de les revoltes que es vivien a Togo.

José Miguel Galdós Oronoz: va ser retornat a França com a conseqüència de les revoltes que es vivien a Togo.

Jokin Yzeta Pikabea: va ser deportat a Veneçuela i aquest país el va retornar a França al cap d'un mes i, aquesta, a la vegada, l'entregà a Espanya amb dos companys més.

Iñaki López de Bergara Astola: va ser deportat a Veneçuela i aquest país el va retornar a França al cap d'un mes i, aquesta, a la vegada, l'entregà a Espanya amb dos companys més.

Juan Carlos García Gaztelu: va ser deportat a Veneçuela i aquest país el va retornar a França al cap d'un mes i, aquesta, a la vegada, l'entregà a Espanya amb dos companys més.

TERCERA PART.

ASPECTES TÈCNICS DE LA DEPORTACIÓ

3.1 LA DEPORTACIÓ RESPECTE AL DRET

*Cuando en un ciudadano acusado de un atroz delito
no concurre la certidumbre,
pero sí gran probabilidad de haberlo cometido,
parece debería decretarse contra él la pena de destierro.*

CESARE BECCARIA¹⁴⁹

El capítol que encetem es referirà als aspectes del dret que giren al voltant del tema de la nostra tesi: la deportació de refugiats bascos. La intenció serà donar resposta a les nombroses preguntes que ens hem formulat, sobretot degudes al buit jurídic que tenia implícita la situació que estudiem. La pregunta més rellevant era la de si ens trobem al davant del compliment d'una pena o, si no era així, de quina mena de fórmula legal es tractava.

Atès que estem parlant de penes i de dret, hem cregut oportú començar l'apartat amb una cita del Marquès de Beccaria, jurista il·lustrat que a mitjan segle XVIII va impulsar la reforma del dret penal gràcies al seu tractat *Dels delictes i de les penes*. En aquest, Beccaria suggereix aplicar el desterrament quan estem dubtosos que un ciutadà acusat d'un greu delicte sigui realment culpable. És cert que parla de desterrament i no de deportació, però a l'efecte, ve a ser el mateix, ja que es tracta d'una expulsió del territori. En el primer cas, d'un ciutadà de l'estat i, en el segon, d'un estranger.

¹⁴⁹ Cesare Beccaria, *De los delitos y las penas*, Madrid, Tecnos, 2008, p. 63.

La frase ens ha fet pensar en el tema que ens ocupa, el dels bascos expulsats a partir de 1984, ja que aquests, com diu Beccaria, eren persones acusades de greus delictes, tot i no tenir proves concloents contra ells¹⁵⁰. Malgrat el dubte, la societat ja les veia com una amenaça i, davant d'això, el poder havia d'actuar. El suggeriment de Beccaria era aplicar-los el desterrament i aquesta opció (tot i ser una deportació a un tercer país) va ser la usada, en ple segle XX, pel Govern francès contra els refugiats bascos acusats de ser membres d'ETA.

Els francesos no estaven segurs de la fermesa de la recent democràcia espanyola, però havien de fer alguna cosa per mantenir a ratlla els bascos que vivien al sud de França i, per aquesta raó, necessitaven treure's de la màniga una opció que no fos l'extradició. Així, van decidir optar per la deportació tot i que llavors ja no formava part de cap codi penal. L'advocat Miguel Castells es feia ressò d'aquest caràcter anacrònic de la deportació quan deia:

Históricamente existió la *relegatio insula* del Derecho Romano. Sin embargo, en el Derecho contemporáneo es insólita la figura del súbdito de un Estado que por intervención y acuerdos secretos del Gobierno del propio Estado, es deportado por el Gobierno de otro Estado y mantenido, «preso de hecho» a la disposición- discrecionalidad de los Servicios de Inteligencia, en un tercer Estado¹⁵¹.

¹⁵⁰ Molts dels deportats van ser detinguts i, posteriorment, expulsats, sense que es tinguessin proves contra ells. Eren expulsats per suposicions basades en l'entorn en què vivien i, sobretot, en què alguns dels noms formaven part d'un llistat que el ministeri de l'Interior espanyol havia lliurat al francès a finals de 1983. El periodista Patrick Cassan, op.cit, p. 184, qualifica aquesta acció molt més durament, ja que creu que “desprecia alegremente la presunción de inocencia contenida en el artículo 9 de la Declaración de los Derechos del Hombre y del Ciudadano de 1789”. Concretament, aquest article precisa que: “Ja que tot home és considerat innocent fins que hagi estat declarat culpable, si es jutja indispensable arrestar-lo, tot rigor que no sigui necessari per exercir un control sobre la seva persona ha de ser severament reprimat per la llei.”

¹⁵¹ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 95.

Castells ens dóna els detalls sobre en què consistia la nova modalitat de deportació. En no haver-hi cap paper jurídic que la regulés, es tractava d'acords entre Espanya, França i el tercer país on eren enviats els refugiats. Però per arribar a aquest moment, hem d'aclarir quines disposicions legals es van seguir per aplicar-la al 1984, ja que sabem que la deportació a França s'aboleix del codi penal sota presidència del general de Gaulle per l'ordenança del 4 de juny de 1960¹⁵²,

3.1.1. Qüestions legals dels refugiats bascos abans de la deportació

Durant les dècades dels 70 i principis dels 80, els bascos que passaven la frontera i s'instal·laven a França (concretament, al País Basc francès) legalitzaven la seva situació al país veí demanant l'estatut de refugiat com a asilats¹⁵³. Aquest document se'ls concedia perquè s'entenia que

¹⁵² *Legifrance* [en xarxa], París, Secrétariat général du Gouvernement, 2003, <http://www.legifrance.gouv.fr/jopdf/common/jo_pdf.jsp?numJO=0&dateJO=19600608&numTexte=&pageDebut=05107&pageFin=>, [Consulta: 23 de gener de 2010].

¹⁵³ L'Estatut de Refugiat dóna certs privilegis a qui el posseeix. En paraules de Sagrario Morán, op.cit, p. 120, nota 124: "La carta de refugiado político otorga a su titular todos los derechos de un ciudadano francés, salvo el de ejercer el voto en las elecciones, e impide su extradición de Francia". A més, fins al moment que França endureix les mesures contra els refugiats bascos, "las personas que llegaban buscando asilo político se presentaban en la comisaría de policía e inmediatamente les daban una carta de residencia provisional en la que se indicaba que había solicitado la condición de refugiado político. Con dicha carta, el afectado podía inscribirse en la Agencia Nacional de Empleo y, transcurrido un mes aproximadamente, comenzaba a cobrar una especie de subsidio de paro, en el caso de que aún no le hubiesen encontrado trabajo". Veure "Dossier Refugiados", *Punto y Hora*, Juny de 1986, p. 14.

eren persones que provenien d'un país que estava o havia estat en dictadura i on eren perseguits per les seves idees polítiques.

L'obtenció de l'Estatut de Refugiat Polític a França començava per presentar la sol·licitud davant la OFPRA (Oficina Francesa per als Refugiats i Apàtrides), després que els demandants haguessin tramitat prèviament el seu permís de residència en territori francès. Aquest organisme va ser creat pel Govern francès després de la seva adhesió a la Convenció de Ginebra (tractat internacional que regula els drets humans i que estableix les condicions de l'estatut dels refugiats) i depenia del Ministeri d'Afers Exteriors.

La OFPRA pot admetre a tràmit la sol·licitud (durant un període de quatre mesos), però també pot no fer-ho. Davant la seva negació es pot apel·lar a la Comissió de Recursos dels Refugiats, composta per tres membres: presidida per un membre del Consell d'Estat, un representant de l'ACNUR (Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats) i un representant de la pròpia OFPRA. Si aquesta comissió tampoc reconeix al sol·licitant l'Estatut de Refugiat, només queda una tercera opció: recórrer davant el Consell d'Estat. Aquest examina les raons de la Comissió de Recursos i si considera que la denegació d'aquesta no s'ajusta a les normes jurídiques, li retorna el cas perquè el revisi més detingudament.

Després de la mort de Franco, el Govern espanyol va començar a pressionar França per tal que no concedís l'Estatut de Refugiat als bascos. Tant és així que ja l'any 1979, després d'una reunió entre el ministre d'Afers Exteriors del moment, Marcelino Oreja, i els seu homòleg francès, Jean François Poncet, el Govern del país veí va decidir no solament deixar de concedir cartes de refugiat als bascos que ho demanessin, sinó també deixar de renovar-les a aquells a qui ja se'ls

havien concedit. El comunicat del Ministeri d'Afers Exteriors francès del 30 de gener de 1979 deia:

La democratización del régimen español, la ley de amnistía general, la adopción de la Constitución y su adhesión al Convenio de Ginebra sobre el estatuto de refugiados nos ha llevado a estimar que de acuerdo con la Convención del 28 de julio de 1951, las circunstancias en virtud de las cuales los refugiados españoles invocaban el estatuto han desaparecido¹⁵⁴.

Les circumstàncies a què fa esmena el comunicat són les que conté el Conveni de Ginebra en el seu article primer, on es defineixen les premisses per poder ser qualificat de refugiat:

Que, como resultado de acontecimientos ocurridos antes del 1.º de enero de 1951¹⁵⁵ y debido a fundados temores de ser perseguida por motivos de raza, religión, nacionalidad, pertenencia a determinado grupo social u opiniones políticas, se encuentre fuera del país de su nacionalidad y no pueda o, a causa de dichos temores, no quiera acogerse a la protección de tal país; o que, careciendo de nacionalidad y

¹⁵⁴ *Ibidem*, p.120. El diari *ABC* recull en l'article "Francia no concederá la carta de refugiados a los etarras", 13/01/1979, les declaracions de Marcelino Oreja respecte a la seva reunió amb Poncet.

¹⁵⁵ Segons Diego López Garrido, *El derecho de asilo*, Madrid, Trotta, 1991, p.20: "La elaboración de un estatuto para los refugiados se hizo necesaria después de la primera guerra mundial, cuando la caída de los imperios ruso y otomano, y después del advenimiento del fascismo y del nacional socialismo, hasta terminar en la guerra civil española. Así se provocaron desplazamientos masivos de población, huyendo de represalias o persecuciones. A ese respecto se adoptaron soluciones específicas caso por caso. Aquí aparece, por vez primera, una definición jurídica del refugiado".

A partir d'aquí és que tingué lloc el Conveni de Ginebra de 1951 i, com a tal, recollia que només són reconegudes les persones d'esdeveniments succeïts a Europa abans de 1951. No obstant, amb el pas del temps aquesta precisió de lloc i temps es va veure sobrepassada pels esdeveniments mundials i va haver de ser suprimida. Però no es feu efectiva fins a la signatura del Protocol de Bellagio, el juliol de 1967.

hallándose, a consecuencia de tales acontecimientos, fuera del país donde antes tuviera su residencia habitual, no pueda o, a causa de dichos temores, no quiera regresar a él.

Per tant, a causa de la nova situació política d'Espanya, França entenia que en un país democràtic es dóna llibertat de pensament, religió, etc. i que ja no havia de donar asil a gent provinent del país veí.

El Conveni de Ginebra, a més, conté altres premisses que França podia utilitzar per deixar de concedir estatuts de refugiats als bascos. Per exemple, si al·legava (amb proves) que els bascos refugiats al seu país eren terroristes (com li insistia el Govern espanyol), podia emparar-se en les clàusules d'exclusió del Conveni; en concret en l'article 1.F, on s'explica que:

Las disposiciones de esta Convención no serán aplicables a persona alguna respecto de la cual existan motivos fundados para considerar:

- a) Que ha cometido un delito contra la paz, un delito de guerra o un delito contra la humanidad, de los definidos en los instrumentos internacionales elaborados para adoptar disposiciones respecto de tales delitos;
- b) Que ha cometido un grave delito común, fuera del país de refugio, antes de ser admitida en él como refugiada;
- c) Que se ha hecho culpable de actos contrarios a las finalidades y a los principios de las Naciones Unidas.

Així, si França provava que els refugiats bascos eren membres o col·laboradors d'ETA, es complien les tres disposicions de l'article 1F.

No obstant, en relació amb el motiu b, el catedràtic de dret, diputat i portaveu del PSOE al Congrés entre 2004 i 2008, Diego López Garrido, puntualitzava que en allò referent a aquests refugiats la Comissió francesa no havia acabat de decidir-se en considerar les accions dels bascos com a delictes comuns, sinó que encara els veia com a polítics¹⁵⁶. I, en efecte, havien de tenir molts dubtes, ja que la primera sentència que va condemnar a presumptes membres d'ETA com a delinqüents comuns (el que a França rep el nom de pertinença a una associació de malfactors) data del 13 de març de 1986.

França va deixar de concedir l'estatut de refugiat als bascos i també va deixar de renovar-lo a aquells que els caducava. Si hagués necessitat un justificant legal per actuar podia recórrer de nou al Conveni de Ginebra. En aquest cas, a les clàusules de cessació, si al·legava que Espanya havia deixat de ser una dictadura i, per tant, ja no hi hauria persecució política i els refugiats no tindrien raó de ser. És el que contempla l'article 1.C.5: “Si, por haber desaparecido las circunstancias en virtud de las cuales fue reconocida (la persona en qüestió) como refugiada, no puede continuar negándose a acogerse a la protección del país de su nacionalidad.”

Tot i que França ho tenia tot al seu favor per cessar en la concessió dels estatuts de refugiat, la fermesa de la decisió va durar poc. “Desde mayo de 1981 los vascos refugiados vuelven a la Subprefectura de Bayona para declarar su presencia, es decir, se volvió a conceder permisos de residencia (*carte de sejour*) y se les permitió otra vez solicitar el estatuto de refugiado político”¹⁵⁷. Aquest canvi d'actitud fou propiciat

¹⁵⁶ *Ibidem*, p.79.

¹⁵⁷ Sagrario Morán, op.cit, p. 132.

pel canvi de govern i l'entrada dels socialistes, amb François Mitterrand al capdavant, a l'Elisi. Malgrat aquest aire de renovació, les esperances duraren poc i el 10 de gener de 1984 es produí la batuda policial que va suscitar les deportacions.

Acabem de dir que els bascos tornaven a gaudir de l'estatut de refugiat i, fins i tot, alguns dels quals van ser enviats a un tercer país el posseïen. Així, com és que se'ls podia expulsar a un tercer país? Quin marc legal s'utilitzà per fer-ho?

Com hem vist en l'exemple de 1979, la llibertat de decisió de l'administració francesa respecte a concedir o suspendre l'estatut de refugiat, era total. Tant és així que si el 1984 decidí expulsar a alguns asilats a un tercer país, que aquests estiguessin en possessió de l'estatut no seria un impediment. "Los políticos galos siempre han demostrado tener un ingenio especial para despistar ciertos encorsetamientos legales"¹⁵⁸. I, en aquest cas, l'únic aspecte legal que havien de tenir en compte era que, gràcies a tenir l'estatut, no se'ls podia extradir i, aquesta opció, França encara no la contemplava.

D'aquesta manera, la fórmula alternativa que els francesos van trobar per apartar els bascos del seu territori va ser l'expulsió a un tercer país. En principi, cap refugiat pot ser retornat a la frontera i expulsat de no ser que sigui vist com un perill pel país que l'hauria d'acollir. L'article 33 del Conveni de Ginebra així ho recull:

1. Ningún Estado Contratante podrá, por expulsión o devolución, poner en modo alguno a un refugiado en las fronteras de los territorios donde

¹⁵⁸ Ángeles Escrivá, op.cit, p.173.

su vida o su libertad peligre por causa de su raza, religión, nacionalidad, pertenencia a determinado grupo social, o de sus opiniones políticas.

2. Sin embargo, no podrá invocar los beneficios de la presente disposición el refugiado que sea considerado, por razones fundadas, como un peligro para la seguridad del país donde se encuentra, o que, habiendo sido objeto de una condena definitiva por un delito particularmente grave, constituya una amenaza para la comunidad de tal país¹⁵⁹.

Efectivament, França va usar la teoria de la defensa de la seguretat nacional per justificar les deportacions dels bascos i les ordres d'expulsió que es van emetre contra aquests així ho contenien:

LE MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA
DECENTRALISATION

Vu les articles 23 à 26 de l'Ordonnance du 2 novembre 1945 modifiée relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France,

Considérant que le nommé.....,

appartenant à un groupe organisé et armé qui se livre à des actions terroristes,

Considérant qu'en raison de ces renseignements la présence de cet étranger sur le territoire français constitue une menace particulièrement grave pour la sécurité publique,

Considérant qu'il y a lieu en conséquence de faire application de l'article 26 de l'Ordonnance du 2 novembre 1945 modifiée visant le cas d'urgence absolue,

Sur la préposition du Directeur Général de la Police Nationale,

¹⁵⁹ Aquestes disposicions sobre protecció dels refugiats reben el nom tècnic de principi de *non-refoulement*. És a dir, un refugiat no pot ser expulsat del país d'acollida, a no ser que sigui un perill per a la seguretat d'aquest estat.

ARRETE:

- Il est enjoint au susnommé de sortir du territoire français.
- Le Directeur Général de la Police Nationale est chargé de l'exécution du présent arrêté¹⁶⁰.

No obstant, el text que l'administració francesa citava en les ordres d'expulsió no era l'article 33 del Conveni de Ginebra, sinó l'Ordenança de 2 de novembre de 1945¹⁶¹ i, en concret, l'article 26.

Las disposiciones del artículo 26 de la ordenanza de 2 de noviembre de 1945, enmendadas por la Ley de 2 de octubre de 1981, permiten a la administración utilizar un procedimiento de urgencia de expulsión, cuando así lo exija «una necesidad imperiosa para la seguridad del Estado» o cuando lo justifique «la seguridad pública»¹⁶². El Consejo de Estado francés admite la licitud de esa disposición, pero controla, por completo, el carácter de urgencia de la expulsión y la existencia de una necesidad imperiosa para la seguridad del Estado o para la seguridad pública. El Consejo de Estado ha tenido ocasión de precisar que «nos parece que siempre hay necesidad imperiosa para la seguridad pública

¹⁶⁰ V. Annexos, p. 417.

¹⁶¹ V. Annexos, pp. 418 i següents.

¹⁶² En concret la *Loi n°81-973 du 29 octobre 1981 - art. 5 JORF 30 OCTOBRE 1981* que va modificar l'article 26 de la *Ordonnance n°45-2658 du 2 novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France* diu:

En cas d'urgence absolue et par dérogation aux articles 23 à 25, l'expulsion peut être prononcée lorsqu'elle constitue une nécessité impérieuse pour la sûreté de l'Etat ou pour la sécurité publique.

*Cette procédure ne peut toutefois être appliquée aux étrangers [*mineurs de dix-huit ans*] mentionnés au 1° de l'article 25 [*interdiction*].*

Cita procedent de *Legifrance* [en línia], París, Secrétariat général du Gouvernement, 2003, <<http://www.legifrance.gouv.fr>>, [Consulta: 23 de gener de 2010]. (Totes les referències a la *Ordonnance n°45-2658 du 2 novembre 1945* i a les seves modificacions, al llarg del nostre treball, han estat extretes d'aquesta pàgina web).

en desembarazarse de terroristas». De hecho, el Consejo de Estado ha considerado siempre legal la expulsión de terroristas según el procedimiento de urgencia previsto en el artículo 26 de la Ordenanza de 2 de noviembre de 1945, incluso cuando se trata de refugiados.

En estos casos, el Consejo de Estado considera que no se está vulnerando el artículo 32.2¹⁶³ del Convenio de Ginebra, que evoca «razones imperiosas de seguridad nacional». Considera que el artículo 32.2 es prácticamente idéntico a las disposiciones de la Ordenanza de 1945.

El Consejo de Estado, de esta forma, ha terminado por entrar en el control más amplio posible de los motivos de la administración para expulsar. Y lo hace extendiendo la posibilidad de expulsión, por las razones antedichas de urgencia, a los refugiados.

En efecto, desde el principio del siglo XIX, el régimen francés de expulsión tenía una característica que ha conservado hasta hoy mismo: si el extranjero expulsado puede ser reconducido a la frontera, nada en la Ley impide que el Estado francés elija el lugar de destino. Esto es lo que ya no es admisible a partir del momento en que Francia firma el Convenio de Ginebra de 1951¹⁶⁴.

El Govern francès es va emparar en la modificació de l'article 26 de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945 per al·legar que els bascos eren un perill per a la seguretat de l'Estat i, com a tals, havien de ser

¹⁶³ L'article 32.2 del Conveni de Ginebra fa referència a l'expulsió i diu: "La expulsión del refugiado únicamente se efectuará, en tal caso, en virtud de una decisión tomada conforme a los procedimientos legales vigentes. A no ser que se opongán a ello razones imperiosas de seguridad nacional, se deberá permitir al refugiado presentar pruebas exculpatorias, formular recurso de apelación y hacerse representar a este efecto ante la autoridad competente o ante una o varias personas especialmente designadas por la autoridad competente".

¹⁶⁴ Diego López Garrido, op.cit, pp.116 i 117.

expulsats amb el nou mecanisme que rebia el nom d'*urgence absolue*¹⁶⁵ i que els legitimava per expulsar fins i tot a persones amb estatut de refugiat.

L'avís d'expulsió se'ls notificava a través de la sotsprefectura de Baiona quan anaven a renovar la residència o bé quan sortien en llibertat després d'un judici. Llavors eren detinguts per procedir a expulsar-los de França. El deportat José Miguel Arrugaeta relatava la seva experiència:

El problema era que nos habían detenido y nadie podía interpelar, pues no había motivo... Incluso nos mostraron las órdenes de expulsión, pero legalmente tienes que firmarlas para darles el visto bueno de que las leíste. No nos pidieron firma de ninguna clase. Ese tipo de mecanismo jurídico no se dio en ningún momento. Estábamos expulsados, pero jurídicamente no.¹⁶⁶

Amb la frase: "Estábamos expulsados, pero jurídicamente no", Arrugaeta estava fent referència a què el procediment que els van aplicar no era normatiu perquè havien de signar els papers per mostrar la seva conformitat. Hem d'especificar que quan s'executa una mesura d'expulsió amb urgència absoluta, l'únic que es té en compte és que s'ha d'expulsar a l'individu perquè està posant en perill l'ordre del país. Per tant, que signés, no era cap problema. A més, en contra de l'expressió d'Arrugaeta, l'expulsió era una mesura aprovada directament per l'administració, en la qual no hi havia cap intervenció

¹⁶⁵El procediment per urgència absoluta es va modificar dos anys després de les deportacions. Hem explicat les modificacions en el capítol 3.1.1.2. Assajos amb nous procediments, *Infra*. p. 171.

¹⁶⁶ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 117.

judicial. Malgrat això, després que s'hagués fet efectiva l'ordre d'expulsió, el que sí podien els deportats era recórrer la decisió.

D'altra banda, el que sí que podem qualificar com a no normatiu del procés era enviar els expulsats al país on a França li convenia. Com deien les paraules de López Garrido citades més amunt: “nada en la Ley impide que el Estado francés elija el lugar de destino. Esto es lo que ya no es admisible a partir del momento en que Francia firma el Convenio de Ginebra de 1951”¹⁶⁷. França el signà però, segons López Garrido, l'interpretava a la seva manera. Així, tot i que acceptà l'article 32 del Conveni on s'expliquen els termes d'expulsió d'algú que tenia carta de refugiat, una vegada procedí a l'expulsió, utilitzà les mesures policials que li convenien sense donar a l'expulsat les garanties processals que establia el citat conveni. En concret en el punt 3 de l'article 32 es diu que: “Los Estados Contratantes concederán, en tal caso, al refugiado un plazo razonable dentro del cual pueda gestionar su admisión legal en otro país. Los Estados Contratantes se reservan el derecho a aplicar las medidas de orden interior que estimen necesarias”¹⁶⁸. Per tant, França, tot i no donar temps als refugiats bascos per elegir la seva destinació en ser expulsats, sí que es cenyia a la segona part de l'article i usà les mesures que va creure oportunes per allunyar a la persona expulsada, sempre justificant que es tractava d'una persona perillosa per a la seguretat pública.

A més, també s'emparava en aquesta característica per evitar que la persona a qui se li emetia l'ordre d'expulsió tingués temps per apel·lar i

¹⁶⁷ Tampoc és admissible per la *Comission nationale consultative des Droits de l'homme*, la qual pel que fa a l'expulsió d'un refugiat manifesta que: “*Dans le cas où un demandeur d'asile, même si le statut de réfugié lui a été refusé, fait l'objet d'une mesure d'éloignement du territoire, le choix de la frontière doit lui être laissé.*” *Veure Cncdh* [en línia], París, *Comission nationale consultative des Droits de l'homme*, 2006, <http://www.cncdh.fr/article.php3?id_article=168>, [Consulta: 28/05/2010].

¹⁶⁸ López Garrido, op.cit, p. 221.

així quedés legitimada la deportació. “En cas d’urgència absoluta, l’expulsió pot ser pronunciada sense consultar a la comissió competent”¹⁶⁹. A l’estar-se davant de solucionar un problema per a la seguretat de l’Estat, l’administració executava l’expulsió directament i, com hem dit anteriorment, de forma extrajudicial.

Respecte del país on s’expulsava al refugiat, l’únic apartat que França va tenir en compte era el que s’explicitava a l’Ordenança de 2 de novembre de 1945 en el seu article 27 bis:

Un étranger ne peut être éloigné à destination d'un pays s'il établit que sa vie ou sa liberté y sont menacées ou qu'il y est exposé à des traitements contraires à l'article 3 de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales du 4 novembre 1950.

En principi, els països de deportació on eren enviats els refugiats bascos no eren països on es pogués pensar que la vida d’aquestes persones estaria amenaçada. Tot i això, sempre hem de considerar que els països d’acollida estaven fent un favor a Espanya i França i que els bascos estaven a la mercè de les decisions d’ambdós malgrat estar a milers de quilòmetres d’aquests¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Roger Errera, “Les limites d’une contrainte. L’exécution d’office dans le droit des étrangers”, *Actualité juridique. Droit administratif*, número especial, «Puissance publique ou impuissance publique?», 20 juillet-20 août 1999, p. 49.

¹⁷⁰ Com he dit, “en principi” els bascos no havien de témer per la seva vida. No obstant, com hem explicat als capítols superiors, hi ha dos exemples que ens donen la raó per posar “en principi” entre cometes. Ens referim, primerament, al segrest i tortures que van patir Miguel Ángel Aldana i Alfonso Etxegarai durant la seva deportació a Equador. I, en segon lloc, a les intencions del GAL d’atemptar contra Eugenio Etxebeste mentre estava deportat a la República Dominicana.

En conclusió, França no volia procedir amb extradicions de bascos i va buscar una mesura alternativa per poder accontentar Espanya sense donar el seu braç a tòrcer. Tant és així que va idear les expulsions a tercers països. Per efectuar-les sense incórrer en cap il·legalitat va apel·lar a l'Ordenança de 2 de novembre de 1945, de la qual coneixia perfectament les disposicions referents a l'expulsió de refugiats i en la qual sabia que podia emparar-se per saltar-se algun dels punts del Conveni de Ginebra. I aquest no fou l'únic text oficial que França va eludir. Segons l'advocat de membres d'ETA, José Ramón Antxia¹⁷¹:

La Declaración Universal de los Derechos Humanos reconoce que toda persona tiene derecho a un juicio imparcial y que su condena tiene que ser definida en plazos. Para los deportados vascos, que jamás han tenido un juicio que avale su condición, su condena es ilimitada, no saben cuándo terminará y, por descontado, no tienen derecho a las redenciones que contemplan los Códigos Penales del Estado francés o español.

És a dir, la deportació de refugiats bascos no va deixar indiferent a ningú dels implicats. Al Govern espanyol el va alegrar que França comencés a col·laborar i a la gent de l'entorn dels deportats la va fer començar a moure's per denunciar-ho. Van revisar els textos legals a què podien apel·lar per denunciar les expulsions i aquestes mesures interposades són les que tractarem en el següent apartat.

¹⁷¹ José Ramón Antxia, "La deportación como cárcel", *apud.* Pilar Iparagirre, *op.cit.*, p. 184.

3.1.1.1. Reaccions legislatives a les deportacions

a) Resolució dels recursos

Les deportacions van tenir lloc el 10 de gener de 1984 i, tres dies després, els familiars dels implicats (Mujika Arregi, Larretxea i Abrisketa) van presentar davant del jutjat de Baiona una denúncia per “detención ilegal, abuso de autoridad y violencia”. En la roda de premsa que van oferir “denunciaron que carecieron de noticias desde que se produjo la detención, hasta transcurridos tres días. Informaron también de que iban a ser presentados dos recursos, uno ante la Comisión de Derechos Humanos del Tribunal de Estrasburgo “por violación de derechos humanos” y otro ante la Subprefectura de Bayona, contra la decisión ministerial de expulsión”¹⁷².

Les ordres d'expulsió podien ser recorregudes davant de la Comissió de Recursos dels Refugiats emparant-se en les disposicions de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945. Tot i així, Josu Abrisketa complia alguns d'aquests punts i també fou expulsat. El diari *Egin* subratllava les paraules de la seva muller i advocada, Annie Puyo: “está casado con una ciudadana gala y tiene dos hijos de esta nacionalidad, y, a pesar de ello, ha sido expulsado ilegalmente en virtud de una ley que habla de expulsión en casos de «peligro inminente para la seguridad del Estado» y en casos de «extremada urgencia», casos que no se dan en el presente ni con su marido, ni con los demás refugiados políticos”¹⁷³. En conseqüència, que la majoria dels expulsats complissin els apartats

¹⁷² *Punto y Hora*, nº336, p.7 i “Presentan denuncia por «detención ilegal» de los seis refugiados expulsados a Panamá”, *Egin*, 14/01/1984, p. 3.

¹⁷³ *Ibidem*, p.3. Abrisketa estava en possessió de la residència francesa per estar casat amb una ciutadana del país i de la carta de treball per un període de 10 anys.

d'excepció d'expulsió de l'Ordenança o que estiguessin en possessió de l'Estatut de Refugiat o en tràmits per aconseguir-lo, no importava a l'hora d'expulsar-los. Fins i tot va haver-hi alguns a qui se'ls va aprovar la concessió de l'estatut estant ja expulsats. L'advocada Christianne Fando puntualitzava que “no hay ninguna relación entre la concesión del Estatuto y la expulsión. Los refugiados no se han ido por voluntad propia, por lo que mantienen su petición de asilo y su recurso. La Comisión de Recursos, normalmente, puede conceder el Estatuto a un expulsado; ocurre que como los tribunales no se han pronunciado sobre la orden de expulsión no pueden volver aquí”¹⁷⁴. Amb això, volia referir-se a què els tribunals encara no havien decidit la resolució dels recursos i que, per tant, la concessió de l'estatut de refugiat a un expulsat significava el mateix que expulsar a algú que ja el posseïa: cap dels dos podia fer-hi res més enllà de recórrer la decisió i esperar la resolució.

Com hem explicat anteriorment, l'atorgament de l'Estatut de Refugiat passava per diferents vies si la sol·licitud s'anava denegant. Primer es presentava davant la OFPRA; si aquesta resolvia negativament s'acudia a la Comissió de Recursos i si, finalment, aquesta tampoc l'acceptava, s'anava, en última instància, al Consell d'Estat. Les resolucions d'aquest es llegien en una sessió pública i es feien oficials quan es publicaven al *Journal Officiel* (homòleg francès del *Boletín Oficial del Estado español*, BOE). La resolució favorable de l'estatut dels deportats indicava la independència del Consell d'Estat respecte al poder executiu, ja que aquesta decisió es contradeïa amb les mesures

¹⁷⁴ “Dossier Refugiados”, op.cit, p. 24. Per veure les opinions de l'advocada dels deportats, Christianne Fando, sobre l'Estatut de Refugiat, anar als Annexos, p. 423.

del Govern francès contra els refugiats bascos que vivien a Iparralde. Per evidenciar la lentitud del procés administratiu de concessió de l'Estatut, citarem l'exemple de Gotzon Castrillo Alcalde, un dels deportats que va rebre el dret d'asil una vegada enviat al tercer país.

Gotzon Castrillo Alcalde se exilió a Euskadi norte en abril de 1980 y depositó su demanda de asilo ante la OFPRA el 27 de agosto de 1981. Tras el silencio administrativo de cuatro meses, su abogado interpuso recurso el 27 de enero de 1982, recurso cuya vista se celebró el 30 de octubre pasado (1984). Esta decisión fue leída públicamente el 27 de noviembre de 1984 (i havia estat expulsat a Togo el 23 de setembre del mateix any).¹⁷⁵

El cas de Castrillo Alcalde és un exemple més de l'arbitrarietat de decisió de l'administració francesa. Idea que s'evidencia en les paraules de la Comissió de Recursos a l'hora d'expressar-se sobre acceptar l'asil a aquest senyor i, per tant, amb la desestimació de l'opinió de la OFPRA:

Según los elementos del dossier y las declaraciones del Consejo del requirente en recurso de su audición en sesión pública, existen presunciones suficientes tendentes a establecer que debido a su militancia en el seno del movimiento favorable a la autonomía del País Vasco español, el señor Castrillo Alcalde, de nacionalidad española y origen vasco, fue detenido, interrogado y torturado durante tres días por la Policía en septiembre de 1978 como consecuencia de un movimiento de huelga a cuya organización había contribuido; que permaneció detenido cinco días y fue torturado de nuevo en agosto de 1979 con

¹⁷⁵ “Conceden el «estatuto de refugiado» a uno de los expulsados a Togo”, *Egin*, 06/12/1984, p. 6.

ocasió de una manifestació en favor de la amnistia; que, finalment, fou detingut en una tercera ocasió en gener de 1980 per ser sospetós de haver comès un atac. Fou interrogat, amenaçat de mort, privat d'alimentació i sonnit abans de ser alliberat sense cap càrrec contra la seva persona.

En raó de aquestes circumstàncies –señala la sentència-, ha de ser considerat com a temeros, amb raó, i a pesar de l'evolució democràtica d'Espanya de ser perseguit en el sentit de les estipulacions del conveni de Ginebra.¹⁷⁶

La Comissió dubtava de la democràcia espanyola i per això concedí l'estatut de refugiat a Castrillo. Aquesta desconfiança també va quedar manifesta a la resolució dels recursos interposats contra les deportacions. El Tribunal administratiu de Pau va decidir acceptar els recursos i, per tant, va anul·lar les ordres d'expulsió.

La primera determinació data del 18 de desembre de 1984, quan el citat Tribunal va fer pública l'anul·lació de les ordres contra: José María Ansola Larrañaga, Karlos Ibaruren Agirre, José Miguel Arrugaeta San Emeterio i José Antonio Urteaga Martínez, expulsats a Cuba; i José Lorenzo Ayestarán, Eugenio Barrutiabengoa i José Zurutuza, expulsats a Veneçuela. Cal esmentar que es van refusar els recursos dels deportats a Panamà, Venancio Sebastián Horcajo i Juan José Gastón Sádaba. La raó va ser que aquests havien comès algun delicte en territori francès.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 6. Respecte a les estipulacions del Conveni de Ginebra, es refereix a la definició de refugiat que estipula aquest organisme i que hem recollit a la pàgina 149 del present capítol.

La segona va tenir lloc l'11 de juny de 1985 i afectava a: Josu Abrisketa Korta¹⁷⁷, José María Larretxea Goñi, Asensio María Urrate i Miren Artola. Els dos primers es trobaven a Cuba i els altres dos a Panamà i Veneçuela, respectivament.

El tema de la progressió dels recursos interposats era quelcom que estava en la ment dels deportats: “procurábamos estar al tanto de lo que ocurría en Euskadi, de cómo iban los recursos que habíamos interpuesto en los tribunales franceses –los ganamos, pero no nos sirvió de nada: no podíamos volver-”, expressava José Miguel Arrugaeta¹⁷⁸. I era ben cert, malgrat la resolució favorable del Tribunal administratiu de Pau, els expulsats no podien tornar i reprendre les seves vides a Iparralde. La raó era, de nou, la divisió de poders. És a dir, la sentència era judicial i, per tant, el poder executiu podia tornar a dictar noves ordres d'expulsió contra aquells que tornessin. I, aquesta vegada, en lloc d'enviar-los a un tercer país, fins i tot podia extradir-los a Espanya si hi havia demanda en curs. D'aquesta forma quedava confirmada la supremacia del poder executiu sobre el judicial, “que en todos los casos necesita varios meses para discernir sobre los recursos de ilegalidad que le son presentados cuando las medidas de expulsión y asignación a residencia ya se han consumado”¹⁷⁹. Així, malgrat la satisfacció dels deportats, la seva situació no va millorar.

¹⁷⁷ Durant els anys de deportació a Josu Abrisketa Korta va ser-li anul·lada, un any i mig després que es fes efectiva, l'ordre d'expulsió del Tribunal de Pau. Malgrat això, el Ministeri de l'Interior francès va recórrer la decisió davant del Consell d'Estat i aquest va reafirmar l'ordre d'expulsió per ser una raó d'Estat. També va ser-li aprovada, al novembre de 1985, la prescripció de delictes sol·licitada per la seva advocada, Annie Puyo. Abrisketa tenia pendents dos sumaris oberts el 1978, per fets comesos a finals de 1977. Així, malgrat aconseguir una prescripció de delictes a Espanya, havia d'acatar l'ordre d'expulsió ratificada per França i continuar amb la deportació o tornar clandestinament.

¹⁷⁸ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 129.

¹⁷⁹ “El Tribunal de Pau anula 16 órdenes de expulsión y asignación”, *Egin*, 19/12/1984, p. 6.

El Tribunal administratiu de Pau va basar la seva decisió d'anul·lar les ordres d'expulsió en les irregularitats de procediment, principalment en l'aplicació de la "urgència absoluta", i en què l'ús d'aquesta va impedir als afectats poder acudir a la Comissió d'Expulsions. En concret, la frase més significativa del document públic del Tribunal era bastant crítica amb l'actuació del Govern francès: "les mesures attaqués sont entachées d'excès de pouvoir et en contradiction manifeste avec les normes en vigueur".¹⁸⁰ Qualificar les mesures del seu Govern com un "excés de poder" posava en dubte l'objectivitat d'acció d'aquest. En casos de lluita antiterrorista, com el que ens estem referint, el sociòleg i expert en lluita antiterrorista, Jean-Claude Paye, opinava que els països que estan immersos en aniquilar els atemptats terroristes dels seus territoris creuen legitimades les seves accions i "para justificar la decisión no se necesitaba ningún elemento objetivo, bastaba la "convicción", un término completamente subjetivo". A més, "en una materia como el terrorismo, la ausencia de control y de barreras deja lugar a la arbitrariedad de los Estados, de sus servicios policiales y de inteligencia"¹⁸¹.

En el cas que ens ocupa, la convicció (usant les paraules de Paye) del Govern francès que havia actuat correctament en deportar els bascos va quedar evidenciada després que el Tribunal de Pau hagués publicat la seva decisió d'anul·lar les ordres d'expulsió. El ministeri de l'Interior no podia permetre que es possessin en dubte les seves decisions i va presentar un recurs al Consell d'Estat contra la resolució del Tribunal de Pau. Finalment, el Consell d'Estat va fer pública la seva decisió el

¹⁸⁰ Per veure el document sencer sobre la resolució del Tribunal administratiu de Pau, anar als Annexos, p. 426.

¹⁸¹ Jean Claude Paye, *El final del estado de derecho. La lucha antiterrorista: del estado de excepción a la dictadura*, Hondarribia, Hiru, 2008, pp. 104 i 156.

13 de febrer de 1987 (quasi passats dos anys de les anul·lacions del Tribunal administratiu de Pau) després de considerar les dues parts en conflicte i va resoldre que:

Vu le recours enregistré le 23 août 1985 au secrétariat du Contentieux du Conseil d'Etat, présenté par le MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION, et tendant à ce que le Conseil d'Etat:

1°) annule le jugement en date du 11 juin 1985 par lequel le tribunal administratif de Pau a annulé l'arrêté du MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION du 9 janvier 1984 enjoignant à M. de sortir du territoire français, ensemble la décision du même ministre, en date du 26 juin 1984, refusant de rapporter ledit arrêté,

2°) rejette la demande présentée par M. devant le tribunal administratif de Pau.¹⁸²

Per tant, la sentència emesa pel Tribunal administratiu de Pau quedava anul·lada, els recursos dels refugiats eren rebutjats i el Govern francès veia legitimada pel Consell d'Estat la seva decisió d'expulsar aquells refugiats bascos que opinava que atemptaven contra la seguretat pública i de l'Estat.

En resum, ni la concessió de l'Estatut de Refugiat, ni l'anul·lació de les expulsions (posteriorment denegada) va poder donar esperança als deportats per veure més propera la seva tornada. Per molts intents legals que s'iniciessin contra les deportacions, quedava clar que el

¹⁸² Per llegir el document sencer veure Annexos, p. 431.

Govern francès coneixia perfectament les lleis que havia de seguir per no deixar cap escletxa que pogués imprimir un mínim dubte sobre la seva disposició.

b) Altres demandes contra les deportacions

Després dels propis recursos contra les deportacions, la querella més rellevant que van provocar aquestes va ser la que la família d'Eugenio Etxebeste, *Antxon*, de mans de l'advocat Miguel Castells, primer, i de la Comisión de Derechos Humanos del Colegio de Abogados de Donostia, després, van interposar contra el president del Govern espanyol, Felipe González. Ambdues tenien la mateixa intenció, denunciar les autoritats competents per haver comès delictes contra els drets fonamentals de les persones, en concret, en la d'Eugenio Etxebeste i, ambdues no van ser admeses a tràmit. El diari *Egin* es feia ressò de la notícia:

El Tribunal Supremo rechazó la admisión de la querella por considerar que los hechos motivadores de la misma no fueron cometidos en territorio del Estado español y que no se les supone una base delictiva. Miguel Castells afirmó, en rueda de prensa, que los hechos que originaron la querella fueron “gestados en territorio español y consisten en un delito a distancia o de mano larga, en los que se utiliza a otra tercera persona para su ejecución”. “Las medidas contra Eugenio Etxebeste han sido aplicadas en otros países, pero han sido gestionadas por el gobierno español.”¹⁸³

¹⁸³ “Miguel Castells recurre ante el Supremo por la no admisión de la querella contra Felipe González”, *Egin*, 12/06/1984, p. 12. En una entrevista concedida a l'autora

En ser desestimades les querelles es va presentar un recurs davant el Tribunal Suprem, el qual tampoc va admetre-les a tràmit. En última instància es va recórrer al Tribunal Constitucional, el qual en una resolució de l'11 de març de 1987 va refusar el recurs per estimar “de todo punto evidente, que carece de contenido constitucional”. A més, també apreciava que la no admissió de la querella per part del Suprem no va vulnerar cap dret fonamental i que la resolució d'aquest tenia “fundamentación sobrada”¹⁸⁴.

Hem citat com a part denunciant d'una de les querelles contra Felipe González a la Comisión de Derechos Humanos del Colegio de Abogados de San Sebastián, en canvi la relació d'aquest organisme amb les deportacions no va començar aquí. Aquesta comissió es va crear el juliol de 1984 per tal d'actuar contra les contínues infraccions en l'assistència lletrada dels bascos detinguts i un dels aspectes que ho va precipitar fou l'expulsió massiva de gener d'aquell any. Tanmateix, advertien que s'havia d'incidir en lluitar contra les mesures adoptades per França contra els presumptes membres d'ETA; unes mesures que qualificaven d' “antijurídicas e ilegales que infringen la legalidad estatal e internacional con menosprecio de los derechos humanos de los afectados”¹⁸⁵. Aquests comentaris van ser pronunciats arran de la desaparició, l'agost de 1986, del deportat Alfonso Etxegarai, qui durant

(04/11/2009) Miguel Castells es va reafirmar en la idea que s'havia de denunciar a Felipe González i, per tant, al Govern espanyol perquè: “eran ellos los que mantenían la situación”. La resposta va ser portada a col·lació per la pregunta de per què no es va denunciar també als francesos.

¹⁸⁴ V. “El Constitucional avala el rechazo de una querella contra Felipe González”, *El País*, 30/03/1987.

¹⁸⁵ “El presunto ‘etarra’ Etxegarai fue trasladado de Ecuador a Santo Tomé”, *El País*, 19/08/1986.

vuit dies va estar en parador desconegut mentre se'l traslladava d'Equador a República Dominicana.

La indignació contra les mesures franceses aplicades als refugiats bascos també es va notar més enllà d'Euskadi, concretament, al Parlament Europeu de la mà de la diputada del grup dels verds alemanys, Brigitte Heinrich. Aquesta va criticar davant aquest Parlament el comportament francès i va denunciar la situació dels deportats bascos a través d'un comunicat emès el 16 d'octubre de 1984:

En virtud del artículo 10 de la Declaración General de los Derechos del Hombre, proclamada el 10 de diciembre de 1948 por la Asamblea General de las Naciones Unidas, nadie puede ser expulsado arbitrariamente. Por respeto a la dignidad humana tanto el Derecho Fundamental, como el artículo 13 de la declaración Universal de los Derechos Humanos y el artículo 12 del Pacto Internacional relativo a los Derechos Civiles y Políticos prohíben deportar por la fuerza a cualquiera a un país que no desea ni como residencia ni como paso¹⁸⁶.

¹⁸⁶ “Protestan ante instancias europeas por las deportaciones forzosas de refugiados vascos”, *Egin*, 25/08/1985, p.7. Els articles concrets a què es refereix Brigitte Heinrich són:

Article 10. Declaració General dels Drets de l'Home: Tota persona té dret, en condicions de plena igualtat, a ser escoltada públicament i amb justícia per un tribunal independent i imparcial, per a la determinació dels seus drets i obligacions o per a l'examen de qualsevol acusació contra ella en matèria penal.

Article 13. Declaració General dels Drets de l'Home:

1. Tota persona té dret a circular lliurement i a triar la seva residència dins les fronteres de cada estat.
2. Tota persona té dret a sortir de qualsevol país, fins i tot del propi, i de retornar-hi.

Article 12. Pacte Internacional relatiu als Drets Civils i Polítics:

1. Tota persona que es trobi legalment en el territori d'un Estat, té el dret de circular-hi lliurement i d'escollir-hi la seva residència.
2. Tota persona té el dret de sortir lliurement de qualsevol país, incloent-hi el seu.

Acabava el comunicat demanant “au Président de la République française et au gouvernement français d’accorder l’asile politique aux Basques réfugiés en France et de s’abstenir de procéder à l’expulsion, au refoulement et plus particulièrement à la déportation forcée de réfugiés basques”¹⁸⁷.

Les peticions de Heinrich no van ser escoltades pel Govern francès, la qual cosa va precipitar que, quasi un any després de la proposta presentada al Parlament europeu, arran de la desinformació sobre el destí d’Etxegarai, la diputada tornés a insistir en criticar els dirigents francesos. En aquesta ocasió la protesta va ser presentada en forma de telegrama, destinat al ministre de l’Interior, Pierre Joxe, i de carta, per a Roland Dumas, titular del Departament d’Afers Exteriors. El contingut d’aquestes pretenia recordar que el Govern francès havia deportat refugiats bascos anteriorment:

[...] Despreciando flagrantemente solicitudes de asilo político presentadas en la forma debida. Estas expulsiones significan sustancialmente deportaciones forzadas si se tiene en cuenta que es conforme a los principios y al uso en la materia de derecho internacional público, que un extranjero tenga la posibilidad antes de la ejecución de una expulsión, de rechazar la misma o de elegir el país que desee para su acogida.

3. Els drets citats més amunt no poden ser objecte de restriccions, llevat de les previstes per la llei, les que siguin necessàries per protegir la seguretat nacional, l’ordre públic, la salut o la moral públiques o els drets i les llibertats d’altres, i que siguin compatibles amb els altres drets reconeguts en aquest Pacte.

4. Ningú no pot ser arbitràriament privat del dret d’entrar en el propi país.

¹⁸⁷ El document original, extret de les actes del Parlament Europeu, es pot consultar als Annexos, p. 435.

Com hem explicat al principi del capítol, tot i que es creu que França havia de consultar a l'expulsat per tal que aquest elegís el país de deportació, idea que es desprèn de les paraules de Brigitte Heinrich, al tractar-se d'una "raó imperiosa per la seguretat de l'Estat", França va usar el procediment d'urgència i, en aquest, no havia de donar explicacions ni a la Comissió dels Refugiats i, per tant, molt menys al propi expulsat. La situació d'urgència no es trobava definida en cap lloc, la qual cosa significa que era aplicada pel Govern de forma completament subjectiva, tot i que "si servia per tenir a ratlla el terrorisme", era legitimada per l'opinió pública¹⁸⁸.

Per acabar, apuntar que les deportacions van generar moltes opinions tant a favor, per part de qui les va fer efectives, com en contra, per part dels implicats i el seus cercles. Aquí hem vist les actuacions legals que van tenir persones que no estaven vinculades directament amb els deportats, però que creien que la situació d'aquests era mereixedora de ser denunciada públicament. Poc temps després de les deportacions, França va seguir provant mesures contra els refugiats bascos. En ser aquestes conseqüència de les deportacions, hem cregut oportú resumir-les per remarcar que la col·laboració francesa amb Espanya va seguir en alça més enllà de les expulsions a tercers països.

3.1.1.2. Assajos amb nous procediments

Les deportacions a un tercer país van ser la mesura alternativa a d'altres que eren les que el Govern espanyol reclamava. Ens estem referint a les extradicions i, posteriorment, a la reconducció a la frontera gràcies al

¹⁸⁸ V. Jean-Claude Paye, op.cit, p. 50 i següents.

procediment per urgència absoluta. Tot i que aquestes mesures són posteriors a la deportació, hem cregut oportú d'explicar-les per veure les diferències sistemàtiques i per què la suspensió momentània d'unes fa que s'iniciïn les altres.

a) Les extradicions

a.a.) Des de França

Abans d'introduir-nos en el tema de les extradicions dels bascos a principis dels vuitanta, hauríem d'insistir que una extradició només es pot donar si existeix un tractat signat entre els dos països implicats: el país que sol·licita i el país que ha de lliurar l'estranger sentenciat o processat per algun delictes a l'altre país. En el cas d'Espanya i França el tractat d'extradició vigent va ser firmat a Madrid el 14 de desembre de 1877 i completat amb un nou acord el 9 d'abril de 1969.

Des del moment en què Espanya deixà de ser una dictadura per esdevenir una democràcia, es començà a plantejar l'estratègia antiterrorista a seguir (sempre amb la demanda d'ajuda al país veí en el punt de mira), es va interessar per la vigència del tractat i va decidir-se per sol·licitar extradicions. D'aquesta manera ja el març de 1981 el president del Govern espanyol va cursar les primeres demandes d'extradició de l'època democràtica.

Los procesos se suceden y el 20 de mayo de 1981 la Sala de Acusación de París emite un dictamen favorable a la extradición de Tomás Linaza Echeverría (futur deportat a Cap Verd el 23 de febrer de 1985). Por primera vez, un Gobierno francés debe tomar postura y no contentarse

con seguir el dictamen de la Justicia. El 9 de junio, se da el punto de vista oficial por el primer ministro P. Mauroy en el Club de Prensa de Europe 1: «Francia, una tierra de asilo para todos aquellos que son proscritos, para todos aquellos que son condenados políticos, debe seguir siendo fiel a su historia y a su imagen». Y, otra vez, a la pregunta directa: «¿Los militantes vascos cuya extradición reclama España no serán extraditados?» P. Mauroy responde: «Creo que es fácil sacar conclusiones de ello».¹⁸⁹

La conclusió que s'extreia era la reticència evident de França a extradir a unes persones que opinava que eren refugiats polítics i, per tant, si havien comès algun delictes, aquest era polític i no entrava dins els paràmetres de l'extradició francesa¹⁹⁰. El ministre de l'Interior, Gaston Deferre, va aclarir la postura francesa amb dues declaracions que van crear gran enrenou entre els espanyols perquè entenien que no hi havia res a fer:

Quizás porque he vivido la clandestinidad, siento muy fuertemente que extraditar es contrario a todas las tradiciones de Francia, sobre todo cuando se trata como allí de un combate político.

Francia es una tierra de libertad, una tierra de asilo. Es hostil a las extradiciones por motivo político. Pero el Gobierno francés pretende ayudar a la joven democracia española y evitar que sean atestados malos golpes¹⁹¹.

¹⁸⁹ Patrick Cassan, op.cit, p. 163

¹⁹⁰ De fet, hem d'incidir en què "pertànyer a banda armada" va ser considerat delictes polític fins al juny de 1994, la qual cosa significava que els inculpats per pertinença no van poder ser extradits per aquest delictes fins als anys noranta. Veure "La justicia gala accede a entregar etarras por pertenencia a banda armada, ABC, 09/06/1994, p. 21.

¹⁹¹, Patrick Cassan, op.cit, p. 164.

I en virtut d'aquesta ajuda a la “joven democracia española” fou que França va entendre que podia negar-se a les extradicions perquè anaven en contra de la seva tradició i llei, però que havia de fer quelcom per fomentar les relacions amb els seus veïns. El primer pas per afavorir els tràmits respecte a les extradicions de membres d'ETA va ser el que va rebre el nom popular de “Doctrina Badinter”.

El 10 de noviembre de 1982 el Consejo de Ministros francés elaboró un documento con el fin de establecer unas pautas de conducta para las futuras demandas. La declaración, también conocida como “doctrina Badinter” (en honor del ministro de Justicia Robert Badinter, su creador), recoge las condiciones por las que Francia no respondería positivamente a una petición de extradición. La doctrina Badinter vino a decir que cuando los hechos son graves (delitos de sangre), ya no son políticos.¹⁹²

L'aprovació de la citada doctrina no va significar una massiva admissió de sol·licituds d'extradició. De fet, malgrat la reforma, el recel francès a extradir continuava present i l'exemple va ser que, davant les pressions contínues per part del Govern espanyol, es va optar per una nova solució abans d'extradir: les deportacions a un tercer país. Quan es va observar que aquestes funcionaven, però que tenien algunes pegues (buscar països on deportar, compensar econòmicament a aquests països, buscar seguretat per custodiar els etarres, etc.) es va provar, ara sí, amb les extradicions. A més, l'empenta final que va fer

¹⁹² Sagrario Morán, op.cit, p. 204. La totalitat de reformes en què va consistir la “Doctrina Badinter” es poden consultar als Annexos, p. 437.

decidir als francesos va venir des de Bèlgica, el primer país a extradir a membres d'ETA.

Si Bèlgica havia dut a terme les extradicions al mes de juliol, el 21 de setembre de 1984, el Tribunal Suprem de París va confirmar set demandes i el dia 23 es firmava el decret d'extradició. Els set implicats eren: Francisco Javier Alberdi Beristain, José Miguel Galdós Oronoz, Luziano Izagirre Mariskal, Ángel Castrillo Alkalde, Francisco Lujambio, José Carlos García Ramírez i José Manuel Martínez Beiztegi. Finalment només van ser extradits els tres últims i els altres quatre van ser deportats a Togo.

El periodista Patrick Cassan¹⁹³ donava els detalls sobre la postura del Govern francès:

Los argumentos gubernamentales nos los proporciona por extenso *La lettre de Matignon* –La carta de Matignon- (carta semanal de los servicios del primer ministro) del 1 de octubre de 1984. Estos argumentos en total son seis. En primer lugar, estas extradiciones son conformes a la postura hecha pública el 10 de noviembre de 1982: «La extradición será en principio concedida cuando hayan sido cometidos en un Estado respetuoso de las libertades y derechos fundamentales actos criminales de naturaleza tal que el fin político alegado no pueda justificar el empleo de medios inaceptables, e particular en el caso de toma de rehenes, homicidios, o violencias que hayan ocasionado la muerte».

[...] En segundo lugar, es el grado de culpabilidad el que interviene. Aquí sólo los vascos a los que son reprochados «crímenes de sangre particularmente graves» son extraditados hacia España. Los otros, que

¹⁹³ Patrick Cassan, op.cit, pp. 182 i següents.

no son acusados «de haber sido personalmente los autores de un homicidio o de un asesinato, son simplemente expulsados».

El tercer argumento que el Gobierno pone por delante es el de la situación administrativa de los vascos extraditados. «No tenían en Francia el estatuto de refugiados políticos».

[...] El cuarto argumento expuesto es que las persecuciones (en razón de sus opiniones, de sus creencias, etc.) no existen en su país de origen. En cuanto a la quinta razón, es nada menos que el conjunto «de las garantías dadas por España». Para mostrar su seriedad, y su aspecto excepcional, la carta precisa que han sido pedidas para «evitar toda inquietud y toda sospecha». Y las cita por orden: los tres extraditados serán entregados directamente a la justicia (y no a la policía), serán interrogados por un magistrado (y no un policía), serán asistidos por un abogado elegido por ellos mismos (y no nombrado de oficio), podrán requerir la presencia de abogados extranjeros para su proceso. Por último, en prisión, tendrán el derecho a recibir la visita de abogados y de observadores extranjeros.”

Després que els espanyols acceptessin les condicions franceses, el 27 de setembre van arribar els tres implicats a Madrid. Passats set mesos, al mes d'abril, es va celebrar el judici. La sorpresa d'aquest va ser que només un dels tres processats, Francisco Lujambio, va ser condemnat a presó, els altres dos van ser absolts per falta de proves. Un acte que deixava als franceses en evidència, ja que aquests havien justificat la concessió de les extradicions perquè creien que els etarres en qüestió tenien en el seu haver «crímenes de sangre particularmente graves».

La resolució del judici per les primeres extradicions d'etarres concedides a Espanya per part de França va suposar el bloqueig d'aquest procediment i la tornada a les deportacions. L'escarment va

ser tal, que les properes extradicions de membres d'ETA no van tenir lloc fins tres anys després, el 26 de novembre de 1987.

a.b.) Des del tercer país

En el moment en què Espanya acceptà que França deportés els refugiats bascos a un tercer país, no va pensar que algun dia podria ser que volgués fer-los tornar i jutjar-los per les causes pendents¹⁹⁴. Llavors l'únic que els preocupava era que França col·laborés i, si ho feia mitjançant les expulsions, benvingudes serien. El problema amb els refugiats va venir anys després, als noranta, quan el Govern de torn es va adonar que hi bascos deportats escampats per Àfrica i Amèrica i que ja anava essent hora de fer-los tornar de forma regulada. I aquesta forma seria sol·licitar-ne l'extradició a un país al qual, anys abans, se li havia demanat el favor que vigilés aquelles persones. Aquesta contradicció de les actituds va fer que molts països, si van rebre alguna sol·licitud, no li fessin cap cas.

Com hem dit anteriorment, però, les deportacions no s'han resolt mai de forma oficial. Els finals d'aquestes quasi sempre s'han donat de forma irregular i a títol personal. L'únic intent oficial el va fer el Govern del Partit Popular l'any 1997, quan va aconseguir que la República Dominicana acceptés les extradicions de: Eugenio Etxebeste, *Antxon*; Ignacio Arakama, *Makario*, i José María Gantxegi, *Peio Gantxegi*. Semblava que, arran d'aquest fet, es començarien a sol·licitar extradicions per fer tornar els deportats, però no fou així. De fet,

¹⁹⁴ Per veure les causes que la policia tenia obertes contra els refugiats bascos en el moment de la deportació, anar als Annexos, pp. 441 i següents.

aquesta va ser l'única demanda d'extradició de deportats, feta al tercer país on van ser enviats, que s'ha donat al llarg de la història de la deportació dels membres d'ETA. Hem de dir que aquesta es va produir en un moment en què s'havia de fer alguna acció contra ETA per calmar els ànims de l'opinió pública, ja que al juliol de 1997 va tenir lloc el segrest i, al cap de quatre dies, assassinat de Miguel Ángel Blanco. Un fet que va commocionar la societat i que va fer-la sortir al carrer de forma massiva, al qual ja s'ha fet referència.

Abans de poder requerir les extradicions, calia conèixer si Espanya tenia signat un tractat d'extradició amb el país en qüestió. Quan es van donar les deportacions, de l'únic que es va preocupar el PSOE va ser de trobar països subdesenvolupats, per poder-los oferir un bon tracte i que s'ocupessin de rebre els refugiats. En cap moment va pensar si es tenia tractat d'extradició amb aquests països.

Els llocs de deportació, com sabem, van ser deu: República Dominicana, Panamà, Equador, Veneçuela, Cuba, Togo, São Tomé, Algèria, Cap Verd i Gabon. D'aquests, en el moment de la deportació, només tenien tractat d'extradició amb Espanya: República Dominicana (1855, 1874 i revisat al 1981), Veneçuela (1894) i Cuba (1905).

Quedava clar que, respecte a França, els espanyols no van parar fins aconseguir que el país veí acceptés extradicions de membres d'ETA. En canvi, quan es va tractar de demanar les dels deportats a tercers països americans i africans, només es va aconseguir la de la República Dominicana.

b) Procediment d'urgència absoluta.

Tot i que la deportació iniciada al 1984, que és el tema del nostre treball, és un cas d'*urgence absolue*, no fou la modalitat més usada respecte els refugiats bascos. Normalment quan es parla d'haver aplicat la *urgence absolue* a un refugiat basc es referia a haver-li aplicat el procediment que contenia la nova modificació de l'article 26 de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945: la *Loi n°86-1025 du 9 septembre 1986 - art. 10 JORF 12 septembre 1986*. El text d'aquesta incloïa més puntualitzacions que la modificació de 1981 i ara podies passar a ser expulsat si eres “una amenaça per a l'ordre públic”:

En cas d'urgence absolue et par dérogation aux articles 23 à 25, l'expulsion peut être prononcée lorsque la présence de l'étranger sur le territoire français constitue pour l'ordre public une menace présentant un caractère de particulière gravité.

A partir d'aquest moment, la *urgence absolue* passà a significar la reconducció a la frontera i el lliurament directe de l'estranger a mans de la policia espanyola. Això donava molta més llibertat de decisió al ministre de l'Interior, ja que la Comissió d'Expulsió (que actuava contra els abusos de l'administració) deixava d'intervenir en el procés, quelcom que ja passava en les deportacions de 1984.

El nuevo procedimiento se puso en vigor a raíz de la victoria de la derecha francesa en las elecciones legislativas de marzo de 1986. Con este motivo, el nuevo Gobierno francés –que sustituía a los gobiernos socialistas vigentes desde mayo del 81, manteniéndose Mitterrand en la presidencia del Estado- solicitó a su homólogo español la interrupción

de las actividades parapoliciales del GAL, a cambio de facilitarle la entrega directa de refugiados vascos sin intervención judicial.

La mayoría de las doscientas entregas aproximadas efectuadas entre julio de 1986 y mayo del 88 lo fueron en concepto de “urgencia absoluta”¹⁹⁵.

Els lliuraments per urgència absoluta, tal com deia el sociòleg donostiarra Luis Núñez, van ser un canvi a pitjor després d’haver passat per les extradicions. L’argument que donava era que mentre que les extradicions “exigen un procedimiento judicial, las entregas no pasan por las manos del juez, sino que toman la forma simple de un procedimiento administrativo y se realizan mediante la entrega física del refugiado de manos de la policía francesa a la española”¹⁹⁶. No obstant, la diferència que veiem d’aquesta urgència absoluta del 86 a la corresponent a les deportacions que és la modificació del 81, és una vegada s’ha fet el lliurament. Cap de les dues, com relata Núñez, no tenien intervenció judicial en el procés. No obstant, en la modificació del 86, un cop es lliura la persona a la policia serà processada per les causes que tingui pendents a Espanya i se la condemnarà. Mentre que en els enviaments a un tercer país, la persona lliurada estarà complint una condemna sense haver passat per un judici i, per tant, mai podrà beneficiar-se de les redempcions del codi penal, ni sabrà quant temps ha de passar en les condicions que se li han imposat, fins al punt que pot tractar-se d’una condemna a perpetuïtat.

Malgrat l’ímpetu amb què es va començar a aplicar la nova mesura, no va durar gaire i es va tornar a les deportacions i extradicions. El motiu

¹⁹⁵ Luis Núñez, *La razón vasca*, Tafalla, Txalaparta, 1998, p. 156.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 156.

de la reculada va ser el canvi de mans del Govern francès al maig de 1988.

El regreso socialista al Gobierno de París provocó un cambio de estrategia en la lucha antiterrorista. Pierre Joxe fue designado nuevamente ministro del Interior. Su primera medida fue la retirada del procedimiento de urgencia absoluta, en vigencia los dos años anteriores. Joxe había criticado en repetidas ocasiones la política de entregas sumarias y su ineficacia dado el número de expulsados que eran puestos en libertad sin cargo alguno por la Justicia española¹⁹⁷.

En resum, la nova urgència absoluta aplicada el 1986 es diferenciava de la de 1981 en què ara podia ser expulsada qualsevol persona que fos, segons la opinió pública, un perill per la seguretat de l'estat. Així, s'activava el fenomen de l'"alarma social". L'altra diferència va ser el lloc de destí dels expulsats. Ara ja no eren enviats a un tercer país (amb la qual cosa, França i Espanya s'estalviaven el problema de convèncer més dirigents per tal que acollissin etarres) sinó que eren reconduïts a la frontera espanyola on ja els esperava la policia. L'elecció d'un lloc o un altre es deixava al lliure arbitri de l'administració francesa, la qual es servia de les escltxes de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945 per legitimar els seus actes que, aparentment, semblaven anar en contra del Conveni de Ginebra.

¹⁹⁷ Sagrario Morán, op.cit, p. 285. Tot i suspendre l'aplicació de la urgència absoluta, Joxe encara va acceptar alguns lliuraments de bascos a la policia espanyola. El procediment era el mateix que havia criticat quan el realitzava el Govern Chirac, en canvi, per distingir-lo, li van canviar el nom i es va passar a dir "reconducció a la frontera". A més, "las autoridades francesas hicieron hincapié en que no se trataba de una expulsión por el procedimiento de urgencia absoluta, sino la aplicación de la ley francesa, que obliga a devolver a su país de origen a los extranjeros que se encuentran ilegalmente en Francia". Veure *Ibidem*, p. 286.

3.1.2. Qüestions legals dels refugiats bascos després de la deportació.

A l'apartat anterior hem explicat les lleis de què França es va servir per poder deportar a membres d'ETA i ens hem quedat en el moment en què se'ls dictava l'ordre d'expulsió en virtut de l'Ordenança de 2 de novembre de 1945. A partir d'aquest instant és quan començava l'odissea per a aquestes persones.

El dispositiu de la deportació s'activava en el moment en què aquests rebien en mà el document d'expulsió i, com a conseqüència, eren arrestats per la policia i empresonats fins el moment d'expulsar-los a un tercer país, acció que desconeixien completament.

Hem cregut oportú citar el testimoni del periple d'un dels deportats, José Ángel Urutiaga, qui va estar vint dies detingut abans que es procedís a la seva deportació a Panamà. El diari *Egin*¹⁹⁸ publicava l'experiència:

«Fui detenido en Baiona cuando iba a ver a mi compañera y a mi hijo que había nacido cinco días antes», relató Urutiaga. La Policía francesa le comunicó que la medida era debida a una orden de expulsión que pendía sobre él. De Baiona, pasando por París, fue trasladado a una localidad situada a veinte kilómetros al sur de Orleans denominada La Ferté Saint-Aubin. Allí, el refugiado solicitó hablar o bien con el prefecto o bien con alguna autoridad competente, además de su abogado y su mujer. Antes, los policías galos le habían manifestado que se encontraban en un problema por su culpa, debido a que el Gobierno panameño no quería acoger a más refugiados vascos en su territorio.

¹⁹⁸ “José Ángel Urutiaga relata su cautiverio hasta llegar a Panamá”, *Egin*, 13/03/1984.

Ahora le permitieron hablar con su compañera, con la condición de que no revelara el sitio donde se encontraba.

Tras permanecer de seis a siete días en ese lugar, fue trasladado nuevamente a otra localidad, Artenay, ésta a unos veinte kilómetros al norte de Orleans. Allí permaneció durante otros seis o siete días, en el único hotel del lugar. El refugiado manifestó que el trato de la Policía francesa fue en todo momento correcto, si bien no le permitían comunicar a nadie el lugar en el que se encontraba. La explicación de la Policía francesa hacía referencia a motivos de seguridad.

De la zona de Orleans pasó a ser trasladado nuevamente a trescientos kilómetros, hasta una localidad cercana a Dijon, denominada Hauteville les Dijon. Durante todas estas permanencias y traslados el refugiado fue fuertemente custodiado. En Dijon los guardianes explicaron a Urtiaga que sus continuos traslados eran debidos a que su abogado defensor ponía recursos a los confinamientos y que legalmente no podían más que cambiarle de lugar o dejarle en libertad, indicándole que no estaban dispuestos a esto último.

Finalmente, el pasado domingo, cuando acababa de comer, cerca de la una y media de la tarde, le comunicaron que sería trasladado en avión a Panamá, y así sucedió tras realizar escala en Guadalupe y Caracas.

El tràngol d'Urtiaga el van compartir tots els deportats, els quals eren detinguts i traslladats de lloc contínuament amb desconexença total dels seus familiars i advocats fins que, finalment, eren expulsats. Algunes situacions van crear més rebombori que d'altres, com per exemple la que citàvem més amunt, la d'Alfonso Etxegarai, que va desaparèixer del lloc de confinament sense deixar petja. Respecte aquesta, l'advocat de l'implicat, Miguel Castells, qualificava els refugiats "como un saco de patatas, un saco de maíz, con los que

pueden hacer lo que quieran, cualquier desastre”¹⁹⁹. Les paraules dels mateixos deportats una vegada expulsats contenien el mateix matís: “lo que han hecho con nosotros es pura detención ilegal y secuestro”, declarava Karlos Ibarguren des de Panamà²⁰⁰.

Malgrat les rèpliques dels propis deportats i del seu entorn, l’Ordenança de 2 de novembre de 1945 en què França es basava per expulsar, conté en els seus articles 28 i 35bis el que s’anomena: *assignation à résidence*. Aquest concepte significa que una persona pot ser retinguda, obligant-la a romandre en un lloc assignat:

En cas d’urgence absolue et de nécessité impérieuse pour la sûreté de l’Etat ou la sécurité publique, l’étranger qui est l’objet d’une proposition d’expulsion peut être assigné à résidence pour une durée d’un mois au plus.²⁰¹

Per tant, França podia retenir el detingut objecte d’una ordre d’expulsió per urgència absoluta durant un mes o més, amb la qual cosa, no podia ser qualificat de “segrest”. L’únic aspecte que es pot al·legar per part dels deportats contra el seu periple és que, en el seu cas, no se’ls assignava un lloc determinat, com hauria de ser una *assignation à résidence*, sinó que se’ls anava canviant d’emplaçament per evitar que els seus advocats poguessin intervenir, ja que aquests desconeixien, en tot moment, on romanien els seus defensats. Miguel Castells va fer una relació detallada de com funcionava la deportació:

¹⁹⁹ “El Gobierno español ‘sabe dónde y cómo está Alfonso Etxegarai’, según Miguel Castells”, *Egin*, 15/08/1986, p.6.

²⁰⁰ “Ibarguren: «Esos franceses nos han tratado como a perros y los panameños nos han recibido muy bien»”, *Egin*, 13/01/1984, p. 3.

²⁰¹ Roger Errera, op.cit, p. 7.

A la deportación se llega por el siguiente mecanismo: el exiliado vasco es detenido por la Policía en el país extranjero en el que se halla exiliado o refugiado. España y el país que ha efectuado la detención llegan a un acuerdo para que el detenido sea deportado a un país tercero. El acuerdo y su contenido tienen carácter secreto y no se hallan regulados por norma jurídica alguna. España busca el tercer país, lugar de la deportación y llega a un acuerdo con el mismo. Este acuerdo es igualmente secreto y tampoco se halla regulado por norma jurídica alguna. En algún caso, Francia ha buscado el tercer país, con la conformidad, claro está, de España.

La situación de los deportados está en relación con el funcionamiento más o menos democrático de las instituciones internas del país de la deportación y la influencia que ejerza España.

La situación de estos deportados no está prevista en ningún ordenamiento jurídico, nacional o internacional.²⁰²

En el moment en què els expulsats arribaven al seu destí es palesava la seva situació. Eren persones sense estatus jurídic i la seva possibilitat de moviment estava sotmesa a uns acords secrets entre aquest país i Espanya. Es convertia en una situació d'impotència, de deixar de constar com a persones, ja que no posseïen cap paper que els acredités com alguna cosa (asilats, deportats, expulsats, acollits...). I tampoc se'ls imputava cap delictes. “El Estado donde se recluye a cada deportado no formula cargos contra el mismo, ni se le acusa de comisión de hecho alguno contra la legalidad o intereses del estado en cuestión”.²⁰³ Tot i això havien de mantenir-los retinguts i vigilats pels serveis d'intel·ligència de cada país.

²⁰² Pilar Iparragirre, op.cit, p. 95.

²⁰³ *Egin*, 23/10/1986, p. 7.

Encara que la majoria vivien en aquestes circumstàncies, algun dels països els concediren un paper oficial per regular-los la situació. Fou el cas de Veneçuela²⁰⁴ i, posteriorment, de República Dominicana. Aquest darrer país li va estendre a Eugenio Etxebeste un document amb segell oficial del Gobierno de Concentración Nacional, Dirección General de Migración, on es deia que estava en aquest país com a exiliat, “sirviendo la presente certificación como documento migratorio que autoriza la estadía en este país, en tanto se regula la situación definitivamente”.²⁰⁵ No obstant, el Govern dominicà li va prohibir accedir a un lloc de treball.

Si bé hem citat Veneçuela i República Dominicana com els països que van concedir algun tipus de paper oficial als deportats, l'exemple més notori és el de Cuba. En efecte, quan es va decidir que els individus que vivien a Panamà serien traslladats a Cuba, aquesta va exigir que només rebria els bascos en cas que aquests viatgessin amb total conformitat. Quan això es va resoldre, el problema que va sorgir va ser amb quin passaport viatjarien. Un problema que no havia aparegut fins ara ja que la deportació era una expulsió forçosa i com Cuba volia evitar això, precisament, exigia que viatgessin amb passaport. Un dels implicats, José Miguel Arrugaeta detallava com es va aclarir el tema dels passaports:

Entonces comienza el problema de los pasaportes: nos ofrecieron pasaporte español sin pasar por la embajada, pasaporte francés, panameño... Pero el español no lo queríamos, pues además de no hacernos ninguna gracia, caso de tenerlo perderíamos a condición de

²⁰⁴ En els Annexos, p. 452, consta un exemplar d'aquests documents expedits per Veneçuela.

²⁰⁵ *Egin*, 25/11/1984. Aquest document es pot consultar als Annexos, p. 453.

refugiados; el francés, tenerlo provocaba una situación tremendamente... ¡loca! El panameño, tampoco; todo pasaporte eliminaba inmediatamente la condición de exiliado político, imposibilitando el poder reclamar ese *status*. Entonces exigimos que el pasaporte fuera de la ONU. Y no sé cómo, pero el caso es que nos dieron un pasaporte de la ACNUR (Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Refugiados) –hay otro que da la ONU para apátridas: no era el caso-. Tenía una validez de seis meses y luego nos lo estuvieron renovando a lo largo de dos años. Hablamos con Euskadi y nos dijeron que no había ningún problema. Aclaramos a los cubanos que voluntariedad, en nuestro caso, no la había, que lo nuestro era absolutamente involuntario, que lo que realmente queríamos era ir a nuestra casa, allí de donde nos habían sacado; pero que montaríamos voluntariamente en el avión, porque Cuba y el régimen cubano nos daban confianza.²⁰⁶

La qüestió de la tinença de papers oficials va ser un fet puntual. La resta, com estimava Alfonso Etxegarai, pertanyien a la “no realitat”:

Como dicen a veces los tribunales españoles, los deportados estamos en paradero desconocido, o sea, lo que nos suceda se desconoce; pertenecemos, pues, a la «no realidad».

[...] Mi presencia en el país (Ecuador) no estaba registrada oficialmente: no existía como turista, ni como emigrante, ni como refugiado, ni como ecuatoriano (como deportado ya he dicho que soy invisible); no entraba en las normas y no me podía casar.

²⁰⁶ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 131. Hem de precisar que aquest passaport tenia el nom tècnic de *Titre de voyage* i, concretament, era concedit per l'Agència de l'ONU pels refugiats, l'ACNUR. A més, des que van arribar a Cuba van tenir documentació cubana com a residents espanyols, que era renovada cada cinc anys.

[...] La última que me ha sucedido es la siguiente: Me presenté en la autoescuela como cualquier ciudadano, y cuando me iba a inscribir, el empleado me pidió carné de identidad o pasaporte, cosas que un deportado no posee porque está privado de identidad.

[...] Otro ejemplo para ilustrar lo que digo es el siguiente: inicié un proceso para obtener la ciudadanía saotomense, intentando entrar en el «nicho legal». Según las leyes de aquí, cualquier extranjero tiene derecho a solicitar la ciudadanía si lleva en el país más de 6 años, norma que yo cumplo sobradamente. Sin embargo, las autoridades me respondieron que no me daban la ciudadanía en virtud del acuerdo que tienen con el Gobierno español, un acuerdo que nada dice sobre el tema en cuestión, pero que supedita cualquier evolución de mi situación personal a lo que diga Madrid.²⁰⁷

Eren situacions diferents i en països diferents viscudes per un mateix deportat que palesen que la situació dels deportats depenia de l'acord tàcit entre Madrid i el país d'expulsió, i que si algun d'aquests concedia papers era degut a la seva política una mica més lliberal, però sempre sota el punt de vista de Madrid.

Davant d'aquesta indefensió jurídica l'única opció que tenien era recórrer a la presència d'un advocat, en el cas que els permetessin accedir al seu dret a la defensa. L'advocat Miguel Castells va viatjar a algun dels països de deportació, sobretot seguint els passos, a petició de la família, d'Eugenio Etxebeste. La funció de Castells era desplaçar-se als països (República Dominicana, Equador i Panamà) amb un poder notarial que li atorgaven els familiars o amb cartes dels propis deportats. “En el caso de Etxebeste viajé con un poder notarial y con una acreditación del Consejo vasco de abogacía que me acreditaba

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 180 i següents.

como abogado y daba razón de ser al traslado”²⁰⁸. Ja al territori, s’ocupava de tractar amb les autoritats competents per tal d’obtenir informació de la situació jurídica dels bascos. I la conclusió era que la situació jurídica era inexistent. A més, quan va sol·licitar informació per escrit, se li va denegar, quelcom provocat perquè la deportació era un favor tàcit de president a president. “Jurídicamente, en el terreno internacional, los Estados, incluidos el Estado español, consideran a los deportados ciudadanos españoles, súbditos, y responsabilidad por tanto del Estado español”, afirmava Castells. “Pero el Estado español real y oficiosamente es quien insta a la situación de privación de derechos a la que los deportados se encuentran sometidos”.

A partir de llavors l’únic que es podia intentar era millorar la seva situació humana; reclamar papers, més facilitat de desplaçaments, millor tracte amb la policia que els custodiava, etc. I, finalment, la conclusió a què arribava l’advocat era que: “la consecuencia de todo esto es que el Gobierno español logra, mediante la intervención de terceros Estados, unas situaciones que, por vulnerar manifiestamente derechos humanos, le resultarían inalcanzables dentro del propio Estado”²⁰⁹.

Així, Espanya podia mantenir retingudes de forma indefinida unes persones que li resultaven molestes i que no havia pogut jutjar al seu país perquè França no n’havia acceptat l’extradició. Una vegada controlades pel tercer país demanar-ne l’extradició seria una tonteria, primer perquè la majoria d’aquests països no tenien tractat d’extradició amb Espanya i segon perquè ja havia aconseguit el que volia, que era tenir els bascos lluny de la frontera espanyola.

²⁰⁸ Entrevista de Miguel Castells concedida a l’autora el 4 de novembre de 2009.

²⁰⁹ Les darreres frases de Miguel Castells són de Pilar Iparragirre, op.cit, p. 96.

Aquesta comoditat del PSOE per tractar la deportació va canviar quan el Partit Popular va assumir el govern. Aquest va considerar que la figura dels deportats ideada pels socialistes no tenia ja cap validesa. “La de los deportados es una figura que se improvisó en un momento determinado, compleja, rozando la irregularidad, y no deseada. Yo creo que hay personas de estas características que no tienen causas pendientes con la justicia española; y yo soy el primero que les animo a que vengan a España”.²¹⁰

A l'octubre de 1997 afirmaven que la deportació era, com acabem de citar, “compleja, rozando la irregularidad, y no deseada”. No obstant, si revisem l'hemeroteca, mesos abans, el mateix ministre de l'Interior, Mayor Oreja, destacava que el confinament a Santo Domingo de 1989 va rebre el suport de tots els partits democràtics, inclòs el PP²¹¹.

El que està clar és que els deportats no van escoltar les paraules del ministre i van continuar amb les seves vides als llocs de deportació. Malgrat les restriccions jurídiques havien de viure en aquests països i, amb el pas del temps, la pressió del principi es va anar relaxant i, tot i no poder tornar a Euskadi, van poder gaudir d'una millora humana, tal com deia Miguel Castells. Això sí, sempre sense tenir cap estatus jurídic.

²¹⁰ “Mayor invita a regresar a España a todos los deportados etarras sin procesos pendientes”, *El País*, 23/10/1997.

²¹¹ “La Audiencia reabre los sumarios de los deportados”, *El País*, 12/08/1997.

3.1.3. Conclusions

Aquest capítol ens ha descobert tots els tràmits legals de què es van servir els francesos per determinar-se a usar la deportació. S'havia de fer alguna cosa contra els refugiats bascos, els quals, a causa de les accions dels GAL contra ells, estaven posant en perill la zona on residien. Així que els francesos van emparar-se en la por dels seus ciutadans per al·legar que els bascos eren un perill per la seguretat pública i decidir-se a emprar l'Ordenança sobre entrada i sortida d'estrangers per poder-los expulsar. Per tant, les conclusions a què hem arribat en aquest capítol són:

1.- A l'inici de l'estudi hom va pensar que la deportació era il·legal. No podia ser que s'expulssessin persones a les quals se'ls havia concedit dret d'asil. No obstant, aquesta idea era errònia. Ara podem afirmar que França es va enginyar un desplegament de lleis i articles d'ordenances per tal que ningú pogués argumentar, precisament, que estava incorrent en il·legalitats. Va desenterrar una llei anacrònica, pertanyent a 1945, l'"Ordonnance du 2 novembre relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France", per expulsar els bascos. Només els va caldre afirmar que aquelles persones eren perilloses per la seguretat de l'Estat. De res van servir els recursos interposats pels familiars dels deportats. Davant una amenaça per l'opinió pública, no hi havia cap argument que valgués. Ni aquell que deia que mesos abans, els mateix país que ara els expulsava, llavors els havia concedit la carta de refugiat.

2.- Per molt que França s'hagués servit de les lleis per poder deportar i, així, justificar-se legalment, això no treu que la situació dels deportats quedés fora dels drets humans. França s'emparava en què si havia usat la urgència absoluta contra algú era perquè aquesta persona era un perill i, davant aquesta situació extrema, qualsevol actuació per part de les autoritats competents estava justificada.

Els drets humans dels refugiats bascos es vulneraven des del moment de la detenció fins al de l'expulsió i, a vegades, fins i tot al lloc de destí. Per la detenció els francesos es van basar en supòsits i no en proves. Uns supòsits que havien sortit d'un llistat que el ministre de l'Interior, José Barrionuevo, havia lliurat a les autoritats franceses. Per tant, els detinguts que, posteriorment, van ser deportats, ho van ser perquè el seu nom formava part d'un document en què se'ls acusava de ser terroristes perillosos i no per tenir proves concloents contra ells.

Després de la detenció va haver-hi alguns que van ser assignats a residència, és a dir, confinats en un lloc determinat. Aquesta assignació portava implícita un viatge d'una setmana amb tres o quatre parades, que durava fins al moment de l'expulsió. La policia francesa utilitzava aquesta fórmula per despistar els advocats, familiars, etc., sobre on parava el detingut. A més, aquest desconeixia on el portaven i, la majoria dels deportats fins i tot ignoraven que anaven a ser enviats a un tercer país. A vegades, se n'assabentaven ja a l'avió per algun comentari indirecte dels policies que els custodiaven.

Però on més s'evidenciava la vulneració dels drets humans era un cop s'arribava al nou lloc de residència. El primer amb què es topaven era que se'ls prohibia l'assistència lletrada; un dret que tenen els detinguts. A continuació s'adonaven que la deportació era com estar en una presó a milers de quilòmetres de la seva terra. Alguns vivien amb els policies

i la majoria no tenien cap paper que els acredités com a deportats, refugiats o el que fos.

3.- En no estar la deportació recollida en cap normativa, això donava molta màniga ampla tant al Govern francès com a l'espanyol. El primer perquè va poder utilitzar la mesura com li va interessar. Al no existir cap document que contingués la disposició de la deportació, ningú podia emparar-se en un text legal per rebatre el procediment. El segon va aprofitar la falta de normativa per tenir controlades, a milers de quilòmetres, unes persones que li eren incòmodes. El Govern espanyol l'únic que havia de fer era pagar cada mes perquè el país subdesenvolupat estigués content i seguís custodiant els etarres. En un país del primer món aquest vassallatge no hagués pogut ocórrer perquè la mesura s'hagués hagut de basar en unes premisses oficials que la deportació no tenia.

4.- La quarta és que si amb la deportació es pretenia desestabilitzar totes les branques d'ETA (es van deportar membres d'ETAm, ETAp i dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*), la història actual és el clar exemple de la ineficàcia de la mesura. ETA va seguir existint.

La *razzia* de 1984 va possibilitar deportar a persones de totes les faccions del grup. Malgrat això, com es queixava el Govern espanyol, la majoria dels deportats no formaven part de la direcció. De fet, els únics deportats d'aquesta van ser *Txomin* i *Antxon*. Això va fer que l'organització es pogués reestructurar i que continués en acció.

5.- França havia de donar alguna mostra de confiança en la democràcia espanyola. Havia de fer veure als seus veïns que havia deixat de creure

que els bascos estaen perseguits i que havien de rebre asil polític. Tot i això, no estaven convençuts d'extradir i van proposar una alternativa. Per tant, la deportació va ser un assaig francès i per justificar-la es va presentar com una opció millor abans que l'extradició. Una idea que els propis refugiats bascos no compartien, ja que ells van denunciar “que las deportaciones son extradiciones camufladas”²¹². Després d'haver estudiat com funcionaven les deportacions podem constatar que per a nosaltres la deportació va acabar essent una mesura pitjor que l'extradició. En aquesta darrera almenys l'implicat tindrà un judici amb una condemna que anirà restant anys amb el pas del temps i, fins i tot, si s'escau, es podrà acollir a les redempcions del codi penal. En canvi, en la deportació la pena (tot i no haver estat dictada per un jutge) és a perpetuïtat, com passava al segle XVIII quan s'expulsava els delinqüents a colònies. Per tant, els francesos van iniciar la deportació com un assaig per evitar l'extradició, que consideraven una mesura extrema i, al final, la jugada se'ls va invertir i la deportació va acabar essent més un camí sense retorn que un assaig.

²¹² “Presos de Pau: «Las deportaciones nos abocan a futuras extradiciones», *Egin*, 19/08/1984, p. 3.

3.2. ELS TERCERS PAÏSOS

Quan França i Espanya van acordar deportar bascos, la decisió implicava haver de demanar favors a tercers països i l'elecció es va fer per afinitat i, sobretot, per dependència. És a dir, es va proposar la rebuda d'etarras a països en vies de desenvolupament que encara depenien de la col·laboració de les metròpolis i que estarien disposats a fer el que fos que Espanya els demanés per tal de rebre ajudes econòmiques d'aquesta.

La situació jurídica als països de deportació era nul·la, com acabem de constatar a l'anterior capítol, no obstant, cadascun tenia una manera de tractar els refugiats bascos. Això depenia dels acords a què havien arribat amb Espanya i també de les idees polítiques i de convivència del mateix país.

A més, el fet que els membres d'ETA fossin enviats a deu països diferents va significar per ells una internacionalització del conflicte. Van tractar d'aprofitar la situació i treure'n partit. Ja que s'havien de quedar a l'estranger per temps indefinit, van tractar de fer visible el problema d'Euskadi allà on estaven. Sobretot a països com Veneçuela i Cuba van aconseguir que no els veiessin com a terroristes (com pretenia Espanya), sinó com a lluitadors polítics.

Aquest capítol pretén descriure com era la vida dels deportats a cadascun del països on van ser enviats i il·lustrar la diferència d'hàbitat entre uns i altres.

3.2.1 Els americans

3.2.1.1 Panamà

El 10 de gener de 1984 van ser detinguts sis refugiats bascos que passades unes hores serien introduïts en un avió per ser deportats a un tercer país. Després de fer una escala a l'illa de Guadalupe (departament francès situat al mar Carib), van acabar recalant a Panamà.

Aquest va ser el primer lloc que es va comprometre a rebre deportats una vegada Julio Feo (secretari general del president Felipe González entre 1982 i 1987) n'havia preparat el terreny:

El día 30 por la mañana (deseembre de 1983) me llamó el presidente a su despacho y me pidió que me dispusiera a ir a Panamá a conseguir que aceptaran a once etarras que iban a detener en Francia para expulsarlos a un tercer país. La cena con Mitterrand del día 20 empezaba a hacer efecto.

[...] Cuando salí del despacho del presidente, llamé a los amigos panameños para decirles que llegaba a la mañana siguiente y quería entregar una carta de Felipe al presidente De la Espriella. [...] Me recibió cordialísimamente. Le entregué la carta y le expliqué la razón de mi visita. Me dijo que ellos se podían hacer cargo de seis etarras (com va acabar succeint), pero que once eran muchos. Ante mi insistencia sobre la necesidad de encontrar lugar para los cinco restantes, el propio De la Espriella sugirió que llamáramos a Carlos Andrés Pérez a Venezuela. Lo hizo él mismo y quedamos en que yo tomaría el primer vuelo que hubiera a Caracas para hablar con Carlos Andrés. Acordamos

con los panameños la forma de ponernos de acuerdo cuando tuvieran que llegar los etarras y me despedí del presidente.²¹³

La visita de Feo va donar fruits i els membres d'ETA van ser rebuts per Panamà i dirigits a un quarter de l'exèrcit del país. Passats tres dies de la detenció, el diari *Egin*²¹⁴ publicava les primeres impressions dels deportats de la mà de Karlos Ibarguren:

Estamos en un cuartel del Ejército de Panamá que se llama “Los Tigres” y nos están tratando de p... madre desde que llegamos ayer a las tres de la madrugada. En seguida nos dieron de comer y nos compraron ropa, porque esos c..... de franceses nos han tenido en Guadalupe sin darnos de comer ni de beber. Ahora, sin embargo, estamos en este cuartel; la gente es muy abierta y disponemos de una sala con televisión, teléfono y aire acondicionado.

Ell mateix relatava anys després com havia estat la permanència a Panamà:

Sí, en Panamá primero nos llevaron a un cuartel militar. Y Laboa²¹⁵ habló con los jefes militares y Noriega (cap d'Estat i comandant en cap de la Guardia Nacional entre 1983 i 1989) para que nos sacaran de allí... Después nos llevaron a un hotel situado en una playa paradisíaca (hotel Playa Corona, situat a una zona turística coneguda com a Punta Chame, a l'oest de la ciutat de Panamà). Ya no éramos seis, porque había llegado Joxe Ángel (Urtiaga, arribat el 12 de març). ¿Solos, dices? No

²¹³ Julio Feo, op.cit, p. 331.

²¹⁴ *Egin*, 13/01/1984, p. 3.

²¹⁵ Monsenyor José Sebastián Laboa, ja estmentat, era el nunci del Vaticà a Panamà i des de l'arribada dels bascos al país, se'n va preocupar perquè eren paisans, ja que ell era natural de Pasaia (Guipúscoa).

estábamos solos, sino acompañados por 12 policías (de la Guardia Nacional panamenya) que tomaron el hotel como si fuera un cuartel. Entonces el Gobierno español debió de protestar por la cuantía de los gastos, y nos llevaron a la casa de un militar retirado. A los 7 y a los 12 policías, sí. No nos llevábamos mal.²¹⁶

Malgrat els canvis, l'estada d'aquestes sis persones a Panamà va ser momentània. Des d'un primer moment aquest país va assegurar que només estava efectuant un gest de col·laboració amb Espanya i que seria un país de rebuda efímera, fins que Espanya trobés un nou lloc on enviar els refugiats. Amb l'arribada de les eleccions, les primeres des de 1968, Panamà va exigir traslladar els etarres perquè el Partido Demócrata Cristiano (PDC, partit de l'oposició) estava escampant rumors sobre què els bascos estaven al país per entrenar els integrants de la Guardia Nacional. Finalment, l'1 de maig de 1984 els deportats van ser rebuts per Cuba i hi van viatjar amb un passaport emès per ACNUR. Tot i l'enviament, abans d'acceptar, però, van imposar una condició: que els asseguressin que Panamà mai més rebria bascos deportats.

No havia passat ni un mes de les eleccions i de la promesa que, quan la situació es va normalitzar, els panamenys es van oblidar de la paraula donada i van tornar a rebre membres d'ETA. Suposem que en el convenciment alguna influència hi devia tenir la visita a Panamà del general de la Guàrdia Civil, José Antonio Sáenz de Santamaría, acompanyat pel seu cap de l'Estat Major, el general Andrés Casinello, ja que la visita i els nous enviaments conflueixen en el mateix mes de juny.

²¹⁶ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 56.

La segona remesa de refugiats bascos va acabar composta per cinc *milis* i tres militants dels Comandos Autónomos. Primer van ser enviats al quarter de Tinajitas durant un mes. A continuació, durant un altre mes van estar hostatjats a l'hotel Gorgona Jones, situat a una platja anomenada Punta Chame, seixanta quilòmetres a l'oest de Panamá. Allí es van quedar fins que es van rebre queixes i van ser traslladats, de nou, al quarter de Tinajitas. Allí vivien tots en una habitació de vint metres quadrats, vigilats permanentment pels soldats i sense possibilitat de sortir²¹⁷. Finalment, el mes de setembre de 1984 van ser traslladats a una residència privada. Les discrepàncies entre ambdues faccions van fer que els panamenys acabessin per ubicar els membres de cadascuna en llocs diferents. Els autònoms vivien al barri de Río Bajo i els *milis* al de Las Cumbres. En aquests nous habitatges podien moure's per la ciutat amb un paper que contenia el telèfon dels serveis d'intel·ligència de Noriega²¹⁸ i que els acreditava en cas de qualsevol problema. A part d'això, "los deportados de Panamá viven en una situación que, para calificarla con benignidad, se puede considerar como irregular, pues ni son ni están ni pueden demostrarlo. Al contrario que en Venezuela, ninguno de los deportados de Panamá ha tenido nunca papel alguno que les permitiera demostrar quién era, ni mucho menos un permiso de estancia que les autorizara a trabajar"²¹⁹. Hem de subratllar també que tenien les visites racionades, la premsa els arribava retallada i subsistien amb 300 dòlars mensuals per persona que els lliurava l'ambaixada. Aquesta última particularitat se'ls va concedir gràcies als tràmits de monsenyor Laboa.

²¹⁷ *Egin*, 04/07/1984, p. 7.

²¹⁸ També estaven en possessió d'un paper del major Valdonedo, el responsable del grup, on els donava algunes instruccions de convivència. Veure Annexos, p. 454.

²¹⁹ "Las nuevas rutas del exilio vasco", Cuadernos monográficos, *Punto y Hora*, septiembre de 1985, pp. 59 i 60.

Les relacions entre Espanya i Panamà es van regular de forma institucional a l'agost de 1984 en arribar a un "acuerdo básico de colaboración entre Estados"²²⁰. Aquest va ser signat com a conseqüència de la visita a Madrid del coronel Roberto Díaz Herrera, segon cap de les Fuerzas de Defensa de Panamà.

Durant aquesta deportació, al mes de novembre de 1984, va tenir lloc un fet inesperat: José Ignacio Otaegi Múgica va decidir acollir-se a les mesures de reinserció oferides pel Ministeri de l'Interior espanyol. Va ser el primer deportat reinserit i el seu gest va fer creure al Govern que podria persuadir a la resta d'expulsats. Tant és així que al febrer de 1985 va córrer la notícia que els refugiats bascos de Panamà s'havien acollit a la mesura. Per desmentir-ho aquests van enviar un comunicat al diari *Egin*²²¹; un gest important si tenim en compte que no hi havia gaires manifestacions públiques per part dels deportats:

Ante la noticia difundida por la mayoría de los medios de comunicación sobre la aceptación por nuestra parte de acogernos a las medidas de arrepentimiento, queremos hacer constatar lo siguiente:

- »1.- Que esta información es totalmente falsa y que su fundamento solamente hay que buscarlo dentro de la aplicación, por parte del Gobierno socialista español y sus secuaces, entre los que se encuentran ciertos medios de comunicación bien conocidos por el pueblo vasco, de otro de los puntos del Plan ZEN²²², referente a intoxicación informativa.
- » 2.- Que durante los ocho meses que llevamos en Panamá las únicas propuestas que nos han sido hechas han sido las siguientes:

²²⁰ *El País*, 04/08/1984.

²²¹ "Los refugiados vascos en Panamá niegan que se hayan acogido a la «reinserción»", *Egin*, 23/02/1985, p.7.

²²² Veure *Supra* pp. 68-71.

a) arrepentimiento, con el resultado de todos conocido de la traición y abandono por parte del excompañero Ignacio Otaegi.

b) ofrecimiento de pasaportes falsos para entrar en Nicaragua.

Las cuales en su debido tiempo fueron hechas públicas por nuestra parte para conocimiento del pueblo vasco, encontrándonos hoy en día en una situación de inseguridad pues seguimos estando en Panamá de tránsito y sin ningún reconocimiento legal por parte del Gobierno panameño, no sabiendo todavía cual será nuestro próximo destino, no descartando una posible extradición.

» 3.- Quisiéramos aprovechar esta ocasión para pedir al pueblo vasco que siga alerta y dando la respuesta necesaria a toda esta ofensiva de intento de aniquilamiento del movimiento nacional de liberación vasco que una vez de acuerdo los dos gobiernos, español y francés, comenzó con la desaparición de Joxi i Joxean (Lasa i Zavala) y demás asesinatos efectuados por el siniestro GAL en Iparralde, con el beneplácito de las autoridades francesas, siendo el colofón el asesinato de Santi (Brouard) en Hegoalde (País Basc espanyol); luego la puesta en marcha de una política de deportaciones y traiciones que sabemos cuándo comenzó pero no cuándo terminará.

Por lo tanto queremos dejar bien claro por nuestra parte nuestro total rechazo a la política de arrepentimiento, siendo hoy en día la única solución viable la aceptación de la Alternativa KAS.

En aquesta declaració pública d'intencions, els refugiats afirmaven que estaven a Panamá "en tránsito", una situació que va canviar l'any 1990. El 20 de desembre de 1989 es va produir la invasió americana de Panamá que tenia per objectiu la detenció del general Noriega, a qui acusaven de narcotràfic. Amb la nova situació al país els deportats van haver de buscar ajuda ja que si els detenien els americans no tenien cap paper amb què poder justificar la seva estada al país. L'advocat Miguel

Castells²²³ explicava els fets: “Cuando los *yankees* invaden Panamá los deportados están sin papeles. Contacté con Laboa (el nunci) y éste dice que les concede asilo diplomático si llegan a la nunciatura. Llegaron. Y después también se refugió Noriega. España gestionó la salida de estos deportados”.

La nunciatura va ser el refugi dels deportats durant tres mesos. En aquest temps, com acabem de citar, van compartir lloc d'acollida amb el buscat Noriega. Gràcies a les gestions de Laboa i, amb el consentiment espanyol i americà, el 10 de febrer de 1990, finalment, els refugiats bascos van abandonar Panamà i van ser enviats a Veneçuela. Un d'ells, però, el membre dels Comandos Autónomos, Julián Tena, va decidir quedar-se malgrat la situació convulsa del país.

3.2.1.2. Veneçuela

Els primers contactes amb Veneçuela per incloure-la en l'entramat de la deportació vénen del mateix viatge que el secretari de Felipe González, Julio Feo, va fer a Panamà en els últims dies de 1984. En l'apartat anterior ja citàvem les paraules de Feo fent referència a la visita a Veneçuela, que va ser preparada pel president de Panamà, De la Espriella:

Ante mi insistencia sobre la necesidad de encontrar lugar para los cinco restantes, el propio De la Espriella sugirió que llamáramos a Carlos Andrés Pérez a Venezuela. Lo hizo él mismo y quedamos en que yo

²²³ En l'entrevista concedida a l'autora el 04/11/2009.

tomaria el primer vuelo que hubiera a Caracas para hablar con Carlos Andrés.

Una vegada facilitada l'aproximació amb l'anterior president de Veneçuela (1974-1979), Carlos Andrés Pérez, Julio Feo va viatjar des de Panamà fins a Caracas.

Allí Carlos Andrés me recibió enseguida. Hablamos, le conté cuál era mi problema y me aseguró que lo iba a resolver. [...] Al día siguiente volvimos a hablar, esta vez por teléfono. Me aseguró que podíamos contar con Venezuela para que los franceses enviaran a los cinco etarras y, afectuoso como siempre, me deseó un buen viaje. Esa misma tarde salí para Madrid donde llegué por la mañana del día 2 de enero. Misión cumplida.²²⁴

La “missió complerta” de Feo va estar refermada pel viatge que el president, Felipe González, va fer a principis de febrer a Caracas amb motiu de la investidura del nou president electe, Jaime Lusinchi. Totes aquestes temptatives per iniciar la deportació es van formalitzar al mes d'abril, quan van arribar José Antonio Gastón Sádaba i Venancio Sebastián Horcajo. Mesos després aquest darrer trencaria la deportació per reincorporar-se a ETA. No obstant, abans ja s'havien rebut sis nous militants. L'octubre de 1987 van ser-hi enviats Jokin Yzeta, Iñaki López de Bergara i Juan Carlos García Gaztelu que van ser retornats a França un mes després a causa que Veneçuela considerava que ningú els havia avisat del lliurament. Tot i això, el gruix dels deportats que rebé aquest país es produí al 1989 amb la ruptura de les converses d'Alger. Veneçuela va rebre un nombre tan considerable de refugiats,

²²⁴ Julio Feo, op.cit, pp. 331 i 332.

onze, gràcies a l'amistat personal de Felipe González amb el president veneçolà del moment, Carlos Andrés Pérez (que va ocupar el càrrec per segon cop entre 1989 i 1994).

El mismísimo embajador de España en Caracas, Amaro González de Mesa, los recibió en la rampa 4 del Aeropuerto Internacional de Maiquetía, a su llegada en un avión del Ejército español.

Funcionarios de la DISIP escoltaron al grupo de los once hasta el hotel Le Mirage, en Sabana Grande, uno de los barrios más turísticos y elegantes de Caracas, mientras se les buscaba residencias definitivas.²²⁵

Pilar Iparragirre²²⁶ afegeix a aquesta descripció de la rebuda que al poc temps d'estar a l'hotel van ser atacats:

Al arribar a Maiquetía (aeroport de Veneçuela), quedaron en manos de la Policía venezolana, que los trasladó rápidamente a un hotel, haciendo correr la voz de que los que así llegaban eran unos importantes deportistas de incógnito. El hotel se llamaba Mirage. Y allí los instalaron provisionalmente, en el noveno piso del edificio. Al poco tiempo, unos desconocidos dispararían contra la habitación en que se hallaban Juan Miguel Bardesi, su compañera Begoña Trasbiña y su hijo de pocos meses. Los hechos ocurrieron en mayo de 1989, y aún en 1995 ninguno de ellos sabía nada del porqué del ataque ni de quién lo llevó a cabo.

Se'ls hi van concedir visats temporals de transeünts per una durada d'un any i la condició que se'ls va posar va ser la de no immiscir-se en política i respectar les lleis veneçolanes. Posteriorment a l'arribada dels

²²⁵ Antonio Salas, *El palestino*, Madrid, Temas de Hoy, 2010, pp. 491 i 492.

²²⁶ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 143.

onze i, per acabar, els últims deportats que van arribar a Veneçuela van ser els provinents de Panamà el 1990. De totes les persones deportades que va rebre Veneçuela, hem de ressenyar que van morir víctimes de malalties, Juan Miguel Bardesi i Luis María Zuloaga, el 1993 i 1994 respectivament. Malgrat aquests fets desgraciats, la vida a Veneçuela era bastant favorable. Si bé és cert que estaven controlats per la DISIP (Dirección General Sectorial de los Servicios de Inteligencia y Prevención), la policia veneçolana, que els renovava la documentació²²⁷ cada mes, tenien llibertat de moviments, rebien una assignació mensual oficial que els permetia mantenir-se i comptaven amb la ajuda de les xarxes de solidaritat amb el poble basc veneçolanes que els ajudaven a trobar feina²²⁸.

La majoria dels deportats es va col·locar en el sector de la restauració i hi va haver qui, fins i tot, va muntar el seu propi negoci, com fou el cas d'Arturo Cubillas, amb el seu restaurant *Oker's*. Molts dels seus companys de deportació també es van convertir en socis del negoci. Estem parlant d'Enrike Pagoaga Gallastegi, Gabriel Segura, María Ángeles Artola i Iñaki Arruti. D'altres com Kepa Viles Escobar es van dedicar a la comercialització de peix i també van fundar una empresa, de nom *Sotera*. A més, era un dels subministradors de peix de l'*Oker's*. A part d'aconseguir treball, els deportats, gràcies a aquest i a l'assignació mensual que rebien, es van poder procurar vivenda, la qual cosa suposava que no haguessin de viure tots junts i poguessin viure on elegissin, al llarg de tot el territori veneçolà²²⁹.

²²⁷ Un exemple de la documentació que posseïen, com hem assenyalat anteriorment, es pot comprovar als Annexos, p. 452.

²²⁸ Florencio Domínguez, *Las conexiones de ETA en América*, Barcelona, RBA, 2010, p. 219.

²²⁹ L'abril de 1996 el diari *ABC* revelava els llocs de residència i treball dels deportats a Veneçuela per tal de reclamar al Govern espanyol que en demanés l'extradició. Van

Amb la pujada d'Hugo Chávez al poder, Arturo Cubillas va deixar el seu treball a l'*Oker's* per un al Ministerio de Agricultura y Tierras. Al 2002 va ser detingut per la DISIP per no haver-se presentat a renovar la documentació, per bé que a les quatre hores va ser posat en llibertat ja que Espanya no va cursar la procedent demanda d'extradició²³⁰.

El 1996 els refugiats bascos van disgustar les autoritats de Veneçuela a causa de la fugida del país de cinc membres, els quals van decidir trencar la deportació. Quatre van formar part del col·lectiu de bascos que es va tancar a la catedral de Baiona l'estiu de 1996 i l'altre va marxar a Bèlgica on va sol·licitar asil, que li va ser denegat.

Encara que els deportats bascos van deixar de ser notícia als noranta, el Govern d'Hugo Chávez va tornar-los a l'actualitat. La primera polèmica va tenir lloc el desembre de 2006 quan va sortir a la llum que Hugo Chávez estava sol·lícit de concedir la nacionalitat veneçolana a alguns dels deportats (Lorenzo Ayestarán, Eugenio Barrutiabengoa, Miguel Ángel Aldana Barrena i Jesús Urteaga Repelles), amb la qual cosa evitarien qualsevol demanda d'extradició. El text de l'acord contenia que:

El Estado de Venezuela reconoce la presencia en el país de ciudadanos vascos y vascas, en condición de asilados políticos desde los años 80, como consecuencia de un acuerdo entre el Estado de España y Venezuela. Reconoce a su vez que estas personas han permanecido

publicar un mapa amb els noms i els llocs concrets que citem als Annexos, p. 456. Els articles concrets van aparèixer a l'*ABC* els dies 8 i 9 d'abril de 1996.

²³⁰ Aquesta situació ja s'havia repetit al 1990, quan el deportat Eugenio Barrutiabengoa va restar detingut durant quaranta dies per la Policia veneçolana. Finalment, aquesta el va deixar en llibertat ja que Espanya no va procedir a sol·licitar-ne l'extradició. Fonts de la Fiscalia de l'Audiència Nacional van assenyalar que quan el jutge Carlos Bueren va preguntar al Govern per què havia deixat transcórrer el termini per fer la demanda, aquest va contestar que "per motius polítics". Veure *ABC*, 09/04/1996, p. 19.

durante todos estos años en estricto apego a la Constitución y a las leyes venezolanas.

Estos ciudadanos vascos y vascas llegaron desde Francia, Argelia y Panamá, mediante negociaciones llevadas a cabo por los distintos Estados parte. Varios de estos asilados políticos cumplieron con todos los requisitos legales para adquirir la nacionalidad venezolana y adquirieron la nacionalidad venezolana gozando de todos los derechos. En cuanto a aquellos, que cumpliendo con los requisitos no han solicitado todavía la nacionalidad venezolana, el Estado de Venezuela se compromete a otorgar todas las garantías para que realicen el procedimiento de ley pertinente, incluyendo a los ciudadanos vascos Eugenio Barrutiabengoa, Lorenzo Ayestarán, Jesús Ricardo Urteaga y Miguel Ángel Aldana.²³¹

Quan la notícia va arribar a orelles del Govern espanyol, aquest es va moure per evitar-ho, ja que no podia ser que es concedís la nacionalitat a etarres que tenien causes pendents amb la Justícia espanyola. Unes causes que si es comprovava que no havien prescrit podien suposar que els jutges iniciessin les peticions d'extradició corresponents. Arran de la pressió espanyola, Chávez va desistir de donar-los la nacionalitat. L'any 1996 ja s'havien sol·licitat formalment les extradicions d'Eugenio Barrutiabengoa i Miguel Ángel Aldana, i el Govern de Chávez les va refusar²³². D'aquest darrer, concretament, es va dictar una ordre internacional de detenció com a conseqüència d'una denúncia presentada per l'Asociación Víctimas del Terrorismo (AVT) després

²³¹ Florencio Domínguez, op.cit, 2010, p. 228.

²³² L'any 2002 el Govern de José María Aznar també va cursar l'extradició de set etarres i la DISIP va contestar oficialment que no havia pogut localitzar-ne a cap. Una raó falsejada, perquè sabem que aquesta els regulava els papers de residència cada mes. Aquesta posterior demanda d'extradició contra Eugenio Barriutabengoa es pot veure als Annexos, p. 457.

que el diari *ABC* publicqués l'adreça de la seva residència a Veneçuela.²³³

La segona controvèrsia amb aquest país data de finals de febrer de 2010 quan va ser detingut el dirigent militar d'ETA, Ibon Gogeoetxea, juntament amb el comando que dirigia. Això no tindria transcendència per a Veneçuela si no fos perquè entre els integrants d'aquest comando hi havia Lorenzo Ayestarán, un dels deportats als quals el Govern de Chávez pretenia concedir la nacionalitat l'any 2006.

I el darrer xoc amb Veneçuela es va veure enllaçat amb aquest darrer esdeveniment citat perquè va ocórrer només dos dies després. Es tractava de la publicació de l'auto de processament²³⁴ que el jutge Eloy Velasco dictava contra alguns del deportats de Veneçuela i contra membres de les Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC) per la seva presumpta vinculació. El jutge basava gran part de les seves acusacions en la informació que contenia un ordinador pertanyent a les FARC colombianes confiscat en una operació militar contra aquestes. L'aparell incloïa un arxiu que parlava de les trobades dels colombians amb membres d'ETA residents a Veneçuela (i que en el seu dia van ser deportats) per fer entrenaments. A més, Velasco assegurava haver trobat indicis suficients d'una “manifesta cooperació governamental” del Govern d'Hugo Chávez, ja que aquest hauria facilitat protecció als membres d'ETA per arribar a la selva veneçolana a compartir cursets amb les FARC²³⁵. Un cop destapada la trama, el Govern espanyol va reclamar explicacions al president

²³³ *Ibidem*, p. 229.

²³⁴ Es pot consultar l'auto de processament complet a: *El Mundo* [en xarxa], Madrid, 2010, <http://estaticos.elmundo.es/documentos/2010/03/01/auto_farc_eta.pdf>, [Consulta: 08/07/2010].

²³⁵ V. José María Brunet, “España exige a Chávez que aclare la supuesta cooperación con ETA”, *La Vanguardia*, 02/03/2010; D. Martínez i J. Pagola, “El juez Velasco denuncia que el Gobierno de Chávez colaboró con ETA y las FARC”, *ABC*, 2/3/2010.

veneçolà²³⁶. A més, també volia justificacions sobre la persona que Velasco assegurava que va organitzar les trobades amb les FARC, Arturo Cubillas. Donava la casualitat que aquest treballava pel Govern de Veneçuela i el Govern espanyol exigia proves que evidenciessin que aquest subjecte ja no tenia vincles amb ETA i es dedicava exclusivament al seu treball públic. Pocs dies després de l'enrenou, va tornar la calma i no es va saber res més del tema. Semblava que Chávez havia convençut el Govern espanyol de què tenia controlats els bascos i que, per tant, no calia que tramitessin cap extradició. S'infereix que el president espanyol, Rodríguez Zapatero, va desistir de tot intent un cop va escoltar les declaracions de Chávez, que creia que no era molt seriós canviar l'estatus dels refugiats d'acollits a terroristes, depenent de qui ocupés la presidència d'Espanya²³⁷.

D'aquesta manera es va resoldre l'últim capítol del contenciós entre Espanya i Veneçuela pel tema dels integrants d'ETA deportats a aquest país als vuitanta. Segurament només serà un punt i a part ja que és un problema que Espanya entén que no el va tancar de la millor manera i, per tant, continua present.

3.2.1.3.Cuba

La necessitat de trobar nous països on enviar els refugiats bascos va fer que Felipe González comencés a pensar a quines opcions podia

²³⁶ Tot i que la primera reacció de Chávez va ser de qualificar les acusacions del jutge Velasco com a “señalamientos infames” i “inacceptables”, dies després va matisar les seves declaracions i va assegurar que els etarres establerts a Veneçuela no tenen relació amb ETA, però que si el Govern espanyol li demostrés el contrari actuaria contra ells.

²³⁷ Antonio Salas, op.cit, p. 495.

recórrer. La visita inesperada de Fidel Castro a Madrid al febrer de 1984 li va posar al davant.

El dia 17 aterrava a Espanya el líder cubà juntament amb el seu homòleg nicaragüenc, Daniel Ortega. Ambdós venien de l'enterrament del màxim dirigent de l'URSS, Yuri Andropov, i feien una escala de cinc hores a Madrid. Aquest temps va ser aprofitat per González per sondejar Castro sobre l'enviament de membres d'ETA al seu país²³⁸.

A partir de llavors, els rumors que Cuba seria un dels nous països de deportació van ser constants. Espanya no perdia l'oportunitat per aconseguir el seu objectiu i al mes de març el ministre d'Afers exteriors espanyol, Fernando Morán, es reunia amb el cubà, Isidoro Malmierca, a l'aeroport de Barajas durant una escala d'aquest a Espanya.

Finalment tot es va precipitar com a conseqüència de la situació política de Panamà. Aquest país, com hem explicat abans, havia de convocar eleccions i els seus dirigents volien allunyar els etarres per tal que l'oposició deixés de pressionar-los. D'aquesta manera, tal com havia passat amb Panamà i Veneçuela anteriorment, Julio Feo²³⁹ va efectuar un dels seus viatges llampec per solucionar el tema de les deportacions:

Con motivo de los cambios políticos que habían tenido lugar en Panamá, el Gobierno de la república centroamericana nos pidió que le recolocáramos a los seis etarras que habían recibido. El presidente decidió que yo viajara a Cuba a solicitar a las autoridades cubanas que los acogieran. El día 11 de abril, después de una conversación con el embajador cubano, salimos juntos hacia La Habana. [...] Yo llevaba una carta para el gobierno cubano, que entregué al vicepresidente Carlos Rafael Rodríguez; me dijo que aceptarían a los etarras, pero que ellos

²³⁸ *La Vanguardia*, 17/02/1984.

²³⁹ Julio Feo, op.cit, 1993, pp. 354 i 355.

no iban a ser carceleros de nadie. El caso es que los aceptaron y han residido desde entonces en Cuba cinco de ellos, pues el sexto, creo que era Peio el viejo, salió de Cuba al cabo de unos meses (setembre de 1986), es de suponer que con la anuencia del Gobierno cubano. No nos lo notificaron. Sí nos llegaron noticias de las malas relaciones entre los etarras, porque dos o tres eran «polis» y el resto «milis».

Amb tantes gestions, al final, com conclou Feo, “el caso es que los aceptaron” i el primer de maig de 1984 els refugiats bascos que vivien a Panamà van ser acollits per Cuba, la qual va exigir la conformitat dels deportats per acceptar la seva entrada al país²⁴⁰. Com sabem, els membres d’ETA van refusar el passaport espanyol i el panameny per viatjar cap a Cuba. Llavors, Panamà va recórrer a l’Alt Comissariat de l’ONU per als Refugiats (ACNUR) per tal de concedir-los una carta acceptada a tot el món com a passaport de curs legal i amb aquest paper s’efectuà el viatge cap a La Havana.

En una entrevista concedida a l’agència espanyola de notícies EFE²⁴¹ passat un any, Castro parlava dels deportats i de per què va prendre la decisió de rebre’ls:

Los etarras están aquí a solicitud del Gobierno español. Nosotros no queremos aparecer ni cómplices, ni carceleros de los etarras. Una de las condiciones que planteamos fue que si venían a Cuba debía ser voluntariamente y no por la fuerza. No vamos a expulsarlos. Cuando ellos quieran salir del país, tampoco les vamos a prohibir que salgan, ni mucho menos. Nosotros no los andamos vigilando, lo que nos interesa es que respeten las leyes de nuestro país.

²⁴⁰ Opinió de Miguel Castells recollida a Pilar Iparragirre, op.cit, p. 93.

²⁴¹ “¿Qué pasa con los etarras, comandante?”, *Egin*, 20/08/1985, p.16.

El problema no nos conviene a nosotros, pero no les tenemos miedo a los problemas, y la razón por la que tomamos aquella decisión fue por consideración a España, consideración a Panamá y consideración a los etarras también, porque si bien con los Gobiernos de Panamá y España tenemos consideraciones políticas, con los etarras podemos tener consideraciones humanas.

En un primer moment, Castro es va comprometre a donar-los permís de residència durant sis mesos. Passat aquest temps va decidir que podien quedar-se el temps que creguessin oportú. “No vamos a expulsarlos ni a negarles la hospitalidad. Cuando quieran marcharse del país, pueden marcharse”²⁴². Per tant, se’ls va concedir un document d’identitat que el Govern cubà els renovava anualment com a residents temporals.

Amb l’arribada a Cuba, el grup de bascos va ser distribuït en dues cases (milis i polimilis) a una distància de tres quilòmetres l’una de l’altra. I, a diferència de Panamà, tenien total llibertat de moviments. La Havana els facilitava una subvenció econòmica i els permetia una trucada internacional cada quinze dies. A més, podien rebre visites i informació de l’exterior i treballar voluntàriament per el Govern. Per tant, com deia Luziano Izagirre, a Cuba eren uns privilegiats²⁴³. Karlos Ibaruren, *Nervios*, relatava com van ser els primers mesos a l’illa:

En los primeros seis meses de estancia en Cuba, se nos mostró toda la isla. Pasábamos unos días en Santiago de Cuba, otros en Pinar del Río, Guantánamo... e íbamos conociéndolo todo: instalaciones sanitarias,

²⁴² “Los deportados vascos recibidos por Cuba pueden salir del país cuando lo deseen”, *Egin*, 19/02/1985, p. 32.

²⁴³ *Ibidem*, p.32 i veure l’article de Javier García, “Etarras en Cayo Largo”, *El País*, 08/05/1989.

militares, cuarteles, el estado de la agricultura, la ganadería... Las visitas las realizábamos todos juntos, los siete. Así pasamos unos dos años. Hasta que algunos decidieron instalarse aquí con su familia, y pidieron apartamentos propios. Se nos concedieron, así como una ayuda económica con la que alimentarnos y vivir. Nos bastaba y sobraba. Estábamos atendidos por el ICAP (Instituto Cubano de Ayuda a los Pueblos).

No, al principio no podíamos trabajar. Lo que hicimos fue ofrecernos para hacer trabajo voluntario, y siempre que nos llamaban acudíamos²⁴⁴.

Els deportats enviats des de Panamà no van ser els únics que van recalcar a Cuba. Quatre dels que vivien a Cap Verd van decidir marxar d'allí pel seu compte i dirigir-se a Cuba. A aquests també s'havia de sumar el trasllat oficial de Luziano Izagirre per problemes de salut, provinent de Togo. I les anades i vingudes de Tomàs Linaza, el qual viatjava des de Cap Verd a Cuba per realitzar estudis d'infermeria. Quan els va acabar va tornar a Cap Verd amb normalitat.

Durant els primers dos anys els deportats estaven en una situació d'*stand by* perquè no podien dedicar-se a res. A mesura que passava el temps es van fer concessions: estudis, treballs voluntaris i, posteriorment, accedir a un treball. José Miguel Arrugaeta ens aproximava a aquest plantejament:

De trabajar no se habló. Durante dos años y medio ellos tuvieron en la cabeza el siguiente planteamiento: si éstos se van a marchar, no deben ni trabajar ni estudiar. [...] Cuando se dieron cuenta de que nuestra

²⁴⁴Pilar Iparragirre, op.cit, p. 57.

estancia allí era més permanent, empezaron a abrir la mano también en eso. Primero les pedimos autorización para estudiar idiomas. Nos la dieron. Algún compañero empezó a ayudarles a iniciar gestiones para inversión extranjera y tal. También se pudo ir a estudiar a la universidad.²⁴⁵

L'assentament dels refugiats bascos a Cuba va provocar que els mitjans de comunicació espanyols mostressin la seva indignació i publicuessin que: “El Gobierno cubano les ha facilitado trabajo, sueldos y residencia en las viviendas destinadas exclusivamente a los funcionarios del partido y ha facilitado becas gratuitas para que estudien en la universidad”.²⁴⁶ Deixant de banda les males llengües, els refugiats van començar a procurar-se una vida pròspera a Cuba i van introduir-se en negocis com la representació a Cuba de l'empresa d'importació de bacallà islandès Gadusmar i de l'empresa de cooperació tecnològica i industrial amb Cuba, Ugao S.A. Aquestes van ser incloses l'any 1998 dins el macroprocés 18/98²⁴⁷ acusades de ser empreses de blanqueig i

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 132.

²⁴⁶ “Estudios gratis y ocio en el retiro de los etarras en el Caribe”, *Cambio 16*, n°914, 05/06/1989, pp. 22 i següents.

²⁴⁷ L'anomenat macroprocés o sumari 18/98 va començar el 1998 amb el desmantellament de diverses empreses que es vinculaven a ETA i també amb la clausura del diari *Egin* i l'emissora *Egin Irratia*. A partir d'aquí es van anar obrint processos contra tots aquells susceptibles d'integrar o col·laborar amb la banda armada. Al mes de desembre de 2007 es va dictar la sentència, que va condemnar a 47 persones. Respecte a l'empresa Gadusmar S.L aquesta resolució va condemnar a quatre persones a entre tretze i onze anys per col·laboració amb ETA i, fins i tot, cita a alguns dels deportats per confirmar-ho: “Las actividades de Gadusmar S.L. en Cuba se relacionaban directamente con las del Grupo Ugao S.L, dependiente de la anterior, y gestionado por un colectivo de miembros de ETA huidos en aquel país, compuesto entre otros por los siguientes individuos: Jesús Lucio Abrisketa Korta, conocido también por *Txentxo*, Agustín Azcárate Intxaurre, también llamado *Kupela*, Karlos Ibarguren Agirre, apodado *Nervios* y José Miguel Arrugaeta San Emeterio, alias *Sonris*.”

d'aportació de diners a l'anomenat per les forces de seguretat, "entorn etarra". Finalment, el 22 de maig de 2009, el Tribunal Suprem va deixar sense efecte el pronunciament relatiu a la declaració d'il·licitud de les seves activitats i a la seva dissolució.

Durant els anys 90 i, sobretot, amb la pujada del Partit Popular al Govern espanyol, les relacions amb Cuba es van tornar tenses i la falta d'ambaixador espanyol a l'illa no ajudava a relaxar-les. Es recriminava a aquest país que no donés cap tipus d'informació sobre els bascos que vivien refugiats al seu territori i la resposta de Cuba era que se l'atacava d'acollir unes persones que estaven a l'illa en virtut d'un favor que li va fer a Espanya als anys vuitanta, la deportació.

Un favor que recentment li ha valgut a Cuba un plus en l'enemistat dels EUA. El Departament d'Estat d'aquest país ha inclòs Cuba dins la seva llista negra de països patrocinadors del terrorisme. La raó era que: "the Cuban Government's support for and tolerance of designated Foreign Terrorist Organizations, including the Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC), Colombia's National Liberation Army (ELN), and Basque Fatherland and Liberty (ETA)",²⁴⁸.

Los acusados Vicente Askasibar Barrutía, Andoni Díaz Urrutia, Juan Pablo Dieguez Gómez y Segundo Ibarra Izurieta, desde las cuentas de Gadusmar S.L. hacían llegar mensualmente a los miembros de ETA refugiados o deportados en Cuba, la suma de unos 1.200 dólares en concepto de sueldo". Veure tota la sentència a *Gara* [en xarxa], Donostia, Baigorri Argitaletxea S.A, 1999, <www.gara.net/agiriak/SENTENCIA18-98.pdf>, p. 131. [Consulta: 01 de juny de 2009].

²⁴⁸ Anna Grau, "E.E.U.U. mantiene a Cuba como «estado terrorista» por acoger a ETA y las FARC", *ABC*, 02/04/2010, p. 26.

3.2.1.4. República Dominicana

La colaboración del Gobierno francés en la lucha antiterrorista se empezaba a notar: ya habían deportado a 23 etarras a terceros países. Este mismo mes (julio) la policía francesa detuvo a Eugenio Etxebeste, *Antxon*, número dos de ETA, que también sería deportado. El presidente me encargó que buscara nuevos acomodos para colocar etarras detenidos en Francia. Esta vez era la República Dominicana. Me trasladé a Santo Domingo y hablé con el presidente de la República y con el jefe de Servicios de Seguridad, siempre ayudado por el bueno de Peña Gómez (alcalde de Santo Domingo entre 1982 i 1986). Los dominicanos aceptaron recibir a *Antxon* y compañía. El 9 de agosto lo deportaron. El régimen de *Antxon* en Santo Domingo era de libertad vigilada; vivía en un apartamento y era vigilado por agentes de la policía dominicana.

A Santo Domingo también fue enviado como agregado a la embajada un comandante de la Guardia Civil adscrito al CESID, quien, junto con miembros del servicio dominicano, debía controlar los movimientos de *Antxon*.²⁴⁹

Com en els tres països antecessors en el trajecte de les deportacions, República Dominicana també va rebre la visita del secretari de Felipe González, Julio Feo, per fer els tractes corresponents. Abans, però, el propi Felipe González havia preparat les gestions via telefònica amb el seu amic Salvador Jorge Blanco, president socialdemòcrata de la República Dominicana. Aquestes van ser efectuades amb presses ja que França havia enviat *Antxon* a Veneçuela, però aquest país es va negar a quedar-se'l i es va haver de trobar una alternativa. A més, l'advocat

²⁴⁹ Julio Feo, op.cit, p. 367.

Miguel Castells afirmava que l'acord entre ambdós països també el va facilitar que al poder de la República Dominicana hi havia un partit (PRD, Partido Revolucionario Dominicano) que pertanyia a la Internacional Socialista, igual que els partits socialistes espanyol i francès²⁵⁰.

De les paraules de Feo citades es desprèn que el primer deportat que la República Dominicana va acollir va ser Eugenio Etxebeste, *Antxon*. Aquest va arribar al seu nou destí el 9 d'agost de 1984 i allí va ser conduït a una caserna i, posteriorment, ubicat a un apartament, on vivia permanentment custodiat per membres del servei de seguretat dominicà, el DNI (Departamento Nacional de Investigación). Les autoritats dominicanes temien que Etxebeste pogués ser víctima d'un atemptat. Una sospita que anys després es confirmà quan va sortir a la llum que el GAL tenia previst viatjar a República Dominicana per segrestar *Antxon*²⁵¹.

Etxebeste relatava, passat un temps de la seva expulsió, com s'havia procedit amb aquesta i quina era la seva vida al país:

La tramitación de mi deportación la realizó el presidente del Estado español al presidente de la República Dominicana, delegando éstos la responsabilidad por parte dominicana en el director del Departamento Nacional de Investigación, Contraalmirante Ceferino Díaz Bolilla y por parte española en el General Casinello. Cuento con un papel provisional de residencia. Vivo en un apartamento que paga el Gobierno español y tengo una pequeña asignación económica que justo me llega para cubrir mi manutención. Los gastos de desplazamiento de la guardia, cuando salgo, corren por mi cuenta [...].

²⁵⁰ Entrevista de l'autora a Miguel Castells el 04/11/2009.

²⁵¹ Veure *Supra*. p. 101.

No tengo derecho a trabajar, y cuando planteé a mis responsables que tenía una oferta de trabajo, me contestaron que... tras consultar con el Gobierno español, han acordado que usted no puede trabajar ni disponer de papeles...²⁵²

Tot i que li havien comunicat que no podia disposar de papers, des del primer moment, a *Antxon* se li va emetre un document segellat pel Gobierno de Concentración Nacional dominicà que contenia que: “La Dirección General de Migración certifica que el ciudadano español Eugenio Etxebeste Arizkuren, se encuentra en la República Dominicana como EXILIADO, sirviendo la presente certificación como documento migratorio que autoriza la estadía en el país de dicho Sr, hasta que se regularice su situación definitivamente”.²⁵³ Li van concedir aquest document amb la condició que no tingués contacte amb dominicans.

Pel que fa al tema treball, és cert que en cap moment el van deixar tenir una feina. De fet, va rebre una oferta laboral del Museu Nacional d’Història Natural per classificar papallones (un lloc que ell havia sol·licitat), però per treballar li van demanar un permís del president de la República. Aquest li va comunicar que el Govern espanyol no permetia que pogués accedir a cap feina. En canvi, *Antxon* posseïa un certificat del Ministeri de Justícia espanyol, datat el 23 de novembre de 1984 (posterior a la seva expulsió de França), on es reconeixia la inexistència de sumaris oberts en la seva contra²⁵⁴.

²⁵² “Dossier Refugiados”, Monográfico *Punto y Hora*, Juny de 1986, p. 38.

²⁵³ El present document, ja citat anteriorment, es pot consultar als Annexos, p. 453.

²⁵⁴ J. J. Echeverría, “El supuesto dirigente de ETA Etxebeste, trasladado a Ecuador”, *El País*, 07/05/1986.

Tot i estar summament custodiat, podia rebre visites dels seus familiars i de gent de l'entorn, així com també rebre trucades d'aquests.

El dia 1 de maig de 1986, Eugenio Etxebeste va ser traslladat a Equador. La raó que es va al·legar va ser la imminència de la celebració d'eleccions presidencials a la República Dominicana. I la presència d'un deportat podia suposar una incomoditat pel Govern, ja que podia ser usat per la oposició com a recurs electoral.

Després de la partida d'*Antxon*, la República Dominicana va tardar poc temps en tornar-se a incorporar al món de les deportacions. Concretament, dos anys, quan van rebre a Miguel Ángel Aldana, al març de 1988. Tot i això, aquest va restar-hi poc temps, ja que just un any després va ser enviat a Panamà. Tanmateix, les deportacions famoses que va acollir Santo Domingo van ser les dels sis interlocutors d'ETA, que van ser-hi traslladats un cop fracassades les converses de pau realitzades a Alger. Això va tenir lloc a l'abril de 1989, passat un mes de la marxa d'Aldana. Els deportats eren: Ignacio Arakama, Belén González, Peio Gantxegi, Juan Manuel Soares Gamboa, Ángel Iturbe i el mateix Eugenio Etxebeste, el qual tornava al seu primer lloc de deportació.

Soares Gamboa al seu llibre *Agur, ETA*²⁵⁵, relatava com van arribar al país i parlava de l'únic paper que els van donar durant l'estada:

En la misma furgoneta firmamos el único documento legal de que dispusimos durante los seis años que yo permanecí en la República Dominicana, el pequeño papelito blanco que evidenciaba la entrada en el país, obligatorio en aduanas, y que rellenamos para poder salir cuanto

²⁵⁵ Matías Antolín i Juan Manuel Soares Gamboa, op.cit, p.188.

antes del aeropuerto. En adelante nos harían cientos de fotografías y tomas de huellas digitales, pero yo, por lo menos, jamás firmé documento alguno, excepto el pasaporte que me permitió el regreso a España.

La República Dominicana mantenía un régimen de deportación fuerza estricta, ya que los deportados vivían custodiados las veinticuatro horas del día por doce miembros de la Dirección Nacional de Investigación (DNI). El responsable de esta vigilancia era el general Guerrero. Las visitas les tenían restringidas, no se les permitía salir al exterior y, si lo habían de hacer, siempre los acompañaba algún agente. Las cartas les recibían obstruidas y con mucho tiempo de retraso, igual que la poca prensa que les llegaba. Vivían en un bloque de apartamentos en la calle Rafael Sánchez, el mismo en el que habían vivido Aldana y Etxebeste los años anteriores. En una habitación dormían Etxebeste y Belén González (que eran pareja) y en la otra la resto. Siempre había un policía haciendo guardia en el comedor de la casa. Esta vivienda no fue la única, ya que durante el tiempo de alojamiento los deportados fueron cambiados de vivienda en cinco ocasiones. Fueron a vivir en el primer apartamento del barrio céntrico de Naco, luego pasaron a la zona de la Avenida Washington, a la casa del barrio de Herrera, al barrio de Arroyo Hondo y finalmente acabaron en la casa de la zona de Alma Rosa. El motivo oficial de estos cambios era por seguridad, pero el real era que el Gobierno de Balaguer pretendía alejar a los deportados de las zonas más céntricas para evitar muestras de apoyo de los dominicanos.²⁵⁶

El Gobierno dominicano, por intermedio del capitán Guerrero, les enviaba dinero semanalmente para que pudiesen comprar el alimento. Durante los últimos

²⁵⁶ Veure Manuel Martorell, "Solos y reclusos en el Caribe", *El Mundo*, 05/06/1995.

dos anys de permanència rebien mensualment uns 60 euros per pagar despeses.

A finals del mes d'octubre de 1989, quan portaven sis mesos al país, el Govern espanyol va tramitar les sol·licituds d'extradició de Belén González i Juan Manuel Soares Gamboa, antics membres del Comando Madrid d'ETA. La idea havia començat a forjar-se a finals de maig de 1989, quan el secretari d'Estat per la Seguretat, Rafael Vera i el seu col·laborador, el comissari Manuel Ballesteros, van viatjar a Santo Domingo. El president dominicà, Joaquín Balaguer, es va comprometre amb ells a lliurar-los els etarres si Espanya en tramitava l'extradició.

No obstant, quan va arribar la sol·licitud espanyola, el Govern de la República Dominicana va fer-se l'orni. Des d'Espanya, però, es va atribuir el canvi d'opinió als contactes de Balaguer amb Carlos Andrés Pérez, president de Veneçuela. Aquest darrer va fer el possible per dissuadir Balaguer i ho va aconseguir. La raó: Pérez no volia que la República Dominicana establís un precedent que podia suposar que Espanya també demanés l'extradició dels etarres a Veneçuela.²⁵⁷

Es van donar més opinions contràries a les extradicions i fins i tot va haver qui va opinar que la mesura era contradictòria a la deportació. Era el cas del vicepresident de la Internacional Socialista i antic alcalde de Santo Domingo, José Francisco Peña Gómez, el qual manifestava que: “Me parece que en cierto modo encierra una contradicción mandarlos y reclamarlos, porque la presencia de los miembros de ETA aquí se hizo con el propósito de alejarlos del territorio español”.²⁵⁸

²⁵⁷ Veure “Carlos Andrés Pérez convenció al presidente de la República Dominicana para que no entregara a cinco etarras”, *El País*, 11/03/1990.

²⁵⁸ *El País*, 31/10/1989.

Una vegada suspesos els tràmits de les extradicions, va sorgir la demanda de reinserció de Juan Manuel Soares Gamboa, el qual mantenia una relació molt tensa amb la resta de deportats. El juliol de 1996 va ser retornat a Espanya, on va comparèixer davant del jutge i va reconèixer les imputacions que se li van fer.

Amb el relleu del president Balaguer per Leonel Fernández, el tema de les extradicions va tornar a posar-se sobre la taula. Tant és així que a mitjan 1997, arran de la visita del president espanyol, José María Aznar, a la República Dominicana, el Govern d'aquest país acceptà les sol·licituds i es va procedir a expulsar a Espanya a Etxebeste, Arakama i Peio Gantxegi. Al final no es va tractar d'una expulsió convencional, sinó que es va utilitzar un procediment més ràpid i que no necessitava tants tràmits: l'expulsió directa. Aquesta venia sustentada per l'article 55 de la Constitució dominicana, el qual facultava per expulsar aquells estrangers "cuyas actividades fueron o pudieren ser perjudiciales al orden público o las malas costumbres".²⁵⁹

Malgrat l'expulsió, van quedar a l'illa Belén González i Ángel Iturbe. Aquests, finalment, l'any 1998 van fugir, aprofitant la poca vigilància que tenien. Això era degut a què els responsables del CESID s'havien relaxat amb els pagaments als dominicans un cop aconseguides les expulsions d'Etxebeste, Arakama i Gantxegi.

Amb les expulsions i aquesta fugida, la República Dominicana deixava de tenir com a inquilins a membres d'ETA deportats.

²⁵⁹ Julio M. Lázaro, "Los etarras Antxon, Makario y Peio, entregados a España por la República Dominicana", *El País*, 10/08/1997.

3.2.1.5. Equador

Equador va entrar dins de la ronda de converses amb nous països que Espanya va iniciar al 1985. Al febrer d'aquest any, el sotssecretari d'Interior, Rafael Vera, i alguns membres del seu equip van fer una ruta per països d'Amèrica (Equador i Perú) i Àfrica (Cap Verd) per tal d'aconseguir convèncer a altres països per rebre refugiats bascos. Després del sí de Cap Verd, va venir el d'Equador, amb la qual cosa, durant 1985 i 1986, Espanya tenia coberta la recepció de deportats si França es disposava a expulsar.

Si l'acceptació de l'acord va ser al febrer, el primer deportat no va arribar-hi fins a finals de juliol. Es tractava d'Alfonso Etxegarai, qui el 13 de novembre concedia una entrevista al diari *Egin* explicant el seu periple i la seva nova vida²⁶⁰.

Me dijeron que el Gobierno de Ecuador me recibía por puras razones de humanidad y hospitalidad. Me presentaron entonces al capitán Zapata, que se iba a encargar de mi custodia. En el coche me llevaron directamente al cuartel de la Policía de Quito. Vino un señor que se presentó como de la Policía de Aduanas y me hizo fotos en todas las posiciones. Zapata, el capitán, me advirtió que iba a pasar una semana en el cuartel, mientras me buscaban algún piso para residir. Que mi llegada había sido demasiado precipitada y repentina, y no estaban preparados. Lo primero que pedí fue permiso para llamara por teléfono a casa para que supiesen dónde estaba. Era un sábado y Zapata me dijo que podría hacerlo el lunes. A pesar de todo no pude llamar ninguna vez en las tres semanas que estuve en el cuartel. Allí me metieron en un

²⁶⁰ Javier S. Erauskin, "En el exilio de Quito, Alfonso Etxegarai mantiene viva la moral y las esperanzas", *Egin*, 13/11/1985, p. 3.

cuarto con un policía en la puerta y otro en el patio. Lo pasé mal aquellos primeros días. De repente, a las cuatro de la madrugada, o a las dos de la tarde, entraba cualquier militar y me encañonaba y me preguntaba a ver quién era... si era un “terrorista” colombiano o alemán. (El treuen del quarter). Fue a las tres semanas. Lo más importante para mí fue que aquel mismo día pude llamar por fin a casa para dar noticias directas desde este piso en el que estoy desde entonces. Vivo en este piso, escoltado continuamente por una pareja de policía. Son un equipo de seis que se relevan cada guardia. Además les cuesta un pastón el mantenerme. Yo he visto las facturas y pagan 30.000 sucres al mes por el alquiler (uns 250 euros) y además, me dan 15.000 (uns 125 euros) sucres para gastos míos, de comida, etc.

Al poc temps, Etxegarai es va assabentar que el règim administratiu a què el tenien sotmès rebia el nom d'*internamiento*. I consistia en: “arresto domiciliario que se aplicaba a los ecuatorianos cuando representaban un peligro para la seguridad del Estado, un arresto transitorio sin recurso alguno”²⁶¹. Per tant, com pensava Etxegarai, era una persona condemnada sense judici ni cap cosa per l'estil²⁶². A més, no tenia cap tipus de paper que l'acredités, quelcom que es va evidenciar quan aquest refugiat va decidir exercir el seu dret a contraure matrimoni. “Cuando fuimos a hacer los trámites descubrimos que mi presencia en el país no estaba registrada oficialmente”²⁶³. Tot i això, va aconseguir casar-se a Equador.

Durant quatre mesos Etxegarai va ser l'únic deportat a Equador, però al mes de novembre va rebre companyia en la persona de Miguel Ángel Aldana. No obstant, abans de convertir-se en companys de pis, Aldana

²⁶¹ Alfons Etxegarai, op.cit, p.70.

²⁶² *Ibidem*, p.59.

²⁶³ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 181.

va passar una setmana a la mateixa caserna on havia romàs Etxegarai. Tenien prohibida la sortida del pis, llevat de dies i hores determinades i sempre acompanyats per la policia. A més, estaven incomunicats, sense poder fer trucades telefòniques, només rebre'n esporàdicament. Respecte a les visites, podien rebre els seus familiars prèvia autorització del Ministeri de Govern. La correspondència se'ls controlava, tenien prohibit parlar en èuscar i tampoc podien rebre premsa basca.

L'advocat Miguel Castells explicava que els deportats estaven controlats pels serveis d'intel·ligència i, fins i tot, els policies d'aquests serveis vivien amb ells. Per aquesta raó Castells qualificava l'estada a Equador com a "cárcel privada".²⁶⁴

La situació viscuda a Equador pels deportats va ser una de les més especials de tota la deportació. Això va ser degut a què durant el procés d'*internamiento*, Etxegarai i Aldana van ser segrestats la nit del 8 de gener de 1986 per un grup de policies, els quals els van interrogar amb tot tipus de tortures i vexacions. Els policies pretenien que els revelessin el lloc d'Euskadi on es trobava el *zulo* del segrestat Juan Pedro Guzmán, retingut per antics companys de comando d'Aldana i Etxegarai.

La versió oficial del Govern espanyol la donava Julio Feo i diferia bastant de la dels deportats:

Tiempo más tarde, cuando ETA secuestró a Guzmán, el directivo del Athletic de Bilbao, uno de los policías de Bilbao recordó que uno de los etarras que estaba en Ecuador era uno de los que había participado en el

²⁶⁴ Paraules dites a l'autora en una entrevista concedida el 04/11/2009.

secuestro de Lipperheide²⁶⁵. La policía no había descubierto la infraestructura de ese comando y, por tanto, asumían que estaban utilizando la misma infraestructura con Guzmán. Pidieron permiso al Gobierno de Ecuador para ir y charlar con el etarra en cuestión, con la suerte de que, en efecto, sí sabía cuál era la infraestructura y se la reveló. A las pocas horas liberaron a Guzmán.²⁶⁶

La “charla”, com la qualifica Feo, no tenia el to amistós que aquest li donava. Ans al contrari, les tortures van quedar marcades al cos dels deportats. I, fins i tot, Miguel Ángel Aldana va haver de ser intervingut quirúrgicament d’un tumor rectal que va ser conseqüència de les nombroses descàrregues elèctriques que se li van aplicar. Els deportats, de la mà d’Alfonso Etxegarai, van emetre un comunicat sobre els fets, que va ser publicat al juny de 1986 per la revista *Punto y Hora*²⁶⁷ i que creiem oportú citar-lo íntegre:

Hasta el día en que fuimos entregados por las autoridades ecuatorianas a la Policía española y ésta nos torturó salvajemente, vivíamos en un régimen de semilibertad. Es decir, en el apartamento donde residíamos había permanentemente dos policías que se relevaban cada doce horas. Salíamos y podíamos recibir visitas con la aprobación del Capitán, y podíamos comunicarnos telefónicamente.

A partir del secuestro estamos prisioneros y solamente podemos salir el domingo, con la guardia, para asistir a misa, a petición nuestra ya que es la única oportunidad que tenemos de ver gente. Las comunicaciones

²⁶⁵ Es referia al segrest de José Lipperheide Heinke, que va tenir lloc el 5 de gener de 1982. L’empresari va ser alliberat passat un mes i com a conseqüència del pagament de 120 milions de les antigues pessetes (més de 720.000 euros) per part de la seva família.

²⁶⁶ Julio Feo, op.cit, p. 422.

²⁶⁷ “Dossier Refugiados”, Monográfico *Punto y Hora*, Juny de 1986, p. 42.

telefónicas están totalmente restringidas y nosotros no podemos llamar. Nuestras familias pueden comunicar con nosotros una vez a la semana.

A nivel económico, se hace cargo de nuestros gastos el Gobierno español, la Administración la lleva el responsable militar y recibimos 20.000 sucres al mes.

No tenemos ninguna documentación o autorización de residencia, solamente una fotocopia del salvoconducto de entrada a Ecuador, concedido por el Estado francés, y un certificado de entrada en el país del Ministerio de Relaciones Extranjeras de Ecuador.

Nuestro responsable político es el adjunto al ministro del Interior.

Nos encontramos bajo el artículo 19 de la Ley de Extranjeros de Ecuador, que estipula que el Ministerio de Interior puede decretar el régimen de detenidos para los extranjeros considerados peligrosos para el orden público en el país, a petición del Ministerio de Asuntos Exteriores. Este artículo de Ley no ofrece ninguna posibilidad de recursos y el responsable que toma la decisión de su aplicación no tiene por qué dar ninguna explicación.

Esta situación no tiene nada que ver con la que me presentó el Secretario General de la Prefectura de Cergy Pontoise cuando fui expulsado del país, asegurándome que en Ecuador estaría libre y que podría trabajar.

Torturas. Serían aproximadamente las once y media del día 8 de enero y nos encontrábamos retirados en nuestras habitaciones cuando irrumpieron unos cuantos individuos, en número superior a ocho, que no habíamos visto con anterioridad. Inmediatamente nos encapucharon y brutalmente y en volandas nos condujeron a un vehículo. El lugar donde nos llevaron, aún a pesar de estar encapuchados, comprobamos que era un monte, pues notábamos las zarzas y las irregularidades del terreno al andar, así como el relincho de caballos. Nos introdujeron en una especie de bunker y seguidamente comenzó una sesión de torturas que duró unas 24 horas, donde mezclaban las amenazas de desaparición,

los electrodos, los golpes, insistiendo que nadie vendría a socorrernos y que tenían todo el tiempo del mundo. Varios de los individuos eran policías españoles, tanto por el acento como por el conocimiento que tenían de Euskadi Sur. Nos condujeron de nuevo al piso, poniendo cuidado en que nadie fuera testigo del estado en el que íbamos y literalmente nos arrojaron al apartamento, donde aparte del dolor y las secuelas físicas –Ángel ha tenido que ser operado de una fístula producida por los electrodos-, se intensificaba el dolor psicológico del horror vivido y de la inseguridad que nos ha impregnado.

Els interrogatoris van tenir conseqüències. La primera, el trasllat del capità Zapata, el responsable dels bascos a Equador i, arran d'aquesta, la segona va ser que van passar a dependre de Migració. La denúncia dels fets per part dels deportats va ser negada per les autoritats espanyoles, les quals en tot moment van desmentir que la policia espanyola formés part de cap sessió de tortures contra els refugiats. Malgrat això, el ministre del Govern equatorià, León Febres Cordero, va donar la raó als deportats en unes declaracions a la revista *Tiempo*²⁶⁸:

En principio acogimos a tres pero luego hubo que sacar a uno de aquí (Etxegarai). ¿Se acuerda de un comando que, en junio pasado, creo, cayó en Bilbao? El pobre Alfonso Echeverría (por Alfonso Etxegarai), nos cantó un atentado que aquel comando preparaba. Sin ponerle la mano encima. Cantó más que Sofía Loren. Presidente, que Sofía Loren no canta. Sí, hombre sí, Sofía Loren también canta.

²⁶⁸ Veure la cita que en feia *Egin*, 20/11/1986, p. 12.

Passat l'episodi de les tortures, el primer de maig van haver d'acollir un nou militant, Eugenio Etxebeste, *Antxon*, que era enviat des de la República Dominicana. La convivència del tercet va ser breu, ja que Alfonso Etxegarai va ser desplaçat a São Tomé al mes d'agost. Un any després, per continuar amb les converses d'Alger, Eugenio Etxebeste era rebut a l'esmentada capital. Només quedava com a estadant, Miguel Ángel Aldana. Però aquest també va deixar Equador un temps després, al març de 1988. Amb aquest fet, Equador deixava de ser país de deportació.

3.2.2. Els africans

3.2.2.1. Togo

Va ser el primer país africà en rebre deportats. L'elecció d'aquest país es va prendre després del viatge que hi van efectuar el sotsecretari d'Interior, Rafael Vera; el director general de Policia, Rafael del Río i el general inspector de la Policia Nacional, Félix Alcalá Galiano. En pocs dies (entre el 14 i el 18 de setembre de 1984) van recórrer Nigèria, Guinea Equatorial, Camerun i Togo i van creure que aquest darrer era la millor opció. Un cop fet el viatge, calia convèncer el país. Aquest, tot i manifestar el seu desacord en rebre etarres, va acabar cedint davant la insistència francesa. Per primera vegada era França qui negociava directament un lliurament de deportats.

Els bascos que van ser enviats a Togo ho van ser d'una manera especial, ja que venien de estar fent vaga de fam i set i, per tant, el

primer lloc on els van traslladar va ser l'hospital de la capital, Lomé. Els records sobre aquests dies els va publicar la revista *Punto y Hora*²⁶⁹:

La llegada a Lomé fue de pena, nos dejaron tirados como perros, sin dar explicaciones. Nos metieron en ambulancias y al hospital de Lomé. La recuperación, si así puede llamarse, fue de caballos. Al día siguiente de llegar nos metieron ya con el régimen habitual de alimentación. Cinco comidas al día. Nos daban de todo. Patatas fritas. Hígado frito. Aceites. Vinagretas... El médico aquél tenía que saber lo que era una recuperación de una huelga pero no hacía ni caso. Las cagaderas y los desarreglos los tuvimos que ir superando nosotros mismos. Veinticuatro días estuvimos en el Hospital.

Un cop van estar recuperats van ser mudats a una casa, on vivien custodiats per tres policies les vint-i-quatre hores del dia, que no els deixaven sortir del recinte. A més, els quatre deportats (Gotzon Castrillo, Francisco Javier Alberdi, José Miguel Galdós i Luziano Izagirre) no tenien cap document d'identitat, les cartes que rebien estaven obertes i no podien accedir a llegir premsa. S'havien de medicar tots els dies per evitar contreure paludisme. Això sí, disposaven d'un cuiner bretó del millor hotel de Lomé que els preparava el menjar, posat expressament pel president, per por a enverinaments, que per raons polítiques eren nombrosos. Encara que la millor explicació sobre com vivien a Togo és la dels mateixos deportats:

²⁶⁹ “Las nuevas rutas del exilio vasco”, Cuadernos monográficos, *Punto y Hora*, op.cit, p. 39.

Desde que llegamos a Lomé el 23 de agosto del 84, tanto las autoridades como la gente en general nos han tratado bien, sobre todo en el aspecto material y dentro de sus posibilidades. Togo no es un país grande ni rico que se pueda permitir gastos extras por nuestra estancia. En ese sentido no tenemos ninguna queja.

El verdadero problema es nuestra situación jurídico administrativa. Sobre nosotros pesa una gran incertidumbre, al no poseer ninguna clase de estatuto, ni papel alguno que pueda acreditar nuestra personalidad y estancia en este país. No sabemos ni cómo, ni hasta cuándo, ni en qué condiciones estamos en Togo, ni qué puede ser mañana de nosotros o a dónde nos pueden mandar.

Nuestra vida cotidiana, aparte de ser muy monótona porque no tenemos posibilidades de salir del recinto del barrio, y estar vigilados veinticuatro sobre veinticuatro horas por tres o cuatro policías dentro del recinto de la casa, se nos hace más duro al no tener posibilidad de comunicarnos con nuestras familias. No tenemos buzón postal de correos, ni teléfono para comunicarnos con la familia ni tampoco disponemos de juegos o lecturas para pasar el tiempo, lo que acaba por producir fatiga física y psíquica²⁷⁰.

Respecte a la manutenció, al arribar al país se'ls va lliurar una quantitat per cobrir les despeses personals. Això només va durar els tres primers anys i a partir de llavors van passar a dependre econòmicament dels enviaments dels seus familiars. Cal dir que al principi qui es responsabilitzà dels costos de residència no era Espanya, sinó França, a causa de les relacions dependents que Togo tenia amb la seva ex-metròpoli.

²⁷⁰ “Togo: El limitado universo de las tortugas”, *Egin*, 09/08/1985, p.16.

Al cap d'un any d'estada, la situació dels deportats va millorar degut a què les companyes de dos dels deportats van viatjar a Togo per quedar-se amb les seves parelles. Aquesta lleugera alegria es va entristir arran de la mort de Francisco Javier Alberdi el febrer de 1989, a causa d'una crisi cardíaca. Luziano Izagirre, també amb greus problemes de salut, va demanar el trasllat a Cuba. Així només quedaven dos deportats que, amb de les revoltes socials que va viure el país al 1991, van ser retornats a França, una acció que deixava a Togo exempt d'etarras.

3.2.2.2. Cap Verd

Els contactes amb Cap Verd els va efectuar Rafael Vera, que va ser el relleu de Julio Feo com a interlocutor del Govern espanyol en la recerca de destins de deportació. Ara bé, citarem l'explicació que aquest darrer feia sobre el viatge de Vera a Cap Verd:

Los franceses seguían apretando el círculo en torno a ETA y deteniendo y expulsando más gente. De nuevo se necesitaba algún país amigo que acogiera etarras. Esta vez se pensó en Cabo Verde y el encargado de ir fue Rafael Vera con alguien de Exteriores. El Gobierno de Cabo Verde aceptó a los etarras; a cambio se les prometió más ayuda económica y organizar una visita oficial del presidente de Cabo Verde a Madrid.²⁷¹

²⁷¹ Julio Feo, op.cit, p. 395. Vera no va ser acompanyat per algú d'Exteriors, sinó que ho va ser pel director general de la Guàrdia Civil, el tinent general José Antonio Sáenz de Santamaría. A més, si les negociacions van tenir lloc a mitjans de gener de 1985 amb la promesa d'organitzar una visita del primer ministre de Cap Verd, aquesta va tenir lloc només un mes després. El 21 de febrer aterrava a Madrid Pedro Rodríguez Pires i el 23 ho feien els etarras a Cap Verd.

Els primers deportats hi van arribar al maig de 1985 i, per no alarmar la població del país, van ser instal·lats a l'hotel Portogrande amb noms falsos. Allí van estar-hi un mes i posteriorment van ser duts a una casa-bungalow de la ciutat de Mindelo, a l'illa de São Vicente. Una casa construïda pels portuguesos en els darrers anys de colonialisme com a zona residencial d'oficials i militars. La seva vigilància va ser encomanada a les milícies populars i a les Fuerzas de Seguridad y Orden Público (FSOP). Tot i això, vivien sense custòdia i podien disposar del seu temps com millor els semblés. Endika Iztueta i Tomás Linaza, els dos primers deportats a Cap Verd, parlaven d'aquesta absència de vigilància: “Estamos solos. Al atardecer suele pasar un oficial, que vive aquí al lado, para ver si necesitamos algo. A la mañana, a primera hora, viene una mujer del campo que prepara las comidas”.²⁷² A diferència de Togo, les visites i el correu no van tenir restriccions. Van treballar a les brigades de voluntaris.

En l'època en què només estaven deportats Iztueta, Linaza i Lete es van presentar on vivien Rafael Vera, sotsecretari d'Interior, i el governador civil de Guipúscoa, Julen Elgorriaga. El propòsit d'aquests era entrevistar Ángel Lete, antic membre del comando Biscaia, el mateix que en aquell moment tenia segrestat a l'empresari Juan Pedro Guzmán. Abans de procedir a qualsevol acte, la policia capverdiana va consultar a Lete si volia veure aquells qui el requerien. La resposta fou negativa. Davant d'aquesta, la policia espanyola va viatjar a Equador i, com hem relatat, allí va torturar Etxegarai i Aldana i van aconseguir que els fos revelat on estava el segrestat.

²⁷² “Las nuevas rutas del exilio vasco”, Cuadernos monográficos, *Punto y Hora*, op.cit, p. 19.

La deportació a Cap Verd va ser un degoteig constant entre 1985 i 1986, fins arribar a nou persones. Per bé que, el contingent més gran de deportats, com Veneçuela, el van rebre amb la ruptura de les converses d'Alger, al 1989. Els tretze nouvinguts van ser distribuïts a tres de les illes de l'arxipèlag. El propi deportat Ramón Sagarzazu²⁷³ feia cinc cèntims de la seva impressió de Cap Verd:

Por los papeles no tuvimos problemas. Lo más difícil allí era encontrar trabajo. Nada más llegar, nos dieron casa y comida. Como sabíamos que el Gobierno español pasaba por cada uno 90.000 pesetas, luego presionamos y conseguimos que nos dieran un dinero para poder comprar nuestra propia comida. También nos pusieron mujeres para la limpieza y esas cosas de la casa.

No gaudien només del que ens explica Sagarzazu, ja que el Govern de Cap Verd els va concedir terrenys perquè poguessin cultivar. També els cedien un cotxe.

Com sabem, a Cap Verd va haver-hi dos grups d'etarres d'estratègia diferent: milis i polimilis. Aquesta discrepància de criteris va originar que els polimilis comencessin a exigir a les autoritats locals que se'ls consideressin deportats polítics, se'ls donés llibertat de moviments per tot el país, passaport de les Nacions Unides i llibertat per abandonar Cap Verd en qualsevol moment. Les autoritats els van escoltar, però no van secundar les seves peticions, amb la qual cosa els polimilis van iniciar una vaga de fam. Postura que va ofendre el Govern que opinava que: “se alojaban en “óptimas viviendas” con teléfono conectado a la red internacional. Viven con las familias, reciben a cualquier persona,

²⁷³ Pilar Iparragirre, op.cit, p.176.

frecuentan sin limitaciones los bares y discotecas, no trabajan y reciben salario y además se quejan”.²⁷⁴ Van abandonar la vaga quan se’ls va assegurar que s’estava gestionant amb Senegal. Això no va prosperar i es va intentar amb Burkina Faso. Aquesta via també va fallar i al final els polimilis deportats van optar per fugir.

Gràcies a què la situació a Cap Verd era més “favorable” que a d’altres països, tenien tanta llibertat de moviments que, fins i tot, a Iztueta i Linaza se’ls permetia viatjar a Cuba per cursar estudis universitaris d’infermeria. Un cop van obtenir el títol van passar a exercir d’infermers a Cap Verd. I no van ser els únics que tenien treball, per exemple: Rementería treballava per a la Creu Roja i Pagoaga feia de fotògraf.

Linaza i Iztueta, a més, van estabilitzar la seva situació sentimental i es van casar amb dones del país. Un fet que, anys després, els va facilitar l’obtenció de la nacionalitat capverdiana.

Els episodis tràgics de la deportació a Cap Verd els van protagonitzar Juanra Aramburu que va morir ofegat el 1989, Ángel Lete, que va morir al 2002 a causa d’una flebitis i Endika Iztueta, que va morir el 2008 a conseqüència dels cops rebuts en una pallissa. A aquests s’han d’afegir Patxi Rementería i José Miguel Bustinza, els quals van fugir de Cap Verd per reincorporar-se a ETA i van morir en accions de la banda, com s’ha explicat.

Amb tot això quedaven a l’arxipèlag: Tomás Linaza, Félix Manzanos, Emilio Martínez de Marigorta i José Antonio Olaizola.

²⁷⁴ Florencio Domínguez, op.cit, 2010, p. 98.

3.2.2.3. Gabon.

El seu pas per la llista de països de deportació de refugiats d'ETA va ser molt breu. De fet, ja quan França va subscriure l'acord amb Gabon, les autoritats del país van acceptar a condició que fos una situació temporal i, així ho va ser. Era la segona vegada que França exercia de mitjancera amb el pretès país de deportació.

L'únic deportat que va rebre Gabon, Txomin Iturbe, va restar-hi només un mes i mig, el temps que van tardar les autoritats franceses i espanyoles en negociar enviar-lo a Algèria. En aquell país es van efectuar les converses de pau entre ETA i el Govern espanyol i necessitaven a Iturbe perquè era el portaveu de l'organització.

El director de la policia de documentació gabonesa va comunicar a Iturbe que l'havien rebut per raons humanitàries i que hi passaria poc temps, fins que decidís on volia anar. Txomin va elegir Cuba, però no se li va acceptar, de manera que finalment es va decidir traslladar-lo a Algèria.. Potser Gabon va rebre a Txomin per raons humanitàries, però ens podem preguntar per què Espanya va acceptar la deportació d'aquell a qui la policia espanyola qualificava de número u d'ETA. La resposta és senzilla: Iturbe gaudia d'estatut de refugiat polític a França, per la qual cosa no podia ser extradit a Espanya, i l'única opció que li quedava a Espanya era, doncs, la deportació.

Quan va arribar a Gabon se'l va mantenir incomunicat durant quatre dies, "per raons de seguretat", al·legaven els serveis oficials gabonesos. Passat aquest temps es va poder comunicar amb la família i la seva advocada. Txomin vivia a Gabon en un apartament de la capital, Libreville, on estava custodiat per membres de la seguretat francesa destinats expressament al país africà en règim de cooperació. Podia

sortir a menjar i a comprar els diaris. Txomin Iturbe va fer declaracions al diari *El País*, on va assegurar:

En el apartamento no tengo ni radio ni televisión ni teléfono, y me dedico a leer la prensa y algún libro. Salgo a comer y a cenar y por las tardes puedo salir a comprar los periódicos. Nadie me ha dicho si estoy deportado o puedo marcharme a cualquier país, no sé nada y tampoco tengo mi pasaporte ni ningún papel.²⁷⁵

Amb l'arribada de la seva advocada, Christianne Fandó, se li va permetre més llibertat de moviments. Quan el també deportat Soares Gamboa va coincidir amb Iturbe a Algèria, explicava com aquest darrer els havia fet un apunt de la seva vida a Gabon:

Txomin nos relató su paso por Gabón. Nos narró las miserias y la indefensión en que se encontró, las continuas inyecciones con comprimidos que tuvo que tragar para defenderse de la malaria, del dengue y de otras peligrosas enfermedades tropicales. También nos contó la odisea en el aeropuerto gabonense, cuando le dieron a elegir entre el avión que le llevaría directamente a Madrid o el que la trasladaría hasta Argel. No es necesario decir cuál fue su elección.²⁷⁶

Amb el viatge de Txomin a Alger, Gabon, com li havia promès França, va ser un lloc d'acollida momentània i, per tant, va passar de puntetes pel món de la deportació.

²⁷⁵ Javier García, "Txomin Iturbe espera en Gabón su traslado a otro país", *El País*, 20/07/1986.

²⁷⁶ Matías Antolín i Juan Manuel Soares Gamboa, op.cit, p. 110.

3.2.2.4. São Tomé

Els acords amb São Tomé els va establir Espanya la primavera de 1986 i a l'estiu ja es va convertir en país de deportació. São Tomé només va tenir un únic deportat, Alfonso Etxegarai²⁷⁷, que hi va arribar després d'haver passat per Equador. El trasllat d'un país a l'altre es va fer tant d'amagat que Etxegarai va estar set dies desaparegut a ulls de l'opinió pública i dels seus familiars. Es va revelar el seu lloc de destí quan Televisió Espanyola va donar la notícia de què d'Equador l'havien enviat a São Tomé.

Quan va arribar al país, va ser rebut per una comitiva de la Dirección Nacional de Seguridad (DNS), de la qual formava part el sergent Fonseca, que era la persona encarregada d'Etxegarai. El van acomodar a la posada Boa-Vista, que era l'hotel on hostatjaven a les delegacions estrangeres. La seva estada a l'hotel l'explicava el propi Etxegarai: "Fonseca me tocaba la puerta del cuarto a las seis de la mañana; el desayuno en Boa-Vista era a las siete y él parecía empeñado en que yo fuera puntual. Siempre se sentaba frente a mí, desayunábamos juntos por obligación, y el resto del día continuaba frente a mí aunque dormitase mientras yo escribía cartas".²⁷⁸

A part de la soledat (pal·liada en alguns moments per les visites de la seva muller) el mal que més afectava Etxegarai era el paludisme que se li va diagnosticar al poc temps de la seva arribada. Els símptomes eren febre alta, mal de cap, ganes de vomitar, dolor muscular i atacs de calfreds. Era la malaltia que infectava tot el país. També va patir

²⁷⁷ El relat de les seves experiències de deportació el trobem, com ja hem dit anteriorment, a les seves memòries: Alfonso Etxegarai, *Regresar a Sara*, op.cit.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 143.

amibiasis (malaltia intestinal de tipus parasitari) causada per intoxicacions de menjar en mal estat.

L'any 1992 va demanar la nacionalitat de São Tomé però se li va denegar pels acords que el país havia arribat amb Espanya quan va acceptar la deportació. Etxegarai citava les paraules exactes que contenia la carta que li havien enviat amb la denegació:

Un año después, cuando había perdido la esperanza de obtener alguna respuesta y pensaba que mi carta estaba traspapelada, el Ministerio de Negocios Extranjeros me comunicó lo siguiente:

“Tenemos a honra de informar a V. Excia, que o Governo nao autorizou o seu pedido de Estatuto de Exiliado Político nem a possibilidade de requerer a cidadania santomense tendo em conta, o acordo assinado em 24 de Julho de 1986 entre o Governo de S. Tomé e Príncipe e Reino de Espanha, cujo cumprimento deverá ser garantido por este Governo”.²⁷⁹

Tot i ser l'únic deportat que va rebre São Tomé, a dia d'avui Alfonso Etxegarai encara hi resideix²⁸⁰.

3.2.2.5. Algèria

Va ser un lloc provisional de deportació mentre tenien lloc les converses entre ETA i el Govern espanyol. Va ser el país que va rebre els número u i dos de l'organització, Iturbe i Etxebeste. Per aquesta raó van ser els deportats amb més rellevància dins el grup i, a més, n'eren

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 179.

²⁸⁰ Recentment s'ha rodat un documental sobre la vida d'Alfonso Etxegarai i la seva dona i sobre com han suportat la deportació a São Tomé. Veure Txaber Larreategi i Josu Martinez, *Sagarren denbora. Alfonso Etxegarai eta Kristiane Etxaluz: 25 urte deserritik itzultzen*, Donostia, GITE-IPES, 2010.

els seus interlocutors. Amb la *razzia* de 1987, França va enviar a Algèria un gran nombre de deportats, els quals en trencar-se les converses van tornar a ser deportats a República Dominicana, Cap Verd i Veneçuela. S'hi va quedar Patxi Hernández, que el 1997 va fugir per aparèixer a un acte a Bèlgica.

L'actitud d'Algèria envers el Govern espanyol va consistir en quedar sempre benparada de tot malentès que pogués haver-hi. El primer exemple el trobem quan Rafael Vera i el comissari general d'Informació, Jesús Martínez Torres, van viatjar al país per saber com era la vida de Txomin (en aquell moment, era l'únic deportat, però no l'únic refugiat basc acollit). També es van interessar pel rumor que circulava que Algèria estava acollint militants d'ETA fugits. Les autoritats del país africà ho van negar i, al poc temps, es descobrí que estaven mentint. L'engany va sortir a la llum amb la mort de Txomin Iturbe, que en el moment del tràgic succés estava acompanyat per dos membres d'ETA aliens a la deportació: Ignacio Arakama i Belén González.

A Algèria els bascos estaven controlats pel Ministeri de Defensa Nacional que els tenia repartits en tres localitats: Blida, Saida i Ben-Aknoun, a l'extraradi de la capital. Tot i això, tenien aparent llibertat de moviments. És a dir, se'ls podia veure anant de compres i vigilats a curta distància per militars vestits de paisà. A més del control algerià, el Ministeri de l'Interior espanyol hi tenia destinat al comissari Eduardo García Martínez per tal de tenir informació directa dels deportats.

Segons els periodistes Giovanni Giacomuzzi i Iñaki Egaña: “El Gobierno argelino, desde la llegada de Txomin Iturbe en septiembre de 1986, hasta la expulsión de los interlocutores de ETA en mayo de 1989,

mantuvo una actitud que fue variando en función del logro de los objetivos que se habían planteado en un principio”.²⁸¹

Amb les expulsions de 1989 Algèria va deixar de ser país de deportació.

Hem posat Algèria en darrer lloc per la rellevància que té dins la història d'ETA. No només per ser l'escenari de les converses d'Alger i per acollir els deportats, sinó perquè des que va esdevenir país independent va ser lloc de rebuda pels militants. Va obrir el camí Iulen de Madariaga quan es va exiliar a principis de 1965²⁸² a causa de les primeres expulsions que va realitzar França contra membres d'ETA. Giovanni Giacopuzzi relatava aquesta relació especial que es mantenia amb Algèria:

Eneko Irigarai y Julen Madariaga, los primeros expulsados del estado francés, tras un juicio tumultuoso en 1964, escogieron el camino de Argelia. El primero se asentaría en el país mediterráneo por más de diez años.

Luego llegarían las relaciones de los polimilis. En 1976, con Xabin Atxalandabaso establecido permanentemente en Argel, un grupo de militantes de ETApM recibió un cursillo de instrucción militar en la Escuela de Policía de Souman.

Además, cuando Txomin llegó a Argelia una pequeña comunidad de refugiados vascos vivía en el país magrebí, como otros ya se habían asentado en diversos estados del planeta²⁸³.

²⁸¹ Iñaki Egaña i Giovanni Giacopuzzi, op.cit, p. 152.

²⁸² V. Antoni Batista, *Madariaga. De las armas a la palabra*, op.cit, p. 114.

²⁸³ Giovanni Giacopuzzi i Iñaki Egaña, op.cit, pp. 114-115.

Malgrat els anys d'acceptació de refugiats bascos, el 1989 aquells que vivien a Algèria van ser deportats des d'allí a altres països per ordre de l'Estat espanyol i perquè Algèria considerava que la seva missió com a mitjancera en el procés de pau s'havia acabat. Per tant, l'últim que li calia fer era expulsar els etarres.

3.2.3. Conclusions

Les deportacions van ser fruit dels acords entre França, (alguna vegada va negociar, com per exemple amb Gabon) o Espanya i un tercer país que els faria de lloc d'acollida de refugiats bascos. Després d'assumir aquesta particularitat, les conclusions d'aquest capítol són les següents:

1.- Per poder aconseguir desenvolupar la deportació no es va escatimar en viatges. Els col·laboradors de Felipe González, primer Julio Feo i, posteriorment, Rafael Vera, van realitzar una volta al món en la cerca de països disposats a entrar en el rol de la deportació. Aquesta era també l'opinió de Vera qui assumia que: “En los últimos años me he pasado parte de la vida viajando de país en país, y a veces tengo la impresión de que soy un simple vendedor que viaja con su maleta y pregunta al gobierno de turno: ¿cuántos etarras quiere usted?”²⁸⁴. Abans de poder enviar els bascos s'havia d'arribar a un acord amb el país de torn. Normalment eren països que tenien bona relació amb Espanya o amb França. Però perquè acceptessin es va haver de negociar. Els emissaris de González anaven amb la maleta,

²⁸⁴ *Cambio 16*, nº 739, 27/01/1986.

com expressava Vera, i desplegaven les seves ofertes monetàries per convèncer els països d'acollir etarres.

2.- Si Vera i Feo van viatjar de país en país, també ho van fer els refugiats bascos. Molts no van restar sempre al mateix lloc, ja que alguns països, per problemes interns, van sol·licitar el trasllat dels militants. De la vida d'aquests al país de deportació, la conclusió que se'n treu és que les millories en la vida d'uns i altres depenien del règim del país i dels acords a què hagués arribat amb Espanya. Així, que els refugiats de Cuba gaudissin de semi-llibertat era perquè el règim castrista els considerava lluitadors polítics i no terroristes. En canvi, a Equador vivien sempre acompanyats per policies i estaven incomunicats. A més, es va permetre a policies espanyols irrompe a la casa on estaven els deportats i emportar-se'ls a la força per interrogar-los. Per tant, a la desesperació per la deportació s'hi havia de sumar el confinament.

3.- Algunes publicacions van qualificar la deportació de vacances pagades o d'“exilio dorado” i, després d'haver relatat els periples a cadascun dels països no creiem que la deportació fos gaire daurada. Al contrari, s'havia de conviure amb la policia en espais reduïts les 24 hores del dia; amb la qual cosa la intimitat passava a ser nul·la. Els deportats estaven controlats a tothora.

Al contrari que els presos, les visites dels familiars eren mínimes, a causa de la distància amb el lloc de deportació i el que costava el viatge. A més, el contacte amb Euskadi era reduït, només a través de cartes o diaris de feia mesos.

Les deportacions no podien ser tractades de vacances ja que eren imposades; ningú les elegia. Fins i tot, hi havia ocasions en què els implicats no sabien la seva destinació. A més, suposaven unes vacances de reclusió total i absoluta.

En definitiva, les deportacions no s'assemblaven gens a allò que presentaven els mitjans de comunicació. La descripció detallada de la vida dels bascos en cadascun dels països ens ha portat a determinar que havien de tenir seguretat en si mateixos per aguantar una reclusió tan particular a milers de quilòmetres d'on pertanyien.

3.3. EL COST ECONÒMIC DE LA DEPORTACIÓ

Sale más barato tenerlos lejos, que encarcelarlos en España.

Frase que el diari *ABC* atribuïa al Govern espanyol²⁸⁵.

En el capítol anterior hem fet un recorregut per la desena de països que van ser testimonis de les deportacions i l'hem centrat en explicar com era la vida dels deportats bascos a cadascun dels països. Però en cap moment hem fet referència a qui pagava totes les prestacions que se'ls donaven: els pisos, els policies de custòdia, el telèfon, el menjar... Explicar-ho és la intenció d'aquest apartat.

Hem volgut començar amb una frase del Govern espanyol que és representativa de com es tenia entesa la deportació en els mitjans oficials. Tot i que, com veurem al llarg del capítol, pensem que la frase no és del tot certa i que la van pronunciar per donar una raó més a la societat sobre el bon ús de la deportació.

Sabem de sobres que la deportació era un acord entre Espanya, França i un tercer país; malgrat tot, les persones que n'eren objecte eren ciutadans espanyols. I això ens indica perfectament qui pagava les despeses de la deportació: el Govern espanyol. La qüestió és com ho pagava. A més, també hem de tenir en compte les raons dels països de deportació per acceptar els bascos. En tots els viatges que hem explicat tant de Rafael Vera com de Julio Feo, es pretenia que el països

²⁸⁵ “El Gobierno paga la pensión a los terroristas deportados”, *ABC*, 23/04/1989, pp. 44 i 45.

acceptessin la proposta. Però aquests no acceptaven per pura filantropia, sinó a canvi de compensacions econòmiques. Una raó que el ministre de l'Interior del moment, José Barrionuevo, puntualitzava: “Tuvimos que establecer también cooperación especial con bastantes de estos países. Comprendía asistencia técnica, ayudas varias y apoyos políticos o diplomáticos en ocasiones”²⁸⁶. Explicar què oferien als països serà un altre dels objectius del capítol.

La “cooperació especial”, tal com la qualificava Barrionuevo, va començar amb França, ja que, inicialment, aquesta es feia càrrec de traslladar els deportats i també dels costos que això comportava. Aquest gest va ser momentani i, a més, les quantitats que va gastar França, Espanya les va pagar al poc temps. Un cop es saldava el deute amb França començava el pagament als països d'Amèrica i Àfrica per la seva col·laboració antiterrorista. Ja al'inici de les deportacions la revista satírica francesa *Le Canard Enchaîné* publicava un article que portava per títol “Les Espagnols subventionnent l'exportation de Basques”²⁸⁷. Era la primera notícia que donava pistes sobre com es finançaven les expulsions dels bascos. L'article comentava que el Govern espanyol tenia el noble gest d'acompanyar cada lot de deportats amb un paquet-regal de materials diversos, crèdits, facilitats financeres, etc. Una notícia que va resultar completament certa, ja que Espanya pagava als tercers països per les deportacions mitjançant l'Ayuda Oficial al Desarrollo (AOD).

²⁸⁶ José Barrionuevo, op.cit, p.367.

²⁸⁷ “Les Espagnols subventionnent l'exportation de Basques”, *Le Canard Enchaîné*, 20/06/1984.

3.3.1. Ús de l'Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD)

Abans d'especificar els usos que Espanya feia de l'Ayuda al Desarrollo per satisfer els tercers països, ens centrarem en descriure en què consisteix aquest tipus d'ajuda per poder arribar a entendre com afectava les deportacions. La Coordinadora espanyola d'ONG per al Desenvolupament va fer un informe²⁸⁸ de l'AOD i la definia com:

Se entiende aquella transferencia de recursos de origen público, incluyendo agencias oficiales, gobiernos regionales y locales y agencias ejecutivas, entregada directamente, o a través de las instituciones multilaterales, en favor de los países en desarrollo, siempre que se cumplan dos condiciones:

1. Que tengan por objetivo principal la promoción del desarrollo económico y el bienestar de los países receptores. Esto no excluye que puedan existir otros objetivos secundarios, pero no se admite la ayuda militar.

2. Que se otorguen en términos financieros de una concesionalidad mínima del 35%, del 50% para los “países menos adelantados” (PMA).

Se distingue entre:

■ La AOD multilateral, que se canaliza a través de las instituciones financieras internacionales (IFI), las organizaciones internacionales no financieras (agencias especializadas y “Programas” y “Fondos” de Naciones Unidas) y los “fondos multilaterales” como el Fondo Europeo de Desarrollo (FED).

■ La ayuda bilateral, que se compone de la cooperación reembolsable - los préstamos concesionales- y la no reembolsable -donaciones.

²⁸⁸ AADD, *AOD hoy: discurso y realidad*, Madrid, Coordinadora de ONG para el Desarrollo- España, 2006, p. 24.

En España la cooperación bilateral no reembolsable puede provenir de la Administración Central o de instituciones públicas autonómicas o locales.

Per tant, l'AOD es correspon de les ajudes que un país desenvolupat envia als subdesenvolupats, i els països de deportació entraven dins aquest darrer cànon. L'ajuda destinada a pagar a aquests països per l'estada dels refugiats era del tipus bilateral, "que es la proporcionada desde un país donante a un país receptor, siendo responsabilidad del país donante la elección de los países destinatarios así como el tipo de ayudas y programas ofrecidos".²⁸⁹ Dins d'aquesta ajuda bilateral, s'emprava per les deportacions tant la cooperació reemborsable (la més usada) com la no reemborsable. Dins de la primera hi trobem els anomenats crèdits FAD (crèdits del Fondo de Ayuda al Desarrollo) i dins la segona hi trobem les donacions a fons perdut. A aquestes dues modalitats usades per finançar les deportacions, s'hi havien d'afegir les quantitats mensuals que el Govern espanyol enviava per pagar manteniments i allotjaments.

3.3.1.1. Els crèdits FAD

Com bé assenyala el principal estudiós en matèria de crèdits FAD, Carlos Gómez Gil, "hablar de AOD en España es hablar

²⁸⁹ Carlos Gómez Gil, *España y la ayuda oficial al desarrollo: Los créditos FAD. Un estudio de la gestión del Fondo de Ayuda al Desarrollo*, Informe del Centro de Investigación para la paz (Madrid) i del Seminario de Investigación para la paz (Zaragoza), Maig de 1994, p. 4.

fundamentalmente de FAD”.²⁹⁰ Una frase que evidenciaven les xifres, ja que els crèdits FAD van arribar a suposar un 85% de la totalitat de l’AOD bilateral.²⁹¹

Els crèdits FAD són crèdits que el Govern espanyol concedeix a països en desenvolupament per al finançament de projectes a dur a terme per empreses espanyoles. Tenen una part de donació (mínim un 35%) i una altra part de condicions de retorn més favorables que les que marcaria el mercat. No són crèdits a fons perdut, sinó que s’han de tornar en un període de temps establert pel país que els concedeix. Un període que sol ser molt ampli: uns trenta anys l’amortització i deu la carència. Aquest marge de temps, però, és interesat ja que suposa que el país receptor generi deute extern durant molt temps i, per tant, una situació de dependència.

Els crèdits FAD es van crear en un marc de crisi, en una època en què tots els països europeus estaven intentant sanejar les seves economies, reactivar les seves empreses i potenciar les exportacions. I és el que pretenia el Govern d’UCD, presidit per Adolfo Suárez amb la creació dels FAD.

Los créditos FAD fueron creados en el año 1976 a través de un Real Decreto de Ordenación Económica (Real Decreto-Ley 16/1976 de 24 de Agosto) para el fomento de las exportaciones y del comercio interior. Su objetivo principal, tal y como recoge el nombre del Real Decreto, era y continúa siendo la internacionalización de las empresas españolas en

²⁹⁰ Carlos Gómez Gil, “Los créditos FAD en la AOD española”, *apud.* Ángel Martínez González-Tablas (coord.), *Visión global de la cooperación para el desarrollo*, Barcelona Icària, 1995, p. 497.

²⁹¹ Observatori del Deute en la Globalització, *La il·legitimitat dels crèdits FAD. Trenta anys d’història*, Barcelona, Icària, 2008, p. 7.

los países del Sur a través de la concesión de créditos, y no su aplicación como un instrumento para promover la reducción de la pobreza de los Países en Vías de Desarrollo. De hecho, en el momento en el que fueron creados los créditos FAD, España era todavía un país receptor de Ayuda Oficial al Desarrollo y no disponía de ninguna política oficial para el desarrollo, estando en esos momentos catalogado como “País en vías de desarrollo” por las instituciones internacionales. No siendo hasta el año 1985 cuando finalmente se creó la Secretaría de Estado de Cooperación Internacional y hasta 1991 cuando España entró a formar parte de los países miembros del Comité de Ayuda al Desarrollo.²⁹²

Com acabem de citar, no essent fins el 1985 que es crea la Secretaria de Estado de Cooperación Internacional, era normal que des del 1977 fins el 1985 en què es regulà una mica el tema, el Govern espanyol tingués molta màniga ampla i dedicqués la concessió dels FAD als països que volgués i sense haver de donar cap explicació. No obstant, no es començà a aportar claredat als crèdits fins al 1991 quan Espanya va entrar a formar part del Comité de Ayuda al Desarrollo (CAD). Des d'aquell moment la política espanyola d'ajudes al desenvolupament va estar vinculada als criteris establerts per aquesta institució. Així, Espanya va ser sotmesa a exàmens on havia de justificar en què gastava les ajudes. Però és clar, des del 1977 fins el 1991 van catorze anys d'opacitat.

Si bé és cert que l'aprovació dels crèdits FAD havia de passar pel Consell de Ministres, “los criterios y objetivos aprobados por el Parlamento español por unanimidad parecen entrar dentro de lo

²⁹² Celia Muñoz Espín, “Créditos FAD: ¿Un mecanismo de ayuda oficial al desarrollo o de internacionalización de empresas españolas?”, *Cultura para la esperanza: instrumento de análisis de la realidad*, nº 67, 2007, p. 18.

razonable, pero no dejan de ser una mera declaración de intenciones cuyo incumplimiento, en muchos casos, es sistemático, sin que tampoco se haya realizado un riguroso seguimiento parlamentario de los mismos”.²⁹³

L’opacitat, a més, es veia refermada per l’ús de la Ley de Secretos Oficiales. Una llei creada per Franco l’any 1968 que en el seu article primer recollia que: “Tendrán carácter secreto, sin necesidad de previa clasificación las materias así declararlas por Ley.”²⁹⁴ Tot i l’antiguitat de la llei, el PSOE la va usar per ocultar, en la majoria dels casos, abusos de poder. “Así, en 1983, el Consejo de Ministros clasificó como materia reservada las actas de la comisión interministerial sobre venta de armamento para que la sociedad no conociera el desvío de los FAD para vender material de guerra a países del Tercer Mundo y pagar comisiones a sus amigos”.²⁹⁵ Gràcies a tots aquests impediments els FAD es van convertir en els gran desconeguts i els estudiosos de la matèria se les van haver d’enginyar molt bé per poder analitzar-los ja que sempre es van trobar amb la dificultat de poder obtenir dades precises provinents de les institucions públiques.

Des d’un bon principi es va recriminar que els crèdits FAD semblaven un acte filantrop d’ajuda a la pobresa, quan en veritat només es concedien per interessos comercials i polítics. L’estudiosa sobre deute extern, Celia Muñoz, concretava aquesta realitat:

Otro análisis que evidencia con claridad el aspecto empresarial de los créditos FAD es el tipo de proyecto a los que va destinada esta

²⁹³ Carlos Gómez Gil, *España y la ayuda oficial al desarrollo: Los créditos FAD. Un estudio de la gestión del Fondo de Ayuda al Desarrollo*, op.cit, p. 10.

²⁹⁴ Veure BOE núm. 84/1968, de 5 d’abril de 1968.

²⁹⁵ José Díaz Herrera i Isabel Durán, *Pacto de silencio (El saqueo de España II). La herencia socialista que Aznar oculta*, Madrid, Temas de hoy, 1996, p. 20.

financiación. Aproximadamente el 50% de los fondos financian proyectos de los sectores de telecomunicaciones, energía, transporte, infraestructura, buques y servicios, frente a menos del 25% que se destina a cubrir proyectos de educación y salud que afectan realmente a las condiciones de vida básicas de las poblaciones de los Países en Desarrollo.²⁹⁶

Totes les crítiques rebudes pels crèdits FAD quedaven certificades també a causa del seu ús per finançar les deportacions. Carlos Gómez Gil es referia a aquesta falta de transparència i de control rigorós:

Esta falta de seguimiento y evaluación ha permitido que con FAD se hayan financiado desde cárceles, una fábrica de cerveza, azúcar, salsa de tomate, perfumes y papel de fumar, hasta armamento y material militar de todo tipo por cuantías muy importantes, sirviendo también como compensación a los países que han acogido etarras en su suelo.²⁹⁷

Hem d'explicar que, com hem dit, el Parlament era qui aprovava el crèdit, però l'operació començava a gestar-se amb la demanda del crèdit per part del país que en serà receptor:

La tramitación de una operación con cargo al FAD comienza con la llamada del país comprador a una empresa española para la realización de un determinado proyecto. Esto lleva a que dicho exportador se ponga en contacto con la Dirección General de Política Comercial de la Secretaría de Estado de Comercio, órgano de la Administración encargado de estudiar y elevar a la Comisión Interministerial del FAD las oportunas propuestas de financiación.

²⁹⁶ Celia Muñoz Espín, op.cit, p. 19.

²⁹⁷ Carlos Gómez Gil, "Los créditos FAD en la AOD española", op.cit, p. 529.

Tras la firma del oportuno contrato comercial, el expediente es elevado a la Comisión Interministerial del FAD, que delibera, elevando sus recomendaciones al Gobierno por medio de propuestas de acuerdo con el Consejo de Ministros, tras especificar datos como el tipo de bien exportado, el país beneficiario y comprador, el importe del contrato comercial, así como el coste y las condiciones de la financiación con cargo al FAD.

Según las recomendaciones de la Comisión Interministerial del FAD, el Consejo de Ministros evalúa las distintas operaciones, y si procede, da al Instituto de Crédito Oficial (ICO) instrucciones para negociar, como agente financiero del Gobierno español, el oportuno convenio financiero con el país beneficiario.²⁹⁸

Aquesta era la forma com es procedia a tramitar un crèdit FAD. En ser el país receptor qui n'exercia la demanda, amb la posterior acceptació espanyola, es suposava que els criteris per concedir-los havien de ser sempre els mateixos, de no ser que el país en qüestió aconseguís sortir dels llindars de la pobresa i, per tant, ja no fos necessària la concessió d'un crèdit FAD. No obstant, com hem vist, els atorgaments seguien un criteri empresarial on no hi entrava la situació econòmica del país. L'exemple que ho certifica és que del llistat dels 25 màxims beneficiaris no s'hi trobava cap país considerat País Menys Avançat (PMA).²⁹⁹ Respecte a les deportacions el que exemplificà aquesta relació empresarial dels FAD fou que països com Cap Verd, República Dominicana o São Tomé havien demanat crèdits FAD abans del 1984

²⁹⁸ Carlos Gómez Gil, *España y la ayuda oficial al desarrollo: Los créditos FAD. Un estudio de la gestión del Fondo de Ayuda al Desarrollo*, op.cit, p. 12.

²⁹⁹ Qualificació que rep el grup de països en desenvolupament per part de l'Assemblea General de les Nacions Unides i que englobava als 47 països més pobres i vulnerables que tenien una renda per càpita inferior a 300 dòlars. Veure Carlos Gómez Gil, "Los créditos FAD en la AOD española", op.cit, p. 513 i nota al peu.

(any d'inici de les deportacions) i que no els hi van ser concedits fins el precís moment en què entraren en la dinàmica antiterrorista. Suposem que les deportacions entraven dins de les “razones de política exterior” que la Comisión Interministerial del FAD havia assignat com a prioritat número cinc a l'hora de concedir un d'aquests crèdits³⁰⁰.

Una vegada descrita la història i el funcionament dels crèdits FAD, ens introduïrem en quina manera estan relacionats amb les deportacions de membres d'ETA. Com hem dit des del principi, els països d'acollida no ho feien per altruisme, sinó que en treien sucoses compensacions econòmiques. Tota aquesta trama, però, no es va començar a descobrir fins que la revista francesa *Le Canard Enchaîné* va publicar, només cinc mesos després de la primera deportació, que els països rebien els etarres acompanyats de paquets-regal. Un fet que va constatar el diari *El País* en publicar l'any 1989:

España concedió a los siete países receptores de etarras en los dos últimos años (1987-1988) más de 30.000 millones de pesetas en créditos del Fondo de Ayuda al Desarrollo (FAD).

La deportación de etarras a esos países comenzó en 1984. De estas siete naciones, ese año sólo recibía créditos FAD Cuba; en 1986 se benefició también Cabo Verde; en 1987 figuran Venezuela, Santo Tomé, Panamá y la República Dominicana, y en 1988 se estrenó Argelia. Fuentes del Ministerio de Asuntos Exteriores han negado toda relación entre las ayudas financieras y el acogimiento de etarras.³⁰¹

³⁰⁰ Per veure la resta de prioritats, consultar *Ibidem*, p. 487 i següents.

³⁰¹ Francisco Mercado, “España concedió desde 1987 más de 50.000 millones en créditos *blandos* a países receptores de etarras”, *El País*, 22/07/1989.

Com que les fonts del Ministeri d'Afers Exteriors negaven qualsevol relació entre el lliurament dels crèdits FAD, a partir de 1984, amb les deportacions, farem un recorregut per les concessions que cadascun d'aquest països va rebre des de l'any en què van començar a rebre refugiats bascos per palesar-ne les coincidències³⁰².

PANAMÀ

Fou país de deportació entre 1984 i 1990. El primer crèdit FAD que se li va aprovar, però, no es va donar fins el 1986. Si va ser el país que encetà la deportació, també fou el primer país al qual se li aprovà un crèdit FAD per a la venda de material militar. En concret va comprar tres avions C-212 i un C-235 per un crèdit de 3,24 milions d'euros, l'any 1987. Aquest crèdit significava un 26,5% del total de tres crèdits FAD rebuts per Panamà.

La venda de material militar, tot i ser un mecanisme habitual en els FAD, quedava exclosa dels criteris d'aprovació d'aquests crèdits. Una idea que recollia la Comisión Interministerial del FAD el 3 de juliol de 1984. Tot i les vulneracions constants d'aquest acord, des de les institucions oficials es negava constantment. És el cas del Secretari d'Estat de Comerç, Apolonio Ruiz, qui davant de la Comisión de Economía, Comercio y Hacienda del Congreso va arribar a afirmar rotundament que: "No hay créditos para armamento militar; las propias normas de la Comisión Interministerial así lo establecen. No existe y no hay una sola mención del Tribunal de Cuentas a que haya existido ni una sola financiación a bienes que puedan ser considerados como

³⁰² Molts dels detalls sobre els crèdits FAD concrets concedits a cada país els hem extret de: Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, Madrid, Libros de la Catarata, 1996, pp. 177 i següents.

material de defensa o material de doble uso”³⁰³. Ja hem parlat del secretisme dels estaments oficials, per tant, era normal que no existís cap paper que descobrís l’ús inadequat dels FAD. Tot i això, les paraules d’Apolonio Ruiz van quedar en entredit quan el propi Govern, el mateix any 1994, admetia haver dedicat 258 milions d’euros a la venda de material de defensa mitjançant crèdits FAD.³⁰⁴ Com veurem posteriorment, Panamà no va ser l’únic dels països de deportació en rebre equipament militar.

A part d’aquest tipus de material comprat amb FAD, hem de fer referència a l’adquisició, per mitjà d’un d’aquests crèdits, d’uns mercats prefabricats. Aquest crèdit, finalment, fou cancel·lat, però es va tornar a concedir el 1988. Tot i això, durant sis anys les caixes del material van romandre precintades degut a què mai s’havia pensat en un possible terreny on aixecar els mercats.

VENEÇUELA

Les primeres deportacions van tenir lloc a l’abril de 1984 i l’últim contingent de bascos que va rebre tingué lloc el 1990. Dins dels crèdits FAD concedits a Veneçuela en l’època de la seva contribució a les deportacions, n’hi va haver un de rellevant per la polèmica que va generar. L’any 1989 Veneçuela estava passant una situació de crisi aguda, que va explotar amb la revolta del 28 de febrer, l’anomenat “Caracazo”. Felipe González, sensibilitzat amb la causa, va oferir al seu amic íntim i president de Veneçuela, Carlos Andrés Pérez, 500 milions de dòlars de les arques de l’Estat per adquirir productes de consum, un fet sense precedents en la història d’Espanya. Dels milions assignats, 50

³⁰³ *Diario de Sesiones del Congreso*, n°106, 15/02/1994, p. 3402.

³⁰⁴ Carlos Gómez Gil, “Los créditos FAD en la AOD española”, op.cit, p. 506.

ho van ser per comprar sucre amb crèdits FAD³⁰⁵. Val la pena citar l'explicació completa que en feia Carlos Gómez Gil³⁰⁶:

Uno de los créditos FAD más polémicos concedidos a este país, y sobre el que se ha realizado una minuciosa investigación por parte de la Contraloría General de la República de Venezuela, órgano fiscalizador de aquel país, ha sido la operación de venta de azúcar, aprobada por Consejo de Ministros el 10 de marzo de 1989, por importe de 50 millones de dólares, concedido a un plazo de amortización de dos años, sin carencia de ningún tipo, y con interés del 5% anual, unas condiciones de las más duras que se han aprobado para un FAD en toda su historia. [...] Así, el Ministro de Relaciones con las Cortes, Virgilio Zapatero, afirmaba en el año 1993 en una respuesta escrita dirigida al Senado que “el crédito de 50 millones de dólares no fue concedido para una operación concreta del gobierno español, sino como línea para tratar de facilitar el suministro de bienes de consumo al gobierno venezolano, ayudándole a disipar la sensación de falta de abastecimiento, ante una situación creada de forma artificial, y con gravísimas consecuencias para el normal funcionamiento político y económico del país”. También el entonces Ministro español de Comercio y Turismo, Javier Gómez Navarro, afirmó al periódico *Diario 16*, el 27 de mayo de 1994, que esta operación tuvo su inicio tras el estallido del llamado “caracazo”, ocurrido el 27 de febrero de 1989. Sin embargo, en la página primera del informe redactado por el organismo fiscalizador venezolano se afirma textualmente que “el proceso para dicha importación se inició a finales del año 1988 con las proyecciones y estimaciones de los requerimientos señalados por la Distribución

³⁰⁵ V. José Díaz Herrera i Isabel Durán, *El saqueo de España*, Madrid, Temas de hoy, 1996, p. 336.

³⁰⁶ Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, op.cit, pp. 184 i 185.

Venezolana de Azúcar, previa solicitud del Ministerio de Fomento”. La operación se venía fraguando un año antes de que se produjera el Caracazo, de forma que Fecoex, a través del empresario madrileño José Pérez Pla, firmó un contrato con la empresa venezolana Cenazúcar para el suministro de azúcar a este país en el año 1988.

Según numerosas informaciones periodísticas, la operación fue finalmente concretada en una llamada telefónica entre el presidente de Venezuela y el presidente español, Felipe González, comprometiéndose este último a facilitar 500 millones de dólares de ayuda a este país, 50 de los cuales correspondían a un crédito FAD para la venta de 3500 toneladas de azúcar a través de la empresa pública Focoex.

El azúcar es finalmente comprado a Cuba, a un precio de 350 dólares la tonelada, siendo vendido a Venezuela a 570 dólares, generándose en toda la operación unos beneficios globales cercanos a los cien millones de pesetas, simplemente como consecuencia de la diferencia de precio del azúcar, y sin incluir los beneficios y comisiones incluidas en la operación. Según el diputado Nelson la Roche, que trabajó en la Comisión de Investigación que se abrió en el parlamento venezolano relacionada con esta operación, se pueden cifrar en unos 30 millones de dólares el sobreprecio final que se pagó.

Toda la operación derivó en un extraordinario escándalo político en Venezuela, por las anómalas condiciones en que se desarrolló.

La empresa venezolana Cenazúcar no devolvió a España el total del crédito. Consecuencia de ello, las autoridades venezolanas han mantenido paralizadas en los últimos años las operaciones comerciales españolas, debido a las irregularidades detectadas en esta operación por el parlamento venezolano, lo que ha afectado seriamente al comercio español con este país.

Una vegada més queda explicitada la poca transparència del Govern respecte a les seves operacions amb FAD. Amb Veneçuela González tenia doble responsabilitat, ajudar-los per haver acollit etarres i, sobretot, acontentar el seu amic íntim Carlos Andrés Pérez, el qual li va obrir les portes del seu país des del primer moment que González li va demanar ajuda. Davant d'això el president espanyol només podia concedir-li un crèdit milionari, pioner en la història d'Espanya, que estava carregat d'irregularitats i que el que va aconseguir va ser paralitzar els contactes del comerç espanyol amb Veneçuela.

CUBA

Els primers deportats els va rebre el maig de 1984 i avui dia n'hi ha que encara hi viuen. Aquest país va ser el que més es va beneficiar de la concessió de crèdits FAD amb un total de 79.152.993,64 d'euros entre 1984 i 1990. A part de la quantiosa suma, allò que també es va recriminar al Govern espanyol pels crèdits FAD atorgats a Cuba va ser que els estaven lliurant a un país que tenia poc de democràtic.

Respecte als crèdits FAD concedits a Cuba, cridava l'atenció les anomenades "Línies de crèdit", que es donaven quan: "El Govern aprova una dotació econòmica concreta, sense precisar-ne la finalitat, que permet una vegada autoritzada i fins que s'esgoti, anar carregant béns, serveis i productes imputats en la línia esmentada"³⁰⁷. Les que van tenir lloc en els anys de les deportacions van ser molt nombroses i van rebre el nom de "Cuba 2, 3, 4 i 5", per les quals aquest país va rebre un valor de 40.568.317,05 euros. Aquestes Línies de crèdit representaven un 48,4% de la totalitat de crèdits concedits a Cuba entre 1977 i 1995:

³⁰⁷ Observatori del Deute en la Globalització, op.cit, p.37.

Respecto a las operaciones financiadas a través de las diferentes líneas de crédito, la mayor parte de las mismas han sido empleadas en la venta de herramientas y bienes de equipo, predominando los repuestos para vehículos. También se han utilizado para la venta de palas cargadoras, vehículos militares y material militar, equipos de ordeño, camionetas, arados, vehículo, sembradoras, trailers, buques, motores eléctricos, motobombas y taladradoras”.³⁰⁸

Amb l'arribada del PP al Govern, l'any 1996, la política d'ajudes a Cuba canvià i se li va suprimir el lliurament de crèdits FAD. La mesura va ocórrer a causa de les conviccions que tenia el PP respecte a Cuba, ja que argumentava que no es podien concedir ajudes a un país que violava els drets humans. Una idea que no era nova sinó que ja l'havien defensada en temps del PSOE.

EQUADOR

Les primeres deportacions les acollí el 1985. Amb el trasllat d'*Antxon* l'any 1987 va deixar de ser país de deportació. Tot i que només va tenir deportats durant dos anys, com a compensació, l'any 1987, va rebre quatre crèdits FAD per un total de 52.551.296,38 euros. Equador era el tercer país llatinoamericà que major volum de crèdits FAD havia obtingut entre 1985 i 1995, la qual cosa el situava en el setè lloc en el conjunt de països receptors de FAD. Va ser un dels països al qual amb un crèdit FAD se li va finançar la venta de dos avions CN-235, que tenien com a destí les seves forces armades.

³⁰⁸ Per comprovar les operacions concretes facilitades amb les Línies de crèdit, veure Annexos, p. 458.

José Díaz Herrera i Isabel Durán, en el seu llibre *El saqueo de España*³⁰⁹, posaven el dit a la llaga respecte a alguns dels crèdits FAD concedits a Equador:

La autopista Quito-Guayaquil, de cuatro carriles fue construida por la empresa Dragados. Se hizo con créditos FAD, a pagar en treinta años, con diez de carencia y un interés del 1,25 por ciento. Estas obras, al igual que el embalse Daule Peripa, la perimetral de Guayaquil y otras cuya enumeración parece innecesaria, no han generado ni una peseta en valor añadido a la industria española. Obviamente, parece que no deberían haber sido financiadas con Fondos para la Ayuda al Desarrollo y es inexplicable la intermediación de Fecoex en la realización de los contratos si no había nada que vender desde España.

Els autors es preguntaven per què van tenir lloc aquests contractes si no havien de generar diners a la indústria espanyola. És evident que les intencions d'aquestes obres tenien un altre objectiu.

REPÚBLICA DOMINICANA

El 1984 rebé a *Antxon*. Al 1997 amb les extradicions de tres dels deportats i al 1998 amb la fugida dels dos que els quedaven, deixà de ser país de deportació. El cas de la República Dominicana amb els FAD va tenir un caire especial degut a què els únics crèdits que va rebre van ser al 1995, quan des d'Espanya es començava a preparar el terreny per aconseguir que els etarres fossin extradits. Les compensacions quantioses que va rebre no van ser en concepte de FAD i les explicarem en el següent apartat.

³⁰⁹ José Díaz Herrera i Isabel Durán, *El saqueo de España*, op.cit, p. 428.

GABON

Només va acollir un deportat durant dos mesos, entre juliol i setembre de 1986 i, per tant, no va tenir temps de sol·licitar crèdits. Hem d'afegir, però, que sí que apareix al llistat de països receptors de FAD, gràcies a l'únic crèdit d'aquest tipus que se li ha concedit, l'any 1983. No el citem perquè quedava fora dels anys de deportació i, per tant, no estava relacionat amb aquestes.

TOGO

Rebé als primers deportats el setembre de 1984 i va abandonar la deportació el 1991. Tot i que a Togo se li va concedir un crèdit FAD l'any 1989, no va arribar a fer-se efectiu:

Sobre el único crédito FAD aprobado por el gobierno español a Togo en el año 1989 no existen datos. De hecho, no figura en los listados y documentos actuales del Ministerio de Comercio, posiblemente como consecuencia de que no llegara a formalizarse. Sin embargo, sí figura en varios informes oficiales remitidos al Congreso de los Diputados por parte del Ministerio de Comercio y el ICO, en el año 1992³¹⁰.

CAP VERD

Les primeres daten de maig de 1985. Els darrers bascos que va acollir hi van arribar el 1989 i avui dia encara n'hi viuen.

El 1989 i 1990 Cap Verd va rebre dos crèdits FAD per a la compra de material militar, de dos avions C-212. Era un exemple més del mal ús dels crèdits ja que, tot i tractar-se d'un país amb carències econòmiques

³¹⁰ Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, op.cit, p. 288.

i, per tant, necessitat de crèdits per poder subsistir, els FAD van ser destinats a comprar material militar.

También en este sentido figuraría el crédito FAD concedido a Cabo Verde en el año 1986 por importe de 280 millones de pesetas (1,68 millones d'euros) destinado a la construcción de una *fábrica de cerveza* a cargo de la empresa Heredia y Moreno. Cabo Verde es un país africano subdesarrollado, con una renta anual por habitante de unas diez mil pesetas al año. Llama poderosamente la atención que España le haya ofrecido como Ayuda al Desarrollo una fábrica de cerveza, sin que exista ningún tipo de programa dirigido a paliar el hambre o la desnutrición, o a mejorar su situación sanitaria o la educación de sus habitantes.³¹¹

SÃO TOMÉ

El 1986 va rebre a Alfonso Etxegarai, el qual continua vivint-hi. Només va obtenir un crèdit FAD, l'any 1989. Va ser destinat a la compra de vehicles militars, raó per la qual Carlos Gómez Gil³¹² va realitzar una crítica ferotge de la concessió, qualificant-la de “despreciable”:

Santo Tomé ha tenido un peso prácticamente despreciable en el FAD, habiendo recibido un único crédito, en el año 1987 por importe de 1.484.499,90 euros, destinado a la venta de vehículos militares, habiéndose aplicado unos plazos de amortización medios de 20 años, con 9 de carencia y un interés superior al límite autorizado, del 5,75% anual. Debe resaltarse que este crédito fue concedido como

³¹¹ Carlos Gómez Gil, *España y la ayuda oficial al desarrollo: Los créditos FAD. Un estudio de la gestión del Fondo de Ayuda al Desarrollo*, op.cit, p. 34.

³¹² Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, op.cit, p. 291.

consecuencia de la acogida por este país de etarras expulsados, siendo así aprobado por el Consejo de Ministros que autorizaron el crédito.

ALGÈRIA

Va ser país de deportació mentre duraven les converses de pau entre ETA i el Govern espanyol, per tant, entre 1987 i 1989. Un cop els bascos ja havien estat expulsats d'allí, per agrair l'ajut antiterrorista, el ministre d'Afers Exteriors espanyol, Francisco Fernández Ordóñez, va viatjar al país per fixar les condicions per a la concessió a Algèria d'una línia de crèdits FAD³¹³, quelcom que s'evidencia si comprovem que l'any 1989 se li van atorgar quatre línies de crèdit diferents per un valor de 176.107.364,80 d'euros. Com la majoria d'aquestes línies de crèdit (ja ho hem vist amb Cuba), també es van caracteritzar per les seves irregularitats:

Argelia se sitúa también entre los países mediterráneos que más créditos FAD han recibido a lo largo de toda su historia, ocupando el segundo lugar, siendo superado únicamente por Marruecos. Al mismo tiempo es el quinto receptor en el conjunto de países, al haber recibido el 5% de todo el FAD en el período 1977-1995. [...] Los créditos del Fondo de Ayuda al Desarrollo concedidos por España a Argelia presentan dos importantes particularidades. La primera de ellas referida al elevado volumen de créditos concedidos en la forma de líneas de crédito, exactamente el 64% de todas las ayudas concedidas, frente al 34% de los créditos concedidos como créditos específicos. Si tenemos en cuenta el mecanismo de funcionamiento del FAD, a través del cual los créditos específicos deben ser aprobados uno a uno por el Consejo de Ministros, mientras que las líneas de crédito son cantidades abiertas aprobadas en

³¹³ Sebastián Basco, "España agradecerá a Argel la ayuda antiterrorista con un crédito millonario", *ABC*, 05/06/1989, p. 40.

unas condiciones determinadas por el Gobierno, se produce una cierta perversión en el control de los contratos financiados con estas ayudas, al diluirse la autorización y el control directo del ejecutivo sobre su utilización, que pasa a depender única y exclusivamente de los funcionarios del Ministerio de Comercio, quienes no tienen que rendir cuentas sobre su empleo al Gobierno. Tengamos en cuenta que de manera sistemática se ha venido negando información precisa sobre las condiciones de utilización de estas líneas de crédito, a pesar de su elevada cuantía, siendo ocultada incluso a parlamentarios.

Sobre les operacions finançades amb aquestes línies de crèdit obtingudes per Algèria es va difondre poca informació, però podem dir que les dues van ser concedides l'any 1989 per un valor de 165.398.531 euros. Carlos Gómez Gil afirmava que dins aquestes línies es trobava una operació molt potent, de 32.328.441,09 euros, corresponents a la construcció d'una planta de ciment. A més, l'edificació d'aquesta fou concedida a una multinacional estrangera, F.L. Smidth, quelcom prohibit per la normativa del FAD, que obliga a què siguin adquirits béns i serveis espanyols.³¹⁴ Per tant, les grans quantitats cedides, molt superiors a les habituals que movien els crèdits FAD, i l'any en que van ser assignades, el 1989, mostraven que Espanya havia de pal·liar l'enorme deute que tenia amb Algèria després que els havia cedit el país per les converses de pau i que, un cop finalitzades, havia fet el possible per expulsar una trentena de bascos.

³¹⁴ Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, op.cit, p. 230.

Una vegada fet el repàs a través dels diferents crèdits FAD lliurats a cadascun dels països implicats en les deportacions, hem volgut citar un quadre³¹⁵ més general sobre el total de quantitats atorgades als països de deportació, així com també quin percentatge corresponien aquestes quantitats del total dels FAD. També hi hem afegit quin lloc ocupava cadascun dels països de deportació en el global dels FAD entre 1977 i 2002. El curiós és que n’hi havia tres entre els deu primers, d’un total de 75.

País	Milions Euros	%	Nº
Algèria	376,706	5,57	5
Equador	296,260	4,38	7
Veneçuela	200,103	2,96	9
Cuba	93,741	1,38	17
Rep. Dominicana	82,201	1,21	20
Panamà	62,225	0,92	28
Cap Verd	6,642	0,09	58
São Tomé	1,484	0,02	74

Després de citar el quadre general, hem de fer referència al concret. És a dir, als crèdits FAD específics que van rebre cadascun dels països de

³¹⁵ Dades pertanyents al quadre sobre el volum total de crèdits FAD per països receptors entre 1977 i 2002, extret de Mariano González i José María Larru, “¿A quién benefician los créditos FAD? Los efectos de la ayuda ligada sobre la economía española”, *Documento de Trabajo. (Instituto Complutense de Estudios Internacionales)*, Serie Desarrollo y Cooperación nº 7, Noviembre 2004, pp. 7 i 8. A la vegada, la font citada per aquests autors és el Boletín Económico de Información Comercial Española (Diversos anys).

deportació. Podem comprovar els diners atorgats i les operacions a què van ser designats³¹⁶.

Any	País	Operació	Import (Euros)	Data acord Consell de Ministres
1984	Cuba	Planta de cítrics	388.794,73	20/06/1984
1984	Cuba	8 Bucs <i>San Mamés</i> I	4.462.454,77	05/09/1984
1984	Cuba	8 Bucs <i>San Mamés</i> II	4.958.409,96	14/11/1984
1984	Cuba	Programa UNESCO I	1.678.146,00	14/11/1984
1985	Cap Verd	Fàbrica de cervesa	2.043.441,15	18/12/1985
1985	Cuba	8 Bucs <i>San Mamés</i> III	4.725.998,58	06/11/1985
1985	Cuba	Programa UNESCO II	1.684.636,93	06/11/1985
1985	Cuba	Programa UNESCO III	1.684.636,93	18/12/1985
1985	Equador	Equips de telecomunicacions	9.655.259,46	18/12/1985
1986	Cuba	Programa UNESCO IV	1.365.800,01	06/06/1986
1986	Panamà	Mercats prefabricats	4.615.893,16	23/05/1986
1987	Cuba	Línia de crèdit (CUBA 2)	19.532.893,39	08/05/1987
1987	Cuba	8 Bucs <i>San Mamés</i> IV	988.664,91	28/08/1987
1987	Equador	Perimetral Guayaquil	29.689.997,96	20/02/1987
1987	Equador	Mercat Central Guayaquil	3.562.799,75	06/03/1987
1987	Equador	Equips d'hospitals	11.875.999,18	06/03/1987
1987	Equador	Línies elèctriques	7.422.499,49	06/03/1987
1987	Panamà	3 avions C-212 i 1 C-235	3.248.049,72	08/05/1987
1987	São Tomé	Material de transport	1.484.499,90	03/04/1987
1987	Veneçuela	Coorp. Venezolana Guayana	14.844.998,98	10/07/1987
1988	Algèria	Fàbrica de ciment Hadjar Soud	2.773.250,15	04/11/1988
1988	Cuba	Línia de crèdit (CUBA 3)	15.626.314,71	29/04/1988

³¹⁶ Dades extretes del CD adjunt que porta el llibre de l'Observatori del Deute en la Globalització, op.cit. Als Annexos, p. 459, es troba el quadre amb totes les dades de crèdits FAD debuts pels països durant els anys de les deportacions.

1988	Cuba	Línia de crèdit (CUBA 4)	3.606.072,63	29/04/1988
1988	Cuba	Línia de crèdit (CUBA 5)	1.803.036,31	29/04/1988
1988	Cuba	Programa UNESCO V	1.281.658,31	29/04/1988
1988	Panamà	3 mercats productes agrícoles	4.351.327,64	16/12/1988
1989	Algèria	5 fàbriques de confecció	3.798.396,50	27/01/1989
1989	Algèria	Línia de crèdit (1r tram)	71.490.389,82	03/03/1989
1989	Algèria	Línia de crèdit (2n tram)	93.908.141,31	03/03/1989
1989	Algèria	Equipaments centres Formació Professional	6.910.437,18	02/06/1989
1989	Cap Verd	1 avió C-212	2.802.459,34	29/12/1989
1989	Cuba	Grues portacontenidors	2.461.144,57	17/11/1989
1989	Cuba	Maquinària fabricació motors	8.846.898,18	17/11/1989
1989	Cuba	3 bucs frigorífics i 2 amoníacs	4.241.642,93	15/12/1989
1989	Togo	(Sense informació)	3.947.507,60	29/12/1989
1989	Veneçuela	Consum de sucre	35.618.982,37	10/03/1989
1990	Cap Verd	1 avió C-212	858.365,49	23/11/1990
1990	Cuba	Programa UNESCO VI	1.181.589,80	25/05/1990
1995	República Dominicana	Electrificació zona Est	4.037.419,01	05/05/1995
1995	República Dominicana	Equip mèdic hospitalari	4.597.742,60	22/12/1995

Per acabar amb l'apartat dels crèdits FAD, hem d'afegir que les irregularitats respecte d'aquests no només es van concentrar en les compensacions a països que rebien membres d'ETA, sinó que passats uns anys també es va destapar la trama que hi havia al darrera de la gestió. Es va fer públic que la majoria d'operacions finançades amb aquests crèdits quedaven concentrades en cinc empreses, de les més de 400.000 que existien a Espanya. Això significava que els crèdits FAD havien servit per tenir contents els presidents amics, còmplices de

l'ajuda antiterrorista i també per enriquir les butxaques d'alguns intermediaris que guanyaven grans quantitats amb els sobrepreus que afegien a les transaccions. Javier Díaz Herrera i Isabel Durán³¹⁷ es feien ressò d'aquests tripijocs i donaven gràcies que finalment sortissin a la llum:

El 29 de noviembre de 1994 el Tribunal de Cuentas enviaba a las Cortes Generales su informe sobre la fiscalización de Fomento de Comercio Exterior (Focoex), la empresa estatal que monopoliza en la práctica el uso de los créditos FAD y gran parte de los distintos convenios suscritos entre España y diversos países.

De la lectura del documento se deduce que los créditos FAD, establecidos para incentivar el desarrollo de la industria española, la apertura de nuevos mercados y la venta de bienes de equipo en el exterior, han sido empleados como un instrumento de corrupción por el Gobierno. De los 266.663 millones de pesetas (1.602.676.907,91 euros) concedidos por el Estado español hasta 1990, más del 50% de las ayudas acabaron en cinco de las más de 400.000 empresas españolas: Focoex, Enasa, Astilleros Españoles, Construcciones Aeronáuticas (CASA) y Dragados y Construcciones.

[...] La antigua Empresa Nacional de Autocamiones (ENASA), Astilleros Españoles y Construcciones Aeronáuticas han empleado los FAD prácticamente para la venta de armas. En todas estas operaciones figuran indefectiblemente como intermediarios las mismas personas: el amigo del Presidente del Gobierno, Enrique Sarasola, y los traficantes de armas Adnam Kashogui y Abderraman el Assir.

³¹⁷ José Díaz Herrera i Isabel Durán, *El saqueo de España*, op.cit, pp. 432 i 433. L'Informe de fiscalització de Fecoex es pot consultar al *Suplemento del BOE*, nº 116, 16/05/1995, pp. 111-143.

Per tant, queda clar que els crèdits FAD eren usats sovint com un negoci i no com una ajuda al desenvolupament dels països pobres. A més, l'opacitat era evident i, en allò que ens interessa, les deportacions, hem demostrat, fent un recorregut pels diferents països, que els anys i les assignacions dels FAD als tercers països implicats coincideixen. El Ministeri d'Exteriors va negar la relació però, els fets semblen contradir-ho.

3.3.1.2. Ajudes no reemborsables

Acabem de fer un repàs per la quantitat de diner públic amb què es van finançar les deportacions dels bascos a partir de crèdits del Fondo de Ayuda al Desarrollo. No obstant, no van ser els únics diners de l'erari públic que es van usar per retornar els gestos de bona voluntat que els tercers països havien tingut amb Espanya quan havien acceptat rebre els etarres de forma “completament desinteressada”. Com hem citat al principi del capítol, una part de l'Ajuda al Desenvolupament (AOD) bilateral també es realitzava a partir de crèdits no reemborsables, és a dir, donacions que no s'havien de tornar. A Espanya aquest tipus d'ajuda pot provenir de l'Administració Central o d'institucions públiques autonòmiques o locals³¹⁸.

La primera notícia que tenim de les despeses que costava tenir els refugiats a una altre país la va constatar l'oposició, Alianza Popular, quan va treure el tema dels costos dels deportats al Congrés. Allí va assegurar que si el que publicaven els diaris era cert, per l'estada dels primers deportats a Panamà s'havien pagat 100 milions de les antigues

³¹⁸ AADD, *AOD hoy: discurso y realidad*, Madrid, op.cit, p. 24.

pessetes (més de 600.000 euros) i van afegir que amb això s'estaven pagant unes bones vacances als deportats³¹⁹.

A part de l'AOD no reemborsable, el Govern espanyol també enviava periòdicament executius als països amb deportats per pagar-los la manutenció i l'allotjament. A partir d'aquí eren els països receptors qui administraven els diners i també eren aquests qui decidien quina quantitat els assignaven als etarres. Moltes vegades aquests distribuïdors també feien negoci i lliuraven només una part dels diners que Espanya els donava per als refugiats. Un exemple d'aquests interessos que els repartidors es cobraven el trobem a São Tomé, contat pel deportat Alfonso Etxegarai³²⁰:

Raúl Aragao iba a Madrid a recibir el dinero de manos de la Guardia Civil pues una de sus funciones en la Embajada santomense en Lisboa consistía en mantener el contacto con los españoles. Desgraciadamente, a veces le robaban del coche la saca que contenía 24.000 dólares que le entregaban anualmente para cubrir los gastos de estancia del deportado. Y esta vez se sentía contrariado por la pérdida del dinero, claro, pero no por el pobre deportado –con el que sólo gastaban anualmente unos 5.000 dólares- sino porque se le acababa el chollo pues era el último viaje que hacía.

Espanya excusava l'enviament de diners dient que sufragaven programes d'ajuda econòmica. A la vista d'aquestes accions els deportats de Cap Verd manifestaven que: “es evidente que la moneda de pago de esa generosidad española somos los deportados políticos

³¹⁹ Egin, 13/06/1984, p. 8.

³²⁰ Alfonso Etxegarai, *Regresar a Sara*, op.cit, p. 170.

vascos”³²¹. Aquests deportats ho sabien perquè ho estaven vivint en carn pròpia ja que rebien 30.000 escuts capverdians al mes (uns 425 euros). A Cuba, el *Instituto de Cooperación con los Pueblos* els donava una ajuda de 250 o 300 pesos cubans (uns dos dòlars). I a la República Dominicana (on residien els interlocutors d’ETA, que tenien prohibit treballar), rebien 200 dòlars al mes i amb això havien de pagar l’alimentació, llum, telèfon i transport³²².

A part d’aquests lliuraments directes de diners, hi havia les ajudes concedides a fons perdut. L’any 1989 el diari *El País* feia un estudi sobre els pagaments emmascarats com a programes d’ajut econòmic i revisava si s’havien vist incrementats a partir que començaren les deportacions. El primer obstacle amb què es van trobar va ser que no se’ls van voler facilitar dades sobre xifres anteriors perquè no es poguessin fer comparacions. Un aspecte que no sorprèn, ja que hem comprovat amb els crèdits FAD els intents d’ocultar informació. Les dades recollides pel diari pertanyen a l’any 1989 i parlen sobre la *Ayuda Oficial de Desarrollo* (AOD)³²³, on estaven exclosos els FAD i que era part de l’ajuda no reemborsable:

España invertirá casi 700 millones de pesetas en ayuda al desarrollo de siete países que acogen actualmente a deportados etarras, según el Plan Anual de Cooperación Internacional del Ministerio de Asuntos Exteriores. Esta suma no incluye los posibles créditos del Fondo de Ayuda al Desarrollo (FAD) que recibirán estos países ni las cantidades

³²¹ *Egin*, 03/12/1986, p. 8.

³²² Agustín Yanel i Amparo Lasheras, “El PP intentará que todos los etarras deportados sean entregados a España”, *El Mundo*, 04/10/1996.

³²³ Francisco Mercado, “España invertirá este año casi 700 millones en el desarrollo de siete países que acogen etarras”, *El País*, 11/07/1989.

que mensualmente gira Interior para la manutención y alojamiento de cada activista confinado (más de 70.000 pesetas por etarra y mes). Fuentes de Exteriores niegan toda relación entre estas ayudas y la acogida de etarras, si bien admiten que “quizá” ha influido con Cabo Verde o Santo Tomé y Príncipe.

En Exteriores se indica que no hay datos anteriores a 1987 sobre el monto de la ayuda al desarrollo que concede España a cada país. En todo caso, la ayuda que dio el Gobierno español en 1987 a los siete países receptores de etarras fue de 477 millones, cifra que subió a 663 millones en 1988 y que este año (1989) alcanzará los 684 millones. El dinero no se da directamente, sino que se invierte en proyectos y en salarios de los asistentes técnicos españoles.

[...] Fuentes de Exteriores matizan que salvo en determinados países no hay una ligazón entre la ayuda que España entrega y la voluntad del país receptor de acoger etarras. “La fórmula no es yo te doy tanto si tú acoges tantos etarras”.

Amb les xifres facilitades per *El País* hem fet una taula per afavorir la comprovació de dades i que la lectura no fos tan pesada. El mateix diari afirmava que on es veia més clara la coincidència era amb els països africans: “El reguero del dinero que España entrega, a través de proyectos, a determinados países africanos presenta mayores coincidencias con el desembarco de etarras”. Fou el cas d’Algèria, la qual va passar a incrementar en un 222% els diners que rebia per part espanyola.³²⁴

³²⁴ *Ibidem*. Les dades de *El País* estan amb pessetes perquè era la moneda de l’època. Entre parèntesis hem afegit les equivalències en euros per ser la moneda actual.

PAÏSOS	1987	1988	1989
Cuba	83 milions de pts (498.840,05 euros)	143 milions de pts (859.447,31 euros)	220 milions de pts (1.322.226,63 euros)
Panamà	91 milions de pts (546.921,01 euros)	61 milions de pts (366.617,38 euros)	33 milions de pts (198.333,99 euros)
República Dominicana	82 milions de pts (492.829,93 euros)	50 milions de pts (300.506,05 euros)	73 milions de pts (438.738,84 euros)
Veneçuela	53 milions de pts (318.536,42 euros)	40 milions de pts (240.404,84 euros)	19 milions de pts (114.192,30 euros)
Algèria	20 milions de pts (120.202,42 euros)	45 milions de pts (270.455,45 euros)	145 milions de pts (871.467,55 euros)
São Tomé	45 milions de pts (270.455,45 euros)	170 milions de pts (1.021.720,58 euros)	80 milions de pts (480.809,68 euros)
Cap Verd	102 milions de pts (613.032,35 euros)	151 milions de pts (907.528,28 euros)	112 milions de pts (673.133,56 euros)

L'any 1989 Togo també acollia etarres, però no rebia ajudes oficials espanyoles. En ser un país d'influència francòfona, els tractes de favor els rebia per part de França, que li lliurava els diners que Espanya destinava per al citat país.

Després d'examinar el quadre hem de donar la raó a les fonts d'Exteriors que negaven que usessin la fórmula: “yo te doy tanto si tú acoges tantos etarras”. I és que només fixant-nos en São Tomé, que en tota la seva història va acollir només un etarra, l'any 1988 va ser el país que més diners va rebre, amb un total de 1.021.720,58 euros (170 milions de pessetes), un 277% més que l'any 1987.

Les xifres són bastant exagerades entre els anys d'apogeu de la deportació (1987-1989), però hem d'apuntar que a partir de llavors

comencen a baixar i el 1991 es van reduir en un 14% respecte a les dades de 1990. La minva de les quantitats es va produir com a conseqüència que els països d'acollida també es van veure reduïts. Panamà i Algèria, l'any 1991, ja no tenien membres d'ETA confinats. Aquesta davallada de les ajudes va venir acompanyada d'un advertiment del Secretari d'Estat:

En 1991, según Rafael Vera, se les comunicó a los países receptores de miembros de ETA que el Gobierno español iba a dejar de pagar sus gastos de manutención, unos gastos muy limitados, que en la mayoría de las ocasiones no superaban los cien dólares por persona al mes, pero que, de forma muy genérica sellaban un compromiso. El ex secretario del Estado para la seguridad les precisó que el Estado español estaba dispuesto a admitir el regreso de los deportados.

Rafael Vera sostiene que los distintos gobiernos se limitaron a no responder o a argumentar que ellos tenían un compromiso, bien con el Gobierno francés, que era el que había tramitado y decidido la expulsión, o bien con los propios deportados.

Cuando se dejó sentir la falta de suministro económico por parte del Gobierno español, empezaron a observarse cambios de destino entre los deportados y algunas peticiones³²⁵.

Atès que tenir un etarra acollit eren uns ingressos segurs a l'any per al país receptor, era natural que no escoltessin els suggeriments de Vera. No obstant, l'advertiment va anar gestant-se amb el pas dels anys i, al final, el Govern espanyol va veure que els refugiats li estaven sortint cars i que era el moment de tancar el flux monetari que durant més de deu anys havia arribat a països americans i africans. El Govern creia

³²⁵ Ángeles Escrivá, op.cit, p.176.

que ja havia pagat amb escreix el favor de la rebuda dels refugiats bascos per part d'aquests països. Tot i això, l'any 1996 encara percebien una assignació del Govern espanyol: Cap Verd, Cuba i República Dominicana (aquesta perquè albergava els teòrics interlocutors d'ETA) i, aquells que havien deixat de rebre-la també van deixar de vigilar els etarres que havien de custodiar:

Salvo en lo que se refiere a Santo Domingo, donde oficia el interlocutor nominal de ETA, Eugenio Etxebeste, el grifo de los dineros españoles destinados a la manutención de los presuntos activistas trasladados a países africanos y del Caribe ha empezado a cerrarse. Abandonados a su suerte, sin ese dinero que se entregaba a los países de acogida y a ellos mismos, buena parte de los 44 etarras deportados han optado por iniciar el camino de regreso y no parece que las autoridades de esos países les hayan puesto demasiados reparos.³²⁶

L'any 1996, ja amb el PP al Govern, les coses van canviar i, finalment, es van deixar de pagar les manutencions dels bascos perquè entenien que les deportacions eren quelcom del passat, que no tenien raó de ser. El que s'havia de fer era començar a demanar les extradicions d'aquelles persones que tenien sumaris oberts a Espanya. Això va ser el que va ocórrer amb *Antxon*, *Makario* i Peio Gantxegi, però per aconseguir que passés el PP va haver de rascar-se la butxaca. En aquesta ocasió no era el PSOE qui pagava les deportacions, sinó el nou grup al poder.

La Ayuda Oficial al Desarrollo (AOD) de España a la República Dominicana creció en los últimos años de forma espectacular,

³²⁶ José Luis Barbería, "El pulso de los deportados", *El País*, 09/06/1996.

coincidiendo con la colaboración que el país caribeño prestó al Gobierno socialista español a la hora de acoger a seis deportados etarras.

En 1989, año en que fueron deportados desde Argel los etarras Eugenio Etxebeste, Ignacio Arakama, José María Gantxegi, Juan Manuel Soares Gamboa, Belén González y Ángel Iturbe, los programas y ayudas no reembolsables que España concedía a la República Dominicana sumaron 101 millones de pesetas, que se incrementaron a 330 en 1993 y a 679 en 1995. El año pasado (1996), ya con el PP en el Gobierno, se produjo un verdadero salto cualitativo al pasarse de las anteriores cifras, relativamente modestas, a 930 millones en ayudas y 755 en “créditos blandos” o FAD. En total, 1658 millones.

Aznar consiguió que Leonel Fernández (president de la República Dominicana des d’agost de 1996) se comprometiera a “resolver positivamente” el asunto de los etarras “alojados”.³²⁷

Un cop aconseguides les extradicions, l’enviament de diners es va frenar totalment i això va suposar que la vigilància dels dos deportats que quedaven al país (Belén González i Ángel Iturbe) es relaxés, situació que van aprofitar aquests per fugir³²⁸.

En conclusió, Espanya va destinar gran part de les partides d’Ajuda Oficial al Desenvolupament (AOD), d’on quedaven exclosos els crèdits

³²⁷ Alberto Míguez, “España multiplicó por 15 la ayuda a los dominicanos tras acoger a etarras”,

La Vanguardia, 17/08/1997, p. 11.

³²⁸ Segons el diari *El Mundo*, la República Dominicana tampoc rebia unes quantitats exorbitants cada mes per pagar les despeses. “De hecho, según ha podido saber *El Mundo*, el Gobierno dominicano percibía apenas 100 dólares al mes por la estancia de los etarras en su país. Además, a través del capitán Manin, se realizaban pequeños pagos mensuales a numerosos responsables policiales para que no relajaran la vigilancia sobre estos etarras. Estos mandos policiales percibían menos de 3000 pesetas (18 euros) al mes por estos servicios”. Veure l’article de Fernando Lázaro, “El Gobierno dejó de pagar en el 97 a Santo Domingo por vigilar a los etarras”, *El Mundo*, 22/10/1998.

FAD, per pagar, novament, el favor que els tercers països els van fer al controlar als deportats que els van enviar.

3.3.2. Altres ajudes als tercers països

Les sucoses quantitats en concepte d'Ajuda al Desenvolupament, ja fos amb crèdits o amb donacions, no va ser l'única manera amb què Espanya va pagar als països que els van ajudar en la deportació.

Espanya també els va satisfer mitjançant la signatura de *Tratados de Amistad y Cooperación*. Aquests acords de cooperació suposaven el finançament de projectes de desenvolupament, la compra de béns i serveis espanyols i la creació d'empreses mixtes. Entre 1977 i 1991 va signar acords d'aquest tipus amb deu països, dels quals tres estaven implicats en les deportacions: Equador, Veneçuela i Algèria.³²⁹

El que es va signar amb Veneçuela rebia el nom de “*Acuerdo de Cooperación y Amistad*” i va ser signat a principis de juny de 1990 durant la visita que el president Carlos Andrés Pérez va fer a Espanya. Aquest acord: “suponía la concesión de créditos por parte de España a Venezuela para comprar bienes de equipo de producción nacional por valor de 1200 millones de pesetas (7.212.145,25 euros) e inversiones directas en el país por un montante de otros 1800 millones (10.818.217,88 euros). Casi la mitad de las ayudas eran créditos

³²⁹ V. José Díaz Herrera i Isabel Durán, *El saqueo de España*, op.cit, p. 435.

FAD”.³³⁰ També s’integraven en aquest tractat de cooperació alguns projectes de reindustrialització amb un cost de 601.012.104,38 euros.

Si amb Veneçuela Espanya havia subscrit un tractat d’amistat per concedir-li nous crèdits, a la República Dominicana la va beneficiar amb un altre tipus d’acord econòmic: l’entrada al prestigiós Conveni de Lomé.

Nacido en 1974, tras el ingreso del Reino Unido en la Comunidad Europea, El Convenio de Lomé agrupa a sesenta y seis países de África, el Caribe y el Pacífico (lo que se llaman países ACP), todos ellos antiguas colonias de los hoy miembros del Mercado Común Europeo, que obtienen importantes beneficios en sus relaciones económicas con la Comunidad.

Las principales ventajas de los miembros del Club de Lomé son: exportaciones a la Comunidad libres de derechos arancelarios, no aplicación de restricciones a determinados productos, ventajas especiales para las exportaciones de carne, azúcar, ron, plátanos y acceso a fondos para financiar la cooperación regional y ayudas al desarrollo industrial y tecnológico a través del Centro para el Desarrollo Industrial de la CEE.³³¹

Si ajudava a complir el desig de la República Dominicana d’entrar al Conveni, Espanya també en treia benefici propi. En primer lloc, compensava els favors dominicans respecte als deportats i, en segon lloc i més important, es presentava davant la Comunitat Europea com a intermediari dels països llatinoamericans. Finalment, el 15 de desembre

³³⁰ *Ibidem*, p. 334. També veure Luis Ayllón, “España concede a Venezuela 3000 millones de dólares para impulsar su desarrollo”, *ABC*, 04/06/1990, p. 28.

³³¹ Román Orozco, “Europa pagará el exilio de etarras en el Caribe”, *Cambio 16*, nº910, 08/05/1989, pp. 36 i 37.

de 1990, la República Dominicana, acompanyada per Haití, entrava a formar part del Club de Lomé.

L'altre acord especial que va signar Espanya va ser amb Algèria. Durant l'inici dels anys vuitanta ambdós països es van enfrontar pel contracte del gas. Algèria entenia que Espanya havia incomplert el contracte que tenien establert des de 1976 que preveia la compra obligada de 45.000 milions de tèrmies³³² per any, es consumís o no el producte. Al final van millorar l'acord al 1985, però amb la rebuda dels refugiats bascos, Algèria va demanar més. En concret, la revisió de la fórmula de preus del contracte en vigència del subministrament de gas natural, una petició que se li va concedir.

Gioavanni Giacomuzzi³³³ donava detalls dels negocis (també el gas) esdevinguts entre Algèria i Espanya com a conseqüència de les deportacions:

Como en los países que habían acogido deportados de ETA, la relación inicial del Gobierno español con Argelia fue de origen económico. Si en otras ocasiones fue la concesión de créditos blandos, esta vez la relación comenzó cuando después del traslado de Txomin y el posterior de Antxon, el Estado español comenzó un discreto intercambio con Argelia en términos beneficiosos para el país africano. La visita de Alfonso Guerra a Argel, en 1987, había servido como introducción a la creación de una Comisión Mixta Industrial. El primer toque importante fue la revisión del contrato vigente para el suministro de gas licuado entre Argel y Madrid en el que participaban

³³² Unitat d'energia que equival a un milió de calories i que s'utilitza per calcular el subministrament del gas.

³³³ Giovanni Giacomuzzi, op.cit, pp. 150 i següents.

por ambas delegaciones Enagas y Sonatrach. Incluso el INI (Instituto Nacional de Industria), propietario de Enagas, tuvo que salir a la palestra desmintiendo que su consorcio estuviese en disposición de asumir el coste de la «colaboración antiterrorista».

Así, ante las dificultades económicas que entrañaba una operación de este tipo, la parte española se decidió por lo más obvio. Cambiar colaboración ejerciendo tareas de mediación, por ayuda militar. A finales de 1987, y unas semanas antes del que parecía inminente proceso negociador, una desconocida delegación empresarial española asociada en torno a un desconocido nombre, Defex, llegó a Argel.

[...] El Gobierno argelino, desde la llegada de Txomin Iturbe en septiembre de 1986, hasta la expulsión de los interlocutores de ETA en mayo de 1989, mantuvo una actitud que fue variando en función del logro de los objetivos que se habían planteado en un principio. A fin de cuentas Argelia actuó como lo que es, un Estado y, en esas circunstancias, sus necesidades fueron compaginadas con su estrategia política exterior.

Com hem pogut comprovar al llarg del capítol, Algèria no va ser l'única que va compaginar les seves necessitats amb la política exterior; amb la qual cosa fem nostres les paraules de Giacomuzzi. Amb tots els exemples que hem citat, podem afirmar que tots els països que van albergar integrants d'ETA per fer un favor al Govern espanyol es poden donar per ben pagats.

3.3.3. Conclusions

Aquest capítol pretenia demostrar com es pagaven les estades dels membres d'ETA als països on van ser confinats a petició del Govern espanyol. Era evident que les despeses no podien ser sufragades pel país d'acollida, així que només podien ser pagades per l'altre protagonista de les deportacions, el Govern espanyol. Aquesta implicació estava clara, però calia aportar proves.

La recerca sobre els pagaments va ser difícil ja que a l'època es van mantenir amb bastant de secretisme. Però a partir d'una pista publicada al diari *El País* vam començar a investigar fins arribar a les Ajudes al Desenvolupament. Tot i això, va ser complicat trobar un llistat dels crèdits concedits i, amb aquesta a la mà, afirmar que aquests servien per pagar les deportacions. Els estaments oficials ho ocultaven, però la coincidència entre les assignacions dels donatius als països amb els anys de deportació evidenciava que estàvem davant d'una certesa. Per corroborar-ho, les conclusions d'aquest capítol són:

1.- És la conclusió més important a què hem arribat en aquest capítol: el Govern espanyol va aprofitar les ajudes destinades a afavorir el desenvolupament dels països pobres per encabir els pagaments que havia de realitzar als països de deportació. A més, va usar totes les modalitats de l'Ajuda al Desenvolupament (AOD) per aconseguir els seus objectius. Així, va emprar tres formes de pagament: els crèdits FAD, les ajudes no reemborsables i el pagament de les manutencions. A això s'han d'afegir alguns dels acords monetaris deslligats de l'AOD i que també van servir com a forma de convenciment als tercers països.

2.- D'aquestes tres modalitats la més usada van ser els FAD. Des que es van començar a concedir aquests crèdits, l'any 1977 i fins l'any 2002, un total de 75 països van rebre quantitats provinents d'aquests crèdits. Entre aquests hem citat els països de deportació un per un per veure els milers de pessetes que se'ls van atorgar, el percentatge que va suposar del total dels FAD la inversió en aquests països i, sobretot, quin número ocupaven en el llistat de diners rebuts respecte al total dels FAD. El cas més significatiu que hem observat era el d'Algèria, la qual amb només dos anys de pertinença al procés de deportació, ocupava el 2002 el lloc número cinc del llistat total.

3.- Es va jugar amb quantitats exorbitants que, a més, van servir per enriquir les arques d'algunes persones que feien de mitjanceres en els acords. Ha quedat clar que les donacions d'Espanya no eren simples ajudes altruistes perquè tenien l'obtenció d'un benefici al darrera. Per tant, aquells ajuts que havien de servir als països pobres, al final només eren un negoci més.

També es va jugar amb les quantitats ja que es va fer l'impossible per part dels estaments oficials per ocultar els pagaments de les deportacions. També es va desenterrar la vella llei de Secretos Oficiales creada per Franco per tenir un recurs oficial amb què escudar-se per no haver de donar explicacions públiques. Fins i tot es va privar la informació als estudiosos del tema i als periodistes.

4.- Va arribar un moment en què les deportacions ja no tenien raó de ser i estaven resultant una càrrega pecuniària per al Govern espanyol. Per tant, a mitjans anys 90 es va tallar el subministrament d'ajudes. Un factor important va ser l'arribada a la Moncloa del Partit Popular, el

qual després de percebre que podia aconseguir l'extradició dels deportats, va frenar tot lliurement als països de deportació. Si els deportats tenien algun delictes pendent el normal era que se'ls jutgés perquè poguessin complir condemna i, si no, que poguessin integrar-se a la societat. Amb aquestes idees del nou Govern, la resposta dels bascos va ser deixar els països d'acollida i tornar o bé a França de manera clandestina, o bé recalar a Cuba, on eren considerats com a lluitadors polítics.

En resum, des de 1984 amb crèdits tous, ajudes per al desenvolupament o fos com fos, Espanya va pagar les despeses que els bascos generaven. Per tant, l'assaig de la deportació no li va sortir tan barat com assegurava el Govern quan deia que “sale más barato tenerlos lejos, que encarcelarlos en España”.

3.4. LA DEPORTACIÓ COM A NEGOCI: EL COST POLÍTIC

“La solución del rompecabezas empezaba por París”

FELIPE GONZÁLEZ³³⁴

Des de la creació d'ETA tots els Governes espanyols han tingut com a punt prioritari fer el possible per aconseguir dissoldre-la. Fins als nostres dies, cap ho ha aconseguit, però tots ho han intentat. Quan el 1982, Felipe González va pujar al poder, també tenia dins el seu programa diverses idees per combatre ETA. A diferència dels seus antecessors en el càrrec (Adolfo Suárez i Leopoldo Calvo Sotelo), González tenia clar que per poder arribar a debilitar ETA calia canviar de rumb i apuntar a França, ja que “la solución del rompecabezas empezaba por París”.

Amb la Guerra Civil i la dictadura, la proximitat de la frontera francesa va fer que els bascos es refugiessin al País Basc francès. Una escapatòria que també van usar els membres d'ETA que eren acollits pels francesos per ser considerats lluitadors en contra del règim. No obstant, en quant la situació canvià i s'instaurà la democràcia, els polítics espanyols van entendre que ETA ja no tenia raó de ser i que se l'havia de combatre. A partir d'aquest moment va ser quan el Govern espanyol va forjar la idea del “santuari francès” per apel·lar a la consideració francesa vers els etarres i, així, fer veure que sense la

³³⁴ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, p. 178.

col·laboració antiterrorista dels veïns no seria possible debilitar el grup armat.

Els francesos, però, portaven molts anys considerant els integrants d'ETA com a refugiats polítics i fer-los canviar d'idea va costar Déu i ajuda a l'equip de Felipe González. Finalment, ho van aconseguir i la primera mostra del nou pacte i de l'evolució de les relacions antiterroristes amb França va ser les deportacions a tercers països. Malgrat això, les deportacions i totes les accions següents no van ser un gest d'avinença amb Espanya, sinó que l'ajut francès tenia implícits alguns acords a canvi. Va ser el cost polític de les deportacions.

3.4.1. Les relacions entre Espanya i França durant la dècada dels vuitanta

3.4.1.1. Els antecedents

Abans d'arribar a l'època de les deportacions en què s'inicia l'entesa de la lluita antiterrorista entre França i Espanya, cal que expliquem com eren les relacions entre aquests països abans d'arribar a aquest punt.

Els antecedents del lligam entre Espanya i França estaven condicionats perquè a Espanya hi havia una dictadura, la qual cosa va suposar que els contactes entre ambdós països fossin inexistents. A més, en relació a ETA, cal apuntar que aquesta va néixer l'any 1959 combatent el règim franquista i totes les seves restriccions de les llibertats. Aquestes accions del grup van fer que els francesos es posicionessin al seu favor. Tant que quan ETA va assassinar l'almirall i, futur successor de Franco, Luis Carrero Blanco, el comando executor es va refugiar a

França i des d'allí va emetre un comunicat per reivindicar l'acció. Aquest fet va ser el primer que va fer obrir els ulls als polítics espanyols que es van fixar en què cada vegada que ETA necessitava refugiar-se, creuava la frontera. Sagrario Morán³³⁵ senyalava que:

La cooperación gala como tal hubiera podido comenzar cuando aparecen en el País Vasco francés los primeros refugiados de ETA, a principios de los años 60. Pero entonces, París no podía desencadenar redadas policiales ni detenciones porque ETA ni siquiera estaba ilegalizada. Fue el 8 de octubre de 1972 cuando apareció en el diario oficial (*Journal Officiel*) un decreto firmado por el ministro del Interior francés, Raymond Marcellin, que declaraba ilegal a la organización terrorista. Por lo tanto, hasta la muerte de Franco (1975) la cooperación francesa fue prácticamente nula. Solamente destacan algunas expulsiones ordenadas por el Ministerio del Interior galo. Las primeras tuvieron lugar en 1962. En noviembre de 1964, París obligó a salir de territorio vasco-francés a los cuatro miembros fundadores de ETA: Julen Madariaga, Eneko Irigarai, Benito del Valle y *Txillardegí*. Los miembros los que recaía esta medida eran, normalmente, confinados en otros departamentos del Estado galo.

L'expulsió dels quatre bascos va ser provocada per l'incompliment de l'acord que tenien amb els francesos de respectar les seves lleis, ja que se'ls va sorprendre en possessió d'armes. La mesura es va aplicar 59 vegades entre 1963 i 1972, però era sistemàticament ignorada pels afectats, que tard o d'hora retornaven al departament d'on els havien

³³⁵ Sagrario Morán, "La cooperación antiterrorista: el eje Madrid-París", *apud*. Eduardo González Calleja (Ed.), *Políticas del miedo. Un balance del terrorismo en Europa*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2002, p. 372.

allunyat³³⁶. Malgrat les expulsions, que eren més una acció preventiva que una mesura per tenir contenta Espanya, com s'ha dit, la col·laboració antiterrorista entre ambdós països era gairebé nul·la. Per tant, els anys dels franquisme no van ser de bona entesa amb el país veí. A més, no hi van ajudar gens els afusellaments dels militants d'ETA, Txiki i Otaegi, després de les nombroses demandes de clemència, en forma de manifestacions massives, la majoria provinents de França. Fins i tot, "Francia mantuvo una acción muy activa que se materializó conjuntamente en la Resolución de 25 de septiembre de 1975 del Parlamento Europeo pidiendo la congelación de las penas de muerte"³³⁷. Amb la mort de Franco, però, la situació no es va arreglar gaire.

En expirar el dictador també ho va fer el règim i va ser assignat com a president del Govern espanyol la persona que ho havia estat fins llavors, Carlos Arias Navarro. Va ser substituït per Adolfo Suárez, segon president del que s'anomena el període de Transició democràtica. En la nova etapa que començava calia vèncer les reticències que els països tenien contra una Espanya que sortia d'una dictadura. S'havia de començar pel més proper: França. El periodista Florencio Domínguez³³⁸ donava detalls dels contactes entre Espanya i França en aquest nou període:

³³⁶ Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, Madrid, Taurus, 1998, p. 264.

³³⁷ Paloma González-Gómez del Miño, *La heterogeneidad de las relaciones bilaterales hispano-francesas durante el cambio político español: 1969-1986. Sus constantes y sus variables*, Madrid, Universidad Complutense, 1991, p. 304.

³³⁸ Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, p. 264 i 265.

La muerte de Franco y el inicio de la transición a la democracia en España dio lugar al establecimiento de los primeros contactos entre los responsables de Interior para tratar sobre la situación de ETA y sus miembros. Manuel Fraga (ministro de Gobernación entre 1975 i 1976; lloc que correspon a l'actual ministre de l'Interior) mantuvo varias entrevistas a principios de 1976 con su colega francés Michel Poniatowski (ministro de l'Interior entre 1974 i 1977) y Martín Villa (successor de Fraga com a ministre de Gobernación, cartera que ocupà entre 1976 i 1979) hizo lo propio en octubre de ese mismo año, pero los resultados fueron escasos.

“Logramos algunas deportaciones a departamentos alejados del sur de Francia, pero a las pocas semanas los deportados volvían a nuestra frontera, cuando había la posibilidad de ‘alojarlos’ en los distantes departamentos franceses de ultramar”, señala Martín Villa. “Hubo más que razones, disculpas, por parte de Francia”.

Las autoridades francesas daban largas a las demandas de colaboración formuladas por España, sin comprender las repercusiones que el terrorismo tenía en el esfuerzo por consolidar la democracia. En los primeros momentos de la transición, París alegaba que el Gobierno español no era democrático. Celebradas las elecciones de 1977 el argumento pasó a ser que todavía no era constitucional, pero cuando se aprobó la Carta Magna las cosas no cambiaron.

Rodolfo Martín Villa va ser el primer en apuntar el suggeriment d'expulsar els refugiats bascos als departaments d'ultramar francesos. Podem dir que la seva idea no va quedar en l'oblit i va ser rescatada l'any 1983, quan els espanyols van demanar als francesos que si no volien extradir els bascos, els expulsessin a tercers països, quelcom que, com estem repetint contínuament, es va donar a principis de 1984.

Com acabem de comprovar, les relacions amb els francesos durant la Transició eren desastroses, tant que els contactes amb el país veí, a part de ser escassos, eren una pèrdua de temps. Així va ocórrer amb la visita del rei Juan Carlos a París a l'octubre de 1976 i amb la de Giscard d'Estaing a Madrid el juny de 1978. Un exemple explícit d'aquesta pèrdua de temps el trobem en la visita que el president Adolfo Suárez va fer al president francès, Valéry Giscard d'Estaing, l'any 1979, explicada per l'ambaixador espanyol a París, Joan Reventós³³⁹:

Segons el relat d'Adolfo, en la primera visita a París, ja com a president del Govern espanyol, en entrar en l'immens despatx del president de la República al palau de l'Elysée, després de ser anunciat, a l'altre extrem de la sala, Giscard d'Estaing no s'aixecà per rebre'l. Es mantingué assegut davant la taula de treball, llegint, o fent veure que llegia uns papers, sense fer cap gest de salutació.

Suárez ens digué com hagué de superar amb molt d'esforç un atac d'ira. Creia que Giscard tenia una deliberada actitud de desatenció, destinada a humiliar-lo i col·locar-lo en situació d'inferioritat. El president Giscard continuava assegut davant la taula. Encara que devien ser només segons, li semblaren minuts molt llargs. Finalment, Giscard d'Estaing s'aixecà i travessà la sala per saludar-lo, amb un teatral gest protector.

L'actitud de Giscard d'Estaing era reflex del que pensaven els polítics francesos sobre els espanyols, als quals consideraven ignorants en el terreny polític ja que eren el relleu de la dictadura franquista i es dubtava que fossin capaços de manejar una democràcia.

³³⁹ Joan Reventós, op.cit, p. 195.

Tot i tenir aquesta percepció, aquest mateix any 1979, consegüentment a la visita a París del ministre espanyol d'Afers Exteriors, Marcelino Oreja, el Govern francès va decidir efectuar un acte de bona voluntat amb els espanyols i va suspendre la concessió de nous estatuts de refugiat per als espanyols que creuaven la frontera. Per fer-ho va al·legar que la nova situació democràtica d'Espanya feia que l'estatut de refugiat ja no tingués raó de ser per a ciutadans provinents d'aquest país. No obstant, la petició del ministre espanyol no era aquesta, sinó que anava més enllà, ja que pretenia que es retirés l'estatut de refugiat als bascos.

El "teatral gest protector" de Giscard d'Estaing va ser contrarestat per Adolfo Suárez, qui va demostrar al seu homòleg que no necessitava emparança sinó col·laboració en la lluita contra ETA. Així el gener de 1979, Suárez va amenaçar França en denunciar-la davant l'Assemblea del Consell d'Europa per la manca de suport antiterrorista. Hem de tenir en compte que aquest organisme advocava perquè cap dels seus membres fos benèvol amb la presència de bases d'organitzacions armades als seus territoris. França va respondre i el 30 de gener la seva policia feia detencions de refugiats bascos i els confinava en diferents departaments.

L'altre tema de discòrdia entre Espanya i França va ser la demanda espanyola d'entrar a la Comunitat Europea. Les desavinences provenien del sector agrícola francès que veia que amb l'entrada d'Espanya hi hauria més competència. Tot i que Giscard d'Estaing va tractar del tema amb el president Suárez, quan va arribar el moment de fer campanya electoral perquè s'havien de convocar eleccions a França, les negociacions per entrar a Europa es van aturar en sec. La raó era

que Giscard volia guanyar vots i si continuava amb les negociacions perdria els del sector agrícola, contrari a l'entrada d'Espanya i Portugal a la CEE.

Mentre a França es donava la campanya electoral, a Espanya el president Suárez dimitia i el partit, UCD, elegia Leopoldo Calvo Sotelo com a candidat a la presidència del Govern. En l'acte d'investidura d'aquest es va produir el famós intent de cop d'estat que es coneix amb el nom de 23-F i que, com sabem, va fracassar per la falta d'adhesió de la totalitat dels militars. Aquest fet va ser important per les relacions amb França ja que se li va donar una raó per creure que la democràcia encara no estava consolidada a Espanya i que era molt fràgil.

La conclusió a què arribem del mandat de Giscard d'Estaing respecte a la seva actitud vers Espanya la trobem en l'opinió que Calvo Sotelo tenia sobre el seu homòleg francès: “fue un obstáculo insalvable en la negociación con la CE. Además, durante su mandato, la colaboración francesa para erradicar el terrorismo falló de una manera abrumadoramente clara”³⁴⁰.

3.4.1.2. Els socialistes arriben a l'Elisi: Mitterrand al poder.

Les eleccions franceses de 1981 van donar la victòria a François Mitterrand al capdavant del Partit Socialista. Tot i el canvi, l'actitud cap a Espanya no va canviar. Es continuava amb la idea, creada per

³⁴⁰ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, p. 130.

l'il·lustrat Voltaire, que França era “terra d'asil”³⁴¹. Un concepte que es recollia oficialment a finals de 1982 a la Declaració del Consell de Ministres francès en matèria d'extradició: “el derecho de asilo pertenece a la tradición republicana y democrática de nuestro país y contribuye ampliamente al prestigio de Francia en el mundo”.³⁴² Amb aquesta actitud començaven malament les aspiracions espanyoles.

El primer senyal d'aquest mal rumb van ser les demandes d'extradició d'algun membre d'ETA fetes des de l'executiu espanyol al nou Govern francès. Encara que els tribunals del país veí les van resoldre afirmativament³⁴³, el Govern era qui tenia l'última paraula i, aquest, acabà per refusar-les emparant-se en el conveni d'extradició signat amb Espanya el 1877 que deia: “no será entregada persona alguna sentenciada o procesada si el delito por el que se pide la extradición está considerado por la parte de quien se reclame, como delito político o como hecho conexo son semejante delito”³⁴⁴. Malgrat la negativa a les extradicions cap a Espanya, França en aquella mateixa època va acceptar extradir membres d'altres organitzacions armades: Francesco Piperno i Lanfranco Pace de les *Brigate Rosse* italianes i l'advocat Klaus Croissant, vinculat a la banda alemanya *Baader-Meinhof*. El periodista Ramón-Luis Acuña opinava que: “La diferencia de trato respecto a España siempre fue difícil de explicar”.³⁴⁵

³⁴¹ V. Paloma González-Gómez del Miño, op.cit, p. 305.

³⁴² V. *Déclaration du Conseil de Ministres français*, París, 10 novembre 1982.

³⁴³ Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, op.cit, p. 270, explica que: “La primera resolución en favor de la extradición de un etarra fue dictada por la Cámara de Acusación de París el 3 de junio de 1981 contra Tomás Linaza Etxebarria (qui al febrer de 1985 seria deportat a CapVerd). El Gobierno, sin embargo, se negó a entregar a Linaza a las autoridades españolas y lo mismo ocurrió ese mismo año con otros cinco activistas”.

³⁴⁴ Conveni d'extradició entre Espanya i França de 14 de desembre de 1877.

³⁴⁵ Ramón-Luis Acuña, *Como los dientes de una sierra. (Francia-España de 1975 a 1985, una década)*, Barcelona, Plaza y Janés, 1986, p. 173.

La professora Paloma González-Gómez del Miño feia un resum de les postures vers ETA del nou Govern de Mitterrand i, a la ja citada del refús dels socialistes a les extradicions (com quan estaven a l'oposició), afegia quatre aspectes més a tenir en compte:

1. Se oponen a la retirada del estatuto de refugiado, y siguen mostrándose partidarios de algunas nuevas concesiones.
2. ETA deja de ser una asociación prohibida en Francia, en virtud de la Ley de octubre de 1981 sobre extranjeros, que deroga un decreto redactado conforme a la Ley anterior, que establecía la necesidad de autorización previa ara que los no nacionales pudieran construir asociaciones en este país. En base a esta nueva Ley, el Tribunal de Bayona en noviembre de 1981 dicta sentencia afirmando que la acusación de pertenecer a ETA no había sido considerada por la justicia, quedando en consecuencia extinguida de la acción penal.
3. Aunque no son favorables a las expulsiones de militantes de ETA, se observan gestos a favor del confinamiento.³⁴⁶
4. Se refuerza el control fronterizo a través del aumento de efectivos de la PAF (Policía del Aire y de Fronteras), aunque esto no quiere decir colaboración bilateral a nivel policial.

Els socialistes, com els seus antecessors, continuaven pensant que ETA era un problema merament espanyol.

En lo que les concernía, las autoridades francesas consideraban que no tenían por qué dar ellas el primer paso. Confiaron primero en las consecuencias moderadoras de las sucesivas amnistías. Esperaron luego

³⁴⁶ Davant la insistència espanyola de demanar extradicions, els francesos començaren a assignar a residència. La primera va recaure en Félix Alberto García, que va ser enviat a l'illa de Groix.

a la repercusión favorable de las primeras elecciones generales de 1977, más tarde al influjo benéfico del estatuto de autonomía, después al poder apaciguador de las elecciones al Parlamento vasco. Pero ninguno de estos acontecimientos produjo el menor cambio de actitud en los extremistas, es más, en determinados momentos las actividades terroristas se incrementaron y recrudecieron, mientras que la actitud francesa parecía congelada”³⁴⁷.

Els francesos creien que les conseqüències de la implantació de la democràcia farien que les accions d'ETA disminuïssin per la precipitació dels esdeveniments i, així, no haurien d'intervenir. Però no va ocórrer com ells pensaven i Espanya va continuar reclamant-los ajuda.

El 22 de juny de 1982, Mitterrand viatjà a Madrid i allí va palpar el malestar dels ciutadans espanyols, com a conseqüència de la seva actitud de no combatre ETA i de no facilitar l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea.

L'octubre de 1982 van tenir lloc eleccions al Govern espanyol i va guanyar el partit socialista, amb Felipe González al capdavant. Això significava que es podia donar una aproximació amb França ja que a ambdós països governarien els socialistes. No obstant, l'aproximació es va quedar en un somni durant els primers anys de mandat i, fins i tot, es va intentar convèncer Mitterrand amb una estratègia, però ni així es van canviar els prejudicis francesos vers Espanya:

La táctica a desenvolupar consistiria en un tenaz despliegue de visitas. Un primer escrutinio de intenciones se producirá del 20 al 23 de enero de 1983, cuando González viaja a la capital francesa para participar en un

³⁴⁷ Paloma González-Gómez del Miño, op.cit, p. 310.

encuentro con los principales líderes socialistas del mundo. El Presidente español pretendía recoger la respuesta causada en el Ejecutivo galo del viaje que habían realizado cuatro ministros de su Gabinete el 10 de enero de 1983, para negociar durante cuarenta y ocho horas los temas más espinosos de las relaciones bilaterales.³⁴⁸

La conclusió que González va treure d'aquesta visita va ser que tant ell com el seu equip haurien de fer molts viatges a París per intentar demostrar als seus veïns que ETA no era el que ells pensaven. Per exemple, la primera visita del nou ministre de l'Interior, José Barrionuevo, al seu homòleg francès, Gaston Deferre, va ocórrer a principi d'abril de 1983. I els ministres d'Exteriors (Morán i Cheysson) van veure's diverses vegades entre 1983 i 1984 (a Espanya el 12/5/83, 2/7/83, 19/10/83 i a França el 10/1/83, 11/2/84 i 24/11/84). Es tractava de seguir amb la tàctica de les visites per intentar pressionar. A més, aquests dos ministres van ser els que més van actuar per aproximar postures i "fue el ministro de Exteriores francés quién sugirió a Fernando Morán mantener contactos similares a los que Francia tenía regularmente con Alemania Federal, es decir, al más alto nivel"³⁴⁹. Així, el desembre de 1982 van acordar posar en funcionament els Seminaris Interministerials, que eren reunions entre membres d'ambdós governs per posar en comú els temes que repercutien a les dues parts. Aquestes trobades van fer que els dos països poguessin tenir unes relacions molt més cordials, això sí, els ministres d'Interior en quedaven exclosos perquè els temes que tractaven els seus ministeris eren els que més podien condicionar l'avançament de postures. El

³⁴⁸ *Ibidem*, p. 355.

³⁴⁹ Rafael Grasa, "España: Política exterior y de seguridad en un año de tránsito", *Anuario Internacional CIDOB 1996*, Barcelona, Fundació CIDOB, 1997, pp. 29-48.

primer d'aquests seminaris va tenir lloc a la ciutat de La Celle Saint Cloud el 10 de gener de 1983. Els fets posteriors ens indiquen que alguna cosa de profit se'n va treure, ja que a finals de febrer la policia francesa va efectuar una batuda contra alguns membres d'ETApm.

Els ministres de l'Interior, Gaston Deferre i José Barrionuevo, tot i no participar en aquests Seminaris també van intentar aproximar postures i es van entrevistar per primer cop el 7 d'abril de 1983 a París. Aquesta reunió, com ja vam anotar, va desconcertar Barrionuevo pel desconeixement de Deferre sobre el tema basc:

En este primer contacto el objetivo de Barrionuevo fue ganarse la confianza de su homólogo, y para ello le entregó documentación sobre el terrorismo de ETA y un ejemplar del Estatuto del País Vasco. La falta de conocimiento e interés del ministro francés quedó patente cuando éste preguntó si había un Parlamento vasco. Barrionuevo le contestó que por supuesto que lo había, “y en él están representados todos los partidos políticos, ya además la Comunidad Autónoma Vasca se rige por un acuerdo a través del cual los vascos cobran sus propios impuestos, pagan luego una cantidad (el cupo) al Estado español y van desarrollando su propia Policía”.

La incredulidad de Deferre rebosó el vaso cuando, al hacérsele entrega de una lista de presuntos etarras³⁵⁰ que se encontraban refugiados en el sur de Francia, contestó: “Todo esto es propaganda vieja. Debe buscarlos usted en España”.³⁵¹

El 2 i 3 de juliol de 1983 va tenir lloc el segon Seminari Interministerial que, en aquesta ocasió, es va preparar a La Granja (Segòvia). A més, al

³⁵⁰ Es pot consultar aquest llistat que Barrionuevo va lliurar a Deferre als Annexos, p. 407.

³⁵¹ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, pp. 173 i 174.

mes de setembre aconseguien fixar l'acord europeu sobre fruites i llegums, que feia que es llimessin les aspors sobre el tema de l'agricultura, el gran tema que bloquejava l'entrada espanyola a la CE.

El ministre d'Afers Exteriors espanyol, Fernando Morán, opinava que les relacions entre ambdós països estaven “en uno de sus puntos más bajos”, per tant, calia molts contactes per millorar-les. A més, creia que els francesos tenien por, ja que “se sentía profundo recelo ante la posibilidad eventual del traslado del problema vasco a Euskadi Norte”³⁵². Un aspecte que confirmava el periodista Ramón-Luis Acuña quan deia que: “el temor francés no era sólo al contagio terrorista sino también al contagio autonómico”³⁵³.

Tot i que ETA apuntava l'Estat francès com l'altre culpable de la divisió del que consideren Euskal Herria, ja que tres de les províncies d'aquesta formen part del citat país (Lapurdi, Zuberoa i Baixa Navarra), no el castigava amb accions, que es veien limitades a territori espanyol. Aquesta elecció del lloc de les accions va fer que França pensés que ETA era un problema exclusivament espanyol i que no hi tenia res a veure. Tot i això, no deixava de pensar que també podia ser objectiu dels atacs de l'organització.

França havia patit atacs terroristes d'organitzacions internacionals i no volia veure amenaçat el seu territori. Aquesta por va créixer degut al sorgiment d'*Iparretarrak*, una associació armada que buscava fins semblants als d'ETA, però a França. Pretenien aconseguir un departament francès format per les províncies basques. Van augmentar les seves actuacions el 1979, quan Giscard d'Estaing decidí retirar

³⁵² Fernando Morán, op.cit, pp. 51 i 52.

³⁵³ Ramón-Luis Acuña, op.cit, p. 157.

l'estatut de refugiat als bascos.³⁵⁴ I si es van preocupar amb *Iparretarrak*, la inquietud francesa per protegir els seus ciutadans es va veure desbordada amb l'aparició dels GAL i els seus atacs indiscriminats.

3.4.1.3. Els GAL: el contraterrorisme espanyol actuava a França

Enmig de l'ofensiva diplomàtica per intentar aproximar posicions amb França, es va produir un fet que va commocionar el Govern espanyol i que fou la gota que va fer enlairar-se als GAL. Ens referim al segrest del capità de farmàcia Alberto Martín Barrios, el 5 d'octubre de 1983 i al seu posterior assassinat. Com hem dit al principi del treball, el seu segrest era la torna de les detencions per l'assalt al quarter de Berga d'alguns polimilis. Aquesta acció venia acompanyada d'un ultimàtum, (que es llegís un comunicat per Televisió Espanyola) que al final va acabar per executar-se.

La recrudescència de les accions d'ETA fins i tot va alertar París. Així, Jaques Attali, assessor del president Mitterrand, recollia en el diari autoritzat de les activitats d'aquest, el *Verbatim*, en data de 22 d'octubre de 1983 que: "Pierre Guidoni, ambassadeur de France à Madrid, alerte le Président sur l'aggravation de la situation en Espagne. L'ETA s'est engagé dans une «spirale d'assassinats»"³⁵⁵.

³⁵⁴ Hem citat més detalls sobre *Iparretarrak* a *Supra*. p. 79.

³⁵⁵ Jacques Attali, *Verbatim. Tome 1. Chronique des années 1981-1986*, París, Fayard, 1993, p. 526.

L'alerta també va introduir-se en el Govern espanyol, el qual després de la mort de Martín Barrios, va entendre que havia d'actuar contra l'organització des de tots els fronts, fins i tot, com s'ha dit des de llavors, des de les "cloaques de l'estat". Així fou com van aparèixer els GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación), una organització comandada per membres del Govern i que tenia com a braços executors a mercenaris dirigits per representants de la policia espanyola. El periodista irlandès Paddy Woodworth remarca un punt irònic en el sorgiment dels GAL al seu llibre sobre aquests, *Guerra sucia, manos limpias*:

Tal vez el secuestro fue la gota que colmó el vaso y que desencadenó la guerra sucia. De ser así, los orígenes del GAL revelan una amarga ironía histórica: una acción desesperada de un grupo terrorista en proceso de disolución provocó que un gobierno democrático soltara a sus escuadrones de la muerte³⁵⁶.

Ja hem explicat anteriorment que les primeres accions d'aquest grup contraterrorista van tenir lloc el novembre i desembre de 1983 i van ser el segrest i assassinat dels joves Lasa i Zabala, el segrest de Segundo Marey i l'intent de segrest de Larretxea. Les activitats d'aquesta banda no són rellevants en aquest capítol, sinó que els citem per la importància que la seva creació va tenir respecte al canvi de França.

³⁵⁶ Paddy Woodworth, op.cit, p. 63 s'estava referint a què el segrest de Martín Barrios va ser perpetrat per ETAp, la qual es dissoldria poc després de les deportacions, a principis de 1984.

Els GAL es van crear per contrarestar els assassinats d'ETA. I, si aquesta només actuava a Espanya, els altres només³⁵⁷ actuarien a França, al departament dels Pirineus Atlàntics on el Govern espanyol ubicava el que anomenava “el santuari” dels refugiats bascos. A més d'això, els GAL també pretenien ser una pressió perquè el Govern francès col·laborés amb Espanya en la lluita antiterrorista. Pensaven que si amenaçaven la tranquil·litat d'una regió francesa amb atemptats, al final, els francesos acabarien per cedir. Aquestes intencions van quedar evidenciades en dos dels tres punts del comunicat fundacional del grup, que hem citat íntegrament a l'inici³⁵⁸:

1. Cada asesinato por parte de los terroristas tendrá la respuesta necesaria: ni una sola víctima quedará sin respuesta.
2. Manifestamos nuestra idea de atacar los intereses franceses en Europa, ya que su Gobierno es responsable de permitir actuar a los terroristas en su territorio impunemente.

El comunicat deixava clar el malestar amb França, a la qual culpaven de la llibertat amb què es movien els bascos, gent que els GAL consideraven terroristes i que pretenien que França veiés com a tals. D'antuvi els francesos no canviarien la seva visió, tot i així el que si que començaven a percebre dels bascos era que la seva presència era un perill per al territori:

Un informe del Senado francés sobre el terrorismo, elaborado en la primavera de 1984, sostiene que «los refugiados vascos son percibidos a

³⁵⁷ Aquest “només” és relatiu ja que els GAL van matar a l'altra banda de la frontera, a Espanya, en una ocasió. Va ser el 20 de novembre de 1984 quan van assassinar al dirigent d'Herri Batasuna (HB), Santiago Brouard, a la seva consulta a Bilbao.

³⁵⁸ *Supra*. p. 78 o veure Paddy Woodworth, *op.cit*, p. 71.

partir de ahora como un elemento de perturbación», algo inédito. Este objetivo fue conseguido, ya que una vez que los franceses tomaron medidas contra ETA, los GAL desaparecieron. Al mismo tiempo, los asesinatos del GAL evidenciaron la presencia de etarras en suelo galo, tantas veces negado por Francia³⁵⁹.

La professora Sagrario Morán parlava de la rellevància dels GAL dins la història de França, ja que afirmava que: “Durante cinco años los GAL se confirmaron como el grupo terrorista más mortífero en la historia reciente de Francia”.³⁶⁰

Els GAL van realitzar 38 atemptats, amb 28 morts, vuit dels quals no tenien cap vincle amb ETA. Els GAL van parar la seva activitat el 1986³⁶¹ (el juliol de 1987 van matar García Goena, però aquest crim es vincula a un xantatge dels mercenaris contra els seus superiors), després de ser testimonis dels avenços francesos amb les deportacions i les extradicions, i van desaparèixer per sempre. La conclusió sorprenent a què arribava la gent de Felipe González, era que els GAL havien estat útils ja que havien ajudat a què França col·laborés. En concret, Rafael Vera (condemnat el 1998 pel segrest de Segundo Marey i per

³⁵⁹ Sagrario Morán, “La cooperación antiterrorista: el eje Madrid-París”, op.cit, p. 380.

³⁶⁰ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, p. 181.

³⁶¹ La desaparició del GAL la va fer factible el nou Govern francès de drete, liderat per Jacques Chirac. Només pujar al càrrec, al març de 1986, li va encarregar al seu ministre de l'Interior, Charles Pasqua, la missió d'intentar detenir l'activitat del GAL. Per tant, Pasqua “se comprometió con los responsables policiales españoles a intensificar hasta el límite la política de persecución y expulsión de los activistas vascos «a cambio de que nosotros pusiéramos el mismo empeño en que los GAL desaparecieran de escena». Veure l'article de Melchor Miralles i José Macca, “Los GAL desaparecen tras los acuerdos de Interior con el Gobierno francés”, *Diario 16*, 27/06/1986, p.12.

malversació de diner públic lliurat als GAL) opinava: “Yo creo que, objetivamente, la guerra sucia ayudó”³⁶².

3.4.1.4. Deportacions i extradicions: inici de la col·laboració antiterrorista

Al marge de les activitats dels GAL, la pressió vers França continuava a través de les visites oficials. I aquestes començaven a aconseguir obrir alguna via:

Los cauces diplomáticos, en esta ocasión con el embajador Guidoni como protagonista, sirven en septiembre de 1983 para unas intensas negociaciones sobre la cuestión terrorista en las que participan el presidente del Gobierno, Felipe González; el vicepresidente, Alfonso Guerra, y los ministros de Exteriores e Interior.

El acuerdo alcanzado ya en el mes de noviembre se resume en cuatro puntos:

1. Cooperación entre la policía de los dos países, intercambio de información, limpieza del “santuario”, expulsión a terceros países de los responsables políticos de las organizaciones terroristas y extradición de quienes contaran con crímenes que pudieran ser probados ante un tribunal.
2. Francia haría todo lo posible para dismantelar los comandos que actuaban desde su territorio.
3. El Gobierno español proponía una política generosa de reinserción para condenados y exiliados que no hubieran cometido delitos de

³⁶² Paddy Woodworth, op. Cit, p. 172.

sangre, además de un acuerdo con las fuerzas nacionales vascas para el desarrollo del Estatuto con el límite de la Constitución.

4. El Gobierno español no descartaba ofrecer a la organización terrorista, el día que fuera posible, una negociación para el abandono de las armas, excluyendo una negociación política.³⁶³

La propera visita oficial a París va tenir una importància cabdal perquè va ser la que va aconseguir convèncer els francesos de la seva necessària intervenció en la lluita contra ETA. Ens referim al viatge que va fer el rei Juan Carlos el 4 de novembre de 1983. Cinc dies mes tard, el 9, Felipe González va enviar el seu secretari, Julio Feo, a França per tal que es reunís amb el cap del gabinet del primer ministre Mauroy, Michel Delabarre:

Se trataba de convencer a los franceses de que tenían que detener a toda la dirección de ETA. Idealmente, que los extraditaran; si no que los metieran en la cárcel en Francia; como tercera alternativa, que los expulsaran a terceros países o, por último, que los confinaran en regiones francesas muy alejadas de la frontera española.

Les expuse la necesidad de que empezaran una política seria de extradiciones, detenciones, expulsiones a terceros países y expulsiones del país vasco francés. También hablamos de la posibilidad de reinserción para aquellos terroristas sin delitos de sangre.

Delebarre planteó la posibilidad de que les facilitáramos terceros países que aceptaran a los etarras. Le respondí que no creía que eso fuera un problema y que se lo transmitiría al presidente del Gobierno español. Al

³⁶³ Pierre Guidoni, “Una página de historia”, *El País*, 23/01/1995, *apud.* Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, op.cit, p. 274.

despedirnos, Michel me pidió que le dijera a Felipe que, de verdad, iban a hacer un esfuerzo.³⁶⁴

Les visites del rei i de Feo a París van preparar el terreny per la que realitzaria González al desembre. Els francesos ja sabien què els interessava als espanyols, ara el que calia era arribar a un acord.

Abans que això passés, però, el GAL va fer acte de presència i assassinà Ramón Oñaederra la vigília de la visita de González a París del 20 de desembre. Amb aquesta acció els GAL pretenien posar més pressió a sobre els francesos. El dia següent, en la trobada de presidents, en parlar del tema basc, González va fer-li saber a Mitterrand: “Desde la amnistía general de 1977, los atentados perpetrados por ETA han causado la muerte de quinientas personas”³⁶⁵. Mitterrand es va sorprendre enormement i qui sap si l’ensurt va ser el detonant que va fer decidir al president francès a col·laborar amb Espanya. El *Verbatim* recollia els resultats del sopar entre els dos presidents: “Dîner avec Felipe González: un accord est trouvé sur l’expulsion des Basques”.³⁶⁶

La visita de González va venir acompanyada d’un nou atac dels GAL, que el 28 de desembre van disparar contra Mikel Goikoetxea, *Txapela*, que moria quatre dies després.

Totes aquestes accions van desembocar en la detenció de disset refugiats d’ETA el 10 de gener de 1984, dels quals sis van ser enviats a un tercer país. Així s’encetava la col·laboració francesa contra els

³⁶⁴ Julio Feo, *Aquellos años*, op.cit, pp. 324 i 325.

³⁶⁵ Ramón-Luis Acuña, op.cit, p. 192.

³⁶⁶ Jacques Attali, op.cit, p. 556.

refugiats bascos i, sobretot, començava la nova modalitat repressiva, motiu del nostre estudi: les deportacions.

La resposta d'ETA a aquesta acció no es va fer esperar i a finals de gener van assassinar el general Guillermo Quintana Lacaci.

L'11 i 12 de febrer de 1984 es va efectuar el tercer Seminari Interministerial a Rambouillet. Aquest fet va venir precedit per l'assassinat per part del GAL de Bixente Perurena i Ángel Gurmindio. Una actuació que, com en la mort de *Txapela*, pretenia pressionar els francesos.

Els contactes entre espanyols i francesos començaven a donar fruits i semblava que anaven per bon camí. Tot i això, un incident entre pesquers va entorpir momentàniament la progressió:

Quando el horizonte de las relaciones franco-españolas parecía despejado, un incidente vino a enturbiarlas la mañana del 7 de marzo de 1984, cuando dos pesqueros españoles fueron ametrallados por la patrullera francesa *Lieutenant*, de Vaisseau Lavalle. El motivo que les llevó a semejante actuación fue que *El Valle de Atxondo* y *Burgoa Mendi*, nombre de cada uno de los barcos atacados, se encontraba faenando en aguas del golfo de Vizcaya sin licencia. Los proyectiles lanzados de parte francesa causaron nueve heridos. El ministro de Asuntos Exteriores español, Fernando Morán, expresó una enérgica protesta y puso énfasis en la desproporción existente entre una posible infracción administrativa cometida por buques pesqueros españoles y el

recurso a la fuerza militar por parte de unidades de la Marina de Guerra de Francia.³⁶⁷

Passats dos dies del succés, Pierre Mauroy va viatjar a Madrid per parlar de l'incident. I per acontentar Espanya i treure-li ferro a l'assumpte, França va deportar l'onze de març a José Ángel Urutiaga Martínez a Panamà.

Si a principis de l'any 1984 es van produir les deportacions, el 14 de juny de 1984 es reuniren els ministres de l'Interior, Defferre i Barrionuevo, i van establir uns termes que han passat a la història amb el nom d' "Acords de la Castellana". Aquests, ja referenciats, consistien a aproximar, encara més, la cooperació policial, sobretot en allò referent a la lluita antiterrorista. "Els acords de la Castellana i la cooperació policial conduïren els francesos a una vigilància i un control més sever dels etarres".³⁶⁸ El canvi d'actitud francès era evident, fins i tot, en les paraules i ara Defferre opinava que: "Un terrorista no és un refugiat polític". Un to que també s'explicitava a l'apartat final del comunicat conjunt emès: "Los que escogen la violencia deben responder de ello ante la ley porque Francia no tolerará que nadie, empezando por quienes se beneficiaron de la hospitalidad francesa en el pasado, cometan actos contrarios a las reglas del derecho francés y a la amistad y solidaridad que unen a las dos democracias, la francesa y la española"³⁶⁹.

³⁶⁷ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, p. 193. Per una versió directa dels fets de part del contramestre del *Valle de Atxondo*, Pepe Martín, veure l'article d'Antoni Batista, "Van disparar-nos sense donar-nos temps de parar", *Avui*, 20/03/1984, p. 13.

³⁶⁸ Joan Reventós, op.cit, p. 191.

³⁶⁹ "Los papeles secretos de Felipe González", *Cambio 16*, n° 656, 25/06/1984, p. 26.

Segons l'agència *France Press*, tot i que mai es va confirmar, en aquesta cita Defferre va demanar a Barrionuevo que a canvi del pas històric s'aconseguís parar els GAL³⁷⁰. Aquesta mateixa organització es va fer sentir el mateix dia en què s'anunciava la reunió. Va fer explotar una bomba a Miarritze que va causar ferides a Tomás Pérez Revilla i a Román Orbe. Per arrodonir la concòrdia, el 29 de juny, Mitterrand va viatjar a Madrid. De tot això en van sortir noves deportacions i la suspensió de l'estatut de refugiat a 17 bascos residents al departament dels Pirineus Atlàntics.

Si al mes de juny van produir-se els “Acords de la Castellana”, al mes d'agost, el dia 6, els dos ministres de l'Interior tornaven a trobar-se, aquest cop a Madrid. Era el primer viatge a l'estranger del nou ministre de l'Interior francès, Pierre Joxe, que substituïa Gaston Defferre. Aquest reemplaçament va esperarçar els espanyols, que veien en Joxe una esclatxa per aconseguir més col·laboració. El resultat d'aquesta trobada va ser l'esperat i només va tardar dos dies. El dia 8 d'agost Eugenio Etxebeste, *Antxon*, era deportat a la República Dominicana. La insistència espanyola en què les deportacions només eren usades contra persones sense rellevància en l'organigrama d'ETA quedava en entredit ja que per a la policia espanyola *Antxon* era el segon cap del grup. Tanmateix, l'altra bona notícia per al Govern espanyol d'aquest principi de mes d'agost era que el Tribunal de Pau es va pronunciar a favor de l'extradició de quatre etarres. Només faltava el vistiplau del Govern francès que, aquesta vegada, tampoc va ser favorable.

³⁷⁰ Paddy Woodworth, op.cit, p. 104.

Aquest mes d'agost va estar carregat d'intents per acabar amb ETA. A mitjans del mes, l'ambaixador francès a Madrid, Pierre Guidoni, es va posar en contacte amb Jokin Gorostidi i Santiago Brouard, membres d'Herri Batasuna. Els va comunicar que el millor era que ETA abandonés les armes perquè França de manera imminent començaria un procés d'extradicions de refugiats i els va lliurar un memoràndum amb els plantejaments del seu Govern per tal que el fessin arribar a ETA³⁷¹. Els punts més importants d'aquest eren els dos primers, on s'entreveia un ultimàtum a l'organització:

1. El alcance del acuerdo entre Francia y España referente al problema del País Vasco no debe ser infravalorado. Es el resultado de largas negociaciones políticas y de una voluntad claramente afirmada al más alto nivel por los dos gobiernos. La coordinación de Francia y España marca una decisión inquebrantable de acabar con el problema. Dudar de esta voluntad o imaginar que pueda ponerse en tela de juicio por tal o cual manifestación de opinión pública en el País Vasco francés sería un grave error. En particular, si no interviene ningún elemento nuevo, la política de expulsiones y eventualmente de extradiciones será llevada a su término.
2. Pero el gobierno francés, de conformidad con el español, preferiría no verse obligado a llegar a ese término. Por esa razón se ha preparado el lanzamiento de un proceso negociador que permita detener a tiempo (en próximas semanas) el engranaje violencia-represión.

³⁷¹ V. Iñaki Egaña i Giovanni Giacomuzzi, op.cit, p. 90 i següents. Aquest intent de negociació formava part dels fronts que Espanya i França havien pactat per actuar contra ETA: "Se habían definido cuatro frentes en la lucha contra ETA. En primer lugar, «jugar francamente la autonomía de Euskadi»; en segundo lugar, «hacer un esfuerzo para la reinserción de los etarras "arrepentidos"»; en tercer lugar, «intensificar la represión (expulsiones, confinamientos, extradiciones)», y en cuarto lugar, «la obtención de una tregua». Veure "Francia esperaba la oferta de negociación con ETA", *ABC*, 25/08/1984.

El diari *Le Monde* es feia ressò de l'esforç francès i el qualificava com: "Esta operación permite, sin ceder nada en el fondo, mostrar al exterior que se está dispuesto al diálogo en el mismo momento que se mantiene una gran ofensiva para llegar al aislamiento internacional de ETA"³⁷². No obstant, aquest intent d'aproximació cap a ETA en to amenaçador no va arribar a bon port i la resposta del grup va ser contundent:

Quiere dejar bien claro al señor Guidoni y a los dos Gobiernos que se han servido de su persona que:

- El Gobierno francés como país de asilo y receptor de refugiados vascos, creemos que debería contactar con el único organismo que les representa, es decir, con el Comité de Refugiados Políticos Vascos.
- Ante la nueva situación creada por su Gobierno al extraditar a tres ciudadanos vascos a las autoridades españolas, el Pueblo Vasco así como ETA le considera colaborador del Estado opresor español.

A modo de conclusión hacemos un llamamiento al PTV (Partido Trabajador Vasco) y al Pueblo Vasco en general, a continuar la lucha liberadora, única garantía válida para el logro de la victoria final.³⁷³

La rèplica d'ETA en forma de comunicat va ser molt clara: no acceptaven una negociació. Però més notòria va ser la dels GAL, que el 20 de novembre de 1984 assassinaven un dels interlocutors de Guidoni, Santiago Brouard.

³⁷² Senideak-Gureak, op.cit, p. 1.

³⁷³ *Punto y Hora*, nº 369, 30/11/1984. Als Annexos, pp. 460 i 461 es citen els dos comunicats íntegres.

Les deportacions van ser la primera mesura a destacar utilitzada pel Govern francès per contenir ETA i la següent va ser aquella tan anhelada per l'executiu espanyol: l'extradició.

Tot i que l'ambaixador espanyol a París, Joan Reventós, expressava el recel francès a aquesta opció, els francesos van acabar per intentar posar-la en funcionament: “La paraula extradició era tabú a la República, gairebé estesa als crims comuns”.³⁷⁴

La divergència d'opinions respecte a extradir no tan sols dividia l'opinió pública francesa, sinó que el mateix Govern tenia idees enfrontades: “Il faut prendre la décision d'extrader les Basques. Badinter et Joxe sont contre. Dumas, pour. Fabius hésite. François Mitterrand, comme souvent, garde un silence de sphinx. Son choix est fait depuis le 20 décembre 1983, jour où il s'est engagé auprès de Felipe González, qu'il recevait à dîner, sur les principe de cette extradition. Les trois Basques accusés d'assassinats sont expulsés”.³⁷⁵

Malgrat les divergències, les extradicions van seguir endavant. Espanya havia sol·licitat vuit extradicions, de les quals els tribunals en van acceptar set i, finalment, el Govern francès en va concedir tres i va expulsar a tercers països als altres quatre reclamats. El dia 26 de setembre els tres extradits van arribar a Madrid. El procés de com van acabar tenint lloc les extradicions el relatava Joan Reventós³⁷⁶ i citava com a peça clau el nomenament de Laurent Fabius com a primer ministre:

El pas final per al canvi es donaria coincidint amb la substitució del primer ministre (Pierre Mauroy) per Laurent Fabius. Aquest, poc temps

³⁷⁴ Joan Reventós, op.cit, p. 190.

³⁷⁵ Jacques Attali, op.cit, p. 697.

³⁷⁶ Joan Reventós, op.cit, p. 194.

després, celebrà una llarga entrevista amb Felipe González a la residència de La Lanterne (setembre de 1984)³⁷⁷.

La formació del nou Govern accelerà el procés d'assumpció de les extradicions per França. Les paraules del president Mitterrand: «França no farà res que pugui ajudar directament o indirectament a desestabilitzar la situació espanyola» marquen el moment final del procés significatiu perquè Badinter, amb tot el que la seva personalitat comporta (abans de ser ministre, a finals dels setanta, havia estat advocat defensor de refugiats bascos que tenien sol·licituds d'extradició en curs que, com sabem, no van prosperar) fou qui, des de la seva alta responsabilitat (ministre de Justícia entre 1981 i 1986), definí en un ordre els termes judicials del canvi bàsic d'orientació. S'expressava de la següent manera: «No serà considerada de naturalesa política una infracció i, per tant, serà concedida l'extradició, quan es refereix a actes criminals com segrest, assassinat o violència, que donin lloc a víctimes o a mort i hagin estat comesos en un Estat respectuós de les llibertats i dels drets fonamentals». La nova orientació legislativa obria la porta a les extradicions.

Foren els belgues els primers que, al mes de juliol, donaren les primeres extradicions. Tot i així, no seria fins el 23 de setembre de 1984 que el Govern de Laurent Fabius assumeix els dictàmens judicials i confirmà l'extradició de J.L. García Ramírez, F.J. Lujambio i J. M. Berztegi. Acompanyà aquesta mesura amb quatre noves deportacions d'altres etarres a Togo.

Finalment, dels tres, l'únic que va ser condemnat va ser Lujambio. Els altres dos van ser absolts per falta de proves. La resolució de les extradicions va crear molt malestar entre l'opinió pública i els mitjans

³⁷⁷ V. "Fabius y González se reunieron antes de las extradiciones de los tres etarras", *La Vanguardia*, 11/10/1984, p. 15.

de comunicació francesos, que si ja eren refractaris a extradir, en veure la conclusió de les primeres encara van posicionar-se més en contra. Conseqüentment, no es van concedir noves extradicions de presumptes membres d'ETA fins el 1987.

El 19 i 20 d'octubre es celebrava al palau de Pedralbes (Barcelona) el quart Seminari Interministerial. L'entesa entre ambdós països anava cada vegada millor i d'aquesta trobada es va rebre la compensació el 9 de novembre, quan el Consell d'Estat francès va negar la concessió de l'estatut de refugiat a quatre bascos.

Amb les deportacions i les extradicions el viratge francès quedava palesat, però per acabar-ho de rematar, el 9 de juliol de 1985, els ministres d'Afers Exteriors espanyol, Francisco Fernández Ordóñez i francès, Roland Dumas, van signar una declaració que evidenciava l'apropament entre els països veïns:

[...] Deseosos de consagrar los lazos de amistad que existen entre Francia y España y consolidar el entendimiento y la comprensión mutua entre el pueblo francés y el pueblo español, conscientes de los lazos de solidaridad histórica y cultural que unen a Francia y España, comprobando que los dos países comparten las mismas concepciones democráticas y persiguen objetivos comunes, han decidido reforzar y organizar la cooperación entre Francia y España en el campo político, cultural, económico y de la seguridad, así como en el plano local y regional.³⁷⁸

³⁷⁸ Laia Mestres i Camps, "Veinte años de cooperación entre España y Francia: ¿amigos, socios o aliados?", *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, n° 75, octubre-novembre 2006, p. 155.

A part de la col·laboració antiterrorista l'altre assumpte pendent era l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea. Des del mes de gener França presidia la Comunitat, de manera que era el país indicat per avalar Espanya. Tot i això, els francesos es van fer pregar.

En el viatge de Felipe González del 20 de desembre de 1983 es va aconseguir que França s'impliqués per lluitar contra ETA i també que es plantegés l'acceptació d'Espanya de formar part de la CEE. Hem de dir que abans d'això, els francesos havien rebut el reclam del canceller alemany Helmut Kohl que estava a favor de l'entrada d'Espanya i no entenia l'actitud francesa. Finalment:

El 10 de febrero de 1984, François Mitterrand anuncia en la Haya que Francia es en adelante partidaria de la entrada de España en la Comunidad Europea. Las actas de adhesión de España y Portugal se ratifican solemnemente el 12 de junio de 1985 y entran en vigor el 1º de enero de 1986.³⁷⁹

Per tant, en dos anys, (1984-1986) Felipe González havia aconseguit de França allò que s'havia proposat des que va ser elegit president. Havia fet que França col·laborés, primer amb deportacions i, darrerament, amb les desitjades extradicions. A més, havia arribat a què França acceptés l'entrada espanyola a la Comunitat Europea. A partir de llavors el que calia era consolidar les relacions amb el país veí. El primer pas va ser el cinquè Seminari Interministerial, realitzat al novembre de 1985 a La Celle Saint-Cloud.

³⁷⁹ Daniel Busturia (Dir.), *Del reencuentro a la convergencia. Historia de las relaciones bilaterales hispano-francesas*, Madrid, Diálogo, 1994, p. 158.

3.4.1.5. Govern de Cohabitació a França (1986-1988)

El març de 1986 el conservador Jacques Chirac guanyava les eleccions legislatives, era investit primer ministre i s'iniciava el període de cohabitació amb un president de la República socialista. Aquest canvi de viratge del *premièr* va preocupar Espanya, que pensava que no tindria la mateixa sintonia que amb els socialistes. I, anàlogament, va ser tot el contrari.

El primer pas a què es va comprometre el Govern de Jacques Chirac va ser a augmentar la col·laboració contra ETA si Espanya feia alguna cosa per acabar amb el GAL. Davant la inactivitat d'aquest grup, els francesos van haver de tornar el favor i van detenir, al mes d'abril, a la persona que la policia espanyola qualificava de número u d'ETA, Txomin Iturbe. Amb aquesta detenció els espanyols ja no podien queixar-se de què les detencions que feien els francesos eren de membres poc rellevants dins l'organigrama del grup.

Fins i tot, el nou Govern va aprovar, el mes de juliol, una nova mesura per combatre els etarres, l'expulsió per "urgència absoluta", la qual, com hem explicat anteriorment, consistia en expulsar directament a Espanya, sense haver de passar per processos judicials ni per extradicions.

El 4 i 5 d'octubre de 1986 va organitzar-se el primer Seminari Interministerial des de la cohabitació, el sisè del total. En aquest es va acordar la visita de Jacques Chirac a Espanya per al 6 de novembre. No obstant, aquesta va ser eclipsada per la troballa de la Policia francesa.

La vigília del viatge aquest cos va localitzar al soterrani d'una empresa d'Hendaia, *Sokoa*, un important arsenal d'armes, una gran quantitat de papers i va detenir a set dels treballadors. Aquesta descoberta va fer que els francesos no poguessin negar més l'evidència de què el seu territori s'usava com amagatall per part dels integrants d'ETA.

L'11 i 12 de març de 1987 es va portar a terme la primera Cimera franco-espanyola. Es tractava d'oficialitzar acords anuals d'alt nivell. En aquesta es va tractar sobre els problemes econòmics de la Comunitat Europea. Mentre aquesta tenia lloc la policia va realitzar quatre expulsions per urgència absoluta. Era evident que els progressos en matèria antiterrorista estaven augmentant i que cada poc temps hi havia reunions entre membres d'ambdós executius. El nou esdeveniment va produir-se al maig:

El 29 de mayo de 1987 se firma un acuerdo de colaboración entre Robert Pandraud y su colega español, José Barrionuevo, en Aiguablava (Barcelona), que prevé entre otras cosas “el intercambio de informaciones sobre los grupos y técnicas terroristas, así como un trabajo conjunto entre expertos de ambos países para conjurar las amenazas terroristas”³⁸⁰.

El diari *El País*³⁸¹ publicava com gràcies a la insistència de països comunitaris i dels EUA, el nou Govern de Jacques Chirac va decidir posar tot el seu ímpetu en la lluita antiterrorista, tan sol·licitada des d'Espanya:

³⁸⁰ Daniel Busturia (Dir.), op.cit, p. 164.

³⁸¹ Javier García, “La presión de Estados Unidos, la RFA e Italia contribuyó a que Francia decidiera actuar contra ETA”, *El País*, 12/10/1987.

La tímida colaboración francesa se estrechó sorpresivamente para España tras la victoria electoral de los conservadores y de su primer ministro Jacques Chirac, en marzo de 1986. La llegada de Charles Pasqua y Robert Pandraud al Departamento de Interior francés, a pesar de sus iniciales reticencias, cambió el panorama de cooperación. Sin embargo, se desconocían hasta ahora los trabajos desarrollados y las reuniones clave que consiguieron obtener resultados concretos en las relaciones hispano-francesas.

Permanentes presiones de Estados Unidos, la República Federal de Alemania e Italia, a instancias del Gobierno socialista español, contribuyeron a que Francia diera el gran salto en la lucha contra ETA y, especialmente, contra la cúpula de la organización terrorista. España solicitó a estos países apoyo político en la lucha contra ETA, tanto en el marco del Grupo de Trevi –que congrega a los ministros del Interior de la Comunidad Europea e incluye a Estados Unidos- como en el Consejo de Europa.

Además, Rafael Vera y el director de la Policía, José María Colorado, en diferentes viajes, han insistido en descabezar la organización, y facilitaron una lista con los nombres de los 50 principales miembros de la organización que residen en el sur de Francia. Los responsables españoles reducen significativamente la lista y marcan los cuatro objetivos: José Antonio Urrutikoetxea, *Josu Ternera*, actual máximo dirigente de ETA; Santiago Arróspide Sarasola, *Santi Potros*, jefe de los comandos de ilegales (a sueldo); Francisco Múgica Garmendia, *Pakito*, jefe de seguridad e infraestructura; y Javier Zabaleta Elósegi, *Waldo*, jefe de los comandos de legales (no fichados por la policía).

En la tarde del 29 de septiembre de 1987, Robert Pandraud telefona a Rafael Vera y le informa que esa madrugada va a desarrollarse una amplia y espectacular operación policial en el sur de Francia. Le previene para que esté alerta, porque alguno de los marcados puede

caer. A primeras horas de la madrugada del día 30 de septiembre, otra llamada del Ministerio del Interior francés despierta a Vera. Santi Portos ha sido detenido.

Durant la cohabitació es van produir dos nous procediments en matèria antiterrorista. El primer va ser la implantació de l'expulsió directa per "urgència absoluta" i el segon, el compromís de donar menys llibertat als refugiats i detenir a les persones més rellevants dins d'ETA.

3.4.1.6. Els socialistes tornen al Govern francès (1988-1993)

La principal mesura aconseguida durant el mandat Chirac va ser l'expulsió directa per "urgència absoluta". Quan, el 8 de maig, Mitterrand va obtenir la victòria en les eleccions presidencials i, també el Partit Socialista va guanyar les eleccions legislatives del mes de juny, es va acabar el Govern de cohabitació amb els conservadors. Ara el Govern espanyol temia que els socialistes fessin marxa enrere:

La política de expulsión de etarras se frenó drásticamente tras la elección de Mitterrand para un nuevo mandato el 1988 y la constitución de un nuevo gobierno socialista. Pierre Joxe, de nuevo al frente de Interior, era enemigo declarado de estos procedimientos y los paralizó, de forma que tras su toma de posesión sólo se produjeron tres

expulsiones, una de ellas “coincidiendo” con un viaje del ministro a Madrid (al mes de maig).³⁸²

El mes d'octubre tenia lloc el vuitè Seminari Interministerial a León. D'aquí en va sortir un pacte secret contra el terrorisme com ho resumia la revista *Tiempo*³⁸³: “Un acuerdo sin precedentes ha sido firmado entre Francia y España para intentar poner fin a las acciones de ETA y forzar a sus dirigentes a negociar un alto el fuego. Para coordinar el plan se abrirá en París una oficina permanente con policías españoles y franceses”. Ambdós interlocutors pensaven que havien arribat a un bon acord i que s'havia d'aconseguir un alto el foc, quelcom factible si tenim en compte que en aquesta època s'estaven celebrant les converses de pau d'Alger. Però, com sabem, aquestes no van tenir el resultat que els Governos francès i espanyol desitjaven i no van posar fi a ETA. L'entesa entre països era evident i es va confirmar encara més el novembre amb la Segona Cimera hispano-francesa de Montpeller, on es va discutir sobre la renovació del traçat ferroviari espanyol i el seu enllaç amb el francès. També es va arribar a un pacte secret per detenir els dirigents etarres. Un pacte profitós ja que en tan sols dos mesos es va aconseguir la fita de detenir a José Antonio Urrutikoetxea, *Josu Ternera*, a qui la policia considerava cap de l'organització, un cop tret de la circulació Txomin.

El 18 d'abril de 1989, amb el fracàs de les converses de pau d'Alger, es va produir una deportació massiva de refugiats bascos, que van ser enviats, primerament, des d'Algèria a República Dominicana. El 9 de

³⁸² Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, op.cit, p. 283.

³⁸³ J. Trujillo, “Francia ofrece dinero a España para acabar con ETA”, *Tiempo*, 24/10/1984, p. 30. Als Annexos, p. 462, es pot consultar un llistat sobre els contactes oficials entre els representants espanyols i els francesos.

maig tenia lloc un altre enviament nombrós i els elegits van recalcar a Cap Verd. El darrer va ser el 28 de maig i, aquest cop cap a Veneçuela. Durant aquest any el contacte entre França i Espanya més important va ser la visita de González a París al mes de juny i la tercera Cimera, realitzada a Valladolid el mes de setembre.

El 1990 els deportats a Panamà van ser traslladats i amb aquests moviments es van tancar els enviaments a tercers països.

Aquest any també va ser el que es va destapar l'existència d'un comando etarra compost totalment per ciutadans basco-francesos, gràcies a la seva detenció al mes d'abril. Aquest fet posava als francesos en evidència ja que des de principis dels vuitanta havien opinat que ETA era un problema espanyol. Els francesos, com hem vingut relatant al llarg de l'apartat, van anar canviant la seva posició vers la banda i el fet de descobrir que hi havia un comando format íntegrament per compatriotes els feia veure que realment el problema d'ETA també els repercutia.

Amb la finalització dels enviaments a tercer països l'any 1990 també parem el relat sobre la relació hispano-francesa respecte a ETA.

3.4.1.7. Conclusions

Amb la mort de Franco se suposava que Espanya canviaria de règim i que iniciaria un procés de democratització. Però hi va haver qui va mantenir el recel sobre el passat del país i no es va deixar convèncer del canvi, com s'ha vingut explicant. Aquesta actitud va ser l'adoptada per França.

L'arribada de la democràcia feia que els nous governants es preocupessin pels problemes que assetjaven el país, el principal, els atemptats d'ETA. I estaven convençuts que no la podrien contrarestar si no tenien l'ajuda del veí francès, el país que donava asil als bascos que fugien d'Espanya.

En l'apartat que acabem de tractar, teníem com a objectiu posar de relleu l'evolució dels contactes hispano-francesos. La raó és que van ser clau per arribar a crear un procés de repressió contra els refugiats bascos; uns refugiats que el Govern i la policia espanyola veien com a terroristes. L'entrada de França en la col·laboració antiterrorista va provocar la creació del leitmotiv de la nostra tesi: les deportacions a tercers països.

En els diferents estudis sobre el viratge francès hi ha qui opinava que França en algun moment s'havia de posicionar d'un costat o de l'altre i deixar de ser ambigua:

Con su decisión Francia daba un paso decisivo en el reconocimiento mundial de la causa de la lucha española contra el terrorismo de un grupo de independentistas irredentos. Remataba además su toma de partido. Había sido ambigua durante nueve años. A partir de 1984 elige su campo, se pone de una parte, al lado del Gobierno de Madrid, en contra de ETA. Teme el contagio del terrorismo, se solidariza con España y responde positivamente a las esperanzas que han puesto en ella Alemania Federal y otros países occidentales en cuanto a esta cuestión.³⁸⁴

La conclusió d'Acuña posava a França completament del costat d'Espanya i completament en contra d'ETA. Era evident que els

³⁸⁴ Ramón-Luis Acuña, op.cit, p. 205.

governants francesos es posarien d'acord amb els seus homòlegs espanyols, però l'avinentsa i l'evolució de la col·laboració no va venir de forma altruista. El que podem dir és que, tal com sosté Acuña, França es va solidaritzar amb Espanya. Però, a quin preu? És cert que França va canviar d'actitud i va donar-li a Espanya, sempre amb la certa mesura, el que aquesta demanava. Primer deportacions, després extradicions, després detenció de dirigents del capdavant d'ETA. Però ningú actua si no hi ha res a canvi i França es va moure després d'arribar a un acord econòmic amb Espanya. Aquest intercanvi polític i alhora de mercadeig entre Espanya i França és el que tractarem al següent apartat.

3.4.2. Les peticions franceses: els negocis

Hi ha un refrany que diu: “Qui alguna cosa vol, alguna cosa li costa” i, efectivament, Espanya i França també el van fer seu. Espanya estava delitosa d'aconseguir que el seu país veí col·laborés en la lluita contra ETA i ho va aconseguir. No obstant, no va obtenir beneficis sense res a canvi. França li va demanar “petits” favors com a compensació.

Durant 1983 el Govern espanyol va desplegar una tàctica per convèncer França. Aquesta consistia en efectuar contínues visites diplomàtiques. En una d'aquestes el secretari d'Estat per la Seguretat, Rafael Vera, va anar a París i es va entrevistar amb l'adjunt del ministre de l'Interior. En aquest viatge ja va sortir el tema de deportar a tercers països i, des de primer moment, França va deixar clar que no faria les coses generosament, sinó que necessitava alguna retribució:

Al final, las cosas salieron razonablemente bien y me pidió que buscásemos terceros países a los que pudieran ellos expulsar a los terroristas de ETA, detenidos en Francia, y que no tuviesen que ser sometidos a procesos judiciales por la comisión de delitos en su suelo o por la ejecución de solicitudes de extradición de tribunales españoles.

[...] Ya entonces nos pedían que combatiésemos las redes clandestinas de tráfico de inmigrantes desde el Norte de África a Francia. Les ayudamos, incluso les ofrecimos que agentes de la Policía del Aire y Fronteras pudiese trabajar en España, con la colaboración de nuestros funcionarios especializados. Todo ello en aras de conseguir algo que debería ser un derecho internacional para los países democráticos, para los Estados de derecho: que los crímenes, los robos, los secuestros, las extorsiones, la colocación de bombas y los atracos cometidos por miembros de bandas de delincuentes comunes o por bandas terroristas, indistintamente fuesen perseguidos allá donde se encuentren y entregados sus autores a la Justicia del país solicitante.

Volví de París con la plena satisfacción de haber hecho un buen trabajo.³⁸⁵

Des del primer moment en què el Govern espanyol va demanar expulsions a tercers països, perquè ja sabien que les extradicions eren impossibles d'aconseguir en aquell moment, els francesos van contrarestar i van veure que podien extreure beneficis de les necessitats imperioses espanyoles. Rafael Vera explicava com se li va requerir que ja que els francesos farien l'esforç per tenir a ratlla els etarres, que els espanyols ho fessin amb el trànsit clandestí d'immigrants. Els espanyols estaven desesperats i els francesos ho van aprofitar al seu

³⁸⁵ Rafael Vera, *Las 19 puertas*, Madrid, Espejo de tinta, 2007, pp. 159 i 160.

favor per treure'n profit. El control dels immigrants va ser la primera petició a canvi de les deportacions, però la van seguir d'altres.

Les negociacions i intercanvis entre França i Espanya també es van donar en forma de mediació en un segrest de ciutadans francesos:

El ministro francés del Interior había llamado y necesitaba hablar conmigo urgentemente. Me solicitaba ayuda para liberar a los ciudadanos franceses secuestrados en Líbano. La situación se había agravado en las últimas horas y la vida de estas personas estaba en juego. Los contactos mantenidos hasta el momento habían fallado y no encontraba vías alternativas para abrir una nueva negociación. Había empezado la cuenta atrás. Al principio, no supe descifrar qué esperaba de mí o de mi Gobierno. Era evidente que la influencia y los contactos que en la zona tenían las autoridades francesas eran superiores a las que pudiéramos desplegar desde España, al menos a mí me lo parecía. Estaba equivocado. Noté un cierto tono de urgencia, de desesperación medida, en sus palabras. Me recordó, yo no había caído en ello, que nosotros habíamos conseguido liberar hacía muy poco a dos personas secuestradas en Beirut, una de ellas miembro de la Policía. Aquella ocasión se nos presentaba, si todo salía bien, me pareció que podría fortalecer notablemente nuestros lazos de amistad y especialmente todo lo concerniente a la lucha contraterrorista.³⁸⁶

El segrest va ser resolt favorablement per l'intermediari del Govern espanyol amb el Líban, el traficant d'armes Al-Kassar. Rafael Vera anava ben encaminat en pensar que aquesta ajuda podia beneficiar-los en la lluita contraterrorista, ja que els francesos van ser agraïts i a canvi

³⁸⁶ Rafael Vera, op.cit, pp. 168 i 169. El tema de l'ajut del Govern espanyol al francès en el segrest del Líban també es tracta a *Supra*, p. 110.

van organitzar una batuda contra els refugiats bascos a principis d'octubre de 1987, la famosa *rafle*. Més d'un centenar de persones van ser detingudes i, d'aquestes, quinze van ser deportades a tercers països.

Els favors a gratificar a França també es van estendre al llarg de 1988. El periodista Patrick Cassan escrivia com els favors es pagaven amb medalles al mèrit³⁸⁷:

A principios de 1988, la era de la prudencia está bien lejos. La colaboración francoespañola carece, por así decir, de interferencias. El Gobierno de F. González puede estar satisfecho. Hay que reconocer que ha puesto buena voluntad (compra de material militar, por ejemplo). Sabe también agradecer condecorando (al menos hasta 1993) a funcionarios de policía y magistrados franceses, como, por ejemplo, los directores generales de la PJ (Policía Judicial), de la PAF (Policía d'Aire i Fronteres), de las Renseignements Généraux (Informaciones Generales), o los comisarios de puesto en el País Vasco Norte. Así, el 12 de octubre de 1992, el coordinador de la lucha antiterrorista en los Pirineos Atlánticos recibe una de las más altas distinciones españolas, la Cruz de Plata de la Guardia Civil.

La professora Sagrario Morán, al seu llibre *ETA entre España y Francia*, encara filava més prim que Cassan i explicava que a principis de 1988, Espanya i França signaven un conveni bilateral de readmissió d'estrangers. Un tema que preocupava molt als francesos i que ja va ser moneda de canvi amb Espanya per la col·laboració antiterrorista a inicis de 1984:

³⁸⁷ Patrick Cassan, op.cit, p. 211.

El tratado, cuyo objetivo era evitar la inmigración clandestina, obligaba a España a readmitir a todas las personas que hubieran penetrado ilegalmente en Francia por la frontera pirenaica y viceversa. Tras la firma del tratado franco-español contra la inmigración clandestina, Barrionuevo aprovechó para condecorar a Pandraud (ministro de la Seguridad francesa) con la Gran Cruz al Mérito Civil por su apoyo personal en la lucha contra ETA y para agradecerle sus esfuerzos.

Haciendo uso del convenio acordado el 8 de enero de 1988, cinco iraníes antijomeinistas pertenecientes a la organización armada de los Mujahidines del Pueblo y tres turcos kurdos que Francia había expulsado a primeros de diciembre de 1987 a Gabón fueron acogidos por España el 14 de enero. La estancia en nuestro país de los expulsados tenía carácter provisional y se realizó “por razones humanitarias”, según fuentes del Ministerio del Interior. González desde París lo calificó como “un gesto entre dos países que mantienen una amplia cooperación”. Sin embargo, el gesto parecía más bien la contrapartida antiterrorista prestada por el Gabinete de Jacques Chirac.³⁸⁸

El novembre de 1988 va tenir lloc la cimera de Montpeller i un dels temes que va sortir va ser la renovació de la xarxa ferroviària que volia emprendre el Govern espanyol. França estava molt interessada en l'afer perquè pretenia que el projecte fos efectuat per l'empresa francesa **Alstom**. Durant la cimera el ministre de l'Interior espanyol del moment, José Luis Corcuera, va dir una frase que exterioritzava les intencions del seu Govern: “Si el TGV –Tren de Alta Velocidad-francés transportara con ocasión de su primer viaje a España a todos los miembros de ETA refugiados en Francia, firmaría la compra”³⁸⁹. Va ser

³⁸⁸ Sagrario Morán, op.cit, p. 268. I veure l'article “España readmitirá a los inmigrantes que entren ilegalmente en Francia”, *ABC*, 08/01/1988.

³⁸⁹ Patrick Cassan, op.cit, p. 212.

una frase bromista que en realitat contenia allò que anhelava Espanya si França volia aconseguir el contracte. Per la seva banda, la premsa francesa va filtrar que: “El presidente Mitterrand considerará un gesto inamistoso que España no adquiera la totalidad del tren a Alshtom”.³⁹⁰ Era premonitòria del que va acabar passant.

Si bé van presentar-se al concurs quatre grups multinacionals (la francesa Alstom; el consorci europeu Asea-Brown Boveri; l'alemanya Thyssen, Siemens i Krauss Maffei; la italiana Breda-Ansaldo i la japonesa Mitsubishi), la guanyadora va ser Alstom. No obstant, també se li va assignar a l'alemanya Siemens la fabricació de setanta-cinc locomotores i la instal·lació i manteniment de la senyalització de la nova línia Madrid-Sevilla³⁹¹. El contracte amb Alstom es va signar la matinada del 17 de març de 1989. Es tractava de la compra de vint-i-quatre trens d'alta velocitat per la xifra de 51.400 milions de pessetes (més de 308.000 euros) i el compromís d'adquirir les firmes espanyoles del sector ferroviari, Maquinista i Ateinsa. Aquest contracte era qualificat per la premsa com “el contracte del segle” en matèria ferroviària.

Espanya va pagar aquesta inversió a França amb fons estructurals i de cohesió europeus. Apuntem aquest fet perquè, si bé els francesos van posar moltes pegues a l'entrada espanyola a la Comunitat Econòmica Europea, després en van treure profit. Així, de l'informe de la Comissió Europea sobre els 20 anys de permanència espanyola a Europa es percep que: entre 1988 i 2004, França tenia un superàvit comercial de les seves exportacions cap a Espanya de 37. 630 milions d'euros.

³⁹⁰ José Díaz Herrera, *El dinero del poder*, op.cit, p. 297.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 300.

El secretari d'Estat per la UE, Alberto Navarro, constatava que “hasta el 40 por ciento de los fondos europeos que llegan a España terminan en las empresas de los países contribuyentes netos, con Alemania y Francia a la cabeza, a través de las infraestructuras que realizan en España”. I l'exemple a què feia menció era la compra dels trens de llarg recorregut, l'AVE, ja que van ser les empreses Siemens i Alstom (alemanya i francesa) qui es van repartir els milions dels fons comunitaris destinats a Espanya per finançar aquesta infraestructura³⁹². Per tant, els francesos no només van aconseguir el contracte ferroviari del segle, sinó que, a més, van saber beneficiar-se de l'entrada espanyola a la CEE.

En el camp tecnològic hem de precisar que Espanya formava part del consorci *Airbus*. Aquest es va crear el 1967 entre Alemanya, Regne Unit i França per crear un avió que pogués competir amb el principal fabricant d'avions, l'americà *Boeing*. El 1971 va entrar al projecte l'empresa espanyola CASA (Construcciones Aeronáuticas S.A). Aquest tema té relació amb la política antiterrorista en què quan a finals dels vuitanta Espanya estava calibrant la idea de renovar la flota d'Iberia, els francesos li van recordar en quina situació es trobava i la van pressionar perquè tingués en compte de quin consorci formava part. La decisió que es va prendre durant 1990 estava cantada i, per tant, a finals d'any, Iberia rebia el primer *Airbus 320* dels 22 adquirits per substituir els antics *Boeing 727*.³⁹³

³⁹² V. Ferran Huertas, “La cara oculta de la luna”, *De Verdad*, nº14, Juny 2005, pp. 10-12 i també Carlos Segovia, “La UE ha hecho un negocio con España que duplica los fondos de cohesión”, *El Mundo*, 12/06/2005, p. 16.

³⁹³ Veure Daniel Busturia (Dir.), op.cit, p. 167 i *ABC*, 28/12/1990, p. 54.

3.4.2.1. El principal negoci francès: el material militar

L'inici de la col·laboració francesa amb Espanya per combatre ETA, al gener de 1984, va coincidir amb la compra de material militar francès per part del Govern espanyol. Era la primera compensació d'aquest tipus que Espanya signaria per tal d'aconseguir més participació francesa contra ETA.

Des de finals de 1983 s'estava debatent sobre la modernització dels tancs de l'exèrcit espanyol. Aquest tema havia aparegut dos anys abans, quan la Llei de Dotacions havia fixat les quantitats pecuniàries per aquesta actualització. A partir del moment en què es va saber que Espanya invertiria 130.000 milions de pessetes (781.315.735,70 euros) en la compra de tancs, van ploure els candidats estrangers per fer-se amb el contracte. Els militars estaven a favor d'optar pel *Leopard* alemany. Malgrat això, els arguments polítics feien que el Govern veiés a França com la millor opció. Tal com deia un cap de l'exèrcit: “al fin y al cabo si los AMX-32 pueden terminar con ETA, harían algo fuera de alcance de cualquier otro tanque del mundo”³⁹⁴.

En aquella època s'estaven plantejant dos projectes. El primer tractava de crear el carro de combat dels 90, el *Lince*, per al qual els francesos i els alemanys havien ofert els seus models, l'*AMX-32* i el *Leopard 2*, respectivament. El segon era renovar els antics *AMX-30* francesos que fabricava amb llicència l'empresa espanyola Santa Bárbara.

³⁹⁴ Luis Reyes, “Comprar tanques a Francia a cambio de reprimir a ETA”, *Tiempo*, 30/01/1984.

Finalment, pocs dies després de les deportacions, el Ministeri de Defensa espanyol feia públic que es reformarien els antics *AMX-30*³⁹⁵, amb la qual cosa s'afavoria als francesos. Tot i això, el programa de modernització no es va iniciar fins el juliol de 1987 i es va tancar passats dos anys. Aquest factor va fer que l'ambiciós projecte de la construcció del *Lince* es suspengués i fos arxivat definitivament el 1990.

Els incidents pel metrallament dels pesquers espanyols per part dels francesos al març de 1984 van provocar una crisi entre països que es va resoldre per la bona voluntat dels implicats. Els francesos van intensificar la pressió cap a ETA i el Govern espanyol ho va agrair amb la decisió, al mes de març, d'optar per la compra del model de míssil francès (en realitat franco-alemany, amb el consorci Euromissile), el ***Roland***. Un tema que des de principi d'any era objecte de debat i que va portar a pensar que el Govern espanyol comprava material francès dependent dels etarres detinguts:

Desde el primer trimestre de 1984 el Ministerio de Defensa español estuvo debatiendo esta adquisición para el Ejército de Tierra. Los candidatos eran el *Chaparral* americano, el inglés *Rapier* y el francés *Roland*. La promesa de Mitterrand de asestar duros golpes a ETA pudo con sus contrincantes.

A la hora de analizar qué sistema interesaba más, no sólo se tenía en cuenta la cualificación tecnológica del material objeto de compra, sino también otro tipo de causas, como el peso y los beneficios políticos que se pudiesen derivar de la transacción. Sin lugar a dudas, interesaba más

³⁹⁵ M.V, "Defensa arreglará los AMX-30 y descarta por ahora el *Leopard*", *ABC*, 19/01/1984, p.17.

el modelo francés que ningún otro, por lo que en aquellos momentos estaba en juego. Según Barrionuevo, este tipo de actuaciones ocurren “porque hay un valor entendido para todo el mundo de que si tú pides un favor tienes que conceder otros, pero lo que nunca se hace, porque eso sería una ofensa que nadie aceptaría, es lo que decía la prensa de que si nos compráis X productos os entregamos a etarras. Eso es imposible”. Para el entonces ministro del Interior, “ese planteamiento tan grosero nadie lo aceptaría”. “Lo que sí es cierto es que cuando te sientas con un interlocutor, en una relación internacional, ya te han presentado los *dossiers* y los informes de lo que les interesa”.³⁹⁶

El 19 i 20 d'octubre de 1984 va tenir lloc al palau de Pedralbes (Barcelona) la quarta reunió interministerial hispano-francesa i va ser quan es va fer pública la compra. “Tras este seminario, España compró 414 misiles manufacturados conjuntamente por Francia y Alemania Occidental, y 18 puestos de tiro autopropulsados *Roland*”.³⁹⁷

El 1986 també va ser un any de compra de material bèl·lic francès. S'havien de comprar helicòpters per a l'Exèrcit de Terra i les negociacions estaven essent dures, però un fet significatiu va declinar la balança del costat francès: el descobriment de Sokoia i de tot el material que se'n va extreure per conèixer els entrellats d'ETA. Per tant: “Antes de finalizar 1986, el Consejo de ministros decidió firmar la compra de 18 helicópteros *Super-Puma* franceses para equipar a las Fuerzas Aeromóviles del Ejército de Tierra. El contrato, por el que compitieron el modelo italiano *Augusta Bell* y los estadounidenses *Sikorsky* y *Black*

³⁹⁶ Sagrario Morán, *ETA entre España y Francia*, op.cit, pp. 194 i següents.

³⁹⁷ *Ibidem*. p. 210.

Hawk, fue por un importe de 12.000 millones de pesetas (uns 145 milions d'euros)".³⁹⁸

Les adquisicions de material francès no es van aturar amb la fita de les deportacions i les extradicions. Si es volia que el veí francès continués actuant contra ETA se l'havia de cuidar. Així que en els anys posteriors van tenir lloc noves compres. L'exemple el trobem l'any 1992, quan després d'una notable batuda, el Consell de Ministres va aprovar l'adquisició de míssils francesos:

El pasado 11 de diciembre la Policía francesa detuvo, durante una operación en cuatro localidades del sur del país, a 21 personas relacionadas con la banda terrorista ETA, entre las que se encontraban José Luis Eziolaza, *Dienteputo*, e Izaskun Rekalde, mujer del destacado dirigente Santi Potros. La redada tenía como objetivo capturar al número uno de la organización, Francisco Múgica Garmendia, *Artapalo*.

Dos días después, el Consejo de Ministros aprobó la compra de 192 puestos de tiro transportables y 840 misiles antiaéreos de baja cota *Mistral* a la compañía francesa Matra, por un importe de 15.600 millones de pesetas (més de 93 milions d'euros).³⁹⁹

A part de les compres de material, l'altra aspiració francesa respecte a Espanya era la participació d'aquesta en projectes comuns. La primera proposta que els francesos li van posar al davant va ser treballar en la construcció del que van anomenar "el submarí dels 90":

³⁹⁸ *Ibidem*, p. 254.

³⁹⁹ Fernando Rueda, "España compra por tercera vez armas a Francia tras una redada contra ETA", *Tiempo*, 06/01/1992, p. 40.

Entre 1982 y 1984, la Armada y Bazán trabajaron con la Dirección Técnica de Construcciones Navales (DTCN-DCN) francesa en el denominado “**Proyecto Bipartito**”, en el que se esbozó un submarino muy silencioso, de unas 2.400 toneladas de desplazamiento en superficie, 76 metros de eslora, gran autonomía, capacidad de disparo de torpedos y misiles tácticos y una dotación reducida (35 hombres) gracias a una alta automatización. Los estudios de viabilidad debían estar listos en 1985, pero el proyecto se abandonó antes por vicisitudes no bien explicadas.⁴⁰⁰

Passats quatre anys del fracàs del “Proyecto Bipartito”, els francesos van tornar a veure factible que Espanya col·laborés amb ells, en aquest cas, en el desenvolupament del satèl·lit d’observació militar *Helios*. El 25 de març de 1988 el ministre de Defensa, Narcís Serra, va viatjar a París per tractar l’entrada d’Espanya al projecte. Al final, Espanya va acceptar incorporar-s’hi i, tot i que no es van obtenir resultats fins als noranta, va ser una empresa que, a diferència de l’anterior del submarí, va tirar endavant:

El Programa para el desarrollo de un Sistema de Satélites de Observación Militar, tiene por objeto satisfacer las necesidades de información estratégica de las Fuerzas Armadas de los países participantes, permitiendo disponer de información fiable, precisa y actualizada con independencia y discreción. El Programa fue iniciado en solitario por Francia que, a la vista de los costes del mismo, decidió posteriormente hacerlo en colaboración con otras naciones invitando a Italia, que se adhirió en 1987, y a España, que lo hizo en 1988, firmándose en noviembre del mismo año un acuerdo entre estas

⁴⁰⁰ Francisco Javier Álvarez Laita i María Luisa Nedia Arnáiz, *S-80, presente de un submarino para el futuro*, Madrid, IDS, 2010, p. 9.

naciones para llevarlo a cabo como un Programa de Colaboración. La primera parte del Programa comprendía dos satélites, Helios I-A y I-B. El Helios I-A se lanzó al espacio en julio de 1995 desde el Centro Espacial Francés de Guayana, estableciéndose en una órbita baja (algo más de 600 Kilómetros) heliosíncrona que permite obtener imágenes en el espectro visible de cualquier punto de la Tierra. Por su parte, el Helios I-B se lanzó en diciembre de 1999, siendo de características similares al I-A, aunque con algunas mejoras en el área operativa, cuyo objetivo es dar continuidad al I-A cuando éste deje de estar operativo.⁴⁰¹

En definitiva, el Govern francès va treure profit de la col·laboració antiterrorista amb els veïns espanyols, ja que com a retribució va demanar que es comprometessin a escollir productes francesos en tots aquells plans que el Govern espanyol tenia per renovar l'exèrcit. I les compres no van ser l'únic intercanvi, ja que quan els francesos creien oportú que Espanya s'incorporés en projectes conjunts; emparant-se en la lluita contra ETA, també els demanava el favor. Per tant, tots els exemples ens donen a entendre que l'evolució de la cooperació també va anar en funció dels negocis que Espanya es comprometia a contractar.

⁴⁰¹ Fernando Mosquera Silvén, "Colaboración internacional en la industria aeroespacial de defensa", *Arbor*, CLXXI, Febrer 2002, p. 475.

3.4.3. Conclusions

Des de l'època franquista les relacions entre Espanya i França eren nul·les. Els francesos no volien relacionar-se amb un país on mancaven llibertats i, és per això, que acollien a aquelles persones que fugien perseguides pel règim. Entre aquests, molts bascos.

Quan es va implantar la democràcia, els nous dirigents espanyols van demanar ajuda a França, però aquesta encara tenia reticències perquè pensava que un país no podia deixar enrere tan ràpidament una dictadura. Els espanyols van haver de convèncer els francesos que havien evolucionat i que els bascos ja no eren perseguits polítics, sinó que ara eren persones que es dedicaven a la lluita armada. Aquest capítol ha exemplificat els avantatges que França va aconseguir d'Espanya per començar a col·laborar contra ETA i les conclusions són:

1.- La demanda incessant per part espanyola de col·laboració francesa va fer que aquest país aprofités el favor de la lluita contra ETA per aconseguir d'Espanya alguns negocis. A canvi de la col·laboració, com hem vist, es van moure bastants diners, sobretot per la compra de material militar. França va veure una mina en l'ànima espanyola per acabar amb ETA. Va veure que podia imposar el seu material militar, ferroviari, etc., i els seus interessos al Govern espanyol.

2.- Els ministres asseguraven que els negocis amb França no depenien de quants etarres es detenien a l'altra part de la frontera. Tot i això, les detencions de bascos coincideixen amb adquisicions quantioses de productes francesos. A més, aquestes es produïen després que experts

en la matèria haguessin desestimat la compra francesa i s'haguessin decantat per la d'un altre país. És evident que l'ajuda antiterrorista francesa s'havia de pagar.

3.- Els mateixos deportats es veien com un objecte amb què van jugar dos governs. El 1996 quan molts van decidir tornar i es van presentar en un acte públic, el comunicat que van llegir contenia la seva opinió sobre les transaccions entre Espanya i França: “han utilizado a los ciudadanos vascos como simple mercancía o moneda de cambio en sus relaciones comerciales”⁴⁰². Els fets citats els donen la raó així com les relacions futures entre ambdós països.

4.- Hem finalitzat la nostra dissertació l'any 1990 perquè és quan es paren les deportacions. Malgrat això, atès que ETA segueix existint, els negocis polítics a canvi de detencions continuen avui dia i reafirmen tot allò explicat al nostre capítol. En canvi les justificacions franceses continuen essent les mateixes, les quals neguen les compensacions. Sense anar més lluny, el 2008, el ministre de l'Interior del moment, Bruno Delaye, assegurava que França no demana res a canvi de la lluita antiterrorista perquè és un tema que competeix a ambdós països:

No esperamos nada a cambio. Es una lucha de interés común porque somos dos países vecinos y europeos y dos democracias y no queremos de ninguna manera que prevalezca en el territorio europeo una petición política que esté basada en la violencia. Punto⁴⁰³.

⁴⁰² Carlos Segovia, “Los deportados de ETA desafían a España y Francia”, *El Mundo*, 02/06/1996.

⁴⁰³ *ABC*, 19/02/2008.

Per molt contundents que vulguin ser les paraules del ministre, hem comprovat com sempre hi ha assumptes polítics que es realitzen en forma de compensacions, tot i que no siguin presentades a l'opinió pública amb aquesta idea.

Els actuals presidents espanyol, José Luis Rodríguez Zapatero, i francès, Nicolas Sarkozy, saben de què parlem. El periodista Luis Losada Pescador escrivia sobre els favors entre aquests i feia referència als del passat:

La colaboración en la lucha antiterrorista, la sede de la Alianza Euromediterránea en Barcelona y la ya famosa "silla" del G20. Muchos favores que deberán ser devueltos. "Francia nunca da nada gratis", concluyen fuentes diplomáticas.

Zapatero le dijo a Sarkozy que "le daría lo que quisiera", según publicó *Le Figaro* y desmintió la Moncloa. Cheque en blanco. El periodista del diario galo que redactó esa información Bruno Jeudy, asegura a *Fax Press* que en el ámbito de las compañías energéticas "puede haber alguna interesada en hacerse con el control de alguna empresa española". Jeudy también apela a la posibilidad de que se produzcan "nuevos contratos" con empresas españolas, como en el AVE. ¿Trenes Alstom de nuevo? "Lo que nos pida". Al fin y al cabo, nuestros vecinos nos han ayudado "demasiado".⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Luis Posada Pescador, "Francia tiene varias facturas por cobrar: "Apoyo demasiado a los españoles", *Época*, 28/11/2008, *apud. Hazteoir.org* [en xarxa], Madrid, 2007, <<http://www.hazteoir.org/node/15750>>, [Consulta 19 de gener de 2009]. Les tres ajudes franceses de què parla són: La primera, la coneguda lluita antiterrorista. La segona, es refereix a què França va permetre que la seu de l'Aliança Euromediterrània fos ubicada a Barcelona en lloc de Marsella, com es tenia previst. I la tercera, és la famosa cadira del G20. Zapatero no estava convidat a la reunió de mandatari del G20 que va tenir lloc al novembre de 2008 a Washington i Sarkozy va intercedir perquè Zapatero, finalment, hi pogués assistir.

Per tant, ni uns són tan bons ni els altres tan dolents. Els dos saben el que volen i el que aquest desig els costarà.

5.- A principis dels vuitanta la reticència francesa vers Espanya era considerable. Espanya es va anar guanyant la confiança de França fins aconseguir allò desitjat: favors en la lluita contra ETA. Aquests van començar per les deportacions i van seguir amb la urgència absoluta i, finalment, les extradicions. No obstant, aquesta acceptació no era només una qüestió de confiança, era un intercanvi. És a dir, els francesos ajudaven a combatre ETA i els espanyols es comprometien a adquirir materials del país veí. Això va començar els anys vuitanta, que és el que ocupa l'estudi, però resulta que, avui dia, continua donant-se la mateixa disposició per molt que s'escarrassin en negar-ho. Els fets parlaven i parlen per ells mateixos.

3.5. LA DEPORTACIÓ COM A XACRA

Es la deportación una forma brutal y en ciertos aspectos salvaje, que quita al vencido hasta su personalidad.

La deportación es ya dura pena, porque aparta al hombre de su trabajo, de sus costumbres, de su vida; pero resulta diabólica, cien veces más atroz que los trabajos forzados, si a la lejanía de la tierra, de los afectos, de los medios de vida civil, se añade el metódico aniquilamiento de la personalidad, de la espiritualidad, de la dignidad: el embrutecimiento, como es el programa que se sigue para los relegados a Villa Cisneros.

Allí me encontré con el infierno de los hombres.

Si es que han pecado, ni siquiera Dante les hubiera asignado semejante suerte.

Declaracions d'un periodista italià sobre la colònia penitenciària de Villa Cisneros (8 de gener de 1933)⁴⁰⁵

Tot i que la nostra tesi és un estudi en clau històrica, creiem oportú que l'últim apartat estigui dedicat a aquelles persones que van viure en la seva pròpia carn el càstig de la deportació. Es tracta de veure com els va afectar i com van aconseguir sobreviure.

Hem volgut començar amb aquest paràgraf perquè descriu com van patir l'expulsió els deportats de principis de segle XX i per fer-nos una idea de què suposa sofrir aquest tipus de càstig. Suposem que per molt que hi hagi uns setanta anys de diferència entre unes i les altres, les opinions dels deportats no diferiran gaire, amb la qual cosa evidenciarà

⁴⁰⁵ Guadalupe Pérez García, op.cit, p. 178.

que la deportació sempre ha tingut la mateixa finalitat, malgrat l'època: apartar algú física i psicològicament de la seva terra com a condemna pels seus actes o pensaments. És per aquesta raó que el títol del capítol conté la paraula “xacra”, perquè creiem que la deportació era una pena, com és diu *supra*, diabòlica, que no tenia la intenció de reinserir, sinó que pretenia aniquilar la persona que la patia i fer-la qüestionar-se els seus ideals polítics.

3.5.1. Diferència entre deportació i presó

Des que vam començar a treballar sobre el tema de la deportació, sempre hem observat com se la intentava lligar a la presó i, fins i tot, s'opinava sobre quina era millor de les dues. Aquest fet sempre deixava la deportació com si fos menys pena quan, igual que la presó, s'hauria de pensar que les dues són penes restrictives de la llibertat. Per poder posar-les al mateix nivell i deixar de considerar que n'hi ha una més dura que l'altra, aquest capítol consistirà a esmentar les particularitats d'ambdues, sobretot des del parer de les persones que van patir la deportació i que són les protagonistes del nostre estudi.

La premsa va qualificar la deportació d'“exilio dorado”, de “vacaciones pagadas”, de “balneario” perquè la deportació suposava viatjar al sol del Carib, encara que això només fos el lloc de destí i es desconeix totalment quin tipus de vida tindrien allí els expulsats. Però no hem d'oblidar que les vacances, per molt que siguin pagades (tot i que ja hem vist com funcionava el tema), no han de ser imposades i amb un confinament. En ser un càstig benèvol, es parlava de la deportació com un “mal menor”, si el comparem amb la vida a la presó. El deportat

Luziano Izagirre durant la seva deportació a Cuba parlava sobre els avantatges de la seva deportació, perquè hem de tenir en compte que residia en el país on millor es tractava als deportats bascos:

Yo no digo que estemos peor que los de la cárcel. ¡No! Ellos están peor. No pueden ver ni un árbol, ni nadar...pero a la vez tienen más fuerza de retención, los muros, que les hace concentrarse más. Y en la deportación estás viviendo día a día con la vida, el riesgo lo tienes en las manos. Lo difícil es eso, mantenerte. Porque además no te entiende ni Cristo. Allí donde estés, te dicen: «Aquí todo el mundo hace una vida normal, y este hombre por qué lucha, qué hace...». La deportación te lleva a cortar con lo más íntimo tuyo.⁴⁰⁶

En canvi, els deportats a Cap Verd, Endika Iztueta i Tomás Linaza, en una entrevista, evidenciaven un parer oposat al de Luziano Izagirre. Per aquests la deportació era molt pitjor que la presó ja que es tractava d'una mesura repressiva que es presentava camuflada de mesura humanitària:

Ahí, entre esas medidas nuevas, de vanguardia, que tú dices, está la deportación. La deportación viene a sumarse y a ampliar el campo represivo.

Efectivamente, la deportación es una ampliación de la cárcel de alta seguridad, una forma camuflada, como tantas otras de las «democracias», para seguir aplicando las mismas medidas que en esas cárceles de exterminio pero sin que la gente se dé cuenta, guardando la imagen de que se respetan los Derechos Humanos.

Para mí va más lejos aún que la cárcel... Se basa en los mismos principios de destrucción del individuo, del luchador, pero llega más a

⁴⁰⁶ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 32.

fondo, amplía el ámbito de lo represivo, de lo insidiosamente destructor... Crea una zona en la que se produce el aislamiento, la incomunicación, la inseguridad... pero de otra manera, más engañosa, menos visible y enormemente dañina por ello mismo...

Estos lugares de deportación, cumplen con creces, cuando las pueden elegir, al función de cárcel y la de cuartelillo. Imagínate lo que supone estar en una cárcel donde cada rato puede venir la Policía a interrogarte...⁴⁰⁷

Pels refugiats bascos de Cap Verd, l'oposició de criteri dels deportats, com hem vist, sobre si era millor la presó o la deportació, depenia del grup de deportació a què es pertanyia: "Los que tienen una casi total libertad (com Izagirre) y los que están confinados en áreas que constituyen auténticas cárceles". Era normal que si es tenia un règim de semi-llibertat es qualifiqués la deportació com una mesura menys dura que la presó. Però, per un altre costat, aquells que havien de dormir amb els seus vigilants i compartir-hi les hores del dia pensaven que la deportació no els garantia ni la més mínima intimitat que potser una cel·la sí que els hagués ofert.

La deportació diferia de la presó que la primera tenia el privilegi de no tenir barrots, no obstant les dos coincidien en el fet d'haver de romandre dins d'un recinte, ja que la deportació normalment venia acompanyada del confinament amb custòdia policial, com acabem d'esmentar. Una altra relació entre deportació i presó era el propòsit de dispersió. Coneixem perfectament la política de desgast contra els presos d'ETA a través de la dispersió, és a dir, d'allunyar-los d'Euskadi

⁴⁰⁷ Eva Forest, "Conversaciones en Cabo Verde", Dossier Refugiados, *Monográfico Punto y Hora*, Juny 1986, pp. 47-52.

i de separar-los com en més presons millor per intentar que el col·lectiu es fragmenti. La dispersió també va ser aplicada a la deportació, ja que els bascos no eren destinats a un mateix país i, algunes vegades, ni a un mateix continent, amb el propòsit d'aïllar-los encara més del seu món i, com amb els presos, de crear una fractura en el grup. Un aspecte que es podia accentuar en els deportats ja que vivien a diferents països, no podien posar-se en contacte entre ells i desconeixien com vivien la deportació els seus companys. I tot això podia generar inestabilitat emocional en els implicats. El deportat Karlos Ibaruren, *Nervios*, creia que la deportació tenia de comú amb la presó la dispersió, que pretenia aconseguir penediments. Tanmateix, la presó és la pena per la qual la població es manifesta perquè la viuen de prop. En canvi, la deportació acabava per oblidar-se perquè passava lluny i perquè es deixava de rebre'n notícies:

La de la deportación es una vía similar a la seguida con los presos. Los han dispersado para provocar el arrepentimiento, pero no lo han conseguido. Los presos tienen una situación peor que la nuestra, pero ellos están presentes en la memoria del pueblo. Nosotros no. Nuestro pueblo piensa que estamos bien; lejos, sí, pero bien. Y nos olvida.⁴⁰⁸

Una segona opinió sobre que el poble estava més sensibilitzat pels presos que pels deportats era la d'Iñaki Rodríguez⁴⁰⁹: “Fue muy suave y no provocó el revulsivo fuerte que hubiese permitido a Euskadi rebelarse diciendo ¿qué han hecho con esa gente? La deportación no ha tenido en Euskadi la sensibilización que han tenido las cárceles”.

⁴⁰⁸ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 57.

⁴⁰⁹ *Ibidem*, p. 79.

Tot i que, des dels Governes, es presentava la deportació com una situació idíl·lica si es comparava amb la presó, la majoria dels que la patien creien que almenys amb la presó sabies a què atendre't, però la deportació era completament desconeguda perquè no tenia cap reglament que la regulés:

Cuando vas a una cárcel especial es una medida que ha sido decidida, aceptada dentro de una ordenación penitenciaria... Pero la deportación está al margen de toda legalidad. Se lleva a cabo a través de relaciones personales, entre Presidentes de los Gobiernos, valiéndose muchas veces de la influencia que se tiene sobre un país subdesarrollado, que ha sido anteriormente colonia, cahantageando el favor... No hay control alguno.

Allí estás más indefenso que se estaba en Herrera de la Mancha o en el Puerto... Y todo sin una legislación a la que recurrir...⁴¹⁰

Això sí, molts coincidien amb la idea de sentir la claustrofòbia de la retenció, tot i poder sortir al carrer. José Ramón Antxia, advocat i responsable de la Comissió de deportats, creia que: “La lejanía, a miles de kilómetros de Euskal Herria, ejerce el papel primordial que caracteriza la cárcel. La deportación, en estas condiciones, es aislamiento y éste, sin lugar a dudas, es el primer elemento que compone el diseño carcelario”⁴¹¹. El deportat Ángel Lete parlava de no veure la llibertat del mar, sinó sentir-lo com el mur de la presó⁴¹². Per la seva part, Patxi Hernández, explicava que la deportació, tot i no tenir barrots com la presó, a ell li donava la sensació de palpar-los:

⁴¹⁰ Eva Forest, “Conversaciones en Cabo Verde”, op.cit, pp. 51 i 52.

⁴¹¹ José Ramón Antxia, “La deportación como cárcel”, *Herria Eginez*, nº18, novembre 1994.

⁴¹² Florencio Domínguez, *Las conexiones de ETA en América*, op.cit, p. 113.

El por qué de la deportación. Para el Gobierno español es un negocio redondo. Por cuatro perras (y esto donde las mande, que aquí ni eso) mantiene gente a miles de kilómetros, sabedor de que la distancia, el tiempo, el estar fuera de su medio ambiente natural va a acabar minándola. La deportación desactiva. Yo sé que los barrotes de la prisión se pueden serrar. En la prisión sabes a quién tienes delante y cuál es tu papel. Un militante en prisión continúa luchando, y aunque es muy duro, esa lucha tiene un coste para el Gobierno. En la deportación, te puedo asegurar que los barrotes también están ahí, y que todavía no hemos encontrado ninguna herramienta capaz de cortarlos.⁴¹³

Aquesta falta de reglamentació de la deportació feia que fossin expulsades persones que formaven part d'una llista que el Govern espanyol va lliurar al francès. Una llista que estava fonamentada en indicis, ja que en cap moment es va fer als deportats un judici que els assignés una expulsió. El Govern francès es va acollir a una llei arcaica per poder-los expulsar, però no podia decidir el lloc on enviar-los i deixar-los amb un total desconeixement de la seva situació, tal com va fer. En tot moment es van saltar la presumpció d'innocència, de què totes les persones gaudeixen abans de ser condemnades i presentin proves en contra. És un factor que el llibre sobre el naixement de la presó del filòsof Michel Foucault, *Vigilar y Castigar*, ja contenia. I es referia a un autor del segle XVIII que ja ho defensava:

En 1777, el mismo Le Trosne pide, en las *Vues sur la justice criminelle* (Opiniones sobre la justicia criminal), que se reduzcan las prerrogativas

⁴¹³ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 175.

de la parte civil, que se considere a los acusados como inocentes hasta su condena eventual, que el juez sea un árbitro justo entre ellos y la sociedad, que las leyes sean “fijas, constantes, determinadas de la manera más precisa”, de suerte que los ciudadanos sepan “a qué se exponen” y los magistrados no sean más que el “órgano de la ley”.⁴¹⁴

El suggeriment de canviar el sistema penal per evitar les il·legalitats, que defensaven els juristes del segle XVIII, com Le Trosne, no va arribar a quallar. Les deportacions del segle XX són el clar exemple de no respectar la presumpció d'innocència i de càstics a complir una pena sense un judici que la dictamini. Podríem dir que el poder de castigar, que hauria de ser independent del poder executiu, en certs temes, com les deportacions de refugiats bascos, acabava per claudicar davant l'altre.

No obstant, hi ha qui al·legava que la presumpció d'innocència existiria en la deportació si hagués gaudit d'una legislació que la regulés. En no tenir-la, el dret estava absent en tota la seva representació: “La apelación crítica de Neuman al principio de que nadie es culpable hasta ser condenado o a la penalización del familiar del inculpado carece aquí de sentido. Si lo hubiera gozaría, como recuerda Vattimo sobre Hegel, del derecho de ser condenado incluso a muerte. Lo legal se muta en geografía”⁴¹⁵.

Una característica de les deportacions dels bascos era que vivien amb els policies que els custodiaven. Es passaven quasi les 24 hores del dia junts i havien de conviure. A les presons, els funcionaris vigilen els penats però no els acompanyen a tots llocs. Tot i així, si llegim relats

⁴¹⁴ Michel Foucault, *Vigilar y castigar*, Madrid, Siglo XXI, 1979, p. 93.

⁴¹⁵ Biurrun Monreal, op.cit, p. 147.

d'algun pres basc, el règim carcerari té els seus moments de defalliment i, igual que la deportació, és una pena que afecta al físic i a la ment. És el cas de les paraules d'Anjel Rekalde, qui donava detalls sobre el seu pas per la presó en el seu llibre *Herrera: Prisión de guerra*. És una descripció d'un pres, però ben bé podria ser d'un deportat, perquè hi ha moltes sensacions que coincideixen:

Los sustos, el miedo físico en ocasiones, los malos tratos y vejaciones, el peso psíquico del aislamiento y la soledad perpetua de la celda se exacerbaban con la debilidad y el desmoronamiento del cuerpo. Nos quedábamos sin comer; sin más; y no servían protestas ni reclamaciones. El hambre y la depauperación son nefastas para el estado moral en una situación de desgaste prolongado. Y, por añadidura, se sufría; por el encierro, por la debilidad física, por la falta de calidez de los seres queridos durante tanto tiempo, por las humillaciones, por la impotencia que nos obligaba a apurar los malos tragos sin poder eludirlos, por el vacío alrededor, por la ausencia de perspectivas de solución...⁴¹⁶

Hem donat suficients explicacions que comparaven presó i deportació. I per concloure el debat hem elegit la dissertació de Patxi Hernández. Ell va arribar a pensar en els pros i els contres d'ambdues i va arribar a la conclusió que no es pot elegir entre còlera i pesta perquè les dues són igual de perjudicials:

Aquí la lucha se limita a aguantar de una manera pasiva, y esa pasividad te acaba matando. De todos modos, hablar de prisión y deportación me parece un error, no son comparables. Y en Euskadi, en general, se sigue

⁴¹⁶ Anjel Rekalde, *Herrera: Prisión de guerra*, Tafalla, Txalaparta, 1990, p. 169.

pensando en la deportación como un mal menor, y no creo que se trate de eso ni de que haya que planteárselo así. Yo ya me he hecho varias veces la pregunta, porque a fin de cuentas salir de aquí para entrar en Carabanchel no creo que sea muy difícil. Y no sé qué es peor o mejor, en todo caso te puedo decir que los 7 años en prisión a nivel personal fueron más ricos que estos últimos 7 años.

Te empiezas a hacer preguntas y al final te das cuenta de que te estás emboinando tú solo. ¿Por qué cojones tengo que elegir entre la peste y la cólera? Las dos opciones son malas y lo que hay que hacer es combatir las. El problema es que en la cárcel se lucha y aquí en la deportación no, y lo que nos tiene que preocupar es cómo se lucha contra la deportación.⁴¹⁷

Per tant, com hem dit al principi, i tal com especificava Patxi Hernández, creiem que no hem d'escollir entre presó i deportació. Ambdues mesures tenen les seves caracteritzacions repressives i la nostra opinió és que, com a tals, cal posar-les a la mateixa altura. Llavors, que sigui cadascú, sobretot els qui les han patit, qui emeti el seu judici de valors sobre quina és millor o pitjor.

3.5.2. El desgast de les arrels

Quan pensem en la deportació la primera característica que li associem és l'allunyament. I aquest era tan físic com psicològic. No només s'apartava els afectats de la seva terra posant-los a una altra a milers de quilòmetres, sinó que a la vegada, el fet d'estar a un altre país feia que oblidessin les seves arrels per moments i que haguessin de pensar en

⁴¹⁷ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 175.

integrar-se per poder sobreviure de la millor manera. Ramón Sagarzazu entenien la deportació com el pitjor càstig que li van poder imposar: “Para mí la deportación es lo peor que me hubiera podido pasar. Alejarme de Euskal Herria, que es toda mi vida... Cuando me hablan de integración... eso es para mí más que una palabra”⁴¹⁸. Per ell va significar el trencament del seu projecte de vida i el fet d’haver-se d’adaptar obligatòriament va ser el que el va desestabilitzar.

El desplaçament dels bascos a milers de quilòmetres feia que no poguessin defensar les seves idees com ho feien a Euskadi i que això els portés a plantejar-se si podia ser possible la militància a tants quilòmetres. Alfonso Etxegarai descrivia els aspectes negatius del trasllat forçós a un nou país que, a més, els privava d’alguns dels seus drets:

La deportación actual es un traslado lo más lejos posible, arrancando al afectado de su entorno, sus actividades y trasplantándolo a uno nuevo (diferente). Tal modalidad lleva consigo una detención, un traslado a la fuerza con o sin juicio, una separación del medio familiar, profesional, político, etc., y finalmente, un confinamiento en el extranjero que siempre se hace bajo un régimen especial que conlleva la privación de todos o algunos de los derechos llamados inalienables del ser humano.⁴¹⁹

⁴¹⁸*Ibidem*, p. 195. L’allunyament de la pàtria i la nostàlgia per aquesta també són pròpies dels exiliats. Atès que aquesta modalitat és molt més comuna que la deportació, es donen molts exemples literaris. Això també es deu a què els escriptors i intel·lectuals escrivien contra el règim polític imperant i havien de fugir per evitar represàlies. En el cas de la literatura catalana podem fer esment dels poemes *L’emigrant* de Jacint Verdaguer o *Corrandes d’exili* de Pere Quart; si bé hi ha molts exemples.

⁴¹⁹*Ibidem*, p. 48.

Durant l'estada en aquest nou país es donava un doble desarrelament. Primer perquè com no es tractava d'un exili voluntari i el deportat havia estat privat dels seus costums i del seu entorn, intentava qualsevol contacte amb la seva terra. O bé de mans dels seus familiars o per llibres, revistes o diaris que els recordessin on pertanyien. I segon, perquè alguns s'intentaven integrar a la nova vida i això els provocava una contradicció. D'una banda, vivien obligats en aquella terra on es volien integrar i, per l'altra, aquest intent per ubicar-se encara els podia allunyar més dels seus orígens, que en aquell moment era un record. Tot això provocava una desorientació generalitzada que s'aguditzava pel desconeixement físic, cultural i d'idioma del país d'estada. El deportat Àngel Lete explicava com li va afectar assimilar tants canvis i viure en un país tan diferent d'Euskadi com era Cap Verd:

Este país no tiene nada que ver con nuestro pueblo y eso ha tenido una influencia psicológica grande en mí con el paso de los años –había escrito Lete en 2001 (havia estat deportat el 1985)-. Como tiene una cultura y unos valores diferentes y está tan lejos de mi pueblo, y por si fuera poco está rodeado de agua, la sensación de soledad se ha ido interiorizando. La naturaleza también se convierte en un enemigo: por un lado el mar, por otro la sequedad. El mar se suele utilizar como imagen de libertad, pero a mí me ha creado la sensación de cárcel.⁴²⁰

La deportació, com deia el periodista de Villa Cisneros, era un "aniquilamiento de la personalidad", produït per la separació del *modus vivendi* (costums, amics, feina, vivienda...). S'havia de fer un esforç per integrar-se, un esforç que molts no aconseguien. I defallir suposava

⁴²⁰ Florencio Domínguez, *Las conexiones de ETA en América*, op.cit, p. 113.

que no estaven preparats per lluitar contra la deportació des d'on estaven confinats. I això encara minava més els ànims perquè els feia sentir dèbils amb ells mateixos i amb la causa per la qual lluitaven. Fins i tot l'organització els posava pautes, perquè integrar-se significava estar prou fort per poder combatre el càstig:

Un buen día unos médicos dijeron que entre las consecuencias de la deportación la más problemática para el deportado era la ruptura con su *modus vivendi* y las dificultades para emprender una nueva vida en un lugar para él extraño, y así, de repente, se confundió la adaptación a un nuevo medio y la solución a los males psicológicos de una adaptación (integración) con el objetivo de luchar contra los medios de castigo político en sí. Por eso resulta que para los nuestros (los que políticamente se encargan en Euskadi de la deportación) lo más importante es estar integrado, o sea, tener trabajo y hasta casarse con una nativa.⁴²¹

Aquest estat psicològic dèbil que provocava la llunyania de la terra i la família, si li afegim les demandes de l'organització, alteraven els ànims dels deportats. Un ànim que provoca que et replantegis la vida i que a alguns els va afectar tant que van accedir a renunciar a la lluita i reinserir-se. Ens referim al cas paradigmàtic de Juan Manuel Soares Gamboa. Aquest però, va ser un dels quals, al principi de la deportació, va decidir afrontar-la i, segons les seves declaracions, es va topar amb les directrius de l'organització, que el deixaven inactiu i que el van fer acabar per pensar per ell mateix i, després de set anys, el van fer explotar i decidir deixar ETA:

⁴²¹ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 21.

Se me pasó alguna vez por la cabeza escapar de allí, y así se lo comuniqué a Antxon a los pocos días de aterrizar en la isla. Nuestra situación ya no era la de un exilio aceptado, sino una deportación en toda regla, con el agravante de confinamiento y custodia policial. Entendía, y así mismo se lo dije, que el primer deber de un revolucionario preso era escapar de prisión y reincorporarse a la lucha en cualquiera de sus formas. La respuesta fue que no, que de allí no se movía nadie. Se suponía que debíamos convertir el confinamiento en una nueva trinchera desde donde llevar al mundo el MLNV (Movimiento de Liberación Nacional Vasco), un altavoz en pleno Caribe, una denuncia constante de la ilegalidad de nuestra estancia en la isla, de las irregularidades de nuestro traslado desde Argel. Las explicaciones de Antxon no me convencieron en absoluto.

Nuevamente suponía un error de cálculo, pues en poco tiempo se apagó la noticia de nuestra deportación; la vida del mundo tenía otras cosas más importantes que atender. Los titulares de los periódicos de hoy envolverían el pescado de la compra de mañana. A partir de aquel momento –tal vez ya lo hacía sin saberlo desde tiempo atrás– desconfié de las opiniones de nuestros revolucionarios políticos y me dediqué a pensar por cuenta propia; era lo más honesto que podía hacer por mí mismo y por lógica, a la vez que quedaba a salvo de posturas dogmáticas.⁴²²

José Miguel Arrugaeta opinava sobre l'abandó de la militància de Soares Gamboa que: “Hay muchas maneras de alejar a una persona de lo que cree y lo que siente: el desgaste es una de ellas. Creo que el caso de Gamboa es la prueba de que el mantenimiento de la deportación por parte de nuestros enemigos tiene un sentimiento, el desgastar, el que un

⁴²² Matías Antolín i Soares Gamboa, op.cit, pp. 218 i 219.

ser humano llegue al grado máximo de la autohumillación: el arrepentimiento”⁴²³.

Luziano Izagirre també deia la seva sobre el cas de Soares Gamboa i ell creia que la deportació l’havia esgotat psicològicament:

La deportación lleva a eso y a otro montón de cosas. A olvidarte a veces de hasta cómo te llamas. Y se aguanta demasiado. Lo que ha pasado ahora con *Rioja* (Soares Gamboa) pongamos por caso. Yo estoy seguro de que ese hombre se ha confundido debido a la situación en que ha vivido ¡eh! Se le han cruzado los cables y lo ha mandado todo al garete. Y eso es la deportación: un agotamiento que lo ves venir. Y si encima no tienes un aliciente que te venga de allí... te puedes perder en el mundo completamente. Olvidarte de lo que es Euskadi, de todo, y meterte en otro mundo completamente distinto, que te absorbe. ¡Te puede pasar! Porque tú tienes que vivir, y si tienes que mantener las dos cosas... el cansancio de coco es enorme.⁴²⁴

Soares Gamboa va tenir aquesta manera de resoldre la seva situació de desgast. D’altres simplement el que van fer per acabar-la va ser trencar la deportació, afrontant el risc de ser localitzats per la policia i entregats a Espanya per ser jutjats. I els que no la van trencar va ser la seva manera de rebel·lió contra la deportació, demostrant que ni tenint-los a milers de quilòmetres podrien minorar el seu sentiment basc.

Per tal d’agilitar la salut mental i de no perdre les arrels, el Doctor en psicologia, Jesús María Biurrún Monreal recomanava dues opcions. D’una banda, mantenir-se actiu per donar-se raons de viure. Això

⁴²³ Pilar Iparragirre, op.cit, p.136.

⁴²⁴ *Ibidem*, p. 31.

implicava tenir capacitat d'autoestima que no deixés que la situació emocional els portés cap a l'apatia. D'altra banda, l'autonomia. Tant podia ser econòmica com de moviments, de relacions o de recerca d'informació. Només amb aquesta autoafirmació s'aconseguiria que la deportació no passés a ser, també, un càstig psicològic⁴²⁵. I podia arribar a ser-ho si entenem que, en alguns casos, a la dificultat d'integrar-se a un país de valors i manera de vida tan diferents als dels bascos, s'hi havia d'afegir l'haver d'aprendre una llengua. Sobre la qüestió de mantenir-se actiu també se'ls posaven bastantes traves ja que no se'ls deixava treballar, ni gratuïtament; una imposició del Govern espanyol. I es podien mantenir actius durant un temps, però quan ja portaven anys de confinament, era difícil fer que la ment no pensés malaltissament. Fins i tot gent important dins la banda que havien vist la deportació com una nova oportunitat de lluita, com *Antxon*, amb el pas dels anys va arribar a preocupar-se pel desarrelament que la deportació podia crear en les seves idees:

Realmente me siento mal, me siento un árbol desarraigado que dolorosamente sigue generando ramajes estériles. Y me pregunto a mí mismo: ¿Hasta cuándo podré resistir esta situación? Durante muchos años, la muerte me ha pisado los talones; tampoco temo la cárcel, como no he temido el destino –internamiento- de los últimos años. Lo que me aterroriza es la pérdida de la fe en los principios⁴²⁶.

En definitiva, quan l'any 1984 els Govern francès i espanyol van posar en marxa la deportació tenien uns objectius clars. Volien aprofitar la distància i, per tant, la desinformació, per crear unes condicions de vida

⁴²⁵ Jesús María Biurrún Monreal, op.cit, p.169.

⁴²⁶ Ángeles Escrivá, op.cit, p. 242.

insostenibles que propiciessin el penediment o la destrucció física i psicològica dels deportats⁴²⁷.

3.5.3. La soledat dels deportats

El títol del nostre treball és *Els deportats d'ETA: els oblidats del conflicte*. Vam escollir aquest títol perquè era un tema pràcticament desconegut per a la gran majoria de la població. A més, els propis deportats durant el seu periple es queixaven que la gent els havia oblidat. No parlaven de familiars i coneguts directes, però sí que parlaven de l'àmplia majoria, la qual té una memòria que només s'ocupa de l'actualitat i que al poc temps s'oblida del que va passar fa un any, encara que una altra persona encara ho estigui patint en present.

En referència a aquest oblit, trobem les paraules de Jokin Gorostidi, per qui el més dur de la deportació era la sensació d'amnèsia social, de ser oblidat per la ciutadania. Aquest ex militant d'ETA i membre d'Herri Batasuna, responsable d'aquest partit del seguiment de les deportacions, quan es van complir deu anys d'aquestes en va fer un anàlisi i va arribar a la conclusió que:

Diez años después de las primeras deportaciones de militantes vascos desde suelo francés, se puede afirmar que uno de los objetivos que esta medida llevaba implícita ha sido cumplido. La comunidad internacional, los medios de comunicación y la sociedad europea en general, perciben las secuelas directas del conflicto (víctimas, presos, tortura, negación de

⁴²⁷ Veure Bixen Mujika, "La deportación, la otra dispersión", *Euskadi eta Askatasuna/Euskal Herria y la libertad*, Vol. 8, Tafalla, Txalaparta, 1994, p. 74.

los derechos humanos y colectivos) pero apenas si tiene acceso a una de las consecuencias directas del mismo: la deportación.

La apisonadora de la historia, como en tantas ocasiones, ha cicatrizado una crónica que se ha visto superada por decenas de conflictos y situaciones sangrantes que se desarrollan diariamente en diversas partes del planeta.

Lo que en el plano individual es una amnesia, en el plano colectivo tal vez resulte más acertado denominar como desmemoria. Y esta desmemoria citada está alimentada por la propia concepción de los deportados que no configuran un grupo homogéneo, por la propia dispersión y por las condiciones materiales y psicológicas de cada uno de ellos⁴²⁸.

Malgrat l'amnèsia, la deportació a través de tercers països va contribuir a internacionalitzar el conflicte basc, ja que els deportats allà on anaven feien pàtria i intentaven explicar que es sentien bascos i no espanyols. Però moltes vegades es trobaven amb què aquests interlocutors no els entenien i els deportats es veien frustrats perquè els faltava un interlocutor vàlid que es fes càrrec de la seva situació. Aquest silenci del món també els minava.

El mutisme, però, no el retreien només al seu entorn immediat, sinó també a l'organització a la qual encara pertanyien. La llunyania feia que poguessin arribar a sentir apatia per aquesta. També hi havia altres reaccions possibles, com sentir-se integrat a l'organització però no trobar-s'hi còmode degut al nou paper que li havia assignat la deportació, un paper a distància, que el podia arribar a fer sentir inactiu. Això podia provocar un ressentiment vers la cúpula o vers aquells que el substituïen en les seves funcions. Un altra possible reacció era la

⁴²⁸ Jokin Gorostidi, "La amnesia social", *Herria Eginez*, n°18, novembre 1994.

indiferència total i una retirada autista, que suposava una renúncia a buscar informació sobre la causa per què lluitava i només dedicar-se a viure la vida que li havia tocat en aquell moment⁴²⁹. El reinserit Juan Manuel Soares Gamboa recriminava a ETA la seva despreocupació pels deportats: “Acerca de la ayuda que recibíamos de ETA desde Euskadi, voy a hablar solamente de mi caso. Me sentí olvidado por mi propio pueblo, y creo que esta frase explica con meridiana claridad lo que ocurre cuando ya no se es un elemento aprovechable para el terrorismo”. Per altra banda, donava les gràcies a la gent del seu entorn perquè era aquesta l’única que l’havia ajudat en el periple: “De nuevo nuestras familias y los amigos más próximos fueron el único soporte, tanto en lo espiritual como en lo económico”.⁴³⁰

Jokin Gorostidi afirmava que una de les finalitats de les expulsions s’havia aconseguit: una amnèsia social. Els deportats, però, també pensaven que aquest oblit l’havia provocat la pròpia situació del fenomen. És a dir, els països que van organitzar la deportació ja es van cuidar d’ocasionar una dispersió per diferents llocs a milers de quilòmetres per tal de descompondre el col·lectiu. Era complicat unir-se perquè l’aïllament suposava desconexió de la situació de la resta de deportats i de les seves opinions. Per tant, també es sentien arraconats perquè no podien compartir vivències amb aquelles persones que estaven passant, més o menys, pel mateix. S’havia aconseguit l’amnèsia social, calia veure si també s’assoliria la disgregació del col·lectiu. El deportat Alfonso Etxegarai escrivia sobre aquest fet:

⁴²⁹ V. Biurrun Monreal, op.cit, p.164 i següents.

⁴³⁰ Matías Antolín i Soares Gamboa, op.cit, pp. 230 i 231.

El primer paso para la desaparición de un colectivo quizá sea su desintegración. Entre los muchos objetivos que percibe el que ejecuta la deportación, suponiendo además que todos ellos forman una red, es indudable que incluye la desintegración, no en vano puede pensarse que es un proceso que desencadena otros y ayuda a la eliminación del opositor, sea un individuo, sea una organización.

Observando la situación de los deportados vascos, vemos que existen una serie de factores, directos o indirectos, que tienen una orientación de cuña hacia el colectivo. Quizá el más fundamental sea la dispersión en ocho países, poniendo hasta océanos de por medio. En segundo lugar pero de igual importancia, está la disparidad de regímenes o reglamentos impuestos a los afectados, desde el puramente carcelario hasta el de casi un emigrante semiclandestino. Asimismo, tenemos que la propia ubicación en países cuyos gobiernos y sistemas sociales son dispares es otro factor que incide en la desintegración. Todos los factores mencionados siembran la desigualdad en el colectivo⁴³¹.

Malgrat la desigualtat i els abandons de la deportació, el col·lectiu sempre va tenir clar que si el problema es solucionava oficialment, havia d'afectar a tots per igual, encara que visquessin en llocs molt diferents. Volien una resolució col·lectiva.

Les conclusions sobre aquesta amnèsia social que ha portat implícita la deportació amb el pas dels anys, les exposem a través de les paraules d'Alfonso Etxegarai, per qui la deportació, a causa del silenci, va deixar d'existir en tots els àmbits i, precisament per això, va passar a formar part de la "no realitat", aquella que ja no saps si va succeir o no:

⁴³¹ Pilar Iparragirre, op.cit, p.49.

Los años nos van sepultando en una cierta indiferencia, en una esquina olvidada. La lejanía ha contribuido a que salvo un núcleo reducido de nuestros familiares y algunos militantes que están estructurados en organismos de ayuda a los represaliados, el resto se haya ido despreocupando de las personas que somos.

En el ámbito de la opinión pública internacional tenemos un tratamiento especial: silencio. Nuestra deportación no existe. Y organizativamente casi hemos pasado de “un mal menor” a “un mal que no existe”.⁴³².

3.5.4. La deportació com a pena a perpetuïtat

La deportació va començar perquè els francesos no estaven convençuts d'extradir. Necessitaven alguna mesura alternativa i van provar amb la deportació. Va ser un assaig usat durant tres anys, que va dispersar persones arreu del món que no sabien quant temps els retindrien a l'estranger. Una de les afectades, Elena Bárcena, expressava aquesta idea d'experiment que dos Governos van fer amb persones:

Ellos dicen que eligieron a gente representativa para deportarla. Pero estaban experimentando. Hubo gente a la que cogieron a la salida de la cárcel y la entregaron por el procedimiento de urgencia, a otros nos deportaron... Estaban experimentando e hicieron de todo. La deportación es un método muy viejo, no han inventado nada. Querían descabezar y crear una estampida, y relacionado con eso romper el santuario, acabar con la vanguardia. Ellos van ensayando. Ahora no se da, porque todo tiene su momento. El fin era acabar con ETA, y en ese

⁴³² Alfonso Etxegarai, op.cit, p. 196 i següents.

aspecto fallaron. Pero la deportación es una medida inteligente, no lo dudes.⁴³³

Van efectuar l'experiment i com era evident que podia portar reticències de l'opinió pública, van presentar les expulsions com un acte "humanitari", ja que els feien el favor d'allunyar-los del perill dels GAL i, a més, no els enviaven a la presó. Iñaki Rodríguez creia que: "Al Gobierno español sí le importaba la deportación. No te torturo, te tengo ahí para cuando me interese: una postura «humanitaria», como si dijera «los regeneramos»"⁴³⁴.

Un cop els van tenir allunyats de la seva terra i de la militància, els responsables de les expulsions se'n van oblidar. Van pagar l'estada durant uns anys, però a principis dels noranta, el Govern espanyol els va oferir tornar pels seus mitjans i enfrontar-se als sumaris que tenien oberts. Era una solució fàcil. "En definitiva, la deportación sigue porque quedó en nuestro campo: ellos consideran que, lejos, perdemos valor político y somos menos peligrosos. Molestamos menos", segons José Miguel Arrugaeta⁴³⁵.

El Govern socialista del moment va considerar que si no volien tornar era el seu problema i que no faria res per obligar-los. Al contrari, els va lliurar a la seva sort i va ignorar que havia ajudat a confinar a unes persones a milers de quilòmetres del seu país i que no tancava la seva situació. Per a Luziano Izagirre els van mantenir allunyats perquè el Govern no podia assumir que el seu assaig havia fallat i va deixar que la deportació s'allargués a perpetuïtat: "¿Por qué nos mantienen en la

⁴³³ Pilar Iparragirre, op.cit, p. 69.

⁴³⁴ *Ibidem*, p. 79.

⁴³⁵ *Ibidem*, p. 132.

deportación? ¿Y qué iban a hacer? ¿Reconocer que podemos volver? Para ellos sería una pérdida, admitir que nosotros hemos ganado una batallita. Creo que por eso nos retienen.⁴³⁶”

Els deportats vivien en un continu estat d'incertesa. Tots desconeixien completament el seu futur i no podien fer cap tipus de previsió. Eugenio Etxebeste afirmava que: “Lo duro es precisamente la ausencia de futuro. No sabemos hasta cuándo puede durar esta situación”⁴³⁷. Vivien en un estat permanent de dubitació, ja que no sabien si es resoldria la situació, ni quan temps els tindrien allí, si podrien tornar a casa... Eren moltes les preguntes que tenien de cara al futur i que no depenien d'ells mateixos. Per a Jesús María Biurrun Monreal els deportats vivien a mercè del futur i, a més, experimentaven una pèrdua de referències del passat. Aquesta pèrdua s'alimentava de la frustració dels esforços que el deportat feia durant el seu temps present per recuperar símbols i materials d'aquell passat que el constituïa (titulacions, fotografies, objectes personals, professió, aficions, relacions...) ⁴³⁸.

Quan els involucrats van advertir que la deportació no tindria fi, van procedir a fer una vida el més normal que van poder, allunyats de la seva realitat. Llavors la deportació es va convertir en “un largo viaje forzado y sin fin: el regreso no se sabe cuándo será, y cuanto más pasa el tiempo más te invade la idea de que se aleja tal fecha”⁴³⁹. En oblidar-se de les deportacions, el Govern espanyol les va convertir en les

⁴³⁶ *Ibidem*, p. 32.

⁴³⁷ “Los deportados somos «los olvidados de la Tierra»”, *Egin*, 16/06/1985, p. 3.

⁴³⁸ Jesús María Biurrun Monreal, *De cárcel y tortura. Hacia una psicopatología de la crueldad civilizada*, Tafalla, Txalaparta, 1993, p.150.

⁴³⁹ Pilar Iparagirre, *op.cit*, p. 22.

antigues penes a colònies que tenien la particularitat que eren a perpetuïtat. Sense retorn.

En el cas dels deportats, creien que només hi havia retorn en el cas que es solucionés el conflicte que implicava a Euskal Herria. Aquest era el parer, respectivament, d'Elena Bárcena i del seu marit, el també deportat, Iñaki Rodríguez:

La solución de la deportación es la solución al conflicto. Estamos aquí, en la cárcel y hay petardos porque hay conflicto. Y hay que solucionar ese conflicto. Pero también hay que crear una conexión entre los puntos de la deportación y Euskadi, para debatirlo, hablarlo... Ver cómo está la gente, qué piensa políticamente. Porque tampoco creo que sea cuestión de particularizar. La lucha es por lograr la autodeterminación de Euskadi. A partir de ahí, todo se irá solucionando. No tenemos prisa, prisa la tiene el enemigo por acabar con nosotros.

Hasta que no se produzca la autodeterminación o la independencia de nuestro pueblo, la gente no va a volver. De hecho la gente está ahí, a pesar de las medidas de arrepentimiento que se han dado en la última década. Mientras no se solucione el problema de los presos y el conflicto de nuestro pueblo, la gente seguirá⁴⁴⁰.

Així doncs, o cadascú resolía la deportació a la seva manera (fugint) o si s'esperaven a què el final oficial es produís com a conseqüència de la resolució del conflicte basc, el més provable és que la deportació durés eternament. De moment, des de 1984 fins avui dia, han passat més de vint-i-cinc anys, i aquells que van optar per quedar-se al lloc on els van

⁴⁴⁰ *Ibidem*, pp. 76 i 81.

expulsar van haver d'armar-se una nova vida i deixar d'esperar que algun dia la seva situació de deportats s'arreglaria i tornarien a Euskadi.

3.5.5. Conclusions

Aquest és el capítol més diferent de tota la tesi ja que, per un moment, deixa l'enfocament històric i es centra en l'aspecte més psicològic. Era necessari fer un apartat en què el principal fossin les opinions dels deportats, perquè si no, l'estudi seria només una descripció de fets. A més, atès que el treball és multidisciplinari, es podia incloure una part que complementa la història: veure com afecta la deportació i per què sempre se la veu com un "mal menor" respecte de la presó. I les conclusions extretes són:

1.- Tant la deportació com la presó implicaven dispersió, però la primera era a milers de quilòmetres. Es suposa que era vista com més favorable perquè molts dels deportats han seguit fent la seva vida als països d'allunyament. Però no poden tornar, de no ser que vulguin córrer el risc de ser detinguts i ser acusats de militar a ETA. Uns sumaris pels quals els haguessin hagut de jutjar quan els van detenir i, així, haurien complert al seu dia la condemna que els tocava i ara no viurien aïllats del món com a conseqüència d'un càstig que va començar el 1984 i que ha resultat ser a perpetuïtat.

2.- En aquest capítol, a diferència de la resta, s'ha pretès integrar la visió dels propis deportats, ja que són protagonistes de la recerca. No

obstant, no s'ha fet un treball de camp, sinó que ens hem cenyit a articles i llibres de l'època. S'ha elegit aquesta postura perquè sobre la deportació es pot trobar informació sobre els testimonis que han anat donant els deportats al llarg dels anys. Però el que faltava era fer un estudi més històric, de manera que l'apartat psicològic es pot dir que és un complement a tota la part històrica que és la resta de la tesi.

3.- La deportació va ser presentada pels Governos francès i espanyol com un acte humanitari, ja que evitava als etarres passar per la presó, però era una opció enverinada ja que es va convertir en una “prisión dorada de barrotes transparentes”⁴⁴¹. Es presentava com unes vacances pagades pel Govern. Però els deportats creien que era un experiment per reduir-los com a persones i així fer que es penedissin de la seva militància.

L'objectiu de la deportació no era simplement allunyar els refugiats bascos de la seva terra, també es volia ocultar-los, és a dir, que la gent els oblidés. I, davant el reclam dels deportats de què no passés desapercibuda la seva situació, podem opinar que una de les finalitats que es pretenia aconseguir amb la deportació es va complir.

4.- Un altre objectiu de la deportació va ser que els refugiats s'acollissin a les mesures de reinserció i, així, abandonessin la lluita armada. Però, com hem vist, aquesta pretensió va tenir poca acceptació. Només hi van haver dos reinserits. Però com al cas de Soares Gamboa se li va donar tant d'espai a la premsa, sembla que hagi estat una mesura molt més utilitzada.

⁴⁴¹ “Encuentro en Santo Domingo con el vasco más secreto de ETA”, *Egin*, 06/02/1985, p. 3.

5.- La deportació va ser un assaig dels Govern francès i espanyol i, com a tal, no tots els objectius que tenia implícits es van assolir. Tot i això, la pretensió de desestabilitzar l'organització amb l'enviament d'una seixantena de refugiats bascos a milers de quilòmetres va quedar en un intent. La deportació va poder desarrelar els expulsats, però no va aconseguir que això repercutís en la banda, si més no tant com s'hauria desitjat.

6.- El que més ens ha sorprès de les conclusions a què hem arribat en aquest capítol és que ens ha confirmat l'elecció del títol del nostre estudi, ja que la deportació ha estat pràcticament oblidada per la gran majoria. I, fins i tot, “a día de hoy (febrer de 2008), 18 deportados vascos continúan en el destierro, sin que numerosos ciudadanos vascos conozcan incluso esta realidad.”⁴⁴²”

⁴⁴² Oihana Llorente, “La deportación sustituyó las rejas por lejanía y aislamiento”, *Gara*, 25/02/2008.

CONCLUSIONS

Quan ens vam embarcar en aquest projecte, la principal por que teníem era que no poguéssim trobar prou documentació com per arribar a sostenir una tesi. A més, la bibliografia estava tan dispersa que desconeixíem si en unir-la odríem aconseguir un bon estudi. El resultat evidencia que vam poder superar les reticències metodològiques inicials.

Haver-nos endinsat en els terrenys de la deportació ens ha fet arribar a la primera conclusió. Aquesta es refereix a què la deportació és un terme que no té una definició precisa ja que se la relaciona amb moltes altres paraules. A més, el pas del temps ha anat introduint-hi nous matisos i els antics eren traspassats als altres termes similars. Per tant, tot i el nostre esforç per definir-la, és normal que ens hagi costat. Per molt que haguem pretès precisar els termes per veure les diferències entre ells, els significats d'aquestes paraules (deportació, exili, extradició, confinament, desterrament, expulsió...) sempre s'assimilaran i confondran perquè les variacions entre uns i altres són escasses i això ha portat a usar-los indiferentment al llarg de la història. Tot i això la nostra pretensió era deixar clars els punts que fan que entenguem el tema que ens ocupa com una deportació. Aquesta era un càstig que, com a tal, no s'escollia sinó que s'imposava, a diferència de l'exili i tampoc depenia d'un tractat bilateral signat entre dos països, sinó que es va decidir per acords tàcits entre tres països que no van atendre's a cap reglamentació per aplicar-la.

Una vegada ja dins el cas concret que hem estudiat, el de la deportació de membres d'ETA, hem d'entendre que si un país com França va deportar enlloc d'extradir va ser per dues raons:

- La primera, que no podia permetre's el luxe de quedar malament davant els seus ciutadans i perdre la seva categoria de país insígnia de les llibertats. Encara veien els bascos com a persones que havien buscat asil a les seves terres fugint d'un règim polític dictatorial, malgrat que Espanya ja fos una democràcia.

- La segona, que tot i la transformació que havia patit Espanya, França estava poc segura que els seus veïns aconseguissin assentar el nou sistema. No obstant, atès que ja no tractaven amb una dictadura sinó amb una democràcia, havien de fer algun pas per demostrar a Espanya que creien que podia sortir endavant i aquest va ser canviar d'actitud vers els refugiats bascos. Això sí, pel fet que les extradicions eren paraules majors, no estaven gaire convençuts i l'opinió pública estava en contra, van escollir un terme mig per tenir contents els espanyols i per això és que es van decidir per la deportació.

Aquestes dues van ser les raons principals, tot i que pensem que hi ha una tercera que els va pressionar per col·laborar amb la lluita antiterrorista: l'aparició del GAL i els seus atemptats al País Basc francès (Iparralde). Aquesta zona era lloc de turisme i no podia ser que aquest es perdés pels atacs d'un grup armat als refugiats bascos. França acceptà participar en la detenció d'atarres i, a partir de llavors, és que van aconseguir grans batudes contra ETA i, com a conseqüència, els GAL van desaparèixer. Amb això el que queda clar és que el Govern espanyol estava obsessionat amb la idea que França els ajudés contra ETA. Ho estava tant, que fins i tot van crear un grup armat que, alhora que colpejava a ETA, pressionava al Govern francès perquè aquest es replantegés la seva actitud vers els bascos que acollia al seu país.

Com hem vist, però, la deportació dels etarres no era només cosa d'Espanya i França, es necessitava un tercer país que els acollís. Així que, una vegada que França li comunicà a Espanya que procediria a deportar a alguns membres d'ETA, el Govern espanyol va posar la seva maquinària en marxa per aconseguir tercers països que rebessin als bascos i els mantinguessin confinats. És difícil d'entendre com un país pot voler acceptar persones que el Govern espanyol presentava com a "terroristes". Espanya va demanar el favor a països pobres, alguns tercermundistes, que en èpoques anteriors havien estat colònies i que encara feien serveis a les antigues metròpolis. L'única premissa que havien de complir era mantenir confinats els deportats. Llavors, com els països eren molt diferents i tenien tipus de vida també dispars, suposava que cadascun donava als bascos el règim d'acollida que creia més oportú. N'hi havia que els tenien tancats i barrats, vivint amb policies que no els deixaven de controlar en cap moment, com República Dominicana, i d'altres, com Cuba, que els entenien com a refugiats polítics i els deixaven viure com uns ciutadans més i, fins i tot, els deixaven procurar-se un lloc de treball.

Així mateix ja tenim els tres actors principals de la realització de les deportacions. Amb l'aconseguit dels acords, calia enviar els refugiats bascos i començar amb la disposició del càstig. A partir d'aquí calia desentrellar com es desenvolupaven les deportacions.

Una vegada analitzada la història de les mateixes havíem d'esbrinar si es pot expulsar a un estranger de qui només tens indicis de què col·labora amb una "associació de malfactors". La primera conclusió

que en vam extreure era que França es va estudiar molt bé totes les disposicions legals per poder tramitar les deportacions i que una denúncia no les pogués rebatre. Tanmateix, es van acollir a una Ordenança de l'any 1945 per al·legar que els refugiats bascos eren un perill per la seguretat de l'Estat i que, per aquesta raó, era factible emetre'ls una ordre d'expulsió.

La segona conclusió és que per molt que ens pogués semblar que la deportació era il·legal, no ho era; si de cas, era jurídicament poc garantista. El que sí que suposava era una absència dels drets que té tot detingut, com per exemple, assistència lletrada. I és que des del moment en què eren deportats passaven a estar en una total indefensió jurídica, sense cap estament legal que els emparés i tractés la seva situació. Per molt que els seus advocats es moguessin no van aconseguir res. Fins i tot quan les mesures d'expulsió van ser revocades pel Tribunal de Pau, atès que l'últim estament que tenia veu i vot era el Govern, aquest va aconseguir que el Consell d'Estat li donés la raó i l'anul·lació de les expulsions quedés en un no res. Totes les escletxes del dret a què els deportats podien agafar-se havien estat ben cobertes pel Govern francès.

La deportació va ser presentada com un "acte humanitari" per protegir als refugiats dels possibles atacs dels GAL i per evitar-los l'extradició. Però la conclusió a què arribem és que va ser un assaig abans d'usar noves mesures. La pressió espanyola era incessant i s'havia d'actuar ràpid. Un cop efectuada la deportació es van provar altres mesures com l'extradició i l'expulsió per urgència absoluta. S'havia de trobar la mesura més adequada respecte als refugiats bascos i, amb el temps, com sabem, la deportació i la urgència absoluta es van suspendre i es va

implantar l'extradició; aquell recurs que es va trobar amb tantes reticències al principi del seu ús.

Un cop efectuat l'enviament al tercer país calia saber quin tipus de vida hi tindrien els deportats. I això va dependre del país. La deportació no es basava en cap reglament i això feia que es sostingués pels acords secrets entre el Govern espanyol i el tercer país. La llibertat que es donava als deportats era mínima i els seus advocats l'única cosa que podien tramitar era que se'ls concedís una mica més d'intimitat i se'ls donessin millors condicions de vida.

És cert que els tercers països acataven les decisions que el Govern espanyol els indicava, no obstant, no actuaven en benefici de la metròpoli com quan eren colònia. Ara, per convèncer-los de rebre els etarres se'ls va haver de fer una bona oferta. Espanya sabia que tractava amb països en desenvolupament que necessitaven ajudes pecuniàries i que a canvi d'aquestes farien el que fos, fins i tot custodiar persones a qui Espanya qualificava de "terroristes".

Els diners que van generar les deportacions són un tema que ens ha costat de trobar ja que els mandataris de l'època es van ocupar de realitzar operacions encobertes per ocultar el veritable destí dels recursos. Així es van dedicar a concedir Fons d'Ajuda al Desenvolupament, Ajudes al Desenvolupament i, fins i tot, crèdits a fons perdut als països implicats en les deportacions. Se'ls concedien grans ingressos perquè poguessin sortir de la misèria quan, en realitat, el que s'estava fent amb aquests crèdits era pagar el favor i l'estança dels refugiats bascos. La concessió d'aquests crèdits era aprovada pel Congrés dels Diputats però, hem d'especificar que, en la majoria dels casos, després de l'acceptació hi havia una total despreocupació per

esbrinar en què es gastaven realment aquells quantiosos donatius. És revelador que entre 1977, que és quan es creen els FAD, i 1991 no es demanés que es fes cap informe sobre el destí real de les partides pressupostàries.

Per molt que es volguessin ocultar les intencions reals d'aquestes ajudes, les dades són explícites. Els anys de les deportacions coincideixen amb els anys de les concessions. Fins i tot hi havia països que abans d'entrar en el rol de les deportacions havien sol·licitat FAD i no se'ls havien concedit i, a partir de 1984, sí que se'ls admeten a tràmit.

Les deportacions li van sortir cares a Espanya qui, en la seva ànsia de controlar ETA, no va escatimar negociacions, tan econòmiques com polítiques. Els tercers països els va convèncer fàcilment mitjançant la crematística. No obstant, a l'altre actor principal de les deportacions, França, se l'havia de convèncer d'alguna altra forma. De manera que les deportacions van implicar una negociació amb el país veí.

La conclusió que observem és que l'ànsia espanyola la va aprofitar França per aconseguir que li fossin assignats alguns projectes. Així, cada batuda policial i les posteriors expulsions, venien acompanyades per la compra espanyola de material militar francès. No importava que els responsables de l'exèrcit que, al cap i a la fi, havien de fer servir aquest material, estiguessin a favor d'altres opcions. La política passava al davant de les raons materials.

La relació entre ambdós països ha anat evolucionant fins a dia d'avui. Tanmateix, des que va començar fins ara afirmem que la col·laboració antiterrorista no ha estat mai un acte filantròpic, sinó que porta implícita una política negociadora que ha portat a Espanya a ajudar a

França en operacions dels serveis secrets, a introduir-se en projectes en què França la requeria, etc.

Per altra banda, ja hem vist com França va justificar l'ús de la deportació per ser una mesura menys dura que l'extradició. Però aquesta va ser l'excusa, perquè en realitat el que volien evitar era posar-se en contra l'electorat. A partir de percebre la deportació com un "mal menor" respecte l'extradició, conclourem que estem d'acord que la deportació no és el mateix que la presó però els objectius que es persegueixen en ambdues són els mateixos: malmetre els implicats física i psíquicament per tenir-los controlats i fer que es desvincuessin de la causa per què lluitaven. Els deportats no van anar a la presó però van ser enviats a milers de quilòmetres per tal d'aïllar-los del món, com ho fan els barrots de la cel·la, amb la particularitat que la enorme distància a què estaven els deportats feia quasi impossible rebre informació de la seva terra i visites dels familiars. A més, la llunyania i, per tant, la soledat, feien que els deportats tinguessin la sensació que estaven oblidats, una sensació que hem constatat al treball a través de les seves opinions. Si ells mateixos creien això, entenem que es desconeixi el tema per part de l'opinió pública i que, per tant, sigui la raó principal que ens hagi donat ales per concloure aquest projecte.

Les expulsions van tenir lloc entre 1984 i 1989, no obstant, avui dia hi ha qui continua vivint allà on el van enviar als anys vuitanta. Quan l'estat espanyol va advertir que estava finançant una mesura que ja no era rendible, es va desvincular del tema i va deixar els deportats abandonats a la seva sort. No va ser fins que José María Aznar va entrar a la Moncloa que el tema dels deportats va tornar a la palestra. S'havien

d'airejar els errors dels anteriors governs i un que no havia quedat mai resolt era la deportació. Així l'any 1997 es va recuperar, es va divulgar la idea de la inutilitat que aquesta pena seguís vigent i es va convidar a tornar lliurement a aquells que no tinguessin crims per pagar. La conclusió que extraiem és que la deportació va començar amb molt d'ímpetu per evitar les extradicions però al final va ser pitjor que aquestes. Almenys un cop extradit t'han de jutjar i t'assignen una pena a complir, mentre que els deportats no havien estat jutjats en cap moment i si ningú s'hagués plantejat convidar-los a tornar haguessin tingut de complir una pena a perpetuïtat. Tot i això, cal apuntar que alguns dels bascos expulsats solucionaven la seva condició de deportats ignorant les lleis i tornaven a Iparralde per passar a la clandestinitat. Aquells qui es quedaven on els havien enviat era perquè hi tenien una nova vida i, fins i tot, alguns havien format una família, o perquè tornar podia suposar ser acusat de relacions amb ETA.

Tenim la sensació que un dels objectius de la deportació que era mantenir els expulsats lluny de la causa i de la seva terra, es va aconseguir. Se'ls volia aniquilar com a persones i, si es podia, que això els portés a demanar l'abandó de l'organització i la pertinent reinserció. Si aquest era el segon objectiu a aconseguir, aquest va fracassar. Hi va haver dues reinsercions d'un total de setanta deportats. Tot i això, quan es va donar la de Soares Gamboa, semblava com si s'haguessin reinserit tots els deportats pel gran altaveu mediàtic que se li va donar. Entenem que per al Govern espanyol fos una gran notícia però, en realitat, la llunyania de les deportacions no va provocar l'efecte esperat.

Les parts de l'estudi a què hem donat més rellevància han estat: com va acabar la deportació i com van acabar cadascun dels deportats. Tot i

que hi ha alguns militants que no sabem amb seguretat com estan en l'actualitat, hem intentat fer la màxima aproximació possible a tots ells. El que ens ha aportat aquest repàs de les situacions personals és palesar que la deportació va ser iniciada per França i Espanya, però que va arribar un moment en què van ser els propis deportats els qui van agafar la paella pel mànec i es van fer amos de les seves situacions, fins on els deixaven les autoritats custòdies. Però quan Espanya va deixar de pagar a aquestes els deportats podien viure en llibertat i elegir com resoldre la seva circumstància. Alguns es van quedar, d'altres van fugir, però també hem de citar a aquells que no van poder elegir el seu destí i que van morir durant la deportació. Com tot fet, les expulsions franco-espanyoles a tercers països també van tenir el seu punt tràgic i, com a tal, és digne d'esment. Durant el període de la deportació es van produir un total de vuit morts.

Per acabar, com hem afirmat des del principi (donant la raó als propis deportats), hem de concloure que la deportació va ser un experiment que va quedar oblidat pel pas del temps. França no volia extradir a un país que encara no estava consolidat políticament. No volia que la seva ciutadania els pogués retreure que havien enviat uns refugiats bascos (a qui tenia com a asilats polítics) a un país que encara tenia vestigis dictatorials. La solució va ser elegir una mesura que creés menys rebombori, tant perquè es desconeixia de què es tractaria la deportació, tant perquè passat un temps ningú es recordaria d'aquells bascos que estaven pagant condemna sense judici a països llunyans d'incertesa jurídica. Va ser un intent més dels que el Govern espanyol ha utilitzat en la seva obsessió legítima per acabar amb ETA.

BIBLIOGRAFIA

1.1. Deportació històrica

- ARENAL, Concepción, *Las colonias penales de la Australia y la pena de deportación*, Alicante, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 1999, p.13. Extret de la versió original de 1895 en l'edició de Sucesores de Rivadeneyra.
- ASENCIO, Paul i CASANOVA, Iker, *Argala*, Tafalla, Txalaparta, 2002.
- BATISTA, Antoni, *Madariaga. De las armas a la palabra*, Barcelona, RBA, 2007.
- BERMEJO, Benito i CHECA, Sandra, *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*, Madrid, Ministerio de Cultura, 2006.
- CADALSO, Fernando, *La pena de deportación y La colonización por penados*, Madrid, Imprenta de José Góngora Álvarez, 1895.
- CHUECA, Jesús, *Gurs. El campo vasco*, Tafalla, Txalaparta, 2007.
- DOSTOIEVSKI, Fiodor, *Memorias de la casa muerta*, Barcelona, Debolsillo, 2010.
- EPICTETO, *Manual/ Disertaciones por Arriano*, Madrid, Gredos, 2001.
- ESTRABÓ, *The Geography of Strabo*, Vol II, Cambridge, Harvard University Press, 1923.
- ETXEGARAI, Alfonso, “La deportación, castigo político”, Dossier Refugiados, *Monográfico Punto y Hora*, Juny 1986, p. 23.
- _____, *Regresar a Sara*, Tafalla, Txalaparta, 1995.
- EXTRAMIANA, José, *Historia de las guerras carlistas*, Volum II, San Sebastián, Haranburu, 1980.

- GOYHENETXE, Eukeni, *Historia de Iparralde*, San Sebastián, Txertoa, 1985.
- HENTING, Hans von, *La pena. Formas primitivas y conexiones histórico-culturales*, Vol II, Madrid, Espasa Calpe, 1967.
- LARRÁYOZ, Javier, “La segunda guerra carlista en Navarra (1848-1849)”, *Príncipe de Viana*, nº 63, 1956, pp. 181-184.
- LEVI, Primo, *Si això és un home*, Barcelona, Labutxaca, 2009.
- MAQUIAVELO, Nicolás, *El príncipe*, Madrid, Alianza, 2005.
- MARIE, Jean-Jaques, *Les peuples déportés d’Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995.
- OVIDI, *Tristes*, Barcelona, La Magrana, 2005.
- PÉREZ García, Guadalupe, “La colonia penitenciaria de Villa Cisneros. Deportaciones y fugas durante la Segunda República”, *Historia y Comunicación Social*, nº7, 2002, p.169-186.
- PINA, Francisco, “Deportaciones como castigo e instrumento de colonización durante la República romana. El caso de Hispania”, *apud*. Marco, F. i Pina, F. i Remesal, J. (eds), *Vivir en tierra extraña: emigración e integración cultural en el mundo antiguo*, Barcelona, Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2004.
- ROIG, Montserrat, *Els catalans als camps nazis*, Barcelona, Edicions 62, 2001.
- SMITH, Emerson, *Colonist in bondage*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1947.
- SOLANES, José, *Los nombres del exilio*, Caracas, Monte Ávila editores, 1991.
- SOLZHENÍTSYN, Aleksánder, *Archipiélago Gulag*, tres volums, Barcelona, Tusquets, 1998.

TEJEL, Jordi, *Els kurds, a l'ombra de la història*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1999.

VILANOVA, Francesc, *Exiliats, proscrius, deportats: el primer exili dels republicans espanyols*, Barcelona, Empúries, 2006.

ZAFFARONI, Eugenio Raúl, *El enemigo en el derecho penal*, Madrid, Dykinson, 2006.

ZAREMSKA, Hanna, *Les bannis au Moyen Âge*, París, Aubier, 1996.

Code Pénal. Nouveau Code Pénal. Ancien Code Pénal, París, Dalloz, 1999.

Enciclopèdia catalana, Barcelona, Enciclopèdia catalana, 1986.

Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, Madrid, Espasa-Calpe, 1975-1991.

La Bíblia, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya i Editorial Claret, 2010.

The New Encyclopaedia Britannica, Chicago, Encyclopaedia Britannica, 1989.

Genocidioarmenio [en xarxa], Buenos Aires, Centro de Estudios e Investigaciones Urartu, 2002-2003, <<http://www.genocidioarmenio.org>>, [Consulta: 23 de setembre de 2006].

1.2. Deportacions de 1984

1.2.1 Llibres

AADD, *AOD hoy: discurso y realidad*, Madrid, Coordinadora de ONG para el Desarrollo- España, 2006.

ACUÑA, Ramón-Luis, *Como los dientes de una sierra. (Francia-España de 1975 a 1985, una década)*, Barcelona, Plaza y Janés, 1986.

AGIRRE, Julen (Eva Forest), *Operación Ogro (Cómo y por qué ejecutamos a Carrero Blanco)*, Hondarribia, Hiru, 1974.

ÁLVAREZ LAITA, Francisco Javier i NEDIA ARNÁIZ, María Luisa, *S-80, presente de un submarino para el futuro*, Madrid, IDS, 2010.

ANTOLÍN, Matías i SOARES GAMBOA, *Agur ETA. El adiós a las armas de un militante histórico*, Madrid, Temas de hoy, 1997.

ARANA, Begoña, “Senideak. El largo viaje de la solidaridad”, apud. *Sediciones I*, Hondarribia, Hiru, 1996.

ARQUES, Ricardo i MIRALLES, Melchor, *Amedo, el Estado contra ETA*, Barcelona, Plaza y Janés, 1989.

ATTALI, Jacques, *Verbatim. Tome 1. Chronique des années 1981-1986*, París, Fayard, 1993.

BARRIONUEVO, José, *2001 días en interior*, Barcelona, Ediciones B, 1997.

BATISTA, Antoni, *Terror i negligència. Hipercor i la construcció periodística d'ETA*, Barcelona, La Magrana, 1997.

_____, *Voces sobre Euskadi*, Barcelona, Plaza y Janés, 2004.

_____, *La carta. Historia de un comisario franquista*, Barcelona, Debate, 2010.

- BATISTA Antoni i PLAYÀ MASET, Josep, *Artapalo. ETA després de Txomin*, Barcelona, Pòrtic, 1988.
- BECCARIA, Cesare, *De los delitos y las penas*, Madrid, Tecnos, 2008.
- BIURRUN MONREAL, Jesús María, *De cárcel y tortura. Hacia una psicopatología de la crueldad civilizada*, Tafalla, Txalaparta, 1993.
- BUSTURIA, Daniel, (Dir.), *Del reencuentro a la convergencia. Historia de las relaciones bilaterales hispano-francesas*, Madrid, Diálogo, 1994.
- CASSAN, Patrick, *Francia y la cuestión vasca*, Tafalla, Txalaparta, 1998.
- C.E.D.R.I, *El GAL o El terrorismo de Estado en la Europa de la democracias: informe encuesta febrero-junio 1989*, Tafalla, Txalaparta, 1990.
- CLARK, Robert, *Negotiating with ETA*, Reno (USA), Univeristy of Nevada, 1990.
- DE LA GRANJA, José Luis; DE PABLO Santiago i RUBIO, Coro, *Breve historia de Euskadi. De los fueros a la autonomía*, Barcelona, Debate, 2011.
- DÍAZ HERRERA, José i DURÁN, Isabel, *El saqueo de España*, Madrid, Temas de hoy, 1996.
- _____, *Pacto de silencio (El saqueo de España II). La herencia socialista que Aznar oculta*, Madrid, Temas de hoy, 1996.
- DOMÍNGUEZ, Florencio, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, Madrid, Taurus, 1998.
- _____, *Josu Ternera. Una vida en ETA*, Madrid, La esfera de los libros, 2006.
- _____, *Las conexiones de ETA en América*, Barcelona, RBA, 2010.

- EGAÑA, Iñaki i GIACOPUZZI, Giovanni, *Los días de Argel. Crónica de las conversaciones entre ETA y el Gobierno español*, Tafalla, Txalaparta, 1992.
- ESCRIVÁ, Ángeles, *ETA. El camino de vuelta*, Barcelona, Seix Barral, 2006.
- ETXEGARAI, Alfonso, *Regresar a Sara*, Tafalla, Txalaparta, 1995.
- FEO, Julio, *Aquellos años*, Barcelona, Ediciones B, 1993.
- FOUCAULT, Michel, *Vigilar y castigar*, Madrid, Siglo XXI, 1979.
- GIACOPUZZI, Giovanni, *ETA. Historia política de una lucha armada. 2ª parte*, Tafalla, Txalaparta, 1992.
- _____, *ETAp. El otro camino*, Tafalla, Txalaparta, 1997.
- GÓMEZ GIL, Carlos, *España y la ayuda oficial al desarrollo: Los créditos FAD. Un estudio de la gestión del Fondo de Ayuda al Desarrollo*, Informe del Centro de Investigación para la paz (Madrid) i del Seminario de Investigación para la paz (Zaragoza), Maig de 1994.
- _____, “Los créditos FAD en la AOD española”, *apud*. Ángel Martínez González-Tablas (coord.), *Visión global de la cooperación para el desarrollo*, Barcelona Icària, 1995.
- _____, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, Madrid, Libros de la Catarata, 1996.
- GONZÁLEZ-GÓMEZ DEL MIÑO, Paloma, *La heterogeneidad de las relaciones bilaterales hispano-francesas durante el cambio político español: 1969-1986. Sus constantes y sus variables*, Madrid, Universidad Complutense, 1991.

- GRASA, Rafael, “España: Política exterior y de seguridad en un año de tránsito”, *Anuario Internacional CIDOB 1996*, Barcelona, Fundació CIDOB, 1997.
- GURRUCHAGA, Carmen, *Los jefes de ETA*, Madrid, La esfera de los libros, 2001.
- IPARRAGIRRE, Pilar, *Deportación. El mal menor*, Tafalla, Txalaparta, 1998.
- ISHIMA, Eisa i ITURAIN, Yoana, *Integración de los deportados vascos en la sociedad venezolana*, Caracas, Universidad Católica Andrés Bello (Trabajo de grado sense publicar), 2001.
- JACOB, James, *Hills of conflict: Basque nationalism in France*, Nevada (USA), University of Nevada Press, 1994.
- LÓPEZ GARRIDO, Diego, *El derecho de asilo*, Madrid, Trotta, 1991.
- LORENZO ESPINOSA, José María, *Txabi Etxebarrieta. Armado de palabra y obra*, Tafalla, Txalaparta, 1993.
- MORÁN, Sagrario, *ETA entre España y Francia*, Madrid, Editorial Complutense, 1997.
- _____, “La cooperación antiterrorista: el eje Madrid-París”, *apud*. Eduardo González Calleja (Ed.), *Políticas del miedo. Un balance del terrorismo en Europa*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2002.
- MORUZZI, Jean-François, *Iparretarrak: séparatisme et terrorisme en Pays basque français*, París, Plon, 1988.
- NÚÑEZ, Luis, *La razón vasca*, Tafalla, Txalaparta, 1998.
- OBSERVATORI DEL DEUTE EN LA GLOBALITZACIÓ, *La il·legitimitat dels crèdits FAD. Trenta anys d’història*, Barcelona, Icària, 2008.
- ONAINDÍA, Mario, *El precio de la libertad, Memorias (1948-1977)*, Madrid, Espasa, 2001.

- PAYE, Jean Claude, *El final del estado de derecho. La lucha antiterrorista: del estado de excepción a la dictadura*, Hondarribia, Hiru, 2008.
- PORTELL, José María, *Euskadi: Amnistía arrancada*, Barcelona, Dopesa, 1977.
- REKALDE, Anjel, *Herrera: Prisión de guerra*, Tafalla, Txalaparta, 1990.
- REVENTÓS, Joan, *Missió a París. Memòries d'un ambaixador*, Barcelona, Edicions 62, 1992.
- SALAS, Antonio, *El palestino*, Madrid, Temas de Hoy, 2010.
- SENIDEAK-GUREAK, *Deportación de refugiados vascos desde el estado francés (1984-1996)*.
- VERA, Rafael, *Las 19 puertas*, Madrid, Espejo de tinta, 2007.
- WOODWORTH, Paddy, *Guerra sucia, manos limpias*, Barcelona, Crítica, 2002.
- Yoyes desde su ventana*, Iruña, Elixabete Garmendia, 1987.
- ZIRIKATU, *Komando Autonomak: Sasiaren Arantzakada. Una historia anticapitalista*, Bilbo, Likiniano Elkartea, 1999.

1.2.2. Artículos de diarios i revistas

- ANTXIA, José Ramón, “La deportación como cárcel”, *apud.* Pilar Iparragirre, *Deportación, el mal menor*, Tafalla, Txalaparta, 1998, p. 184.
- A.R i M.C., “Txomin cayó de un andamio”, *Cambio 16*, nº 954, 05/03/1990.

- A.V., “ETA en Francia: División de opiniones”, *Tiempo*, 02/04/1984, p.37.
- AYLLÓN, Luis, “España concede a Venezuela 3000 millones de dólares para impulsar su desarrollo”, *ABC*, 04/06/1990, p. 28.
- BARBERÍA, José Luis, “Francia aplicará medidas policiales más severas si ETA Militar no reflexiona sobre una solución negociada”, *El País*, 15/06/1984.
- _____, “El etarra Soares Gamboa renuncia a la lucha armada y pide la reinserción”, *El País*, 15/07/1995.
- _____, “El pulso de los deportados”, *El País*, 09/06/1996.
- BASCO, Sebastián, “España agradecerá a Argel la ayuda antiterrorista con un crédito millonario”, *ABC*, 05/06/1989, p. 40.
- BATISTA, Antoni, “Van disparar-nos sense donar-nos temps de parar”, *Avui*, 20/03/1984, p. 13.
- BRUNET, José María, “España exige a Chávez que aclare la supuesta cooperación con ETA”, *La Vanguardia*, 02/03/2010.
- CAÑO, Antonio, “Panamá no admitirá más etarras deportados de Francia”, *El País*, 12/05/1984.
- ECHEVERRÍA, J. J., “El supuesto dirigente de ETA Etxebeste, trasladado a Ecuador”, *El País*, 07/05/1986.
- ERAUSKIN, Javier S., “En el exilio de Quito, Alfonso Etxegarai mantiene viva la moral y las esperanzas”, *Egin*, 13/11/1985, p. 3.
- ERRERA, Roger, “Les limites d’une contrainte. L’exécution d’office dans le droit des étrangers”, *Actualité juridique. Droit administratif*, número especial, «Puissance publique ou impuissance publique?», 20 juillet-20 août 1999, p. 49.
- ETXEGARAI, Alfonso, “Testimonio”, *Punto y Hora*, 26 de març al 2 d’abril de 1987.

- FERNÁNDEZ Soldevilla, Gaizka, “Agur a las armas. EIA, Euskadiko Ezkerra y la disolución de ETA político-militar (1976-1985)”, *Sancho el Sabio: Revista de cultura e investigación vasca*, nº33, 2010, pp. 55-96.
- FOREST, Eva, “Conversaciones en Cabo Verde”, Dossier Refugiados, *Monográfico Punto y Hora*, Juny 1986, pp. 47-52.
- GARCÍA, Javier, “Txomin Iturbe espera en Gabón su traslado a otro país”, *El País*, 20/07/1986.
- _____, “La presión de Estados Unidos, la RFA e Italia contribuyó a que Francia decidiera actuar contra ETA”, *El País*, 12/10/1987.
- _____, “Etarras en Cayo Largo”, *El País*, 08/05/1989.
- GONZÁLEZ, Mariano i LARRU, José María, “¿A quién benefician los créditos FAD? Los efectos de la ayuda ligada sobre la economía española”, *Documento de Trabajo. (Instituto Complutense de Estudios Internacionales)*, Serie Desarrollo y Cooperación nº 7, Noviembre 2004.
- GOROSTIDI, Jokin, “La amnesia social”, *Herria Eginez*, nº18, noviembre 1994.
- GRAU, Anna, “E.E.U.U. mantiene a Cuba como «estado terrorista» por acoger a ETA y las FARC”, *ABC*, 02/04/2010, p. 26.
- GUIDONI, Pierre, “Una página de historia”, *El País*, 23/01/1995, *apud.* Florencio Domínguez, *De la negociación a la tregua. ¿El final de ETA?*, op.cit, p. 274.
- HUERTAS, Ferran, “La cara oculta de la luna”, *De Verdad*, nº14, Juny 2005, pp. 10-12.
- LASHERAS, Amparo i YANEL, Agustín “El PP intentará que todos los etarras deportados sean entregados a España”, *El Mundo*, 04/10/1996.

- LÁZARO, Fernando, “El Gobierno dejó de pagar en el 97 a Santo Domingo por vigilar a los etarras”, *El Mundo*, 22/10/1998.
- LÁZARO, Julio M., “Los etarras Antxon, Makario y Peio, entregados a España por la República Dominicana”, *El País*, 10/08/1997.
- LLORENTE, Oihana, “La deportación sustituyó las rejas por lejanía y aislamiento”, *Gara*, 25/02/2008.
- MARTÍNEZ, D. i PAGOLA, J., “El juez Velasco denuncia que el Gobierno de Chávez colaboró con ETA y las FARC”, *ABC*, 02/03/2010.
- MARTORELL, Manuel, “Solos y reclusos en el Caribe”, *El Mundo*, 05/06/1995.
- MERCADO, Francisco, “España invertirá este año casi 700 millones en el desarrollo de siete países que acogen etarras”, *El País*, 11/07/1989.
- MESTRES I CAMPS, Laia, “Veinte años de cooperación entre España y Francia: ¿amigos, socios o aliados?”, *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, nº 75, octubre-novembre 2006.
- MÍGUEZ, Alberto, “España multiplicó por 15 la ayuda a los dominicanos tras acoger a etarras”, *La Vanguardia*, 17/08/1997, p. 11.
- MIRALLES, Melchor i MACCA, José, “Los GAL desaparecen tras los acuerdos de Interior con el Gobierno francés”, *Diario 16*, 27/06/1986, p.12.
- MOSQUERA SILVÉN, Fernando, “Colaboración internacional en la industria aeroespacial de defensa”, *Arbor*, CLXXI, Febrer 2002.
- MUJKA, Bixen, “La deportación, la otra dispersión”, *Euskadi eta Askatasuna/ Euskal Herria y la libertad*, Vol. 8, Tafalla, Txalaparta, 1994, p. 74.

- MUÑOZ ESPÍN, Celia, “Créditos FAD: ¿Un mecanismo de ayuda oficial al desarrollo o de internacionalización de empresas españolas?”, *Cultura para la esperanza: instrumento de análisis de la realidad*, nº 67, 2007.
- M.V, “Defensa arreglará los AMX-30 y descarta por ahora el *Leopard*”, *ABC*, 19/01/1984, p.17.
- OROZCO, Román, “Europa pagará el exilio de etarras en el Caribe”, *Cambio 16*, nº910, 08/05/1989, pp. 36 i 37.
- POSADA PESCADOR, Luis, “Francia tiene varias facturas por cobrar: “Apoyo demasiado a los españoles”, *Época*, 28/11/2008, *apud. Hazteoir.org* [en xarxa], Madrid, 2007, <<http://www.hazteoir.org/node/15750>>, [Consulta 19 de gener de 2009].
- QUEIROLO, Pedro S., “El ministro francés de Interior califica de «gran éxito» la batida contra ETA”, *La Vanguardia*, 04/10/1987, p.6.
- QUIÑONERO, Juan Pedro, “El gobierno francés califica la operación policial como «el golpe más duro contra ETA»”, *ABC*, 04/10/1987, p. 32.
- REYES, Luis, “Comprar tanques a Francia a cambio de reprimir a ETA”, *Tiempo*, 30/01/1984.
- RUEDA, Fernando, “España compra por tercera vez armas a Francia tras una redada contra ETA”, *Tiempo*, 06/01/1992, p. 40.
- SEGOVIA, Carlos, “Los deportados de ETA desafían a España y Francia”, *El Mundo*, 02/06/1996.
- _____, “La UE ha hecho un negocio con España que duplica los fondos de cohesión”, *El Mundo*, 12/06/2005, p. 16.

TRUJILLO, J., “Francia ofrece dinero a España para acabar con ETA”,
Tiempo, 24/10/1984, p. 30.

UNZUETA, Patxo, “Ahora, una etapa nueva”, *El País*, 10/08/1984.

YANEL, Agustín i LASHERAS, Amparo, “El PP intentará que todos
los etarras deportados sean entregados a España”, *El Mundo*,
04/10/1996.

“Abu Nidal afirma que ha puesto en libertad a las dos niñas francesas”,
El País, 27/12/1988.

“Antxon reconoció ante la policía que no hizo nada por salvar la vida
de Miguel Ángel Blanco”, *El País*, 11/08/1997.

“Carlos Andrés Pérez convenció al presidente de la República
Dominicana para que no entregara a cinco etarras”, *El País*,
11/03/1990.

“Conceden el «estatuto de refugiado» a uno de los expulsados a Togo”,
Egin, 06/12/1984, p. 6.

Déclaration du Conseil de Ministres français, París, 10 novembre
1982.

“Desde la isla de Ré ala de Guadalupe, pasando por Yeu, más de veinte
años de confinamientos y asignaciones a residencia”, *Egin*,
11/01/1984, p. 4.

Diario de Sesiones del Congreso, nº106, 15/02/1994, p. 3402.

“Dosierra. Deportazioa. Hamarkada baten kronika”, *Herria Eginez*,
Novembre 1994.

“Dossier Refugiados”, Cuadernos monográficos, *Punto y Hora*, Juny de
1986.

“Eduardo Sotillos considera que se está ante el principio del fin del
terrorismo de ETA” *El País*, 12/01/1984.

- “El Constitucional avala el rechazo de una querrela contra Felipe González”, *El País*, 30/03/1987.
- “El Gobierno español ‘sabe dónde y cómo está Alfonso Etxegarai’, según Miguel Castells”, *Egin*, 15/08/1986, p.6.
- “El Gobierno paga la pensión a los terroristas deportados”, *ABC*, 23/04/1989, pp. 44 i 45.
- “El presunto ‘etarra’ Etxegarai fue trasladado de Ecuador a Santo Tomé”, *El País*, 19/08/1986.
- “El Tribunal de Pau anula 16 órdenes de expulsión y asignación”, *Egin*, 19/12/1984, p. 6.
- “España readmitirá a los inmigrantes que entren ilegalmente en Francia”, *ABC*, 08/01/1988.
- “Estudios gratis y ocio en el retiro de los etarras en el Caribe”, *Cambio16*, nº914, 05/06/1989, pp. 22 i següents.
- “Expulsados de Santo Domingo”, *Egin*, 10/08/1997, p.13.
- “Fabius y González se reunieron antes de las extradiciones de los tres etarras”, *La Vanguardia*, 11/10/1984, p. 15.
- “Francia esperaba la oferta de negociación con ETA”, *ABC*, 25/08/1984.
- “Francia no concederá la carta de refugiados a los etarras”, *ABC*, 13/01/1979.
- “Francia: Palo a ETA”, *Cambio16*, nº633, 16/01/1984.
- “Ibarguren: «Esos franceses nos han tratado como a perros y los panameños nos han recibido muy bien»”, *Egin*, 13/01/1984, p. 3.
- “José Ángel Urtiaga relata su cautiverio hasta llegar a Panamá”, *Egin*, 13/03/1984.
- “La Audiencia reabre los sumarios de los deportados”, *El País*, 12/08/1997.

- “La justicia gala accede a entregar etarras por pertenencia a banda armada, *ABC*, 09/06/1994, p. 21.
- “La operación Portugal se aplicó en Ecuador en 1986”, *El Mundo*, 13/04/1999.
- “Las nuevas rutas del exilio vasco”, Cuadernos monográficos, *Punto y Hora*, Setembre de 1985.
- “Les Espagnols subventionnent l’exportation de Basques”, *Le Canard Enchaîné*, 20/06/1984.
- “Los deportados somos «los olvidados de la Tierra»”, *Egin*, 16/06/1985, p. 3.
- “Los deportados vascos recibidos por Cuba pueden salir del país cuando lo deseen”, *Egin*, 19/02/1985, p. 32.
- “Los papeles secretos de Felipe González”, *Cambio 16*, nº 656, 25/06/1984, p. 26.
- “Los presos vascos extrañados convocaron a la prensa en Bilbao, *La Vanguardia*, 24/07/1977, p. 11.
- “Los refugiados no volverán”, *El Mundo*, 18/05/1999.
- “Los refugiados vascos en Panamá niegan que se hayan acogido a la «reinserción»”, *Egin*, 23/02/1985, p.7.
- “Mayor invita a regresar a España a todos los deportados etarras sin procesos pendientes”, *El País*, 23/10/1997.
- “Miguel Castells recurre ante el Supremo por la no admisión de la querrela contra Felipe González”, *Egin*, 12/06/1984, p. 12.
- “Muere un banquero y sus cuatro secuestradores en una acción de rescate en Ecuador”, *La Vanguardia*, 03/09/1985.
- “Presentan denuncia por «detención ilegal» de los seis refugiados expulsados a Panamá”, *Egin*, 14/01/1984.

“Presos de Pau: «Las deportaciones nos abocan a futuras extradiciones», *Egin*, 19/08/1984, p. 3.

“Protestan ante instancias europeas por las deportaciones forzosas de refugiados vascos”, *Egin*, 25/08/1985, p.7.

“¿Qué pasa con los etarras, comandante?”, *Egin*, 20/08/1985, p.16.

“¿Quién teme a ETA militar?”, *Cambio16*, nº 634, 23/01/1984, p. 24.
Suplemento del BOE, nº 116, 16/05/1995, pp. 111-143.

“Togo: El limitado universo de las tortugas”, *Egin*, 09/08/1985, p.16.

“Yoyes González, una histórica de ETA Militar se acoge a la reinserción”, *El País*, 18/10/1985.

1.2.3. Diaris i Revistes

ABC, 1984-1998.

EGIN, 1984-1998.

El País 1984-1998.

El Mundo 1984-1998.

Gara

La Vanguardia 1984-1998.

Cambio 16

Diario 16

Le Canard Enchainé

Punto y Hora

Tiempo

1.2.4. En xarxa

Infoelectoral [en xarxa], Madrid, Ministerio del Interior, 2010, <<http://www.infoelectoral.mir.es>>, [Consulta: 06 d'abril de 2011].

Legifrance [en xarxa], París, Secrétariat général du Gouvernement, 2003, <<http://www.legifrance.gouv.fr>>, [Consulta: 23 de gener de 2010].

Cncdh [en xarxa], París, Commission nationale consultative des Droits de l'homme, 2006, <http://www.cncdh.fr/article.php3?id_article=168>, [Consulta: 28 de maig de 2010].

El Mundo [en xarxa], Madrid, 2010, <http://estaticos.elmundo.es/documentos/2010/03/01/auto_farc_eta.pdf>, [Consulta: 08 de juliol de 2010].

Gara [en xarxa], Donostia, Baigorri Argitaletxea S.A, 1999, <www.gara.net/agiriak/SENTENCIA18-98.pdf>, p. 131. [Consulta: 01 de juny de 2009].

1.2.5. Documentals

LARREATEGI, Txaber i MARTINEZ, Josu, *Sagarren denbora. Alfonso Etxegarai eta Kristiane Etxaluz: 25 urte deserritik itzultzen*, Donostia, GITE-IPES, 2010.

ANNEXOS

1. Cronologia de les deportacions de Stalin

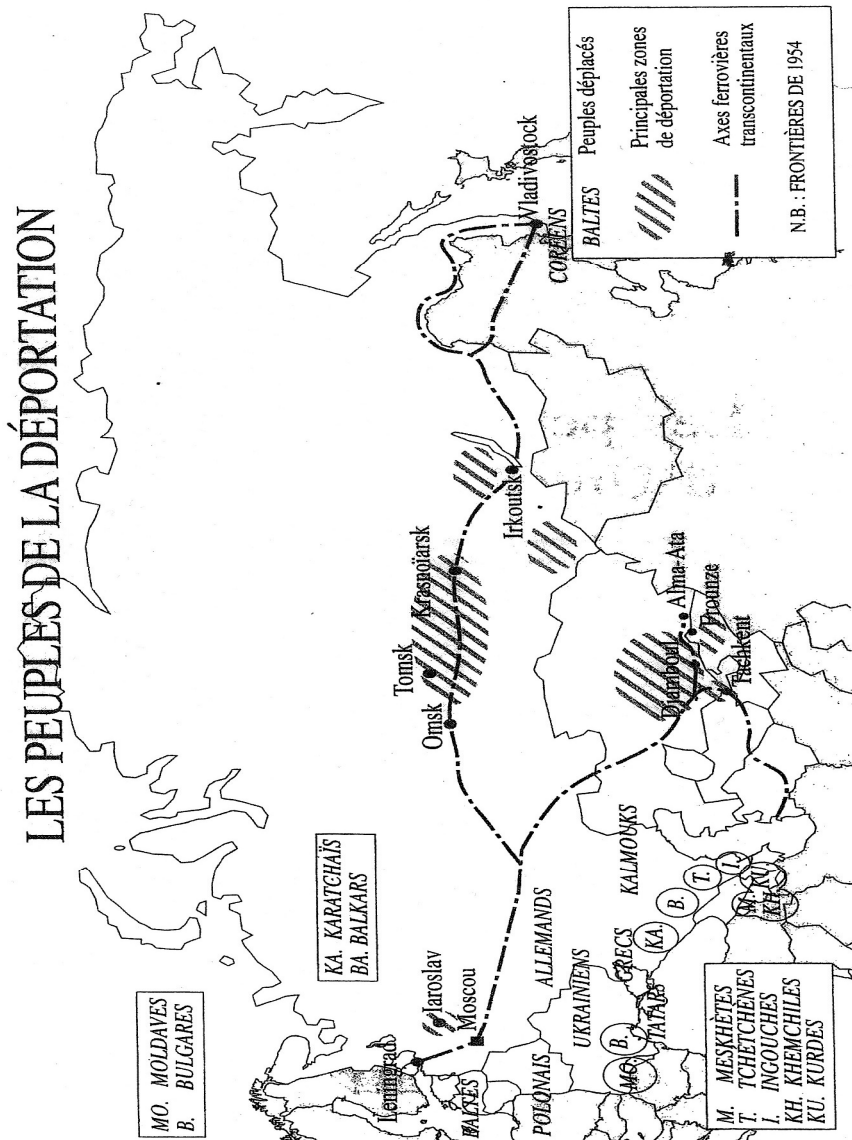
(extreta de Jean-Jaques Marie, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, p. 197 i següents)

Maig 1936	Deportació de 36.000 polonesos al Kazakhstan
Set-Oct 1937	172.000 coreans són deportats a Uzbekistan i Kazakhstan.
Set-Nov 1939	Deportació de 110.000 polonesos a Sibèria
14-15 juny 1941	Deportació de 25.000 bàltics (10.000 lituans, 9.500 letons i 6.000 estonians)
Set-Oct 1941	Deportació de 1.200.000 alemanys soviètics a Kazakhstan i a Sibèria (Altai, regions de Krasnoiarsk, Novossibirsk, Omsk)
Novembre 1943	Deportació de 69.000 karatchaïs a Kirghize i a Kazakhstan
Gener 1944	Deportació de 80.000 kalmuks a Sibèria (regions de Krasnoiarsk, Novossibirsk, Omsk, Altai)
Febrer 1944	Deportació de 310.000 txetxens i de 81.000 ingushes a Kazakhstan (80%) i a Kirghizie (20%)
Març 1944	Deportació de 37.000 balkars a Kazakhstan i Kirghizie.
Maig 1944	Deportació de 200.000 tàrtars de Crimea a Uzbekistan
Juny 1944	Deportació de 36.000 búlgars, armenis i grecs de Crimea
Juliol 1944	Deportació de 86.000 turcs meskhetes, kurds i khemchiles a Kazakhstan, Uzbekistan i Kirghizie

- Març 1949 Deportació de 95.000 bàltics (32.000 lituans, 42.000 letons i 20.000 estonians) dins les regions centrals i orientals de la Sibèria
- Juny 1949 Deportació de 15.000 armenis dins la regió d'Altai
- 1949 Vagues que provoquen 95.000 deportats moldaus a la Sibèria central i oriental
- 1951 18.000 lituans deportats com a "kulaks" (els Kulaks eren els agricultors i pagesos propis de la URSS que tenien propietats i contractaven treballadors. Posteriorment, el terme s'utilitzava per tots els deportats, condemnats i opositors a les col·lectivitzacions).

2. Mapa de les deportacions de Stalin

(Extret de Jean-Jaques Marie, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, p. 6)

3. Xifres d'internats al camp de Gurs

(extretes de *Wikipedia* [en xarxa], EUA, Fundación Wikimedia, 2001,
http://es.wikipedia.org/wiki/Campo_de_Gurs [Consulta: 05/09/2007]).

Refugiats arribats d'Espanya

(5 d'abril al 31 d'agost de 1939)

"Bascos"	6.555
Brigadistes	6.808
"Aviadors"	5.397
"Espanyols"	5.760
Total	24.520

Altres

(1 de setembre al 30 d'abril de 1940)

Total	2.820
--------------	--------------

Indesitjables

(1 de maig al 24 d'octubre de 1940)

Espanyols	3.695
Alemanys y austríacs	9.771
Franceses	1.329
Total	14.795

Internats durant la legislació antisemita

(25 d'octubre 1940 al 31 d'octubre 1943)

Alemanys de Baden	6.538
Procedents del camp de Cyprien	3.870
Espanyols	1.515
Altres	6.262
Total	18.185

Últims internats pel govern de Vichy

(9 d'abril 1944 al 29 d'agost de 1944)

Total	229
--------------	------------

Internats rere l'alliberació

(30 d'agost 1944 al 31 de desembre 1945)

Presoners de guerra alemanys	310
Espanyols antifranquistes	1.475
Col·laboradors amb els ocupants alemanys	1.585
Total	3.370

Resum

Total abans de l'alliberació	60.559
Total després de l'alliberació	3.370
Total de persones internades (1939-1945)	63.929

4. Targeta de deportat polític que concedia el Govern francès

(extreta de *Aunamendi Eusko Entziklopedia*, Usurbil (Gipúscoa), Eusko Ikaskuntzaren Euskomedia Fundazioa, 2002, [Consulta: 05/09/2007] <http://www.euskomedia.org/aunamendi/107927/img52648>).

Els beneficiaris o els seus successors rebien pensions vitalícies per haver estat deportats a camps de treball durant la Segona Guerra Mundial.

REPUBLIQUE FRANÇAISE N° 1-133-0169

CARTE DE DÉPORTE POLITIQUE
 Délivrée par le Ministère des Anciens Combattants et Victimes de la Guerre

TITULAIRE: **POLETTI Jean Antoine**
 Né le 17 juillet 1890 à Montauban (Tarn et Haute-Garonne)

Carte délivrée à un **Ayant cause**

Intervention du 21 juin 1944 au 6 juillet 1944
 Départ le 21 juillet 1944 au 17 janvier 1945
 Carte délivrée le 18 janvier 1945

Le Préfet
Molle Molette

Je soussigné le préfet de la Seine le 9 AVR 1945

Carte délivrée, en qualité d'ayant cause à :

NOM: **POLETTI**
 Prénoms: **Marie**
 Adresse: **Rue Ducomte à St-Jean de Luz B.P.**
 Degré de parenté avec le déporté: **Conjointe**

La présente carte, lorsqu'elle est délivrée au déporté lui-même, est autorisation du port de la médaille de la déportation et de l'internement.

5. Llista que Barrionuevo va entregar a Gaston Deferre sobre els membres d'ETA factibles de deportar

(extreta de *Cambio 16*, n° 635, 30/01/1984, p. 37)

La lista negra de Felipe

Esta es la lista secreta de los casi setenta terroristas de ETA que van a ser deportados a Panamá o confinados al norte del Loira, en Francia, según un acuerdo entre Pierre Mauroy y Felipe González. Algunos de ellos ya están en su lugar de destino:

Eugenio Echeveste Arizuren.	José Luis Ansoa Larrañaga.	Emilio Martínez Marigorta.
Juan Lorenzo Lasa Michelena.	José Bereciartua Echarri.	Miguel Zarrabe Eleorribé.
Domingo Iturbe Abasolo.	Miguel Aldana Barrena.	Ramón Martínez de la Fuente.
Carlos Itarguren Aguirre.	José Fuentes Lejarreta.	Enrique Lejona Viteri.
Isidro Garañde Bediaineta.	Jorge Cuevas Gil.	Alfonso Echeagaray Achurrica.
Miguel Angel Apalategui.	José Mazuzia Astibia.	José Aristimuño Mendizábal.
Santiago Arispide Sarasola.	José Olazola Achucarro.	Lorenzo Avestarán Legorburu.
Francisco Múgica Carmendia.	Pedro Leguna Aurre.	María Jauregui Espina.
Juan Antonio Urruticoechea.	Angel Tellería Uriarte.	Angel María Lete.
Juan Otegui Elkcegui.	Luis Eciolaza Galán.	Marta Estioqui Asuaga.
Angel Oteroantsoala Badiola.	Javier Zabaleta Elosegui.	Teodoro Iza Dorronsoro.
Angel Galanazaga Mendizábal.	Félix Gil Ostoa.	Félix Zabarte Jainga.
Belén González Peñaiba.	Juan Oyarvide Aramburu.	Victor Tejedor Bilbao.
Ignacio Aracama Mendia.	Pedro Picabea Ugalde.	Juan Gabirondo Agote.
José Urtiaga Martínez.	José Olabarrieta Olabari.	Angel Hermosa Hurra.
Antonio Múgica Arregui.	Estanislao Echaiburu.	Miguel Goyonechea Fradua.
José María Larrechea.	José Borde Gaztelumendi.	Pedro Murúa Echave.
José Arrugaeta Sanameterio.	Luis Zabaleta Elosegui.	Miguel Lujúa Gorostiola.
Jesús Abrisqueta Corta.	Francisco Arin Bazarrica.	Javier Zabaleta Elosegui.
Ignacio Abaitua Gomeza.	Nicolás Cardenal Mancio.	Juan Aramburu Garmendia.
José Urrusolo Sistiaga.	Miguel Bustinzar Yurrabaso.	Santiago Zapiarain Elizalde.
Javier Pérez Lecue.	José Salátia Corta.	Manuel Arinda Urizar.
Miguel Goicoechea Etorriaga (1).	María Galdós Arsuaga.	José Ramón Martínez de la Fuente.

Los nombres en *negrita* corresponden a terroristas que iban a ser extrañados a Panamá o Venezuela.

(1) Asesinado por el GAL (28-12-83).

6. Portada de *La Vanguardia* del día 11 de gener de 1984, en què s'informava de les deportacions

(extreta de *La Vanguardia*, 11/01/1984)

Empresa editora: TUSA
 Pàgina 3 - Barcelona (1)
 Telèfon: (93) 3013454
 Tèlex: 3433 i 343181
 MÈTRIC: 11 FNFR0
 PÀG. 3

LA VANGUARDIA

Deposició legal: B-4.380-1955
 República Dominicana, Cuba, Costa Rica,
 Chile y Venezuela. 1.105 pàgs.
 Per avís: 4.330 pàgs. Extranjeros: 2.250 pàgs.
 Butlletí de Edició: Correu ordinari 3.250 pàgs.
 Barcelona, Catalunya y Balears: 3.250 pàgs.

Estados Unidos

Los protestantes, contra las relaciones diplomáticas con el Vaticano

Washington. (De nuestro corresponsal) - A pesar de la fuerte oposición de los protestantes norteamericanos, Estados Unidos y el Vaticano han normalizado sus relaciones diplomáticas.

Pero la decisión de establecer lazos diplomáticos normales con el Vaticano ha encontrado a la comunidad protestante -y sobre todo a los baptistas- y a organizaciones religiosas como el Consejo nacional de iglesias, que han prometido que van a luchar con todas sus fuerzas para que el Congreso no conceda fondos para la reapertura de la embajada ante la Santa Sede.

La razón que alegan es que la Constitución de este país, en una de sus enmiendas, define inequívocamente la separación entre la iglesia y el Estado, y que el establecimiento de relaciones diplomáticas y la designación de un embajador constituye una violación flagrante de ese principio y una forma de discriminación entre los católicos y los seguidores de otras confesiones. Todo parece indicar que la polémica no va a terminar aquí (en los últimos meses los protestantes pagaron anuncios en los periódicos y en la televisión, en los que daban sus razones para oponerse al nombramiento de importantes figuras del Congreso, encabezadas por el candidato demócrata a la presidencia, senador Ernest Holling Jr. (de Carolina del Sur) son contrarios a las relaciones diplomáticas).

Una de las principales razones que ha impulsado a Ronald Reagan a adoptar una medida tan controvertida, con el riesgo político que ello implica, es que tiene excelentes relaciones normales con el Papa Juan Pablo II, y que ambos son fervientes anticomunistas.

R. R.
 (Página 15)

La policía gala detiene a numerosos dirigentes etarras y descabeza a Iparretarrak París lanza una espectacular redada contra ETA, recibida con satisfacción y sin sorpresa en Madrid

Una amplia redada de la policía francesa, ordenada por el Gobierno de París, ha dado como resultado la detención de doce presuntos dirigentes de las dos ramas de ETA. Seis de ellos fueron deportados ayer mismo a la isla de Guadalupe, en las Antillas, y otros seis fueron trasladados a la región del Loire, en el noroeste de Francia.

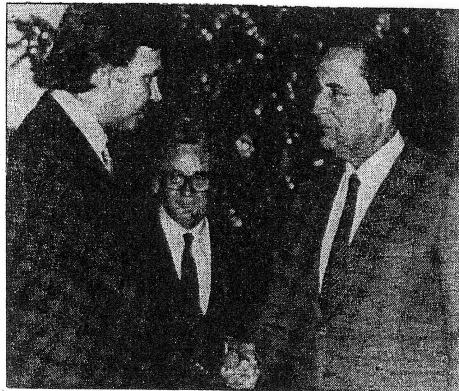
Esta sorprendente y espectacular actuación de la gendarmería francesa es la más importante de las desarrolladas en los últimos años, que ha ido acompañada por la fulminante detención en Bayona de los máximos dirigentes del grupo vasco-francés Iparretarrak (Los del Norte), entre ellos Mikel Elizabeste y Betty Bidart. El traslado de las acciones terroristas a suelo francés, realizadas tanto por Iparretarrak como por el Grupo Antiterrorista de Liberación (GAL), ha sido el elemento que ha provocado la intervención de la policía francesa.

Al margen del desahucio de "Los del Norte", tanto ETA-Militar como ETA (Político-Militar) han acusado directamente la acción policial. En el caso de los "milis", son ocho los detenidos, entre los que se encuentran Pello Anasola ("el Viejo") y Carlos Izarguren ("Nervio"), que forman parte del comité ejecutivo de esta rama etarra, el primero como responsable de la organización de comandos de información e infraestructura y el segundo como encargado de las finanzas y el impulso revolucionario. También figura Miguel Luján, responsable de armamento y paso de fronteras. A ETA (Político-Militar) le han detenido a sus cuatro dirigentes principales: Jesús Abrisqueta, Juan Miguel Arrugaeta, José Luis Larrazeta y Juan Antonio Múgica Arregui.

Otros cinco refugiados en Euzkadi-Norte fueron también detenidos, aunque fueron puestos en libertad posteriormente por motivos diferentes.

Reacciones en París y Madrid

Anoche, el Ministerio francés del Interior difundió una escueta nota en la que justifica las medidas precisamente por "el clima de violencia e inseguridad progresiva en el departamento

Mitterrand, González y Rivas, una "cumbres" de la que ahora s'afioran realidades

ETA hace las maletas

La fulminante operación de limpieza desencadenada por las autoridades francesas no puede desvincularse de dos hechos importantes acaecidos en los últimos tiempos, los «cumbres» del Eliseo entre François Mitterrand y Felipe González, el pasado diciembre, y el pánico creado por las acciones de represalia del llamado Grupo Antiterrorista de Liberación (GAL). Toda vía habría que añadir un tercer elemento a considerar: la creciente preocupación de los Gobiernos europeos por la extensión del fenómeno terrorista. Algo hay de todo ello: pacto político, reacción de estricta autodefensa ante el avispero, y, en fin, respuesta a una creciente inquietud internacional. Costará acabar con ETA, pero bueno es que entre todos vayan privando a estos iluminados carniceros de las muchas facilidades de que han venido disponiendo para sembrar el terror en España. La policía francesa puede, incluso, haber hecho un favor enviando gratis al Caribe a quienes ya tenían preparadas las maletas para evitar acabar como muchas de sus víctimas.

de los Pirineos Atlánticos", insistiendo en la actitud del ministro Gaston Defferre de condenar todo tipo de violencia terrorista "venga de donde venga". Entretanto, en Madrid, medios próximos al Gobierno no ocularon su satisfacción y aparentaron estar al corriente de la operación, que valoraron como fruto de la colaboración entre ambos países.

Fuentes gubernamentales es-

pañolas, en efecto, indicaron que esta actuación policial fue estudiada y preparada conjuntamente por ambos ejecutivos desde hace varias semanas. Concretamente, se comentó que los dos presidentes, Felipe González y François Mitterrand, abordaron esta operación en la entrevista que mantuvieron en París el pasado veinte de diciembre.

Fructo de este coincimiento

por parte española fue que la vigilancia de la frontera franco-española fue reforzada desde primeras horas de la mañana, muy poco después de iniciarse la redada, para impedir que ningún refugiado vasco pudiera traspasar el límite fronterizo.

Descabezamiento de Iparretarrak

La detención de los dirigentes de Iparretarrak se produjo y los ocho meses cuartos de la tarde de ayer en Bayona, después de que Elizabeste y Bidart celebraran una rueda de prensa clandestina en un lugar discreto, que pudo ser un camión en el que recogieron a los periodistas o en un gimnasio, para explicar su actitud ante las medidas contra los refugiados nacionalistas. La policía francesa montó un dispositivo alrededor del lugar. Cuando finalizó la conferencia de prensa los gendarmes intervinieron. Se produjo un tiroteo, en el cual Elizabeste resultó herido. Parcos que se produjeron otras tres detenciones. Adicionalmente, siete periodistas franceses y el menos uno español fueron retenidos

(Página 7)

Dinamarca: las elecciones fortalecen a los conservadores

Copenhague. (DPA) - En las elecciones parlamentarias celebradas ayer en Dinamarca, el Gabinete de centro-derecha -formado por cuatro partidos- recibió un voto de confianza, pero no obtuvo la mayoría para gobernar en solitario.

Cuando se habían contabilizado el 60 por ciento de los votos, el Partido Conservador del primer ministro, Poul Schlüter, había conseguido 42 escaños de los 179 de que está compuesto el Parlamento. Ello supone un aumento de 16 escaños.

Los otros tres partidos, que con los conservadores forman la alianza gubernamental, han tenido suertes diversas. Los liberales y los cristianos populares mantienen sus escaños, mientras que los centro demócratas pierden seis puestos.

Si la tendencia de voto continúa en el resto del escrutinio, la coalición gubernamental volverá al poder con unos 80 escaños frente a los 65 que tenía hasta ahora. Sin embargo seguirá sin contar con los 90 necesarios para disponer de mayoría parlamentaria. El partido mayoritario en la oposición, el socialdemócrata, perdía cuatro escaños de los 59 que tenía. Por el momento ninguno de los tres partidos comunistas alcanzaba el 2 por ciento necesario para poder gobernar.

Estos comicios fueron convocados por Schlüter al no alcanzar la mayoría necesaria para que se aprobase el presupuesto estatal.

La Junta de Seguridad de Cataluña queda desbloqueada

La Junta de Seguridad de Cataluña quedó desbloqueada tras casi tres meses de paralización. Se reunió anoche y adoptó diversos acuerdos sobre la Policía Autonómica. Previamente, a lo largo del día, se sucedieron numerosas reuniones para preparar la sesión de la Junta.

Sin embargo, el director general de Seguridad Ciudadana de la Generalitat, Miquel Sella-

7. Portada de l'ABC del dia 11 de gener de 1984

(extreta del ABC , 11/01/1984)

ABC

MADRID, MIÉRCOLES 11 DE ENERO DE 1984

ETA: PRINCIPIO DEL FIN

El Gobierno francés ha decidido confinar a los terroristas de ETA en el norte del país, lejos de donde tenía establecida su base de operaciones. Asimismo, ha dispuesto la expulsión de Francia de diecisiete cabecillas etarras, cuyo traslado ha comenzado hacia varios países de América. Los observadores conceden máxima importancia a estas decisiones, que suponen la primera colaboración abierta y eficaz del Gobierno francés con el español en materia de terrorismo. Aunque se espera que en las próximas semanas se produzcan atentados, incluso de envergadura, en medios policiales se considera que la actual operación podría ser el principio del fin de ETA. Aunque ambos Gobiernos —el francés y el español— niegan que se haya producido un acuerdo formal en la lucha antiterrorista, se señala como un éxito personal de Felipe González la actual operación anti-ETA.
(Editorial e información en páginas interiores)

ABC

8. Comunicat de l'Assemblea de Refugiats davant la vaga de fam en protesta de les deportacions i la situació dels refugiats bascos

(extret d'*Egin*, 21/01/1984)

Euskadi Norte quiere comunicar a la opinión pública en general y a la población de Euskadi Sur en particular que el acoso a que estamos sometidos por parte del gobierno francés nos está acarreado un clima de inseguridad y un deterioro de la situación que nos obliga a reforzar nuestras protestas. Este salto cualitativo de la represión tanto administrativa como policial, no lo entendemos sino como la pérdida de los “papeles” del Gobierno de París frente a los portavoces de los poderes fácticos españoles. Esta puerta falsa a la que están accediendo no conduce sino a crear un clima de tensión e inestabilidad que perjudica a todos. Máxime cuando se barajan informaciones que apuntan la posibilidad de que la expulsión a Panamá de seis exiliados suponga un proceso sofisticado de extradición, donde el Gobierno de París se lavase las manos y un tercer Estado se encargase de su entrega a la Policía torturadora española. Flaco favor puede hacer el Gobierno francés al concepto preciso de “democracia”, haciéndose eco de las difamaciones e informaciones obtenidas a base de torturas.

El quid de la cuestión y el verdadero resorte de solución real del problema reside en la aceptación de la existencia de refugiados políticos vascos que en número cada vez más numeroso tiene que escapar de las garras represivas del Gobierno de Madrid. El problema es, pues, político y solamente con soluciones de este tipo, políticas, se podrá atajar este contencioso.

Por todo ello, y como lamentablemente no nos dejan otras medidas, al boicot de nuestras relaciones con la administración francesa comenzando hace tres días le sumamos una nueva acción de respuesta con el inicio, por parte de 41 compañeros, de una huelga de hambre indefinida de cuyo desarrollo y consecuencias dependerá la actitud que en adelante adopte el Gobierno francés, quien en última instancia será el directo responsable de los irreparables daños que de ella se puedan derivar.

Hacemos un llamamiento a la solidaridad de la población de Euskadi Norte y a la voluntad democrática de la opinión pública en general para que se nos reconozca nuestro derecho de asilo político para impedir nuevas transgresiones arbitrarias a la defensa consecuente de los mismos.

Errefuxiatuok Euskadin bizi behar dugu.

No a las asignaciones a residencia.

Por la restitución del Estatuto de Refugiado Político.

No a las expulsiones de territorio francés. Exigimos la inmediata vuelta a Euskadi Norte de los seis expulsados a Panamá.

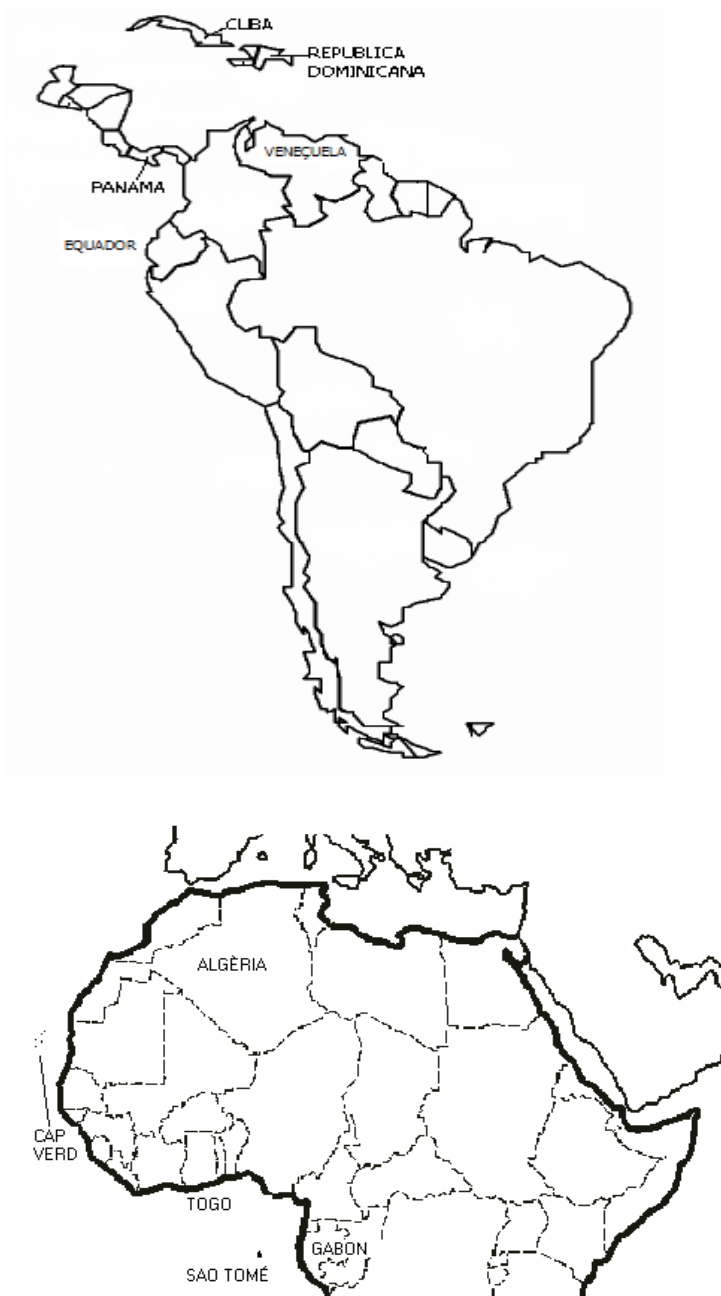
9. Fotografia de la manifestació del gener de 1984 contra les deportacions i extradicions

(extreta d' *Egin*, 21/01/1984)

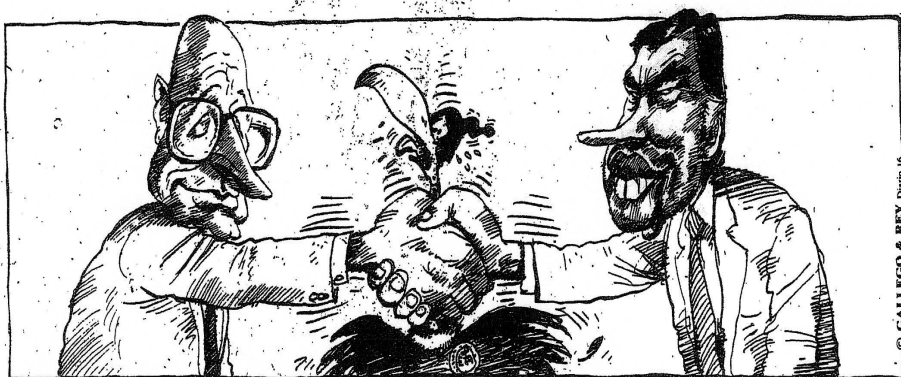

10. Mapes dels països de deportació

(elaboració feta per l'autora)

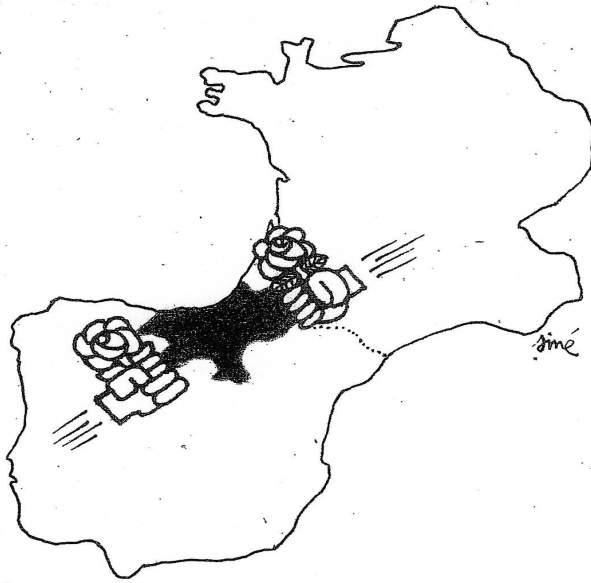
11. Caricatures sobre les relacions en matèria antiterrorista entre Espanya i França

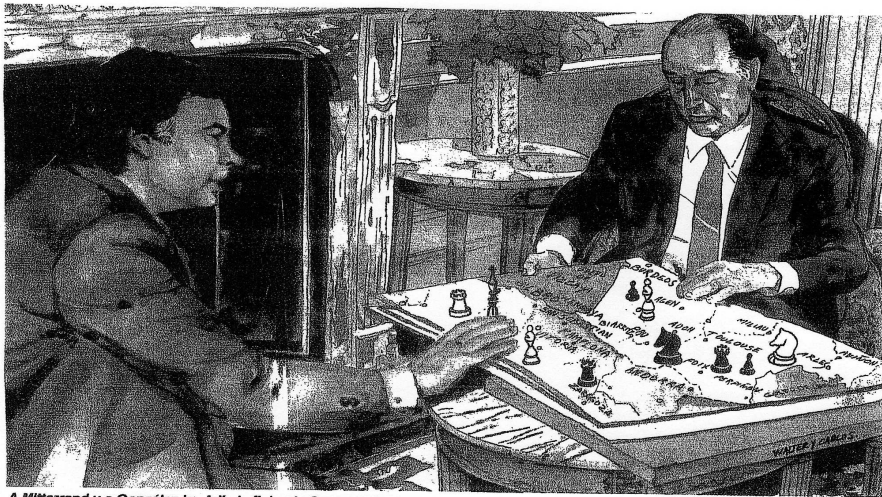
1. *Diario 16*, 7/11/1986

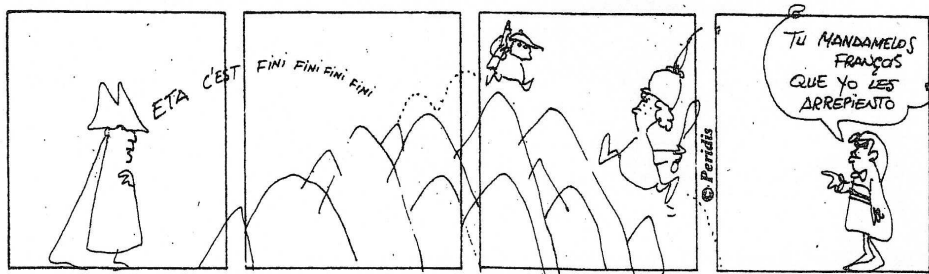
2. *El Periódico*, 11/11/1986

3. Egin, 30/01/1984

4. Tiempo, 02/04/1984

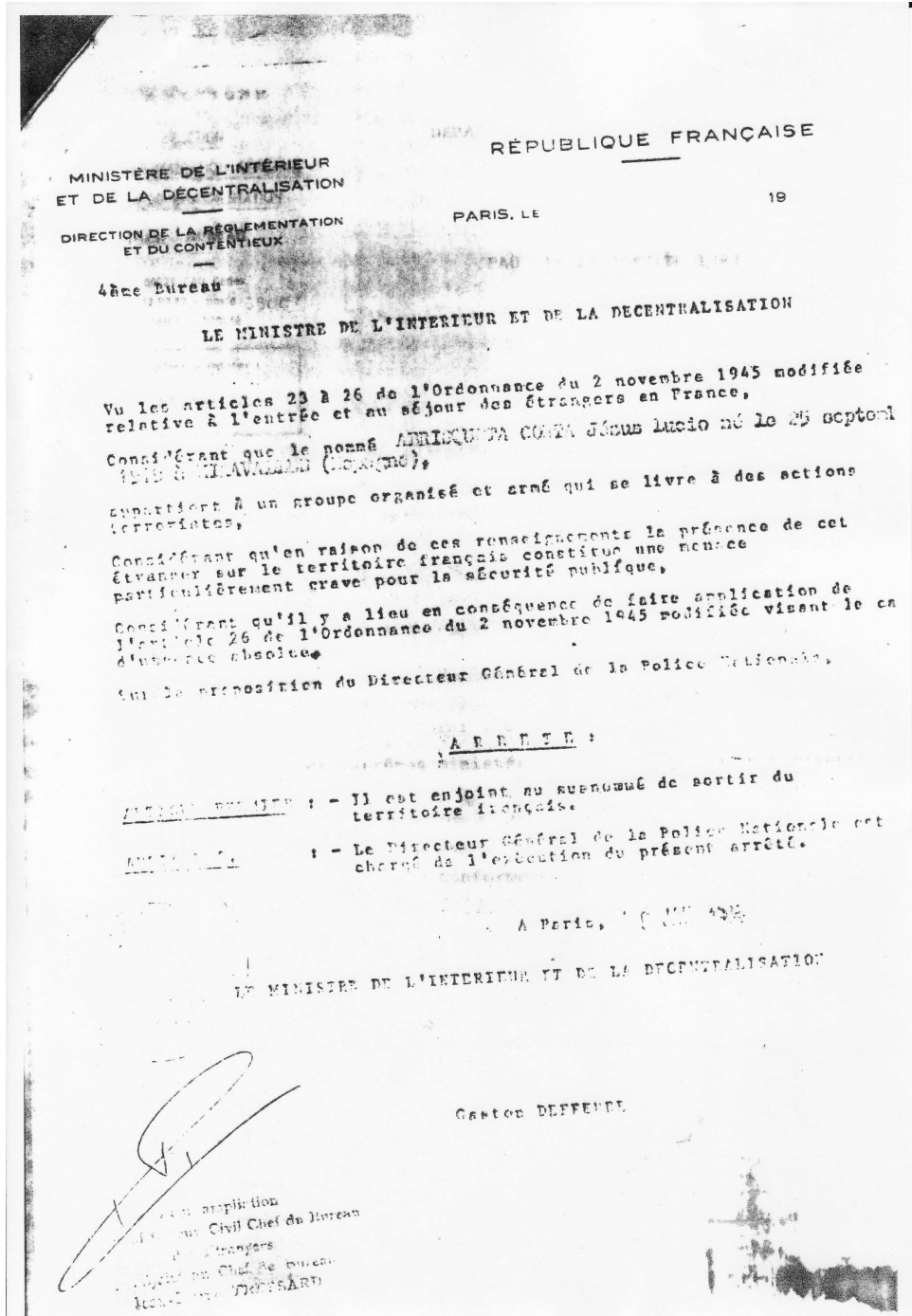
5. *El País*, 13/06/1984

6. *Cambio 16*, 30/01/1984

12. Notificació de l'ordre d'expulsió

(document cedit per l'advocada Annie Puyo)

13. Ordenança francesa sobre l'entrada i sortida d'estrangers (capítols 4, 5 i 5 bis)

(extreta de *Legifrance* [en xarxa], París, Secrétariat général du Gouvernement, 2003, <<http://www.legifrance.gouv.fr>>, [Consulta: 20 d' octubre de 2010]).

Ordonnance n° 45-2658 du 2 Novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France

(MISE A JOUR : 27 JANVIER 2004 ; TEXTE ABROGE POUR L'ESSENTIEL LE 25 NOVEMBRE 2004, DEvenu LE CODE DE L'ENTREE ET DU SEJOUR DES ETRANGERS ET DU DROIT D'ASILE)

CHAPITRE 4: DE LA RECONDUITE A LA FRONTIERE.

Article 22

Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 33 JORF 27 novembre 2003

I. - Le représentant de l'État dans le département et, à Paris, le préfet de police peuvent, par arrêté motivé, décider qu'un étranger sera reconduit à la frontière dans les cas suivants :

1° Si l'étranger ne peut justifier être entré régulièrement sur le territoire français, à moins qu'il ne soit titulaire d'un titre de séjour en cours de validité ;

2° Si l'étranger s'est maintenu sur le territoire au-delà de la durée de validité de son visa ou, s'il n'est pas soumis à l'obligation du visa, à l'expiration d'un délai de trois mois à compter de son entrée sur le territoire sans être titulaire d'un premier titre de séjour régulièrement délivré ou si, pendant la durée de validité de son visa ou pendant la période de trois mois précitée, son comportement a constitué une menace pour l'ordre public ou si pendant cette même durée l'étranger a méconnu les dispositions de l'article L. 341-4 du code du travail ;

3° Si l'étranger, auquel la délivrance ou le renouvellement d'un titre de séjour a été refusé ou dont le titre de séjour a été retiré, s'est maintenu sur le territoire au-delà du délai d'un

mois à compter de la date de notification du refus ou du retrait ;

4° Si l'étranger n'a pas demandé le renouvellement de son titre de séjour temporaire et s'est maintenu sur le territoire au-delà du délai d'un mois suivant l'expiration de ce titre ;

5° Si l'étranger a fait l'objet d'une condamnation définitive pour contrefaçon, falsification, établissement sous un autre nom que le sien ou défaut de titre de séjour ;

6° Si le récépissé de la demande de carte de séjour ou l'autorisation provisoire de séjour qui avait été délivré à l'étranger lui a été retiré ou si le renouvellement de ces documents lui a été refusé ;

7° Si l'étranger a fait l'objet d'un retrait de son titre de séjour ou d'un refus de délivrance ou de renouvellement d'un titre de séjour, dans les cas où ce retrait ou ce refus ont été prononcés, en application des dispositions législatives et réglementaires en vigueur, en raison d'une menace à l'ordre public.

Dès notification de l'arrêté de reconduite à la frontière, l'étranger est mis en mesure, dans les meilleurs délais, d'avertir un conseil, son consulat ou une personne de son choix.

II. - Les dispositions du 1° du I sont applicables à l'étranger qui n'est pas ressortissant d'un État membre de la Communauté européenne :

a) S'il ne remplit pas les conditions d'entrée prévues à l'article 5 de la convention signée à Schengen le 19 juin 1990 ;

b) Ou si, en provenance directe du territoire d'un État partie à cette convention, il ne peut justifier être entré sur le territoire métropolitain en se conformant aux dispositions des articles 19, paragraphe 1 ou 2, 20, paragraphe 1, 21, paragraphe 1 ou 2, de la convention signée à Schengen le 19 juin 1990.

III. - Les dispositions du 2° du I sont applicables à l'étranger qui n'est pas ressortissant d'un État membre de la Communauté européenne si, en provenance directe du territoire d'un des États parties à la convention signée à Schengen le 19 juin 1990, il s'est maintenu sur le territoire métropolitain sans se conformer aux dispositions des articles 19, paragraphe 1 ou 2, 20, paragraphe 1, 21, paragraphe 1 ou 2, de ladite convention.

Article 22 bis

*Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 34
JORF 27 novembre 2003*

I. - L'étranger qui fait l'objet d'un arrêté préfectoral de reconduite à la frontière peut, dans les quarante-huit heures suivant sa notification lorsque l'arrêté est notifié par voie administrative ou dans les sept jours lorsqu'il est notifié par voie postale, demander l'annulation de cet arrêté au président du tribunal administratif.

Le président ou son délégué statue dans un délai de soixante-douze heures à compter de sa saisine. Il peut se transporter au siège de la juridiction judiciaire la plus proche du lieu où se trouve l'étranger, si celui-ci est retenu en application de l'article 35 bis de la présente ordonnance.

L'étranger peut demander au président du tribunal ou à son délégué le concours d'un interprète et la communication du dossier contenant les pièces sur la base desquelles la décision attaquée a été prise.

L'audience est publique. Elle se déroule sans conclusions du commissaire du Gouvernement, en présence de l'intéressé, sauf si celui-ci, dûment convoqué, ne se présente pas. L'étranger est assisté de son conseil s'il en a un. Il peut demander au président ou à son délégué qu'il lui en soit désigné un d'office.

II. - Les dispositions de l'article 35 bis de la présente ordonnance peuvent être appliquées dès l'intervention de l'arrêté de reconduite à la frontière.

Cet arrêté ne peut être exécuté avant l'expiration d'un délai de quarante-huit heures suivant sa notification lorsque l'arrêté est notifié par voie administrative ou de sept jours lorsqu'il est notifié par voie postale ou, si le président du tribunal administratif ou son délégué est saisi, avant qu'il n'ait statué.

III. - Si l'arrêté de reconduite à la frontière est annulé, il est immédiatement mis fin aux mesures de surveillance prévues à l'article 35 bis et l'étranger est muni d'une autorisation provisoire de séjour jusqu'à ce que le préfet ait à nouveau statué sur son cas.

IV. - Le jugement du président du tribunal administratif ou de son délégué est susceptible d'appel dans un délai d'un mois devant le président de la section du contentieux du Conseil d'État ou un conseiller d'État délégué par lui. Cet appel n'est pas suspensif.

A compter d'une date fixée par décret en Conseil d'État, cet appel sera interjeté, dans les mêmes conditions, devant le président de la cour administrative d'appel territorialement compétente ou un membre de cette cour désigné par lui. Le même décret fixe les modalités d'application de cette disposition.

CHAPITRE 5 : DE L'EXPULSION.

Article 23

*Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 35
JORF 27 novembre 2003*

Sous réserve des dispositions de l'article 25, l'expulsion peut être prononcée si la présence sur le territoire français d'un étranger constitue une menace grave pour l'ordre public.

L'arrêté d'expulsion peut à tout moment être abrogé. Lorsque la demande d'abrogation est présentée à l'expiration d'un délai de cinq ans à compter de l'exécution effective de l'arrêté d'expulsion, elle ne peut être rejetée qu'après avis de la commission prévue à l'article 24, devant laquelle l'intéressé peut se faire représenter.

Par ailleurs, sans préjudice des dispositions de l'alinéa précédent, les motifs de l'arrêté d'expulsion donnent lieu à un réexamen tous les cinq ans à compter de la date d'adoption de l'arrêté. Ce réexamen tient compte de l'évolution de la menace que constitue la présence de l'intéressé en France pour l'ordre public, des changements intervenus dans sa situation personnelle et familiale et des garanties de réinsertion professionnelle ou sociale qu'il présente, en vue de prononcer éventuellement l'abrogation de l'arrêté. L'étranger peut présenter des observations écrites. A défaut de notification à l'intéressé d'une décision explicite d'abrogation dans un délai de deux mois, ce réexamen est réputé avoir conduit à une décision implicite refusant l'abrogation. Cette décision est susceptible de recours dans les conditions prévues à l'article R. 421-2 du code de justice administrative. Le réexamen ne donne pas lieu à consultation de la commission prévue à l'article 24.

Article 24

*Modifié par Décret 97-24 1997-01-13 art. 1 II
JORF 16 janvier 1997*

L'expulsion prévue à l'article 23 ne peut être prononcée que dans les conditions suivantes :

1° L'étranger doit en être préalablement avisé dans des conditions fixées par décret en Conseil d'État;

2° L'étranger est convoqué pour être entendu par une commission siégeant sur convocation du préfet et composée :

Du président du tribunal de grande instance du chef-lieu du département, ou d'un juge délégué par lui, président ;

D'un magistrat désigné par l'assemblée générale du tribunal de grande instance du chef-lieu du département ;

D'un conseiller du tribunal administratif.

Le chef du service des étrangers à la préfecture assure les fonctions de rapporteur ; le directeur départemental de l'action sanitaire et sociale ou son représentant est entendu par la commission ; ils n'assistent pas à la délibération de la commission.

La convocation, qui doit être remise à l'étranger quinze jours au moins avant la réunion de la commission, précise que celui-ci a le droit d'être assisté d'un conseil ou de toute personne de son choix et d'être entendu avec un interprète.

L'étranger peut demander le bénéfice de l'aide juridictionnelle dans les conditions prévues par la loi n° 91-647 du 10 juillet 1991 relative à l'aide juridique. Cette faculté est indiquée dans la convocation. L'admission provisoire à l'aide juridictionnelle peut être prononcée par le président de la commission.

Les débats de la commission sont publics. Le président veille à l'ordre de la séance. Tout ce qu'il ordonne pour l'assurer doit être immédiatement exécuté. Devant la commission, l'étranger peut faire valoir toutes les raisons qui militent contre son expulsion. Un procès-verbal enregistré des explications de l'étranger est transmis, avec l'avis motivé de la commission, à l'autorité administrative compétente pour statuer. L'avis de la commission est également communiqué à l'intéressé.

Article 25

Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 36 JORF 27 novembre 2003

Sous réserve des dispositions de l'article 26, ne peuvent faire l'objet d'un arrêté d'expulsion, en application de l'article 23 :

1° L'étranger, ne vivant pas en état de polygamie, qui est père ou mère d'un enfant français mineur résidant en France, à condition qu'il établisse contribuer effectivement à l'entretien et à l'éducation de l'enfant dans les conditions prévues par l'article 371-2 du code civil depuis la naissance de celui-ci ou depuis au moins un an ;

2° L'étranger marié depuis au moins deux ans avec un conjoint de nationalité française, à condition que la communauté de vie n'ait pas cessé et que le conjoint ait conservé la nationalité française ;

3° L'étranger qui justifie par tous moyens qu'il réside habituellement en France depuis plus de quinze ans, sauf s'il a été, pendant toute cette période, titulaire d'une carte de séjour temporaire portant la mention "étudiant" ;

4° L'étranger qui réside régulièrement en France depuis plus de dix ans, sauf s'il a été, pendant toute cette période, titulaire d'une carte de séjour temporaire portant la mention "étudiant" ;

5° L'étranger titulaire d'une rente d'accident du travail ou de maladie professionnelle servie par un organisme français et dont le taux d'incapacité permanente est égal ou supérieur à 20 % ;

Ces mêmes étrangers ne peuvent faire l'objet d'une mesure de reconduite à la frontière en application de l'article 22.

Par dérogation aux dispositions du présent article, l'étranger peut faire l'objet d'un arrêté d'expulsion en application des articles 23 et 24 s'il a été condamné définitivement à une peine d'emprisonnement ferme au moins égale à cinq ans.

Article 25 bis

Créé par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 37 JORF 27 novembre 2003

L'expulsion peut être prononcée :

1° En cas d'urgence absolue, par dérogation à l'article 24 ;

2° Lorsqu'elle constitue une nécessité impérieuse pour la sûreté de l'Etat ou la sécurité publique, par dérogation à l'article 25 ;

3° En cas d'urgence absolue et lorsqu'elle constitue une nécessité impérieuse pour la sûreté de l'Etat ou la sécurité publique, par dérogation aux articles 24 et 25.

Article 26

Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 38 JORF 27 novembre 2003

I. - Sauf en cas de comportements de nature à porter atteinte aux intérêts fondamentaux de l'Etat, ou liés à des activités à caractère terroriste, ou constituant des actes de provocation à la discrimination, à la haine ou à la violence à raison de l'origine ou de la religion des personnes, ne peut faire l'objet d'une mesure d'expulsion, y compris dans les hypothèses mentionnées au dernier alinéa de l'article 25 :

1° L'étranger qui justifie par tous moyens résider habituellement en France depuis qu'il a atteint au plus l'âge de treize ans ;

2° L'étranger qui réside régulièrement en France depuis plus de vingt ans ;

3° L'étranger qui réside régulièrement en France depuis plus de dix ans et qui, ne vivant pas en état de polygamie, est marié depuis au moins trois ans soit avec un ressortissant français ayant conservé la nationalité française, soit avec un ressortissant étranger relevant du 1°, à condition que la communauté de vie n'ait pas cessé ;

4° L'étranger qui réside régulièrement en France depuis plus de dix ans et qui, ne vivant pas en état de polygamie, est père ou mère d'un enfant français mineur résidant en France, à condition qu'il établisse contribuer

effectivement à l'entretien et à l'éducation de l'enfant dans les conditions prévues par l'article 371-2 du code civil depuis la naissance de celui-ci ou depuis au moins un an ;

5° L'étranger résidant habituellement en France dont l'état de santé nécessite une prise en charge médicale dont le défaut pourrait entraîner pour lui des conséquences d'une exceptionnelle gravité, sous réserve qu'il ne puisse effectivement bénéficier d'un traitement approprié dans le pays de renvoi.

Les dispositions prévues aux 3° et 4° ne sont toutefois pas applicables lorsque les faits à l'origine de la mesure d'expulsion ont été commis à l'encontre du conjoint ou des enfants de l'étranger.

Sauf en cas d'urgence absolue, les dispositions de l'article 24 sont applicables aux étrangers expulsés sur le fondement du présent article.

Ces mêmes étrangers ne peuvent faire l'objet d'une mesure de reconduite à la frontière en application de l'article 22.

II. - L'étranger mineur de dix-huit ans ne peut faire l'objet ni d'un arrêté d'expulsion, ni d'une mesure de reconduite à la frontière prise en application de l'article 22.

CHAPITRE 5 BIS - DISPOSITIONS COMMUNES A LA RECONDUITE A LA FRONTIERE ET A L'EXPULSION.

Article 26 bis

Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 39 JORF 27 novembre 2003

L'arrêté prononçant l'expulsion d'un étranger peut être exécuté d'office par l'administration. Il en est de même de l'arrêté de reconduite à la frontière qui n'a pas été contesté devant le président du tribunal administratif ou son délégué dans le délai prévu à l'article 22 bis de la présente ordonnance ou qui n'a pas fait l'objet d'une annulation en première instance ou en appel dans les conditions fixées au même article.

Lorsqu'un étranger non ressortissant d'un État membre de la Communauté européenne a fait l'objet d'un signalement aux fins de non-admission en vertu d'une décision exécutoire prise par l'un des autres États parties à la convention signée à Schengen le 19 juin 1990 et qu'il se trouve irrégulièrement sur le territoire métropolitain, le représentant de l'État dans le département et, à Paris, le préfet de police peuvent décider qu'il sera d'office reconduit à la frontière.

Conformément à la directive 2001/40/CE du Conseil du 28 mai 2001 relative à la reconnaissance mutuelle des décisions

d'éloignement des ressortissants de pays tiers, il en est de même lorsqu'un étranger non ressortissant d'un État membre de l'Union européenne, qui se trouve sur le territoire français, a fait l'objet d'une décision d'éloignement exécutoire prise par l'un des autres États membres de l'Union européenne. Un décret en Conseil d'État fixe les conditions d'application du présent alinéa.

Article 27

Modifié par Loi 98-349 1998-05-11 art. 18 JORF 12 mai 1998

Tout étranger qui se sera soustrait ou qui aura tenté de se soustraire à l'exécution d'une mesure de refus d'entrée en France, d'un arrêté d'expulsion ou d'une mesure de reconduite à la frontière ou qui, expulsé ou ayant fait l'objet d'une interdiction du territoire, aura pénétré de nouveau sans autorisation sur le territoire national, sera puni d'une peine de six mois à trois ans d'emprisonnement .

La même peine sera applicable à tout étranger qui n'aura pas présenté à l'autorité administrative compétente les documents de voyage permettant l'exécution de l'une des mesures mentionnées au premier alinéa ou qui, à défaut de ceux-ci, n'aura pas communiqué les renseignements permettant cette exécution ou aura communiqué des renseignements inexacts sur son identité .

Le tribunal pourra, en outre, prononcer à l'encontre du condamné l'interdiction du territoire pour une durée n'excédant pas dix ans.

L'interdiction du territoire emporte de plein droit reconduite du condamné à la frontière, le cas échéant à l'expiration de sa peine d'emprisonnement.

Article 27 bis

Créé par Loi 93-1027 1993-08-24 art. 19 JORF 29 août 1993

L'étranger qui fait l'objet d'un arrêté d'expulsion ou qui doit être reconduit à la frontière est éloigné :

1° A destination du pays dont il a la nationalité, sauf si l'Office français de protection des réfugiés et apatrides ou la Commission des recours des réfugiés lui a reconnu le statut de réfugié ou s'il n'a pas encore été statué sur sa demande d'asile ;

2° Ou à destination du pays qui lui a délivré un document de voyage en cours de validité ;

3° Ou à destination d'un autre pays dans lequel il est légalement admissible.

Un étranger ne peut être éloigné à destination d'un pays s'il établit que sa vie ou sa liberté y sont menacées ou qu'il y est exposé à des traitements contraires à l'article 3 de la

Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales du 4 novembre 1950.

Article 27 ter

Créé par Loi 93-1027 1993-08-24 art. 19 JORF 29 août 1993

La décision fixant le pays de renvoi constitue une décision distincte de la mesure d'éloignement elle-même.

Le recours contentieux contre cette décision n'est suspensif d'exécution, dans les conditions prévues au II de l'article 22 bis, que s'il est présenté au président du tribunal administratif en même temps que le recours contre l'arrêté de reconduite à la frontière que la décision fixant le pays de renvoi vise à exécuter.

Article 28

Modifié par Loi 98-349 1998-05-11 art. 19 JORF 12 mai 1998

L'étranger qui fait l'objet d'un arrêté d'expulsion ou qui doit être reconduit à la frontière et qui justifie être dans l'impossibilité de quitter le territoire français en établissant qu'il ne peut ni regagner son pays d'origine ni se rendre dans aucun autre pays peut, par dérogation à l'article 35 bis, être astreint à résider dans les lieux qui lui sont fixés, dans lesquels il doit se présenter périodiquement aux services de police et de gendarmerie.

La même mesure peut, en cas d'urgence absolue et de nécessité impérieuse pour la sûreté de l'État ou la sécurité publique être appliquée aux étrangers qui font l'objet d'une proposition d'expulsion. Dans ce cas, la mesure ne peut excéder un mois.

Les étrangers qui n'auront pas rejoint dans les délais prescrits la résidence qui leur est assignée ou qui, ultérieurement, ont quitté cette résidence sans autorisation, selon le cas, du ministre de l'intérieur ou du représentant de l'État dans le département, ou, à Paris, du préfet de police, sont passibles d'un emprisonnement de six mois à trois ans .

Article 28 bis

Modifié par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 40 I JORF 27 novembre 2003

Peut également faire l'objet d'un arrêté d'assignation à résidence l'étranger qui a fait l'objet d'un arrêté d'expulsion non exécuté lorsque son état de santé nécessite une prise en charge médicale dont le défaut pourrait entraîner pour lui des conséquences d'une exceptionnelle gravité, sous réserve qu'il ne puisse effectivement bénéficier d'un traitement

approprié dans le pays de renvoi. Cette mesure est assortie d'une autorisation de travail. Les obligations de présentation aux services de police et aux unités de gendarmerie ainsi que les sanctions en cas de non-respect des prescriptions liées à l'assignation en résidence prévues par l'article 28 sont applicables.

Article 28 ter

Créé par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 40 II JORF 27 novembre 2003

Peut également faire l'objet d'un arrêté d'assignation à résidence, à titre probatoire et exceptionnel, l'étranger qui fait l'objet d'un arrêté d'expulsion sur le fondement du dernier alinéa de l'article 25 ou du 2° de l'article 25 bis. Cette mesure est assortie d'une autorisation de travail. Elle peut être abrogée à tout moment en cas de faits nouveaux constitutifs d'un comportement préjudiciable à l'ordre public. Les obligations de présentation aux services de police et aux unités de gendarmerie ainsi que les sanctions en cas de non-respect des prescriptions liées à l'assignation en résidence prévues par l'article 28 sont applicables.

Article 28 quater

Créé par Loi 2003-1119 2003-11-26 art. 41 JORF 27 novembre 2003

Il ne peut être fait droit à une demande de relèvement d'une interdiction du territoire ou d'abrogation d'un arrêté d'expulsion présenté après l'expiration du délai de recours administratif que si le ressortissant étranger réside hors de France. Toutefois, cette disposition ne s'applique pas ;

1° Pour la mise en œuvre du troisième alinéa de l'article 23 ;

2° Pendant le temps où le ressortissant étranger subit en France une peine d'emprisonnement ferme ;

3° Lorsque l'étranger fait l'objet d'un arrêté d'assignation à résidence pris en application de l'article 28, de l'article 28 bis ou de l'article 28 ter.

14. Entrevista a Christianne Fando sobre l'Estatut de Refugiat

(extreta de *Punto y Hora*, Dossier de Refugiados, Juny de 1986, pp. 23-25)

Eran otros tiempos. Tiempos de una mayor tolerancia, incluso de un cierto respeto. Aquí, el dictador asomaba la puntera de la bota; allí, los refugiados contaban con permisos de residencia y el reconocimiento político de los antifascistas. Pero, los tiempos están cambiando. Ahora se les niega el Estatuto de Refugiado a quienes huyen a Iparralde con la huella de la tortura en el alma y en el cuerpo. La unidad de Europa exige del exterminio de los irreductibles. Los tiempos están cambiando, decía Bob Dylan antes de cambiar incluso él mismo. Christianne Fando nos cuenta el cambio legal, el cambio de status, el cambio socialista.

París ya no quiere exiliados en Iparralde

— ¿Qué es la carta de refugiado? ¿Qué significa tener dicha carta?

— Significa ser reconocido y protegido por el Convenio de Ginebra y tener derecho a una carta de residencia para una estancia de diez años. Esa carta no les obliga a tener una carta de trabajo. Esto es lo que se refiere a nivel interno; a nivel externo, normalmente, un refugiado no puede ser expulsado a su país de origen, ni ponerle en manos de la policía de su país.

— ¿La carta impide que te expulsen del país?

— Hay posibilidades de que se expulse a alguien, pero normalmente tienen que esperar un aviso de la Comisión de Recurso para saber si te pueden expulsar o no.

¿Cuál es el cauce legal que tiene que seguir una persona en caso de refugiarse en Francia?

Hoy en día las personas que sí o sí tienen que hacer una petición de asilo rellenando un documento en el que explican los motivos por los que se refugian en Francia. Con este documento se presentan a la Subprefectura de Bolona y aquí comienzan los primeros líos. Porque si quieres presentar este documento tienes que dar una dirección que no corresponda a una serie de 16 departamentos en los que el Gobierno de París prohíbe la estancia a refugiados vascos.

Desde marzo de 1984, cuando un refugiado de origen vasco pide derecho de asilo, se le aplica una medida global de prohibición de estancia en los 9 departamentos del gran sudoeste y Bretaña.

En la Subprefectura te dan un permiso de estancia por un mes para permitirte ir a la dirección dada en esos departamentos en los que si puedes residir; mientras tanto, tú

mandas la petición de asilo al OFPRA, que es el organismo competente para decidir sobre el estatuto de refugiado. El OFPRA no es un organismo autónomo, sino que depende del Ministerio de Asuntos Exteriores, aunque, teóricamente, tiene competencias para decidir sobre el estatuto de refugiado, y, de hecho, en el pasado se hizo de esta manera. Este organismo tiene un plazo de cuatro meses para darte una contestación. Mientras tanto, el refugiado permanece en la dirección que ha dado con un permiso de estancia que oscila entre los tres y los seis meses.

En la práctica, actualmente, la OFPRA no decide en el plazo de cuatro meses, o por el contrario, adopta una decisión negativa y dice que las personas que lo solicitan no tienen que disponer del Estatuto de Refugiado. Como consecuencia de esta política estamos condenados a recurrir ante un tribunal especial la Comisión de Recursos de los Refugiados todas las decisiones negativas de la OFPRA.

"Hoy en día se han dado casos de denegar estatutos a gente que ha sufrido atentados, por lo que se ve claramente que el criterio no es jurídico sino político"

Mientras duran estos recursos se van renovando los permisos de estancia, pero ocurre que hoy en día la Comisión de Recursos de los Refugiados mantiene un talante restrictivo en lo que a refugiados vascos se refiere, sobre todo en el período que va desde 1982 hasta el momento actual:

Durante los años 1982, 83 y 84, refugiados que habían sido víctimas de atentados tenían el Estatuto de Refugiados otorgado por la Comisión de Recursos, porque se estimaba que la vida de esos refugiados corría serios peligros a uno y otro lado de la frontera.

Hoy en día se han dado casos de denegar estatutos a gente que ha sufrido atentados, por lo que se ve claramente que el criterio no es jurídico, sino político. A nivel de pruebas nos encontramos que todas las presentadas son rechazadas porque aducen que no tienen valor. Nos encontramos con la paradoja de que en 1984 se han dado casos de refugiados que, con la mitad de pruebas, han obtenido el estatuto. Los tribunales rechazan incluso casos evidentes de tortura reconocidos después de un examen médico.

Consecuencia de esta política es la mayor cantidad de recursos que se han visto ante la comisión. En el año 1985, concretamente en los meses de octubre y noviembre, hemos pasado más de cien dossiers; por lo que a un 80% del colectivo de refugiados se les han agotado las vías de recursos. Aunque prosigan los recursos ante el Consejo de Estado, la Administración

les puede aplicar la nueva circular e invitarles a marchar.

— La nueva circular es la carta que envía la Administración...

— Sí, esa circular equivale a una invitación para marcharte o, por el contrario, te quitan el permiso de trabajo, o bien te dan únicamente permiso de estancia para un mes, obligándote de esta forma a solicitar el permiso mensualmente, en una forma de presión psicológica. Es una situación, por tanto, de precariedad total. Este es el esquema de la terrible situación de los refugiados.

— La OFPRA concedió el Estatuto de Refugiado a personas que habían sido expulsadas...

— No, no es la OFPRA, sino la Comisión de Recursos, pero esto es normal. No hay ninguna relación entre la concesión del Estatuto y la expulsión. Los refugiados no se han ido por voluntad propia, por lo que mantienen su petición de asilo y su recurso. La Comisión de Recursos, normalmente, puede conceder el Estatuto a un expulsado; ocurre que como los tribunales no se han pronunciado sobre la orden de expulsión no pueden volver aquí. En esta situación se encuentran tres refugiados.

Por otra parte, la OFPRA ha tenido actuaciones irregulares, toda vez que ha contestado peticiones en un plazo de ocho días, cuando el plazo es de un mes, por lo que no da tiempo material para estudiar en ocho días un dossier.

Interpretación del derecho de asilo

— Esta nueva filosofía de la Admi-

nistración francesa en sus relaciones con los refugiados ¿supone un cambio del concepto de asilo político?

— El problema radica en una doble interpretación del derecho de asilo y la tenencia del Estatuto de Refugiado. A lo que se denomina, de forma global, derecho de asilo, en realidad es una simple tolerancia de un país para aceptar a ciudadanos extranjeros en su territorio.

Es un poco lo que los socialistas quisieron hacer en el año 82 y que se centraba en que si los refugiados vascos terminaban de hacer peticiones de asilo, se les garantizaba ese derecho, junto a un derecho de residencia.

"En las últimas semanas se han enviado cartas a refugiados invitándoles a marchar"

Pero, en definitiva, se trataba de una simple tolerancia. Algunas nacionalidades sí han aceptado esta oferta; por ejemplo, se da el caso de los italianos, que no han pedido asilo político, pero viven en territorio francés en una situación confusa, de precariedad total y no están protegidos por el Convenio de Ginebra porque no tienen carta de refugiado.

En Francia ocurre que los criterios se desdibujan con conceptos que

abarcan desde la negativa a reconocimiento de asilo para los africanos (centran en motivos económicos la petición de asilo) a denegar esa carta a los refugiados vascos por supuesta pertenencia a un grupo armado.

Para algunas nacionalidades este criterio no se aplica y eso es lo que ocurre con los refugiados que provienen de los países del Este.

— ¿Cuál ha sido la evolución del criterio del Gobierno francés en lo que a los refugiados se refiere?

— Desde enero de 1984 se ha dado un sustancial cambio en las relaciones con la comunidad de refugiados. Es la fecha de las primeras expulsiones, tras los acuerdos de Madrid firmados entre Barriónuevo y Gaston Defferre. Después se sucedieron expulsiones, confinamientos, extradiciones, etc., que de alguna manera componen el nuevo marco de medidas.

En 1985 se da a conocer la nueva circular que concreta la situación de los refugiados que han concluido las vías de recurso, invitándoles al abandono de Francia. Tras la llegada de Chirac se mantiene la misma política de expulsiones y otras medidas. El último dato es que el proceso se está celebrando y en las últimas semanas se han enviado cartas a refugiados invitándoles a marchar.

La única variante que contempla el Gobierno es la aplicación de medidas administrativas que permiten la expulsión y conducción al país de origen, sin tener que pasar por los tribunales de justicia.

Lo que hay que tener en cuenta es que el Gobierno Chirac lo único que hace es aplicar la legalidad socialista, porque difícilmente pueden incorporarse nuevos textos legales a excepción de la nueva Ley Antiterrorista.

15. Anul·lació de les expulsions dels refugiats bascos dictada pel Tribunal Administratiu de Pau

(documents cedits a l'autora per l'advocada Annie Puyo)

TRIBUNAL ADMINISTRATIF
de PAU

REPUBLIQUE FRANCAISE

N° d'enregistrement : 7955

Instance : M. Jesus Lucio ABRISQUETA CORTA

c/

Ministre de l'Intérieur et de
la Décentralisation

Date de la décision : 11 JUIN 1985

Nature de l'affaire : Police administrative
Expulsion

AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS LE TRIBUNAL ADMINISTRATIF DE PAU

VU la requête enregistrée au greffe central
du Tribunal Administratif de PAU le 28 août 1984, sous le n° 7955,
présentée par Me MALHERBE, avocat au Barreau de BAYONNE pour

M. Jesus Lucio ABRISQUETA CORTA

domicilié à DAX 40100, 2 rue de la Source et tendant à ce qu'il
plaise au Tribunal annuler pour excès de pouvoir la décision en
date du 26 juin 1984 par laquelle le Ministre de l'Intérieur et
de la Décentralisation a refusé de rapporter l'arrêté en date du
9 janvier 1984 lui ordonnant de sortir du territoire français,
ensemble annuler ledit arrêté d'expulsion,

par les moyens que :

les mesures attaquées sont entachées d'excès de pouvoir et en
contradiction manifeste avec les normes en vigueur ; que ces
mesures ne tiennent pas compte de sa situation -marié à une
française, père de deux enfants français, dirigeant sur le
territoire français une entreprise- ; qu'aucune preuve n'est

apportée de sa participation à une organisation ou une activité susceptible de mettre en cause l'ordre public français ;

VU l'arrêté d'expulsion daté du 9 janvier 1984, ensemble la demande tendant à ce que cet arrêté soit retiré ou abrogé et la décision ministérielle du 26 juin 1984 ;

VU le mémoire enregistré comme ci-dessus le 16 novembre 1984 présenté par le Ministre de l'Intérieur et de la Décentralisation et tendant au rejet de la requête, par les moyens :

que l'appartenance de M. ABRISQUETA CORTA au groupement terroriste de l'E.T.A n'est pas douteuse ; que les activités terroristes de l'organisation E.T.A ont déclenché depuis le mois d'octobre 1983 des représailles exercées en territoire français par l'organisation terroriste G.A.L ; que pour éviter l'enchaînement des violences, il a été conduit à éloigner un certain nombre d'étrangers connus pour leurs liens avec l'E.T.A ; que c'est ainsi que le 9 janvier 1984 a été prononcée l'expulsion, selon la procédure d'urgence absolue du requérant dont la présence sur le territoire français constituait une grave menace pour l'ordre public ; que, dès lors, aucune erreur de droit ni aucune erreur manifeste d'appréciation ne saurait entacher l'arrêté d'expulsion ;

VU le mémoire enregistré comme ci-dessus le 20 mars 1985 présenté pour M. ABRISQUETA CORTA et tendant aux mêmes fins que la requête par les mêmes moyens et en outre par les moyens que le requérant a été expulsé selon la procédure d'urgence alors que les conditions de mise en oeuvre de cette procédure n'étaient pas réunies ;

°°°

VU les autres pièces du dossier ;

VU la loi n° 52-893 du 25 juillet 1952 ;

VU la loi n° 79-587 du 11 juillet 1979 ;

VU la loi n° 81-973 du 29 octobre 1981, ensemble l'ordonnance n° 45-2656 du 2 novembre 1945 ;

VU le décret n° 46-448 du 18 mars 1946 ;

VU le décret n° 46-1574 du 30 juin 1946 ;

VU le Code des Tribunaux Administratifs, et notamment l'article R 40 ;

Les parties dûment convoquées ;

A l'audience publique du 28 mai 1985 à laquelle siégeaient Mme TATESSIAN, Président, M. PIEDBOIS et M. CAPDEVIELLE, Conseillers assistés de M. THEIL, Secrétaire-Greffier en chef ;

Après avoir entendu le rapport de M. PIEDBOIS, Conseiller et les conclusions de M. SAGE, Commissaire du Gouvernement ;

Après en avoir délibéré conformément à la loi ;

°°

CONSIDERANT que par la requête susvisée M. ABRISQUETA CORTA, domicilié à DAX, doit être regardé comme ayant entendu demander au Tribunal d'annuler l'arrêté d'expulsion pris à son encontre le 9 janvier 1984, ainsi que la décision en date du 26 juin 1984 par laquelle le Ministre de l'Intérieur et de la Décentralisation a refusé de rapporter ledit arrêté ;

CONSIDERANT qu'aux termes de l'article 23 de l'ordonnance du 2 novembre 1945, modifiée par la loi n° 81-973 du 29 octobre 1981, relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France : "... l'expulsion peut être prononcée par arrêté du Ministre de l'Intérieur si la présence sur le territoire français d'un étranger constitue une menace grave pour l'ordre public" ; que, d'après l'article 24 de la même ordonnance : "l'expulsion prévue à l'article 23 ne peut être prononcée que dans les conditions suivantes :

"1°) l'étranger doit en être préalablement avisé... 2°) l'étranger est convoqué pour être entendu par une commission siégeant sur "convocation du préfet..." ; que toutefois l'article 26 de ladite ordonnance prévoit "en cas d'urgence absolue et par "dérogation aux articles 23 à 25, l'expulsion peut être prononcée "lorsqu'elle constitue une nécessité impérieuse pour la sûreté de "l'Etat ou pour la sécurité publique" ;

CONSIDERANT que l'intéressé s'est borné dans sa requête à faire état d'un moyen de fond à l'exclusion de tout moyen de forme tiré de l'irrégularité de la procédure suivie ; qu'il n'est pas recevable à invoquer dans son mémoire en réplique un moyen tiré de l'application erronée qui aurait été faite en

l'espèce de la procédure dérogatoire prévue à l'article 26 de l'ordonnance précitée, moyen fondé sur une cause juridique différente de celle sur laquelle repose le moyen présenté en temps utile dans ladite requête ;

CONSIDERANT qu'il ressort des pièces du dossier que les décisions ministérielles susvisées ont été prises eu égard aux liens existant en janvier 1984 entre les activités de M. ABRISQUETA CORTA et celles du groupe armé E.T.A, opérant à la frontière espagnole ; que cependant la notice de renseignements au vu de laquelle s'est prononcé le ministre ne fait état que d'allégations selon lesquelles M. ABRISQUETA CORTA aurait participé à un stage de 2 jours en 1979 sur les techniques du terrorisme et aurait personnellement donné son aval pour l'enlèvement et l'exécution du capitaine de l'armée espagnole Alberto Martin BARRIOS en 1983 ; que ces allégations ne sont étayées d'aucun élément suffisamment précis permettant de les tenir pour exactes ; que, dans ces conditions, en décidant que la présence de l'intéressé sur le territoire français constituait une menace grave pour l'ordre public et en prononçant en conséquence son expulsion, le Ministre de l'Intérieur et de la Décentralisation doit être regardé comme s'étant livré à une appréciation de l'ensemble des éléments caractérisant le comportement de ce dernier entachée d'erreur manifeste ; que, dès lors, l'arrêté d'expulsion en date du 9 janvier 1984 ainsi que la décision du 26 juin 1984 par laquelle le ministre a refusé de rapporter ledit arrêté doivent être annulés ;

D E C I D E

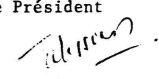
Article 1er - L'arrêté d'expulsion en date du 9 janvier 1984 concernant M. ABRISQUETA CORTA est annulé, ensemble la décision en date du 26 juin 1984 refusant de rapporter ledit arrêté.

Article 2 - Le présent jugement sera notifié à M. ABRISQUETA CORTA et au Ministre de l'Intérieur et de la Décentralisation ; copie pour information sera transmise au Commissaire de la République des Pyrénées-Atlantiques.

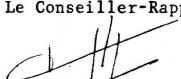
Délibéré en séance le 28 mai 1985 où le Tribunal avait la même composition que ci-dessus.

Lu en audience publique du 11 juin 1985.

Le Président

Nèle TATESSIAN

Le Conseiller-Rapporteur

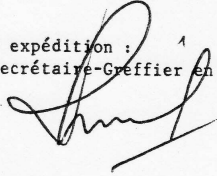

Jean-Claude PIEDBOIS

Le Secrétaire-Greffier en chef

Pierre THELL

"La République mande et ordonne à M. le Ministre de l'Intérieur et de la Décentralisation en ce qui le concerne et à tous huissiers à ce requis en ce qui concerne les voies de droit commun contre les parties privées de pourvoir à l'exécution du présent jugement".

Pour expédition :
Le Secrétaire-Greffier en chef.

16. Resolució del Consell d'Estat francès que invalidava el dictamen del tribunal de Pau, el qual havia anul·lat anteriorment les expulsions dels refugiats bascos

(documents cedits a l'autora per l'advocada Annie Puyo)

CONSEIL D'ETAT
statuant
au contentieux

AB

Nº 71 715

REPUBLIQUE FRANCAISE

MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE
LA DECENTRALISATION
c/M. Abrisqueta Corta

AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS

M. Wahl
Rapporteur

Le Conseil d'Etat statuant au Contentieux,
(Section du Contentieux, 2ème et 6ème
sous-sections réunies),

M. Bonichot
Commissaire du Gouvernement

Sur le rapport de la 2ème sous-section
de la Section du Contentieux,

Séance du 21 janvier 1987
Lecture du 13 février 1987

Vu le recours enregistré le 23 août 1985 au secrétariat du Contentieux du Conseil d'Etat, présenté par le MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION, et tendant à ce que le Conseil d'Etat :

1º) annule le jugement en date du 11 juin 1985 par lequel le tribunal administratif de Pau a annulé l'arrêté du MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION du 9 janvier 1984 enjoignant à M. Abrisqueta Corta de sortir du territoire français, ensemble la décision du même ministre, en date du 26 juin 1984, refusant de rapporter ledit arrêté,

2º) rejette la demande présentée par M. Abrisqueta Corta devant le tribunal administratif de Pau ;

Vu les autres pièces du dossier ;

Vu le code des tribunaux administratifs ;

Vu l'ordonnance du 2 novembre 1945, modifiée par la loi du 29 octobre 1981 ;

Vu l'ordonnance du 31 juillet 1945 et le décret du 30 septembre 1953 ;

Vu la loi du 30 décembre 1977 ;

Après avoir entendu :

- le rapport de M. Wahl, Auditeur,
- les observations de la S.C.P. Waquet, avocat de M. Abrisqueta Corta,
- les conclusions de M. Bonichot, Commissaire du gouvernement ;

Considérant qu'aux termes de l'article 23 de l'ordonnance du 2 novembre 1945 modifiée par la loi n° 81-973 du 20 octobre 1981, relative à l'entrée et au séjour des étrangers en France : "... l'expulsion peut être prononcée par arrêté du ministre de l'intérieur si la présence sur le territoire français d'un étranger constitue une menace grave pour l'ordre public" ; que d'après l'article 24 de la même ordonnance, l'expulsion ne peut être prononcée que si l'étranger en a été préalablement avisé et s'il a été convoqué pour être entendu par une commission siégeant sur convocation du préfet : que toutefois, l'article 26 prévoit qu'en cas d'urgence absolue, et par dérogation aux articles 23 à 25, l'expulsion peut être prononcée lorsqu'elle constitue une nécessité impérieuse pour la sûreté de l'Etat ou pour la sécurité publique ;

Considérant qu'il ressort des pièces du dossier qu'à partir de la fin 1983, les troubles à l'ordre public provoqués sur le territoire français par les agissements de groupements armés et organisés opérant des deux côtés de la frontière franco espagnole ont connu une aggravation sensible ; que le MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION disposait d'éléments d'information suffisants pour établir la participation de M. Abrisqueta Corta à l'un de ces groupements et son implication dans les activités de celui-ci et en particulier dans les événements mêmes qui avaient été à l'origine des troubles précités ; qu'ainsi l'expulsion de l'intéressé présentait, à la date du 9 janvier 1984, un caractère d'urgence absolue ; que dès lors c'est à tort que le tribunal administratif de Pau a, pour annuler l'arrêté d'expulsion pris à cette date et la décision du MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION du 26 juin 1984 refusant de rapporter ledit arrêté, considéré que les éléments de fait réunis par le ministre n'étaient pas suffisamment établis et que, dans ces conditions, l'appréciation à laquelle il s'était livré était erronée ;

Considérant qu'il appartient au Conseil d'Etat, saisi de l'ensemble du litige par l'effet dévolutif de l'appel, d'examiner les autres moyens présentés par M. Abrisqueta Corta devant le tribunal administratif de Pau ;

Considérant qu'il ne ressort pas des pièces du dossier que l'arrêté attaqué repose sur des faits matériellement inexacts, ni qu'en prenant sa décision le MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION ait omis de procéder à l'examen de la situation individuelle de M. Abrisqueta Corta, ni, enfin, qu'en estimant que l'expulsion de l'intéressé constituait une nécessité impérieuse pour la sécurité publique, le ministre ait fait des circonstances de l'espèce une appréciation erronée ;

Considérant qu'il résulte de tout ce qui précède que le MINISTRE DE L'INTERIEUR ET DE LA DECENTRALISATION est fondé à soutenir que c'est à tort que, par le jugement attaqué, le tribunal administratif de Pau a annulé sa décision en date du 9 janvier 1984 ensemble la décision du même ministre en date du 26 juin 1984 et que la demande présentée par M. Abrisqueta Corta devant le tribunal administratif de Pau doit être rejetée ;

D E C I D E :

Article 1er : Le jugement du tribunal administratif de Pau en date du 11 juin 1985 est annulé.

Article 2 : La demande présentée par M. Abrisqueta Corta devant le tribunal administratif de Pau est rejetée.

Article 3 : La présente décision sera notifiée à M. Abrisqueta Corta et au ministre de l'intérieur.

Délibéré dans la séance du 21 janvier 1987, où
siégeaient : Mme Bauchet, Président de sous-section, Président ;
M. Rougevin-Baville, Président de sous-section ;
M. de Lacoste-Lareymondie, M. Brousse, M. Négrier, Conseillers
d'Etat ; M. Dubos, Maître des requêtes et M. Wahl, Auditeur-
rapporteur.

Lu en séance publique le 13 février 1987.

Le Président :
Signé : Bauchet

L'Auditeur-rapporteur :
Signé : Wahl

Le secrétaire :
Signé : Pauchet

La République mande et ordonne au ministre de
l'intérieur, en ce qui le concerne et à tous huissiers à ce
requis, en ce qui concerne les voies de droit commun contre les
parties privées de pourvoir à l'exécution de la présente déci-
sion.

Pour expédition conforme,

Le secrétaire,

17. Proposta de la diputada Brigitte Heinrich presentada al Parlament Europeu per sol·licitar al president francès una resolució respecte dels deportats bascos

(extret del Registre de documents del Parlament europeu).

Communautés européennes	
PARLEMENT EUROPÉEN	
Documents de séance	
1984-1985	
16 octobre 1984	DOCUMENT 2-754/84
 PROPOSITION DE RESOLUTION déposée par Mme HEINRICH conformément à l'article 47 du Règlement concernant la déportation forcée de réfugiés basques décrétée par le gouvernement français	
HC/FA/jr	PE 92.884 Or. De
Edition en langue française	

Le Parlement européen,

A. considérant

1. qu'en vertu de l'article 10 de la Déclaration générale des droits de l'homme, proclamée le 10 décembre 1948 par l'Assemblée générale des Nations unies, nul ne peut être expulsé arbitrairement,
2. qu'il est conforme aux principes et à l'usage en matière de droit international public, qu'un étranger ait la possibilité, avant mise à exécution de son expulsion, de se rendre dans un pays d'accueil de son choix, ou d'y être refoulé,
3. que ce principe est également reconnu par le droit français,
4. que, par respect de la dignité humaine, tant le droit fondamental, que l'article 13 de la Déclaration générale des droits de l'homme et l'article 12 du Pacte international relatif aux droits civils et politiques interdisent de déporter quiconque de force dans un pays où il ne souhaite ni se rendre, ni séjourner,

B. considérant

1. que le gouvernement français procède, depuis le 11 janvier 1984, à l'expulsion de réfugiés basques et à leur déportation outre-mer sans leur donner la possibilité de se rendre ou d'être refoulés vers un pays européen ou un autre pays de leur choix,
2. que 27 réfugiés basques ont été jusqu'à présent victimes de ces déportations forcées dans des pays d'outre-mer, notamment
 - a) en République dominicaine (Eugenio Echeveste),
 - b) à Cuba (José Antonio Múgica Arregui, José Antonio Lárretxea, Jesús Abrisketa Corta, Carlos Ibarguren, Pello Ansola, Juan Miguel Arrugaeta San Emeteri),
 - c) au Panama (José Antonio Zurutuza Sarasola, Juan Luis Zuzuarregui Redondo, Juan Carlos Arriarán, José Ignacio Otaegui Múgica, José Angel Urtiaga Martinez, Ascensión Maria Arrate, Julian Tena Balsera, Juan José Aristizabal),
 - d) au Venezuela (Jesús Urteaga, Enrique Barrutiabengoa, José Arruti, Juan Sáenz Trecu, Maria Arzola, José Antonio Gaston, José Luis Ayestarán, Venancio Sebastián)
 - e) au Togo (Izaquirre Mariseal, Galdos Oronos, Castrillos Allende, Alberti Beristain),
1. demande au Président de la République française et au gouvernement français d'accorder l'asile politique aux Basques réfugiés en France et de s'abstenir de procéder à l'expulsion, au refoulement et plus particulièrement à la déportation forcée de réfugiés basques;
2. charge son Président de transmettre la présente résolution au Conseil, à la Commission ainsi qu'aux gouvernements et aux parlements des Etats membres.

PE 92.884

18. Principis del Govern francès sobre l'extradició

(veure *Egin*, 31/08/84, p. 7, que traduïa un document aparegut a *Le Monde* el 30/08/1984)

Los recientes actos criminales cometidos en los países vecinos y amigos y el aumento de demandas de extradición han empujado al Gobierno a detallar y publicar los principios que se propone aplicar en la materia.

I.- Nuestra política de extradición debe respetar plenamente el derecho de asilo.

Con respecto a este tema, el Gobierno recuerda que este derecho es una herencia histórica en nuestro país, una regla constitucional, un principio inscrito en los tratados internacionales y, en suma, una obligación moral.

En efecto, el principio del asilo nos llega desde la historia: fue definido por los legisladores y proclamado solemnemente por la Constitución del año 1. Está consagrado por nuestra Constitución y según sus términos “todo hombre perseguido por su actuación a favor de la libertad tiene derecho de asilo en los territorios de la República”. El mismo principio es recordado por la Convención de Ginebra del 28 de julio de 1951 de la que Francia forma parte. Constituye, en una palabra, un principio moral intangible del que Francia no puede sustraerse y que es inseparable de su proyección internacional. El presidente de la República lo recordó en su intervención televisiva del 17 de agosto de 1982 cuando indicó que el derecho de asilo debe beneficiar a toda persona que desea servir y defender la libertad. Debe quedar claro que, las personas que se beneficien de este derecho no pueden ser objeto de extradición por hechos por los que les ha sido concedido el asilo: la

actitud contraria sería incompatible con la convención de Ginebra, que excluye expresamente tal medida.

II.- Nuestra política de extradición, además, debe respetar plenamente algunas garantías fundamentales y excluir la extradición en materia política.

Consecuencia de ello es que toda demanda de extradición susceptible de presentar un carácter político deberá ser examinado teniendo en cuenta los cuatro criterios siguientes, que constituyen otros tantos motivos para rehusar la extradición:

A.- La petición de extradición procede de un Estado cuyo sistema político es incompatible con los principios democráticos o cuyo sistema judicial no respeta los derechos y libertades fundamentales de la persona humana.

Para aplicar esta apreciación global, deben tenerse en cuenta algunos factores indicativos:

- el régimen político y el respeto a las libertades fundamentales (opinión, prensa, asociación...);
- la naturaleza de la legislación penal aplicable y la existencia de garantías judiciales fundamentales (respecto de los derechos de la defensa, vías de recurrir, régimen penitenciario...);
- la naturaleza de las penas aplicadas en el Estado demandante (la extradición sería rehusada si la pena de muerte es efectivamente aplicada o si la persona reclamada puede ser objeto de mutilaciones, apedreamientos o de tratamientos inhumanos).

Este primer criterio lleva a rechazar las peticiones de extradición que lleguen de regímenes no democráticos o de Estados en los que las instituciones judiciales ofrecen garantías insuficientes.

B.- El acto por el que se pide la extradición es de naturaleza política.

Constituyen principalmente infracciones políticas actos objetivamente políticos, es decir:

- las actividades subversivas de naturaleza intelectual (cometidas sobre todo por escritores, abogados, periodistas...)
- las infracciones en materia de libertad (asociación, reunión, prensa...);
- los atentados contra la seguridad del Estado.

La comisión de tales actos no justificaría la extradición.

C.- La petición de extradición se presenta con finalidad política.

Este criterio previsto por la ley francesa del 10 de marzo de 1927 debe llevar –cualquiera que sea la naturaleza de la infracción- a rehusar la extradición cuando quede establecido y no sólo sea alegado que el Estado demandante se mueve por un móvil político y que, bajo la apariencia de reprimir infracciones de derecho común, trata de perseguir o neutralizar a un adversario político

D.- La situación de la persona extraditada corre el riesgo de agravarse.

Este criterio, que figura en numerosas convenciones internacionales de las que forma parte Francia, debe asimismo llevar a rechazar la extradición, cualquiera que sea la naturaleza de la infracción, si se prueba y no sólo se alega que la condición judicial o penitenciaria de la persona reclamada corre peligro de agravarse por sus opiniones o su acción política, por su raza o religión.

III.- Sin embargo, una infracción no podrá ser considerada como de naturaleza política a pesar del móvil invocado y la extradición será, en principio, acordada -a reserva de la decisión de la cámara de acusación-, cuando, en una democracia cuyas instituciones judiciales satisfagan los principios expuestos más arriba, hayan sido cometidos actos criminales de tal naturaleza que el objetivo político alegado no sepa

justificar los medios utilizados. Así, será extraditados sobre todo, en este caso, cualesquiera que sean los móviles políticos invocados, los autores de tomas de rehenes y de crímenes de sangre.

IV.- El Gobierno, al poner en práctica los criterios enunciados más arriba, se reserva el derecho de valorar el carácter serio de los cargos alegados en la demanda de extradición y los medios mediante los que han sido obtenidos.

V.- El Gobierno aplicará en adelante estos diferentes criterios a las peticiones de extradición que les serán presentados.

19. Sumaris que la policia espanyola tenia oberts contra els deportats bascos

(elaboració feta per l'autora a partir dels diaris de l'època)

Durant l'inici dels anys 80, que es quan es donen les deportacions, el govern espanyol volia que França els concedís l'extradició dels bascos perquè els acusava de tenir causes pendents amb la justícia espanyola. Les causes de què s'acusava als deportats, en aquella època, abans de la seva expulsió, queden resumides a sota.

Josu Abrisketa Korta, Txutxo: No tenia sumaris oberts, però se'l acusava de ser membre d'ETA. Se'l relacionava amb el segrest i posterior assassinat d'Alberto Martín Barrios, al 1983.

José Miguel Arrugaeta Sanemeterio: Va formar part de la facció ETAp VIII Assemblea i estava acusat de participar en alguns atracaments i un segrest.

José Ángel Urtiaga Martínez: Acusat de ser integrant des de 1978 fins el 1981 d'un comando legal d'ETA. Va participar en l'assassinat d'Alfredo Ramos Vázquez, propietari del bar *Estadium*, de Barakaldo, en el segrest de Diego Prado y Colón de Carvajal i en la voladura de l'edifici de Telefònica a Madrid.

José Antonio Gastón Sádaba: La policia creia que havia participat en el segrest de Diego Prado y Colón de Carvajal el març de 1983.

Jon Sáez Treku: Acusat de formar part dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*.

José Lorenzo Ayestarán Legorburu, Fanecas: Està acusat de deu assassinats comesos a principis dels 80, quan formava part dels Comandos “Araba”, “Biscaia” i “Axular”.

Jesús Ricardo Urteaga Repullés: Se l’acusa (encara a dia d’avui continuen oberts els sumaris) d’haver format part dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas* i haver participat en tres assassinats, entre aquests el del dirigent d’UCD Jaime Arrese el 1980. També se’l relaciona amb el segrest del delegat de Telefònica a Sant Sebastià, Juan Manuel García Cordero, comès el 23 de novembre de 1980.

Eugenio Barrutiabengoa Zabarte: Se li atribuïa haver pertangut als *Comandos Autónomos Anticapitalistas* i se li imputaven diversos atemptats i, almenys, sis assassinats, entre aquests el de Germán González López, el 27 d’octubre de 1979, a Zumaia. Se l’acusa també de la mort del guàrdia civil retirat Justino Quindos López, el 28 de juny de 1980, a Azkoitia, així com del segrest i posterior assassinat de Juan Manuel García, delegat a Guipúscoa de Telefònica, el 23 d’octubre de 1980, a Azpeitia. Tanmateix li atribuïen l’ assassinat del guàrdia civil Aurelio Prieto Prieto, el 21 de novembre de 1980, a Tolosa; el d’Ignacio Lasa Errozola, el 6 de desembre de 1980, i el de Jaime Arrese, a Elgoibar, el 23 d’octubre de 1980.

Miren Artola Etxebarria Zurutuza: Se la culpava de ser una dels dirigents dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*.

Julián Tena Balsera: Se'l relacionava amb ETA.

Juan José Aristizábal Kortajarena: Se'l relacionava amb ETA.

Luziano Izagirre Mariskal: Se'l relacionava amb la col·locació d'explosius, l'any 1978, a un cotxe de la Guàrdia Civil a Hondarribia, amb el resultat de dos agents ferits. També va participar en el metrallament d'agents de la Guàrdia Civil a Pasai Donibane (Guipúscoa).

Tomás Linaza Etxebarria: Se'l acusava d'haver preparat l'atemptat on van morir sis guàrdies civils a Ispaster (Biscaia) l'1 de febrer de 1980.

Endika Iztueta Barandika: Se'l culpava de formar part del Comando Biscaia a principis dels anys vuitanta i de participar en diversos atemptats amb el resultat de set víctimes mortals.

Alfonso Etxegarai Atxirika: Se l'acusava d'integrar el Comando Biscaia a principis dels anys vuitanta.

Miguel Ángel Aldana Barrena, Askatu: Se l'acusava d'haver participat en una trentena d'atemptats amb el resultat de 18 morts, entre 1978 i 1979, mentre formava part dels comandos "Biscaia" i "Kioto".

Iñaki Etxarte Urbieta: Se l'acusava d'haver participat en el segrest de Cruz Larrañaga i de fer activitats d'informador per a la banda, respecte a possibles víctimes.

Amaia Egiguren Arrasate: Formava part del que es va anomenar a mitjans dels vuitanta l'“últim comando” d'ETA político militar VIII Asamblea. Va ocultar al seu domicili el comando que va segrestar Alberto Martín Barrios. També se la relacionava amb el segrest de l'industrial Juan Cruz Larrañaga.

Elena Bárcena Argüelles, Tigresa: Se li imputava pertànyer a ETApM, ser la responsable del Comando la Piedra que actuava a la zona de Sant Sebastià, i d'haver ordenat la col·locació d'artefactes a l'Agència *Efe*, al Palau de Justícia, al Tribunal Tutelar de menors i a la Cambra de comerç. Va participar en els segrestos de Mirenchu Elósegui, Saturnino Orbegozo i d'Alberto Martín Barrios.

Iñaki Rodríguez Muñoa, Zipo: Se'l relacionava amb ETApM VIII Asamblea i amb el segrest d'Esteban Orbegozo l'any 1982.

María Asunción Arana Altuna: Se l'acusava de formar part dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas* i se li imputava haver participat en el cobrament de l'“impost revolucionari”, en atracaments i en l'incendi de la fàbrica *Michelin* d'Oyarzun.

Emilio Martínez de Marigorta: Se'l vinculava amb quatre assassinats comesos a la central de Lemoiz entre 1978 i 1979.

Arturo Cubillas Fontán: Se l'acusava de ser integrant del Comando *Oker* i d'haver participat en l'assassinat de Joseph Couchot, comès el 16 de novembre de 1984 a Irun, d'Ángel Facal Soto, el 26 de febrer de

1985 a Pasaia i el de Mximo García Kleinte, el 15 de maig de 1985 a Sant Sebastià.

Koldo Zubimendi Uribe: Se l'implicava en un atemptat contra la seu del PSOE a Amurrio el 1984.

José Antonio Olaizola Atxucarro: Se'l relacionava amb l'assassinat del diputat d'UCD Ramon Baglieto, l'any 1980, i amb el segrest de l'industrial ngel Urteaga el 1985.

Flix Manzanos Martínez: Acusat de formar part del Comando Donosti a principi dels vuitanta.

Kepa Viles Escobar: Se'l culpava de ser el cap del Comando Poeta d'ETAm que actuava a principis dels vuitanta i que va ser el responsable de la mort de Rafael Vega Gil, propietari d'un magatzem d'ultramarins de Santurtzi.

José Luis Ansola Larranaga, *Peio el Viejo*: Se l'acusava d'haver ordenat l'assassinat de sis guàrdies civils a Ispaster (Biscaia) l'1 de febrer de 1980.

Karlos Ibarguren Aguirre, *Nervios*: Se'l considerava un dels responsables de l'aparell de finances d'ETA a principis dels vuitanta.

Venancio Sebastián Horcajo: Se l'implicava en el segrest de Diego Prado y Colón de Carvajal, ocorregut el 25 de març de 1983. També se l'acusava d'haver realitzat vigilncies de les futures víctimes:

Guillermo Quintana Lacacci (assassinat el 29 de gener de 1981) i Ricardo Tejero (assassinat el 19 de febrer de 1985).

Iñaki Arruti Agirre: Se l'acusava de participar el 1983 en el segrest de Jesús Guibert dut a terme pels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*.

Asensio Urrate Riaños, Txiki-Txiki: Se'l relacionava amb l'atemptat a l'inspector de policia Antonio Recio Claver, ocorregut el març de 1979 i amb el Comando *Nafarroa*.

José Antonio Zurutuza Sarasola, Akullu: Se l'acusava de ser l'autor material de l'assassinat, perpetrat pels *Comandos Autónomos*, del delegat de Telefònica a Sant Sebastià, Enrique Cuesta Jiménez, realitzat el 26 de març de 1982. També se li atribueix l'assassinat de José María Félix Latiegui a Usurbil (Biscaia) el 14 d'abril de 1981. I se l'acusava d'haver intervingut directament en el segrest de Francisco Limousin, el juliol de 1982 a Tolosa i d'haver participat en el cobrament del rescat de l'empresari Jesús Guibert, el març de 1983.

Ramón Zuzuarregi Redondo: Membre dels *Comandos Autónomos Anticapitalistas*.

Juan Carlos Arriarán Ibarra: Estava reclamat per dos sumaris: l'assassinat de l'enterramorts de la ciutat de Bergara (Guipúscoa), Luis Domínguez Jiménez, el 25 de gener de 1980 i la col·locació d'explosius en una seu d'Iberduero.

José Francisco (Patxi) Rementeria Barruetabeña: La policia l'acusava de ser integrant del Comando *Gorrotxategi* entre 1981 i 1983.

José Miguel López Galarza: Segons la policia havia ocultat els membres del Comando Biscaia a principis dels vuitanta.

José Portu Espina: El reclamava la justícia espanyola per haver participat en el llançament de còctels *molotov* contra un camió francès a Errenteria l'any 1984.

Inazio Aierbe Múgica: Se l'acusava d'haver participat en atracaments a bancs a principis dels vuitanta i de formar part de l'aparell de *mugas* (passar la frontera).

José Luis Beotegi Ibáñez de Opakua: Se'l relacionava amb ETA.

Begoña Trasbiña Izagirre: Se l'acusava de ser col·laboradora del Comando Biscaia a inicis dels vuitanta.

Gabriel Segura Burgos: Se'l relacionava amb la infraestructura del Comando Biscaia l'any 1984.

Ángel Iturbe Abasolo, Ikula: Espanya el va reclamar per la seva relació amb l'assassinat a Vitòria dels policies Joaquín Ramos Gómez i Miguel Angel Raya Aguilar el 5 de març de 1978, i per l'assassinat a Markina (Biscaia) el 9 d'octubre del mateix any dels guàrdies civils Angel Pachecho Pata i Anselmo Durán Vidal.

Patxi Hernández: Se'l relacionava amb ETA.

Belén González Peñalva, Carmen: Es va integrar a ETA el 1978 com a membre d'un grup dedicat a recollir informació per cometre futurs atemptats a Madrid. Després va ser una "alliberada" del comando Madrid entre 1984 i 1985. Segons la policia va participar en sis assassinats (entre aquests: el del coronel de l'Exèrcit Vicente Romero; del seu xofer, Jesús María Beraza i de l'artificier de la Policia Nacional Esteban del Amo) i en el segrest de Diego Prado y Colón de Carvajal.

José Miguel Bustinza Yurrebaso: Entre 1981 i 1985 va formar part del Comando Goyerri-Costa. El Ministeri de l'Interior el relacionava amb l'assassinat de dos civils i tres membres de la Guàrdia Civil i amb dos atemptats amb granades contra casernes d'aquest Cos.

Ramón Sagarzazu Olazaguirre: Se'l responsabilitzava d'activitats d'extorsió. Se li imputava la participació en l'assassinat de Vicente Soria Blasco perpetrat el 30 de març de 1976 a Soraluze (Guipúscoa).

José María Pagoaga Gallastegi: Se l'acusava de formar part de l'aparell logístic d'ETA a principis dels 80. Se li imputava haver col·laborat amb el Comando Araba de l'època.

José Miguel López Galarza: Acusat de relacionar-se amb membres del comando Biscaia i, fins i tot, d'amagar-los durant 1983.

Yolanda Berruete Monzón: Acusada de col·laboració amb ETA.

María Rosa Alkorta Arrizabalaga: Se la relacionava amb ETA.

José Antonio Mujika Arregi: Se'l relacionava amb ETA.

José Ignacio Otaegi Múgica: No hi havia cap sumari judicial obert contra ell.

Juan Manuel Soares Gamboa: Membre del comando Madrid entre 1984 i 1985, se'l relacionava amb l'assassinat de 29 persones. Va participar en l'atemptat en què van morir dotze guàrdies civils a la plaça República Dominicana de Madrid, el 14 de juliol de 1986.

Eugenio Etxebeste Arizkuren, Antxon: Acusat de formar part dels comandos especials d'ETA, els *Bereziak*, a finals dels 70. També se l'acusava de dirigir la banda, ja que se'l considerava el número 2 i responsable de logística. Se'l considerava responsable d'impartir els cursos als nous militants.

Ignacio Arakama Mendía, Makario: Se'l acusava de l'assassinat de Jesús Velasco Zuazola, el 10 de gener de 1980, quan formava part del Comando Araba i del de Ricardo Tejero Magro, el 19 de gener de 1985, a Madrid.

José María Gantxegi Arruti, Peio: Acusat de pertinença a banda armada.

José María Larretxea Goñi: Se l'inculpava com a membre d'ETApm VIII Assemblea.

Francisco Javier Alberdi Beristáin, Pastelero: Se'l culpava de ser col·laborador del Comando Donosti a principis dels vuitanta.

Ángel Lete Etzaniz, Patas: Se'l implicava amb haver preparat, juntament amb Tomás Linaza, l'atemptat on van morir sis guàrdies civils a Ispaster (Biscaia) l'1 de febrer de 1980. També se'l acusava d'haver format part del Comando Biscaia a l'inici dels 80.

Juan Ramón Aramburu Garmendia: Responsable de l'aparell polític d'ETAm a principis dels vuitanta.

Domingo Iturbe Abasolo, Txomin: Se li atribuïa ser el número u d'ETA militar a mitjans dels vuitanta i de formar-ne part des de principis dels setanta.

Koldo Zuloaga Balziskueta: Se l'acusava d'haver estat col·laborador del Comando Biscaia fins el juny de 1985.

Juan Miguel Bardesi Torres: Se'l relacionava amb ETA.

Ángel Castrillo Alcalde: Se'l relacionava amb ETA.

José Miguel Galdós Oronoz: Se'l relacionava amb ETA.

Jokin Yzeta Pikabea: Se l'acusava d'haver auxiliat el membre d'ETA militar Zabaleta Elósegi el 1982 i de fer activitats d'informació i propaganda per aquesta facció de la banda.

Iñaki López de Bergara Astola: Se l'acusava de formar part del Comando *Lekanda* d'ETA el 1985 i dins d'aquest d'haver fet explotar un artefacte al concessionari de Renault d'Igorre (Biscaia).

Juan Carlos García Gaztelu: La policia espanyola considerava que realitzava activitats d'informació pel Comando Biscaia. I entre aquestes se l'acusava de facilitar dades sobre: José Verdu Ortiz, assassinat el 6 d'abril de 1984 a Galdakao (Biscaia) i Antonio Velasco Benito, assassinat a Bilbao el 21 d'abril de 1984.

* Els que posa "Se'l relacionava amb ETA" és perquè no hem trobat la causa concreta per la qual tenien un sumari obert per la justícia espanyola. L'ordre dels noms és el de deportació.

Les dades les hem extret dels diaris: *La Vanguardia*, *ABC*, *El Mundo* i *El País*.

20. Documents que tenien els deportats a Veneçuela

(extrets d'Egin, 12/08/85, p. 19)

REPÚBLICA DE VENEZUELA
MINISTERIO DE RELACIONES INTERIORES
DIRECCIÓN GENERAL EJECUTIVA DE LOS SERVICIOS DE INTELIGENCIA - PREVENCIÓN

BOLETA DE CITACION No. 10/1

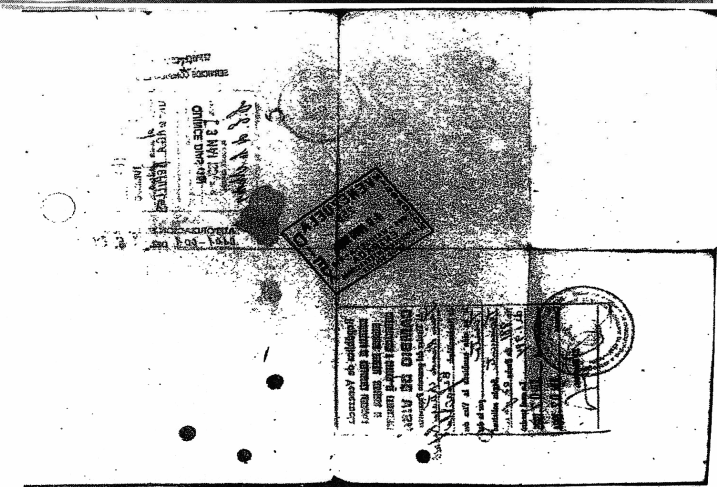
Se hace saber al (a) ciudadano (a) JOSE ANTONIO MORA DE LOS RIOS domiciliado en la Ciudad de Maracay, DE LA GUAYANA, que deberá comparecer por parte de LA JEFATURA DE COMANDO EN JEFE DE LA FUERZA ARMADA NACIONAL de este Distrito, situado en LA GUAYANA, a las 14:00 HORAS para, en relación con ACTIVIDADES DE LA FUERZA ARMADA NACIONAL, firmar el pte. de la presente boleta en letra de haber ante el (a) Jefe y Jefa, GUAYANA, EL DÍAS 10 DE JUNIO DE 1985.

Al Jefe del Grupo País: "Todo indulto que se conceda a la autoridad judicial en calidad de castigo, exparte, malicio, temerario, o intencional se reputa como un acto de corrupción de su función pública, y será castigado con prisión de quince (15) días a tres meses."

Al Jefe del Grupo País: "El que hubiere depositado sus votos legítimamente expresados por la inscripción de su nombre en el padrón electoral, y que hubiere observado alguna conducta ilegítima durante el desarrollo de la jornada o de la apertura o clausura de la mesa electoral, será castigado con prisión de cinco (5) meses a un año de reclusión."

Lugar y fecha: GUAYANA, EL DÍAS 10 DE JUNIO DE 1985

Firma del Jefe de la oficina: [Firma]
 Firma del ciudadano: [Firma]

21. Documents que tenia Eugenio Etxebeste, Antxon, durant la seva deportació a la República Dominicana

(extrets d'Egin, 16/06/1985, p.3)

REPÚBLICA DOMINICANA

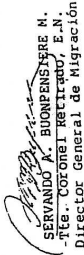
GOBIERNO DE CONCENTRACION NACIONAL
SECRETARÍA DE ESTADO DE INTERIOR Y POLICIA
DIRECCION GENERAL DE MIGRACION

"ANO DE LA SUPERACION NACIONAL"

SANTO DOMINGO, D. N.,
6 de Nov. de 1984.

C E R T I F I C A C I O N

La Dirección General de Migración CERTIFICA que el ciudadano español EUGENIO ETXEBESTE ARIZKUREN, nacido en San Sebastián, España, el 9 de Marzo de 1951, se encuentra en la República Dominicana como EXILIADO, sirviendo la presente CERTIFICACION como documento migratorio que autoriza la estadia en el país de dicho Sr. EUGENIO ETXEBESTE ARIZKUREN, hasta tanto se regularice su situación definitivamente.

SERVANDO A. BUONPENSERE M.
Jefe. Oficina Retiro, E.N.
Director General de Migración

SABM
jgt.

1. apellido: Etxebeste

2. apellidos: Arizkuren

Nombre del interesado: Eugenio Etxebeste Arizkuren

Lugar de nacimiento y habitación: San Sebastián

Provincia: País extranjero

País: España

Fecha de nacimiento: 9-3-1951

DNI: 1.958.1434

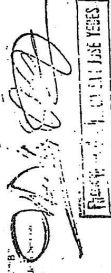
Nombre de la madre: Encarnación

Nombre del padre: Diego Arizkuren

Se precisa para: Trabajo

El encargado de grupo correspondiente CERTIFICA:
Que consultada la base de antecedentes pasados que obran en este Registro Central de Migración que figura en la base de datos, no se ha detectado ninguna incidencia que impida la emisión de la presente certificación.
Esta certificación sólo es válida para el interesado y dentro de un plazo de un mes a partir de su fecha (RR. OO. de 1 de abril de 1984, Reg. 35, y de 9 de agosto de 1984).

Mobil. J. Veintitres de Noviembre de 1984

EUGENIO ETXEBESTE

22. Document del responsable del grup de Panamá dirigit als deportats bascos

(extret de *Punto y hora*, Cuadernos monográficos, setembre de 1985, p. 60).

11 de Julio

CASILLEROS:

1. Para Tena, Saralegui y Zurbriggen
No hoy por el momento
posibilidades de salir a
ninguna parte por lo tanto
se saca del 15 queda
puesta indefinidamente
2. Para Uribe, Aristizabal y Arriaga
No hoy modificación en el
status
3. Conducir para todos estomas
igual que en el principio.
4. En las proximas 48 hrs deben
presentarse distribuidos en la
Capital. No salgan de la
casa en las proximas 48 hrs.
5. Si por alguna razón extrema
deben salir, notifiquen para
prevenir la escorta
6. Estoy muy ocupado, en la primera
oportunidad los visito.

Atentamente
O. Valderrama

23. Portada de l'ABC fent referència als deportats a Veneçuela

(extreta de l'ABC, 08/04/1996)

The image shows the front page of the ABC newspaper from Madrid, dated Monday, April 8, 1996. The central focus is a photograph of a restaurant named 'OKER'S' in Venezuela, with a man standing in front of the entrance. The newspaper's masthead 'ABC' is at the top, with the date and location below it. Surrounding the central image are eight black and white portraits of individuals, each with a caption underneath. At the bottom center, there is a large headline in bold letters, followed by a short article text.

ABC
MADRID, LUNES 8 DE ABRIL DE 1996

JOSÉ ARTURO CUBILLAS

PEDRO VILES

ENRIQUE PAGOAGA

MIGUEL ÁNGEL ALDANA

GABRIEL SEGURA

JUAN CARLOS ARRIRÁN

EUGENIO BARRUTIBENGOA

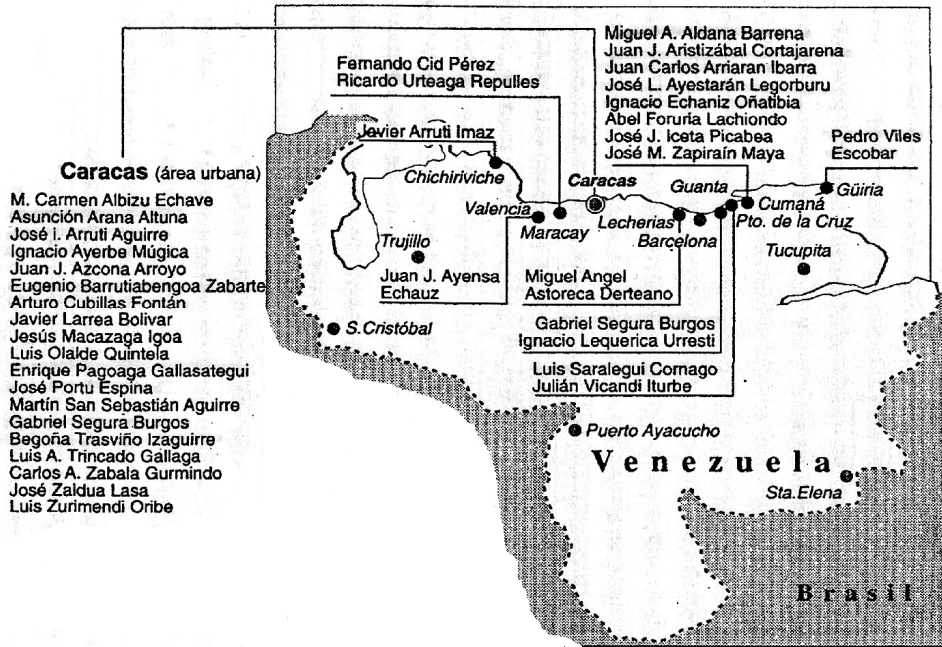
MARÍA ASUNCIÓN ARANA

DECENAS DE ETARRAS VIVEN EN EL «SANTUARIO» VENEZOLANO A CARA DESCUBIERTA

Decenas de miembros de la banda mafiosa de ultraderecha ETA residen en Venezuela, donde regentan prósperos negocios. Cuando en agosto de 1994 ABC denunció esta situación, fuentes de la Fiscalía de la Audiencia Nacional anunciaron que pedirían la extradición de los pistoleros en caso de conocer la dirección exacta de sus domicilios. En cumplimiento de esa demanda, ABC ofrece hoy, tras un amplio trabajo de investigación, las direcciones particulares y laborales de los terroristas. En el colmo de la desvergüenza etarra, varios de los pistoleros que residen en Caracas han abierto un restaurante al que han puesto el nombre del comando al que perteneció uno de ellos: «Oker's». Vienen a nuestra portada las fotografías de ocho de los etarras que residen en Venezuela junto con la fachada del restaurante. (Editorial e información en páginas interiores)

24. Mapa de Venezuela publicat per ABC on apareixen els llocs de residència dels refugiats bascos, entre ells, els dels deportats

(extret d'ABC, 09/04/1996)

25. Notificació a Eugenio Barrutiabengoa de la petició d'extradició de la seva persona que Espanya havia sol·licitat a Veneçuela

(extreta d'*ImageShack* [en xarxa], Los Gatos (Califòrnia), ImageShack, 2003, <http://img383.imageshack.us/img383/8213/e960025111htmpgina1vt0.jpg> [Consulta: 18/02/2007]).

096-0025-1111.htm

LA REPUBLICA BOLIVARIANA DE VENEZUELA
EN SU NOMBRE
EL TRIBUNAL SUPREMO DE JUSTICIA

Caracas, 28 de MARZO de 2006
195° y 147°

Ponencia de la Magistrada Blanca Rosa Mármol de León.

En fecha 27 de junio de 1996, el Ministerio de Justicia remitió a la Sala Penal de la hoy extinta Corte Suprema de Justicia, oficio N° AJ/L492, el cual expresa:

“...Me permito adjuntarle copia de la Nota N° 239 fechada el 13-05-96, mediante la cual el Gobierno de España solicita por segunda vez la detención con fines de extradición del súbdito español EUGENIO BERRUTIABENGOA ZABARTE.

Los documentos que acompañan esta segunda solicitud y que hoy se anexan, ingresaron con oficio N° 5945 de la Dirección General Sectorial de Relaciones Consulares del Ministerio de Relaciones Exteriores fechado el 16 de mayo del corriente año...”.

En fecha 14 de junio de 2002, el Director General del Ministerio del Interior y Justicia, mediante oficio N° 1575 remitió a esta Sala una copia simple del oficio N° 23819 del 30 de mayo de 2002, suscrito por la Directora General de Actuaciones Procesales del Ministerio Público, en el cual informó que el Juzgado Décimo Cuarto de Control del Área Metropolitana de Caracas, el 7 de mayo de 2002, ordenó detener con fines de extradición al ciudadano español EUGENIO BARRUTIABENGOA.

<http://www.wjg.gov.ve/decisiones/cej/06marzo/096-0025-1111.htm> (1 de 2)02/09/2006 20:16:04

26. Detall de les Línies de Crèdit concedides a Cuba amb FAD entre 1977 i 1995

(extret de Carlos Gómez Gil, *El comercio de la ayuda al desarrollo. Historia y evaluación de los créditos FAD*, Madrid, Libros de la Catarata, 1996, pp. 194 i 195).

LÍNEAS	OPERACIÓN	EMPRESA	IMPORTE (mill. Pts.)	FECHA ACUERDO Consejo de Ministros
CUBA 1	Palas cargadoras	CAISA	62,38	30-05-78
CUBA 1	Planta industrial	DICESA	8,85	30-05-78
CUBA 1	Planta industrial	DICESA	109,21	30-05-78
CUBA 1	Vehículos militars	ENASA	138,85	30-05-78
CUBA 1	Material militar	E.N. HAZAN	16,91	30-05-78
CUBA 1	Equipos industria textil	FOCOPEX	51,54	30-05-78
CUBA 1	Equipo de correato	FRIGICOLL	63,39	30-05-78
CUBA 1	Camionetas	MEYORSA	31,06	30-05-78
CUBA 1	Vehículos	MOTOR IBERICA	34,63	30-05-78
CUBA 1	Discos de arado	PATRICIO ECHIVARRIA, S.A.	20,95	30-05-78
CUBA 1	Montacargas	PINGON INTERNACIONAL	21,56	30-05-78
CUBA 1	Arados	TALLERES CATALUNA	10,44	30-05-78
CUBA 1	Sembreadors	TALLERES CIMA, S.A.	31,79	30-05-78
CUBA 1	Trilobes	TALLERES CIMA, S.A.	42,44	30-05-78
CUBA 1	Cultivadores	TALLERES CIMA, S.A.	200,00	08-05-87
CUBA 2	Reparación buques	ASTIANO	84,09	08-05-87
CUBA 2	Máquina para fabrica de motores	ASTILLEROS CANALIOS	1.270,76	08-05-87
CUBA 2	Máquina para fabrica de motores	CRYSMA	153,33	08-05-87
CUBA 2	Máquina para fabrica de motores	CRYSMA	141,00	08-05-87
CUBA 2	Repuestos para camiones	DOGA, S.A.	21,89	08-05-87
CUBA 2	Camiones	ENASA	310,00	08-05-87
CUBA 2	Elicópteros	MANUFACTURAS RANZABAL	72,25	08-05-87
CUBA 2	Motors eléctricos	SIEMENS S.A.	106,54	08-05-87
CUBA 2	Reparación de buques	TALLERES LISA HERMANOS	105,70	08-05-87
CUBA 2	Reparación de buques	TALLERES LISA HERMANOS	284,00	08-05-87
CUBA 2	Taladradoras	TALLERES SCHOTT DUBON	258,68	08-05-87
CUBA 2	Taladradoras	TALLERES SCHOTT DUBON	113,10	08-05-87
CUBA 2	Taladradoras	TALLERES SCHOTT DUBON	6,15	08-05-87
CUBA 2	Taladradoras	TALLERES SCHOTT DUBON	5,15	08-05-87
CUBA 2	Bomba de agua	WORTHINGTON, S.A.	117,24	08-05-87
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	ANBER S.A.	1,87	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	APLICACIONES INDUSTRIALES	4,82	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	ASTIANO S.A.	305,49	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	AUTOCUMA, S.A.	126,64	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	CARGINGHO-ESCO, S.A.	4,76	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	CGEINALES SANZ	20,66	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	CHIESA	0,74	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	COMPRESORES SAMUR	0,76	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	COTLRES	7,90	29-04-88
CUBA 3-4-5	Máquina de libri. de motores	CRYSMA	1.169,00	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUSTRIAS RODER, S.A.	0,20	29-04-88
CUBA 3-4-5	Ampliación fabrica de aluminio	DICESA	299,00	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	DIMISA	30,05	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	DIMISA	21,24	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	ECOMA, S.A.	7,13	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	ENASA	12,74	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	ENASA	56,01	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	ENASA	87,13	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	FERRETERIA EUROPA, S.A.	15,72	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	FERRETERIA EUROPA, S.A.	3,81	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	FILTROS MANN, S.A.	1,05	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	FRANCISCO CASTELOTE	5,95	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	GABER, S.A.	83,62	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	GEOSINA	4,76	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	GEOSINA	14,12	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	GIANTURI, S.A.	7,19	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	HIJOS DE F. ESTANCONA	18,95	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	IMPRESI, S.A.	6,51	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUN-EXPORT	3,08	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUSTRIAS ANJO, S.A.	5,99	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUSTRIAS DESITE	1,95	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUSTRIAS DESITE	6,69	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	INDUSTRIAS SEVILLANA	12,36	29-04-88
CUBA 3-4-5	Repuestos de automòvil	JAGER INDUSTRIA	1,05	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	LAF INDUSTRIAL	2,65	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	LASA HERMANOS, S.A.	194,49	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	LASA HERMANOS, S.A.	100,00	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	LUCIO GARAY, S.A.	1,66	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	MAQUINAS DE COSER ALFA	1,58	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	MECANIZACION, S.A.	3,54	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	NAVIERA CASTELLANA, S.A.	300,00	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	NEUMIN, S.A.	4,06	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	NISSAN MOTOR IBERICA	3,54	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	ROADARQUES NAVARRA	8,20	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	RENGE, S.L.	2,29	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	SAFECK	2,72	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	TARATRADE	175,50	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	TALLERES ARAGONES	0,80	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	TALLERES XUBI, S.L.	1,97	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	ZHABINSKI, S.A.	12,86	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	UNION CARROJERA	10,46	29-04-88
CUBA 3-4-5	Reparación de buques	VIDE PIERRE, S.A.	6,32	29-04-88

Líneas de Crédito concedidas a CUBA mediante créditos FAD (1977-1995)

27. Crèdits FAD concedits als tercers països durant els anys de deportació

(extret del CD-Rom adjunt a Àngel Martínez González-Tablas (coord.), *Visión global de la cooperación para el desarrollo*, Barcelona Icaria, 1995).

ANY	PAÍS / ORGANISME	OPERACIÓ	SECTOR	EMPRESA	IMPORT (en euros)	AMORTITZACIÓ (anys)	CARÈNCIA (anys)	INTERÈS (%)	APROVACIÓ CONS. ELL. MINISTRES
1988	ARGELIA	Fábrica de cemento Hadjar Soud	INDUSTRIA	CENTUNION	2.773.250,15	19	8	1,50	04-11-88
1989	ARGELIA	5 fábricas de confección	INDUSTRIA	INDUSTRIAS P. FREIRE	3.798.896,50	20	10	2,00	27-01-89
1989	ARGELIA	Línea de crédito (1º Tramo)	LINEAS DE CRÉDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	71.490.889,82	25	10	1,50	03-03-89
1989	ARGELIA	Línea de crédito (2º Tramo)	LINEAS DE CRÉDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	93.908.141,31	25	10	1,50	03-03-89
1985	CABO VERDE	Fábrica Cerveza	INDUSTRIA	HEREDIA Y MORENO	2.043.441,15	20	5	2,00	18-12-85
1989	CABO VERDE	1 avión C-212	INDUSTRIA MILITAR	CASA	2.802.459,34	10	2	6,00	29-12-89
1990	CABO VERDE	1 avión C-212	INDUSTRIA MILITAR	CASA	858.365,49	10	2	6,00	23-11-90
1994	CUBA	Planta de cítricos II	INDUSTRIA	DICESA	388.794,73	20	5	5,50	20-06-84
1984	CUBA	8 Buques "San Mamés" I	BUQUES	ASTILLEROS ESPAÑOLES	4.462.454,77	20	5	5,50	05-09-84
1984	CUBA	8 Buques "San Mamés" II	BUQUES	ASTILLEROS ESPAÑOLES	4.958.409,96	20	5	5,50	14-11-84
1994	CUBA	Programa UNES CO I	EDUCACIÓN	FOCOEX	1.678.146,00	20	5	5,50	14-11-84
1985	CUBA	8 Buques "San Mamés" III	BUQUES	ASTILLEROS ESPAÑOLES	4.725.998,58	20	5	5,50	06-11-85
1985	CUBA	Programa UNES CO II	EDUCACIÓN	FOCOEX	1.684.636,93	20	5	5,50	06-11-85
1985	CUBA	Programa UNES CO III	EDUCACIÓN	FOCOEX	1.684.636,93	20	5	5,50	18-12-85
1987	CUBA	Línea de crédito 87	LINEAS DE CRÉDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	19.532.893,39	20	5	5,50	08-05-87
1987	CUBA	8 buques "San Mamés" IV	BUQUES	ASTILLEROS ESPAÑOLES	988.664,91	20	5	5,50	28-08-87
1988	CUBA	Línea de crédito	LINEAS DE CRÉDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	15.626.314,71	20	5	5,00	29-04-88
1988	CUBA	Línea de crédito	LINEAS DE CREDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	3.606.072,63	9	6	4,00	29-04-88
1988	CUBA	Línea de crédito	LINEAS DE CREDITO	No Aplica - Líneas de Crédito	1.803.036,31	20	5	5,50	29-04-88
1988	CUBA	Programa UNES CO V	EDUCACIÓN	FOCOEX	1.281.658,31	20	5	5,50	29-04-88
1989	CUBA	Grúas portacortadores	INDUSTRIA	TABA TRADE	2.461.144,57	20	5	5,00	17-11-89
1989	CUBA	Maquinaria fabricación de motores	INDUSTRIA	CRYMSA	8.846.898,18	20	5	5,00	17-11-89
1989	CUBA	3 buques frigoríficos y 2 amoníaco	BUQUES	ASTILLEROS ESPAÑOLES	4.241.642,93	20	5	5,50	15-12-89
1990	CUBA	Programa UNES CO VI	EDUCACION	FOCOEX	1.181.589,80	20	5	5,50	25-05-90
1985	ECUADOR	Equipos de telecomunicación	TELECOMUNICACIONES	TELEFONICA INT. ERICSSON	9.655.259,46	30	10	2,00	18-12-85
1987	ECUADOR	Perimetral Guayaquil	INFRAESTRUCTURA	DRAGADOS Y CONSTRUCCIONES, S.A. (DYCSA)	29.689.997,96	15	5	4,00	20-02-87
1987	ECUADOR	Mercado central Guayaquil	INFRAESTRUCTURA	MERCASA	3.562.799,75	30	10	2,00	06-03-87
1987	ECUADOR	Equipos de hospitales	SANIDAD	FOCOEX / CUATRO	11.875.999,18	30	10	2,00	06-03-87
1987	ECUADOR	Líneas eléctricas	ELÉCTRICO	FOCOEX / ELECNOR	7.422.499,49	30	10	2,00	06-03-87
1986	PANAMÁ	Mercados prefabricados	INDUSTRIA	ENEX EMPRESA MERCANTIL EXPORTADORA, S.A.	4.615.893,16	30	10	2,00	23-05-86
1987	PANAMÁ	3 aviones C-212 y 1 CN-235	INDUSTRIA MILITAR	CASA	3.248.049,72	15	7	4,00	08-05-87
1995	REPÚBLICA DOMINICANA	Electrificación zona Este	ELÉCTRICO	ELECNOR, S.A.	4.037.419,01	30	10	1,50	05-05-95
1995	REPÚBLICA DOMINICANA	Equipo médico hospitalario	SANIDAD	SERCOBE, S.A.	4.597.742,60	30	10	1,50	22-12-95
1987	SANTO TOMÉ	Veículos militares	INDUSTRIA MILITAR	SANTANA / URO / N.TECNIC.	1.484.499,90	20	9	5,75	03-04-87
1989	TOGO		VARIOS (donaciones, sin información u otras)	Sin información	3.947.507,60				
1987	VENEZUELA	Coorp. Venezolana Guayana	VARIOS (donaciones, sin información u otras)	FOCOEX	14.844.998,98	15	7	3,00	10-07-87
1989	VENEZUELA	Línea B. Consumo Azúcar	VARIOS (donaciones, sin información u otras)	FOCOEX	35.618.982,37	2	0	5,00	10-03-89

28. Comunicats entre Pierre Guidoni i ETA

(extrets de *Punto y Hora*, n°369, pp. 17 i 18)

Guidoni, Max
Gaño, Édouard
Sotillos

Documento Anexo-4

Memorandum enviado por el Sr. Guidoni a E.T.A.

1. — El alcance del acuerdo entre Francia y España referente al problema del País Vasco no debe ser infravalorado. Es el resultado de largas negociaciones políticas y de una voluntad claramente afirmada al más alto nivel por los dos gobiernos. La coordinación de la acción de Francia y de España marca una decisión inquebrantable de acabar con el problema. Dudar de esta voluntad o imaginar que pueda ponerse en tela de juicio por tal o cual manifestación de opinión pública en el país vasco francés sería un grave error. En particular, si no interviene ningún elemento nuevo, la política de expulsiones y eventualmente de extradiciones será llevada a su término.
2. — Pero el gobierno francés, de conformidad con el gobierno español, preferiría no verse obligado a llegar a ese término. Por esa razón se ha preparado el lanzamiento de un proceso negociador que permita detener a tiempo (en las próximas semanas) el engranaje violencia-represión.
3. — La naturaleza de este proceso negociador será expuesta por aquellos cuyos nombres les han sido ya comunicados. No habrá otros intermediarios ni otros negociadores propuestos, ni por el lado francés, ni por el lado español. Los eclesiásticos, si no son enviados oficiales a nivel gubernamental, están autorizados y encargados por el gobierno español y, en cuanto a él le concierne, también por el gobierno francés, para abrir el diálogo y para transmitir, en ambas direcciones, preguntas y propuestas.
4. — Este procedimiento se justifica por la naturaleza misma del "proceso negociador" que comprendería dos etapas sucesivas:
 - a) Una etapa de interrupción del ciclo violencia-represión para lo cual los eclesiásticos son los únicos interlocutores cualificados.
ETA detendrá toda acción de lucha armada. Se trataría de una tregua de hecho, que no necesitaría ni declaraciones públicas, ni explicación política.
Francia suspenderá toda medida de extradición.
España puede considerar medidas de buena voluntad (que deberían estudiarse) en el plano estrictamente policial.
 - b) Si la tregua es efectiva durante un periodo de 60 días, el gobierno español designará un interlocutor oficial habilitado para "hablar política" con los dirigentes de ETA, sin comisiones previas y sin orden del día, pudiendo cada uno de los dos campos suscitir los temas que quieran. Estas negociaciones conservarían, como las primeras, un carácter secreto y no se les daría publicidad más que en caso de éxito. Ellas serían inmediatamente interrumpidas si ETA vuelve a los atentados.
En esta segunda fase de negociaciones, Francia, por no estar concernida, no interviene.
5. — El proceso negociador puede iniciarse sin demora pero el procedimiento que aquí se ofrece no puede ser modificado. Ni el gobierno francés, ni el gobierno español harán otras proposiciones. Mientras las discusiones no hayan comenzado, la acción de lucha contra el terrorismo se proseguirá en las condiciones actuales por ambos lados de la frontera.
6. — Los interlocutores designados están dispuestos a recibir al o a los responsables cualificados de ETA el 22 de setiembre de 1984 a las 10 de la mañana en el Solar de los Jesuitas españoles en Burdeos (Francia), 124, rue Dubourdiou, 33800 Bordeaux.
Las autoridades francesas garantizan las condiciones de seguridad y de discreción de este encuentro, sean cuales sean sus resultados".

Respuesta de E.T.A. al Sr. Guidoni

"E.T.A., Organización Socialista, revolucionaria, vasca de liberación nacional que apoya la alternativa táctica-estratégica del programa KAS; aquí abajo enunciada:

- 1.- *Amnistía: Entendida tácticamente como liberación de todos los presos políticos vascos.*
- 2.- *Libertades democráticas: Legalización de todos los partidos políticos independentistas sin necesidad de rebajar sus estatutos.*
- 3.- *Expulsión de Euskadi Sur de los cuerpos policiales españoles, es decir G.C., P. Nacional y C.G.P. y su sustitución por las fuerzas autóctonas al servicio de los ciudadanos vascos y bajo las órdenes del Gobierno Vasco.*
- 4.- *Mejora de las condiciones de vida y trabajo para las clases populares y especialmente para la clase obrera.*
- 5.- *Estatuto de Autonomía que cuando menos llene los siguientes requisitos:*
 - *Entrada en vigor en las cuatro regiones históricas de Euskadi Sur a la vez.*
 - *Reconocimiento de la Soberanía Nacional de Euskadi. Derecho a la autodeterminación incluido el derecho a la creación de un estado propio e independiente.*
 - *Reconocimiento de los lazos nacionales existentes entre Euskadi Norte y Euskadi Sur.*
 - *Las fuerzas armadas acuarteladas en Euskadi estarán bajo el control del Gobierno Vasco.*
 - *El Pueblo Vasco estará dotado de poderes suficientes como para dotarse en cada momento de las estructuras económicas que considere social y políticamente más conveniente para su progreso y bienestar.*
 - *El euskara, nuestra lengua nacional, tendrá un carácter oficial y prioritario; adoptándose un bilingüismo real con el castellano.*

Quiere dejar bien claro al Sr. Guidoni y a los dos Gobiernos que se han servido de su persona que:

- 1.- *ETA ve la necesidad imperiosa de la negociación política encaminada al logro definitivo de la pacificación de Euskadi Sur.*
- 2.- *La asunción de la Alternativa táctica-estratégica de KAS por los Poderes Fácticos del Estado será condición sine qua non para entablar dicha negociación.*
- 3.- *La negociación política deberá realizarse entre las partes implicadas, es decir, por una parte los Poderes Fácticos del Estado español y por otro la organización armada Euskadi Ta Askatasuna (E.T.A.).*
- 4.- *Ante la actual situación represiva y de ocupación militar, a la que está sometida Euskadi Sur, son cientos los hombres y mujeres que se ven obligados a exiliarse y pedir refugio en el Estado francés. El Pueblo Vasco, pues, vería con agrado que su Gobierno respetara el derecho de asilo político a los vascos que se refugian en Euskadi Norte.*
- 5.- *El Gobierno francés como país de asilo, y receptor de refugiados vascos, creemos que debería contactar con el único organismo que les respresenta, es decir, con el Comité de Refugiados Políticos Vascos.*
- 6.- *Ante la nueva situación creada por su Gobierno al extraditar a tres ciudadanos Vascos a las autoridades españolas, el Pueblo Vasco así como ETA le considera colaborador del Estado opresor español.*

A modo de conclusión hacemos un llamamiento al PTV y al Pueblo Vasco en general, a continuar la lucha liberadora, única garantía válida para el logro de la victoria final.

Por nuestra parte proclamamos la voluntad de continuar haciendo justicia revolucionaria ante cualquier acto de violencia ejercida contra nuestro Pueblo, y de continuar atacando al Gobierno opresor, en tanto no se creen unos cauces democráticos mínimos que vienen configurados por los puntos programáticos de la Alternativa KAS, lo cual significaría la instauración en Euskadi Sur de un régimen de Democracia política y conllevaría por nuestra parte la promulgación de un alto el fuego inmediato".

**GORA EUSKADI ASKATUTA!!
GORA EUSKADI SOZIALISTA!!**

E.T.A.

Euskadi Ta Askatasuna

29. Trobades oficials entre representants francesos i espanyols

(extret de Laia Mestres i Camps, "Veinte años de cooperación entre España y Francia: ¿amigos, socios o aliados?", *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, n° 75, octubre-novembre 2006).

Cumbres Hispano-francesas		Seminarios ministeriales	
		S. en La Celle St. Cloud	10/01/1983
		Seminario en La Granja	2-3/07/1983
		Seminario en Rambouillet	11-12/02/1984
		Seminario en Pedralbes	19-20/10/1984
		S. en La Celle St. Cloud	3-4/11/1985
		Seminario en Zaragoza	4-5/11/1986
I Cumbre en Madrid	11-12/03/1987	Seminario en Annecy	17-18/10/1987
II Cumbre en Montpellier	14/11/1988	Seminario en León	8-9/10/1988
III Cumbre en Valladolid	23/10/1989	Seminario en París	3-4/06/1989
IV Cumbre en París	13/11/1990	Seminario en Mérida	30-01/07/1990
V Cumbre en Madrid	25/10/1991	Seminario en Montignac	21-22/06/1991
VI Cumbre en Albi	19/11/1992	Seminario en Salamanca	28-29/09/1992
VII Cumbre en Toledo-Madrid	19-20/11/1993		
VIII Cumbre en Foix	20-21/11/1994	S. en La Celle St. Cloud	16-17/09/1994
IX Cumbre en Madrid	8-10/10/1995	Seminario en El Pardo	7-8/07/1995
X Cumbre en Marsella	4/11/1996	Seminario en París	18/07/1996
XI Cumbre en Salamanca	1-2/12/1997	Seminario en Ibiza	20-21/07/1997
XII Cumbre en La Rochelle	20-21/11/1998	Seminario en Blois	6-7/07/1998
		Seminario en Madrid	15-16/09/1999
XIII Cumbre en Santander	23/05/2000		
XIV Cumbre en Perpiñán	11/10/2001	Seminario en Tolosa	12/07/2001
XV Cumbre en Málaga	26/11/2002	Seminario en Madrid	17/10/2002
XVI Cumbre en Carcasona	6/11/2003	Seminario en París	3/07/2003
XVII Cumbre en Zaragoza	7/12/2004	Seminario en Barcelona	17/09/2004
XVIII Cumbre en París	10/11/2005	Encuentro de alto-nivel en Barcelona	17/10/2005

Fuente: Elaboración propia a partir del: Ministerio de Asuntos Exteriores de España, Monografía de la Oficina de Información Diplomática sobre la República Francesa, marzo de 2005. Disponible en <http://www.mae.es>.